

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

мр Ненад Идризовић

Патријаршијска библиотека
Српске православне цркве
1706–2006.

докторска дисертација

Београд, 2016

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

mr Nenad Idrizović

The Patriarchal Library of the Serbian
Orthodox Church

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2016.

Белградский университет
Филологический факультет

мр Ненад Идризович

Библиотека Сербской Патриархии
1706-2006.

докторская диссертация

Белград, 2016

Ментор:

проф. др Гордана Стокић-Симончић, Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Катедра за библиотекарство и информатику

Чланови комисије:

проф. др Војислав Јелић, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Катедра за класичну филологију

проф. др Владимир Вукашиновић, Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Катедра за литургику

Датум одбране:

Патријаршијска библиотека Српске православне цркве 1706-2006.

Резиме

У новијој српској културној историји, појава и формирање црквених библиотека почиње у првој половини 18. века, и то у крајевима под Аустро–Угарском влашћу. Најстарија српска (црквена) библиотека, која није припадала никаквом манастиру или цркви, јесте Архиепископско-митрополитска-патријарашка библиотека, познатија под називом Патријаршијска библиотека (сада са седиштем у Београду). Она представља најстарију савремену библиотеку уопште код Срба, а по континуитету постојања стоји међу првима у региону. Њени фондови су се уобличавали, формирали и организовали као дворско књигохранилиште поглавара Карловачке митрополије и Српске православне цркве преко 300 година.

Полазећи од хипотеза: да је знање којим данас располажемо о три века рада Патријаршијске библиотеке фрагментарно и са недовољно утемељеним провереним подацима; да постоји довољно архивске и рукописне грађе, која се може у неким деловима употпунити, а у другим потпуно променити слику о њеном историјском развоју; да изучавање њене укупне историје и организације није никада била тема једног научног рада; да ова врста аналитичко-синтетичких истраживања ствара темељ за промену постојећег стања и даје одговоре за њено библиотечко-информативно организационо унапређење; и да је у свету делатност црквених библиотека развијена као посебна грана библиотекарства, сматрали смо да је од велике важности да проговоримо о њеном значају у историји Срба од почетка 18. до почетка 21. века.

Са оваквим убеђењем приступили смо писању докторске дисертације *Патријаршијска библиотека Српске православне цркве : 1706-2006.*, која представља прву до сада истраживачку студију на ову тему, чији су резултати веома важни за историју српских библиотека, јер откривају нове чињенице и

померају досадашња сазнања из историјског развоја Патријаршијске библиотеке. Велику сложеност за њену израду, дао је временски оквир од три века, јер је Патријаршијска библиотека у овом периоду била у различитим држава, неколико пута мењала седиште, организациону структуру и службени назив.

Од драгоцене помоћи за почетак истраживања историје Патријаршијске библиотеке били су нам веома корисни радови Љ. Дурковића Јакшића, Д. Руварца, Р. Грујића, Н. Лазаревића, Б. Ћирковић, Ч. Денића, Р. Пилиповића и П. Ракића. Осим њихових радова, који се ипак баве само једним аспектом или делом историјата Патријаршијске библиотеке, скоро да нема више истраживања на ову тему. Наше истраживање се поред коришћења радова горе споменутих аутора, базирало на исцрпном истраживању доступне архивске грађе из Архива САНУ у Сремским Карловцима и Београду, Архива Војводине у Сремским Карловцима, Архивске збирке Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“, Архива Југославије, Архива Народне библиотеке Србије, Архива Православног богословског факултета, Архива Светог архијерејског синода, Архива Патријаршијског управног одбора, Музеја СПЦ и Архива Библиотеке Српске патријаршије. Коришћен је велики број монографских и серијских публикација из 19. и 20. века, чије смо податке систематизовали и хронолошки обрадили. Са оваквим истраживачким приступом, открили смо пуно података са којим библиотечко-научна јавност до сада није била упозната.

Сложености нашег излагања допринела је и интердисциплинарност ове теме, која је захтевала обједињено знање из историја Српске православне цркве, теологије и библиотекарства, поготово због чињенице да је код нас изучавање теолошких (црквених и манастирских) библиотека као засебног феномена у зачетку.

Чак и после упознавања са историјском организацијом Патријаршијске библиотеке, какво до сада научна јавност није имала прилике да чује, још увек је тешко одредити мисију ове библиотеке, циљеве и сврху њеног постојања. Због тога смо у раду били вођени мишљу да ниједна библиотека није острво, па смо покушали да се Патријаршијска библиотека сагледа у контексту развоја српског библиотекарства.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Патријаршијска библиотека, Сремски Карловци, Карловачка митрополија, читаонице, Српска православна црква, српско библиотекарство, Београд.

Библиотекарство и информатика

Историја српских библиотека

УДК 027:271.222(497.11)“1706/2006“

The Patriarchal Library of the Serbian Orthodox Church

1706 – 2006.

Summary

The establishment of libraries in recent Serbian cultural history has begun in the first half of XVIII century in regions under Austro-Hungarian rule. The oldest Serbian (Church) library, which did not belong to a specific monastery or a church, is The Archiepiscopal-Metropolitan-Patriarchal Library, better known as The Patriarchal Library (now seated in Belgrade). It represents the oldest modern Serbian library and, as far its continuity is concerned, one of the first in this region. Its funds have been gradually formed and organized as court book storage of metropolitans of Karlovci and patriarchs of the Serbian Orthodox Church during more than 300 years.

Proceeding from the facts that our knowledge about the three hundred years long development of the Patriarchal Library is fragmentary and based on insufficiently grounded and verified data, that there still exists a large quantity of archive and manuscript material that could in certain ways supplement and in others completely change the picture of its historical development, that studying of its history and organization has never been the subject of any scientific research, that this type of analytical-synthetic research could create foundation for changing the existing situation and give solutions for its better librarian-informatics organization, and that the activity of church libraries is in many countries developed as separate branch of library science, we concluded that it would be of utmost importance to present the significance of the Patriarchal Library in Serbian history from the beginning of XVIII century till the beginning of XXI century.

With this belief, we have begun working on our doctoral theses *The Patriarchal library of the Serbian Orthodox Church : 1706 – 2006*. It represents the first research study on the subject with results that are essential for the history of Serbian librarianship because they reveal new facts and extend the boundaries of our knowledge concerning

historical development of the Patriarchal Library. The period of time we had to cover with our research was substantial obstacle because during three hundred years of its existence, the Patriarchal Library was situated in different countries and several times changed its seat, organizational structure and official name.

At the beginning of our research of the Patriarchal Library, the studies of LJ. Đurković Jakšić, D. Ruvarac, R. Grujić, N. Lazarević, B. Ćirković, Č. Denić, R. Pilipović and P. Rakić were a very valuable help. Nevertheless, those studies cover only an aspect or a part of The Patriarchal Library's history and no other relevant research on the subject could be found. Although the studies of the above mentioned authors were very useful, most of our research was based on thorough exploration of materials available in The Archive of the Serbian Academy of Sciences and Arts, in Sremski Karlovci and Belgrade, The Archive of Vojvodina in Sremski Karlovci, The Archive collections of the Svetozar Marković University Library, The Archive of Yugoslavia, The Archive of National Library of Serbia, The Archive of the Faculty of Orthodox Theology, The Archive of Holy Synod, The Archive of the Patriarchate Governing Board, The Museum of SOC and The Archive of the Library of Serbian Patriarchate. We used large number of monographs and serial publications from XIX and XX century and we systematically and chronologically processed the data. Applying this type of research approach, we have discovered large number of valuable data so far unknown to librarian scientific community.

The interdisciplinary character of our research subject contributed to the complexity of our exposure. It required the knowledge of library science, history of the Serbian Orthodox Church and theology. Additional difficulty was the fact that scientific research of theological (church and monastery) libraries as individual phenomena is only in its beginnings.

Even upon revealing the historical organization of the Patriarchal Library, which has been till now basically unknown to scientific community, it is hard to define the mission of this library, its goals and purpose of existence. Therefore, in our study, we have been guided by a thought that no library is an island and tried to perceive the Patriarchal Library in the context of the development of Serbian librarianship as a whole.

Key words: The Patriarchal Library, Sremski Karlovci, The Metropolitane of Karlovci, reading-rooms, The Serbian Orthodox Church, Serbian librarianship, Belgrade.

Librarianship and Informatics

History of Serbian Libraries

УДК 027:271.222(497.11)“1706/2006“

УВОД

У новијој српској културној историји, појава и формирање црквених библиотека почиње у првој половини 18. века, и то у крајевима под аустроугарском влашћу. Најстарија српска (црквена) библиотека, која није припадала никаквом манастиру или цркви, јесте Архиепископско-митрополитска-патријаршијска библиотека, познатија под називом Патријаршијска библиотека (сада са седиштем у Београду). Она представља најстарију савремену библиотеку уопште код Срба, а по континуитету постојања стоји међу првима у региону. Њени фондови су се уобличавали, формирали и организовали као дворско књижохранилиште поглавара Карловачке митрополије и Српске православне цркве преко 300 година.

Патријаршијска библиотека Српске православне цркве, поред тога што је најстарија библиотека која данас ради у Београду, уједно је и најстарија институција културе и образовања код Срба. Почевши да се формира након Велике сеобе Срба под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем, у протекла три века, од 15 наслова у 17 књига затечених у његовој заоставштини 1706. године, нарасла је до фонда од око 400.000 библиографских јединица.

Честа пресељења збирки, реорганизација појединих црквених институција, промена концепције библиотеке, нестабилни друштвени, културни и економски услови за њен рад, непостојање континуираног професионалног библиотекарског ангажовања у њој, као и личне склоности појединих карловачких архијереја и српских патријарха, битно су утицали на динамику развоја Патријаршијске библиотеке. Није претерано рећи да она и данас представља непознаницу за своје савременике, неистражену ризницу засновану на давно превазиђеном концепту библиотеке, далеко од очију корисника, али и од очију стручне библиотекарске јавности.

Патријаршијска библиотека као стожер не само црквеног, него и целокупног српског библиотекарства, остала је недовољно истражена. Са

променом друштвене климе крајем 20. века дошло је до оживљавања интересовања научно-јавних кругова за истраживање њене историје и организације. До сада нису вршена архивска истраживања, осим парцијалних, објављени су поједини чланци и радови, али не постоји целовит научно-истраживачки рад који се бави њеном историјом и организацијом. Због тога се указала потреба за израдом једног комплетног систематског истраживања архивске и рукописне грађе, објављених монографских и серијских публикација, како би се уклониле постојеће недоумице и попунили белине. Истраживањем историјата Патријаршијске библиотеке указало би се на континуитет црквеног библиотекарства код нас, као и на непрекинуто интересовање за ову проблематику у радовима познатих научника и истраживача, као и на оне личности који су биле заслужне за њен развој, а чији је рад остао незабележен у стручној литератури.

Полазећи од хипотеза: да је знање којим данас располажемо о три века рада Патријаршијске библиотеке фрагментарно и са недовољно утемељеним, провереним подацима; да постоји довољно архивске и рукописне грађе која се може у неким деловима употпунити, а у другим потпуно променити слику о њеном историјском развоју; да изучавање њене укупне историје и организације није никада била тема једног научног рада; да ова врста аналитичко-синтетичких истраживања ствара темељ за промену постојећег стања и даје одговоре за њено библиотечко-информативно организационо унапређење; и да је у свету делатност црквених библиотека развијена као посебна грана библиотекарства, сматрали смо да је од велике важности да проговоримо о њеном значају у историји Срба од почетка 18. до почетка 21. века.

Са оваквим убеђењем приступили смо писању докторске дисертације *Патријаршијска библиотека Српске православне цркве: 1706–2006*, која би требало да одговори овом научном изазову, што би резултирало попуњавањем једног веома важног сегмента у историји српских библиотека. Сматрамо да је писање ове студије веома важно, нарочито стога што смо у последње време сведоци оживљавања црквеног библиотекарства.

Поступак истраживања се заснивао на проналажењу, проучавању и анализи архивске грађе у свим релевантним архивским фондовима у Србији. За

ову прилику истражени су фондови Архива САНУ у Сремским Карловцима и Београду, Архива Народне библиотеке Србије, Архива Војводине, Архива Југославије, Архива Српске православне цркве, Архива Музеја СПЦ, Архива Светог архијерејског синода СПЦ, Архива Патријаршијског управног одбора СПЦ, Рукописна збирка Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ и Архив и библиотечки фонд Патријаршијске библиотеке у Београду. Истовремено, коришћене су све расположиве монографске и серијске публикације, као и сва домаћа библиотечка литература која се односи на проблематику постојања и функционисања Патријаршијске библиотеке.

Сва досадашња истраживања на ову тему углавном су се базирала на преписивању извора које су својевремено објавили Димитрије Руварац, Радослав М. Грујић, Љубомир-Дурковић-Јакшић, Небојша Лазаревић и Богољуб Ћирковић и др. Постоје тројица истраживача који се издвајају својим радовима на ову тему, а то су Чедомир Денић,¹ Радован Пилиповић² и Предраг Ракић.³ Извори које је Ч. Денић користио у својој књизи *Српске библиотеке у Хабзбуршкој монархији током 18. века* били су нам од драгоцене помоћи када смо писали о историји и организацији Патријаршијске библиотеке у 18. веку. Захваљујући библиотечко-истраживачком труду Р. Пилиповића открили смо колико је карловачки митрополит Стефан Стратимировић био посвећен умножењу фонда Патријаршијске библиотеке књигама из области медицине.⁴ Заједно са П. Ракићем објавио је и чланак „Лична библиотека патријарха Варнаве“,⁵ који сведочи о великом залагању патријарха Варнаве (Росића) на организационом сређивању Патријаршијске библиотеке.

Из историјског развоја Патријаршијске библиотеке, како је представљено у

---

¹ Чедомир Денић, *Српске библиотеке у Хабзбуршкој монархији током 18. века*, Књ. 1. Историја (Београд: САНУ, 2010).

² Радио је у Патријаршијској библиотеци од 2007. до 2012. године. Сада врши дужност директора Архива Српске православне цркве.

³ Ради као библиотекара у Патријаршијској библиотеци.

⁴ Radovan Pilipović, „Sekularni sadržaji u fondovima Biblioteke srpske patrijaršije – primer medicinske literature prvo polovine XIX veka”, u *Zbornik radova IX Međunarodne naučne konferencije Juni na Uni „Informacijska posmenost – cjeloživotno učenje”*, 7-9 juna 2012. godine (Bihać: Kantonalna i Univerzitetska biblioteka, 2012), 29-40.

⁵ Радован Пилиповић и Предраг Ракић, „Лична библиотека патријарха Варнаве“, у *И живот за православље: зборник радова поводом 75-годишњице упокојења патријарха Варнаве*, уредник Вељко Ђурић Мишина (Београд: Храм Св. Саве; Подгорица: Књижевна задруга Српског народног вијећа; Пљевља: Српски културни центар „Патријарх Варнава“, 2012).

овом раду, види се да су њени почеци били скромни и само захваљујући залагању и разумевању појединих карловачких архијереја, као што су митрополит Мојсије Петровић, Стефан Стратимировић и патријарх Варнава, њен библиотечки фонд се стално умножавао. Највеће заслуге за њено библиотечко-каталогско сређивање припадају браћи Илариону и Димитрију Руварац и В. А. Мајевском.

Предложени предмет истраживања веома је сложен, првенствено због временског оквира од три века, у коме је Патријаршијска библиотека била у различитим државама, неколико пута је мењала седиште и организациони концепт. Овакав приступ захтева обимна истраживања архивске и друге писане грађе на српском (који је пролазио кроз различите развојне фазе и који се, само за потребе овога извештаја, означава једним именом), немачком и мађарском језику. Сложеност предмета огледа се и у друштвеним, економским, верским и културним приликама које су условљавале црквену организацију међу Србима, што је утицало на активност Патријаршијске библиотеке у саставу врховне управе Српске православне цркве. За потребе овог рада оне морају бити детаљно проучене, јер тек њихово познавање омогућава компетентно бављење темом.

Представили смо и најважније библиотечко-културне прилике од 19. до краја 20. века, како би видели у којој мери су библиотекарски и управници Патријаршијске библиотеке били укључени у развојне трендове српског библиотекарства. Оваква компаративна истраживања допринела су новим сазнањима која се нису нашла у досадшњим научним радовима на ову тему. Осим компаративне, користили смо и историјску методу са хронолошким приступом.

Прегледане су сачуване инвентарне књиге које су водили карловачки архијереји и српски патријарси за своје личне библиотеке, што нам је помогло да видимо које су књиге поседовали у свом библиотечком фонду. На овај начин смо сазнали шта су читали и како су размишљали, као и то шта је чинило баштину њиховог књижевног и научног опуса који се после њихове смрти нашао у фонду Патријаршијске библиотеке. Обрадили смо библиотеке целине (легате), које се налазе у њеном фонду; анализирали развој стручних библиотекарских послова и делатност њених управника; разматрали њену организациону структуру у појединим раздобљима и савремену организацију њених фондова; осврнули се на сарадњу са Народном библиотеком Србије на опису и заштити старе и ретке

књиге из фонда Патријаршијске библиотеке; као и на њено постојеће стање и предложили мере за модернизацију њеног пословања.

С обзиром на познавање досадашњих радова на тему историје Патријаршијске библиотеке, сматрамо да докторска дисертација *Патријаршијска библиотека Српске православне цркве: 1706–2006. године* представља до сада најобимније писано излагање о њеној библиотечко-организационој историји.

Сложености нашег излагања допринела је и интердисциплинарност ове теме, која је захтевала обједињено знање из историје Српске православне цркве, теологије и библиотекарства, поготово због чињенице да је код нас тек у зачетку изучавање теолошких (црквених и манастирских) библиотека као засебног феномена.

1. ОСНИВАЊЕ ПАТРИЈАРШИЈСКЕ БИБЛИОТЕКЕ

1.1. Историјске и друштвене прилике у Карловачкој митрополији до 1737. године

Пре почетка рата између Аустрије и Турске 1683–1690. године, велики део српске и угарске територије био је под турском влашћу. Све области са српским православним становништвом потпадале су под јурисдикцију Пећке патријаршије. За време рата дошло је до преокрета у корист Аустрије, која је успела да поново освоји све угарске (Бачка, Барања, Срем и Ердељ) и српске области (до Призрена и велики део Македоније). У овом рату српски народ (сасвим очекивано) стао је на страну Аустрије. Овакве позитивне промене у корист српског народа трајале су до 1689. и почетка 1690. године, када је преуређена турска војска почела да побеђује аустријску, коју је потиснула из Македоније до Београда. Цар Леполд I (1640–1705), видевши ову неповољну ситуацију, упутио је позив пећком патријарху Арсенију III Чарнојевићу (1672–1706), којим се позивају народи Србије, Албаније, Бугарске, Македоније и Русије да не напуштају своје домове и поља, него да узму оружје и супротставе се турској војсци. Као накнаду обећао је економске повластице – ослобађање од сваког јавног дуга. Без обзира на овакве погодности, на Црквено-народном сабору у Београду 18. јуна 1690. године, видевши да не постоји нада у успех борбе против турске војске, одлучено је да се мора бежати у области Хабзбуршке монархије.⁶

Приликом Велике сеобе Срба под вођством патријарха Арсенија III Чарнојевића, у Угарску под управом Хабзбуршке монархије избегло је преко 40.000 људи.⁷ Избегли Срби су са собом понели драгоцености – кивоте са моштима, иконе и друге уметничке предмете.⁸ Што се тича књига, њих су из

---

⁶ Рајко Веселиновић, „Преглед историје Карловачке митрополије од 1695. до 1919. године”, у *Српска православна црква: 1219-1969: споменица о 750-годишњици аутокефалности* (Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1969), 221-223.

⁷ Рајко Л. Веселиновић, „Срби у великом рату: 1683-1699“, у *Историја српског народа, Књ. 3. Том. 1, Срби под туђинском влашћу: 1537-1699* (Београд: Српска књижевна задруга, 1994), 536.

⁸ Исто, 546.

Пећке патријаршије понели у ограниченом броју, јер су веровали да је сеоба привременог карактера. У Библиотеци Пећке патријаршије било је пуно српских и грчких књига, као и по манастирима широм Србије,⁹ које су, већином, по доласку Турака биле уништене. Само је мали број њих сачуван до данас.

На место пећког патријарха постављен је грк Калиник I (1690–1710), који је под своју јурисдикцију добио све територије Пећке патријаршије у границама Османског царства. После овакве расподеле, патријарх Арсеније III остао је само титуларни патријарх у Хабзбуршкој монархији. Није имао своју сталну резиденцију. Највише је боравио у Сентандреји код Будимпеште, а повремено у Будиму и Пешти. Упокојио се 27. новембра 1706. године у Бечу. После његове смрти одржан је изборни Црквено-народни сабор¹⁰ у манастиру Крушедол 1706. године, на коме је, поред избора Исаије Ђаковића (16??–1708)¹¹ за његовог наследника, основана Крушедолско-карловачка митрополија. Њено седиште је 1716. године пренето из манастира Крушедол у Сремске Карловце. Ово је учињено на почетку рата између Хабзбуршке монархије и Османског царства (1716–1718), пошто су Турци запалили манастир Крушедол и уништили мошти српских деспота. Избор Сремских Карловаца за ново седиште било је добро решење јер су они, својим положајем на Дунаву, као „главној комуникационој линији, у поткриљу Српске Свете Горе, у близини Србије, матице српског народа (...) били предодређени да постану културно и политичко средиште српског народа у Хабзбуршкој монархији и једна од главних веза целог српског народа“.¹² Од овог периода, за Српску православну цркву на подручју Хабзбуршке монархије

---

⁹ Божидар Ковачевић, „Црква и књига последњих пет векова“, у *Српска православна црква: 1219-1969: споменица о 750-годишњици аутокефалности* (Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1969), 167.

¹⁰ Црквено-народни сабори су део српске историјске традиције. Они су се сазивали како би се доносиле судбоносне одлуке за српски народ и државу и одржавали би се најчешће у неком манастиру. На њима су се окупљали црквени и народни представници приликом избора и постављења нових архијереја и патријарха. Поред ове делатности, расправљало се и о другим важним црквено-народно-политичким питањима Срба у Хабзбуршкој монархији.

¹¹ Исаија Ђаковић рођен је у селу Грабовацу близу Сланкамена. Прво је службовао као парохијски свештеник, па када је постао удовац, замонашио се у манастиру Крушедол. Пре Велике сеобе 1690. био је јенопољски и арадски епископ. После смрти патријарха Арсенија III изабран је за митрополита новоосноване Крушедолске митрополије. Он је био најпогоднија личност, пошто је знао одлично стране језике и двадесет година је водио црквене послове. Знајући потребе свога народа и Цркве, поднео је цару Јосифу I захтеве у 11 тачака. Умро је изненада 20. јула 1708. године у Бечу. В. Сава Вуковић, *Српски јерарси: од деветог до двадесетог века* (Београд: Евро, 1996), 203-207.

¹² Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини. Књ. 2, Од Карловачког мира 1699. до Темнишварског сабора 1790.* (Нови Сад: Матица Српска, 1959), 348.

преовладава назив Карловачка митрополија.¹³

После пожаревачког мира 1718. године, у саставу Хабзбуршке монархије, поред Карловачке, нашла се још и Београдска митрополија, којом је управљао Мојсије Петровић (1677–1730).¹⁴ Прваци српског национализма радили су на уједињењу Београдске и Карловачке митрополије, са седиштем у Београду, како би се сложније и делотворније одупрели аустројско-римокатоличком духовном нападу на православни српски народ. После смрти карловачког митрополита Викентија Поповића-Хаџилавића (16?? –1725)¹⁵ 1725. године, епископску катедру наследио је Мојсије Петровић. Годину дана касније дошло је до уједињења ове две митрополије, под новим називом – Београдско-карловачка митрополија. Уједињење је трајало до 1739. године, после кога су Турци поново добили део Србије јужно од Саве и Дунава (са Београдом). Овом митрополијом, поред Мојсија Петровића, од 1730. до 1737. године управљао је Викентије Јовановић (1689-1737).¹⁶ Обојица су се, помоћу књига и отварања школа, залагали за духовно-културни живот и опстанак Срба у Хабзбуршкој монархији.¹⁷

---

¹³ Рајко Ј. Веселиновић, „Народноцрквена и привилегијска питања Срба у Хабзбуршкој монархији 1699-1716. године“, у *Историја српског народа, Књ. 4. Том. 1, Срби у XVIII веку* (Београд: Српска књижевна задруга, 1994), 54.

¹⁴ Мојсије Петровић рођен је у Београду, у коме је и одрастао. Пошто је у то време у њему било пуно Грка, вероватно је похађао грчке школе. О томе сведочи податак да га је још као добро-босанског митрополита Свети архијерејски синод изаслао код васељенског патријарха да се заузима за грчке школе и (византијско црквено) појање. После смрти Арсенија III, извесно време је боравио и служио у Пећкој патријаршији. Пећки патријарх Калиника I га је 1709. године хиротонисао и поставио за добро-босанског митрополита, одакле је 1713. године добио постављење за београдског митрополита. В. Сава Вуковић, Нав. дело, 333-337; Више о њему в. Димитрије Руварац, „Мојсије Петровић, митрополит београдски: 1713-1730“, *Споменик СКА XXXIV, Други разред, књ. 31* (1898): 81-200.

¹⁵ Викентије Поповић-Хаџилавић рођен је у Јањеву на Косову и Метохији. Као и сви први карловачки митрополити и он је своју каријеру започео у Пећи. Од 7. јануара 1708. управљао је Будимском епархијом, а од 6. маја 1713. године Карловачком митрополијом. Потврду грамату издао му је патријарх Арсеније IV Јовановић Шакабента. Ово је последња издата грамата од стране пећких патријарха поглавару Карловачке митрополије. Он је покренуо питање учешћа Срба у Угарском земаљском сабору, тражећи да им се дозволи место и право гласа. Пошто је остао парализован, за помоћника додељен му је београдски митрополит Мојсије Петровић. Умро је 23. септембра 1725. у Сремским Карловцима и сахрањен је у манастиру Крушедолу. В. Сава Вуковић, Нав. дело, 68-70.

¹⁶ Викентије Јовановић рођен је у Сентандреји. Замонашен је у манастиру Раковац. Врло рано се истакао у црквено-народном животу као изузетан организатор и радник. Ово се највише показало на Народном сабору 1726. године, када је дошло до сједињења Карловачке и Београдске митрополије. После смрти Мојсија Петровића, на изборном сабору 15. фебруара 1731. године, изабран је за архиепископа целог православног српско-романског народа. Његово управљање Београдско-карловачком митрополијом пада у време највећег безакоња и насиља аустројских власти у Србији. Умро је у Београду 6. јуна 1737. године. В. Сава Вуковић, Нав. дело, 70-73.

¹⁷ Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве. Књ. 2, Од почетка XIX века до краја Другог светског рата* (Искра: Минхен, 1966), 36-41.

1.1.1. Недостатак богослужбених књига и покушаји оснивања штампарије за потребе становништва православне вероисповести

Срби су пре, а нарочито после Велике сеобе 1690. године под вођством патријарха Арсенија III, донели ћирилицу у новонасељене области у Угарској. У 18. веку у Хабзбуршкој монархији ћирилско писмо у писаној и штампаној речи, поред Срба, користили су Румуни и Русини (православне и унијатске вере). Крајем 17. и почетком 18. века највише су биле заступљене књиге штампане или писане на српскословенском језику – *србуље*.¹⁸ Због недостатка православних богослужбених књига, што је могло да проузрокује произвољност у тумачењу догми и вршењу свештених обреда, карловачки митрополити су административним мерама препоручивали свештенству да се служи књигом. Недостајале су књиге са новозаветним и старозаветним тумачењима, проповеди и поуке светих отаца, које су се до Османлијских освајања на Балкану налазиле у црквеним и манастирским библиотекама.¹⁹ Због овакве ситуације Викентије Јовановић је 1733. године издао уредбу за мирско свештенство, у чијем члану 1 стоји наредба да и најсиромашнији свештеник мора поседовати бар пет књига на рускословенском језику издатих у Москви, а из украјинских штампарија само оне које је признао Свети архијерејски синод Руске православне цркве (*Нови завет, Катихизис, Десетословље, Служебник и Требник*).²⁰ Одлучено је за овако сужен избор књига јер су оне садржински имале довољно стручних одговора на основна хришћанска етичка питања, о постању света и човека, правилном односу човека према Богу, православно исповедање вере и пут спасења.²¹

Отварањем руско-словенских школа, које су водили руски и украјински учитељи, указала се потреба за формирањем књижара у којима су се могли купити одговарајући школски уџбеници. Викентије Јовановић је у Београду и Сремским Карловцима отворио по једну митрополијску књижару за продају увезених књига

---

¹⁸ Никола Гавриловић, *Историја ћирилских штампарија у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку* (Нови Сад: Институт за изучавање историје Војводине, 1974), 3.

¹⁹ Чедомир Денић, *Српске библиотеке у Хабзбуршкој монархији током 18. века, Књ. 1. Историја* (Београд: САНУ, 2010), 365.

²⁰ Мита Костић, *Књиге, књижарство и књижнице Срба у XVIII веку: каталог: српска штампана књига 18. века* (Нови Сад: Библиотека Матице српске; Београд: Народна библиотека Србије), 15-19.

²¹ Чедомир Денић, *Нав. дело, 186-187.*

из Русије и Украјине. Овакав поступак следили су и остали архијереји у својим епархијама.²² Набавком књига на рускословенском језику које су се увозиле из Русије, србуље су постепено истиснуте из употребе.²³ О недостачу србуља²⁴ још у првој половини 16. века сведочи запис²⁵ Божидара Вуковића²⁶ у његовом предговору за *Празнични* mineј, којим исказује намеру да своју штампарију пренесе у отаџбину ради надокнаде светих књига „(...) чији су број смањили јеретички народи.“²⁷ Коначни ударац србуљама задаће, међутим, увођење новог богослужбеног језика у српске храмове. Рускословенски језик (познатији као црквенословенски) почео је брзо да замењује српскословенски у православним богослужбеним књигама, а од половине 18. века, постао је званични богослужбени језик Српске православне цркве.

Да је међу свештенством било отпора руском утицају, сведочи пример карловачког митрополита Јована Георгијевића (17??–1773),²⁸ који је у манастиру Дечани 1735. године записао стихове на српскословенском језику на књизи коју је читао. Он је био један од оних који нису хтели да прихвате руски језик.²⁹ Треба напоменути да су они српски књижевници који су били под утицајем Јована Георгијевића успели да очувају српску књигу и да се ослободе културолошког притиска руског језика. Они су писали језиком знатно ближим народном говорном језику.³⁰

У овом периоду дошло је и до секуларизације српске књижевности и

---

²² Исто, 186-187.

²³ Никола Гавриловић, Нав. дело, 33-34.

²⁴ Лазар Чурчић, *Исходи и стазе српских књига 18. века* (Нови Сад: Библиотека Матице српске, 2006), 86.

²⁵ Јевгениј Љвович Немировски, *Црногорска библиографија: 1494-1994. Том 1, Издања Божидара Кнежевића и Вићенца Вуковића, Стефана Мариновића, Јакова од Камене реке, Јеролима Загуровића, Јакова Крајкова, Ђованиа Антонија Рампацета, Марка и Бартоломеа Ђинамиа 1519-1638* (Цетиње: Централна народна библиотека Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“, 1993), 28, 32, 60, 90.

²⁶ Више о Божидару Вуковићу и његовој делатности видети Мирослав Лазић, „Између патриотизма, побожности и трговине: мотиви издавачке делатности Божидара Вуковића“, *Археографски прилози* 35 (2013): 49-101.

²⁷ Божидар Вуковић, „[И мисли да пренесе штампарију у отаџбину]“, у *Издавачи, штампари, преписивачи*, приредила Надежда Р. Синдик (Цетиње: Обод, 1996), 71-72.

²⁸ Јован Георгијевић (Ђорђевић) је после великог путошества, од Сремских Карловаца у којима је рођен, преко манастира Дечани у коме је замонашен од стране патријарха Арсенија IV, као његов егзарх и епископ осечко-пољски и карансебешко-вршачки, по потврди Дворске канцеларије у Бечу постављен је за карловачког митрополита 7. септембра 1769. године. В. Сава Вуковић, Нав. дело, 244-246.

²⁹ Лазар Чурчић, *Српске књиге и српски писци 18. века* (Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 1988), 118, 142-143.

³⁰ Исто, 147.

културе на угарским просторима.³¹ За разлику од развоја књижевне баштине у Србији, коју су и даље у манастирима неговала црквена лица и за црквене потребе,³² на овом подручју, „са снажењем грађанског сталежа српска просвета и култура почињу да добијају световне одлике: писањем и књижевношћу баве се сада и ‘мирски’ људи, а дотадашњу меценатску улогу митрополита и владика у просвети, култури и књижевности све више преузимају богатији грађани, трговци и занатлије“.³³

Иако се, због верске угрожености од римокатоличког прозелитизма (унијаћења), Срби у Угарској окрећу православној Русији и од ње траже просветно-културолошку помоћ (учитеље, књиге и уџбенике),³⁴ они су имали „повољну могућност да се културно и књижевно надахњују и уче“ (барок, класицизам и просвећеност)³⁵ не само из Украјине и Русије, него и из Аустрије и Немачке.³⁶

Потреба за оснивањем једне ћирилске штампарије, којом би се подмириле црквене и школске потребе у Хабзбуршкој монархији, заживела је када су Срби схватили да се неће скоро вратити у Стару Србију. Патријарх Арсеније III је 1698. године упутио захтев Бечком двору да му се уступи пољопривредно добро у Сечују, на коме би се изградили манастир, школа и штампарија. Пошто ова молба није услишена, чекало се све до његове смрти, када је упућена нова, која, такође, није била позитивно решена. Када је 1708. године одржан изборни Црквено-народни сабор у манастиру Крушедол, на коме је за наследника Арсенија III изабран Исаија Ђаковић, одлучено је да се поново упути захтев Бечком двору. Ни овом захтеву није удовољено. Оваква упорност сведочи да су Срби имали развијену националну свест и жељу за духовно-културним животом.³⁷

---

³¹ Павле Ивић и Александар Младеновић, „О језику код Срба у раздобљу од 1690. до 1804“, у *Историја српског народа, Књ. 4. Том. 2, Срби у XVIII веку* (Београд: Српска књижевна задруга, 1994), 69-106.

³² *Стара српска рукописна и штампана књига: из београдских збирки: каталог изложбе* (Београд: Народна библиотека Србије; Културно-просветна заједница Србије, 1984), 21.

³³ Исто, 21.

³⁴ Радослав М. Грујић. *Српска православна црква* (Београд: Евро; Крагујевац: Каленић, 1995), 129-130.

³⁵ Милорад Павић, „Српска књижевност барока; Српска књижевност и просветитељство; Српска књижевност класицизма“, у *Историја српског народа, Књ. 4. Том. 2, Срби у XVIII веку* (Београд: Српска књижевна задруга, 1994), 165-226.

³⁶ *Стара српска рукописна и штампана књига: из београдских збирки: каталог изложбе*, 22.

³⁷ Лазар Плавшић, *Српске штампарије: од краја XV века до половине XIX века* (Београд: Удружење графичких предузећа Југославије, 1959), 261-262.

Прилике у којима су се Срби нашли од 1690. године, по пресељењу у ове крајеве Хабзбуршке монархије, поготово у првим годинама, нису биле нимало повољне за развијање књижевног живота. Старих *српских* штампарија више није било, а нова, са ћириличким словима, у Хабзбуршкој монархији је основана тек 1771. године. Помоћ од осталих православних народа у почетку је била тешко остварива због велике удаљености. Била су потребна саобраћајна средства, којих није било довољно ни за свакидашње потребе. Није ни чудо да је прва српска књига *Српско-словенски буквар* написана тек 1717. године.

Услед недостатка штампаних, извесно време су се користиле рукописне књиге за прву наставу у познавању писма, бројева и вере. Оне су до данашњих дана сачуване у малом броју.³⁸

До средине 18. века, за потребе становништва православне (и унијатске) вероисповести у Угарској, није постојала ниједна ћирилска штампарија.³⁹ Изузетак је представљала штампарија у Римнику⁴⁰ која је радила у периоду између пожаревачког и београдског мира (1718–1739), када је Аустрији, по окупацији Олентије, припала Мала Влашка заједно са Римником. Заузимањем Мојсија Петровића, у овој штампарији издато је осам наслова књига: *Поуке о седам тајни* (1724), *Псалтир* (1725), *Молитвеник* (1730), *Триодион* (1731), *Литургијар* (1733), *Катавасијер* (1734), *Антологион* (1737) и прештампан је за школску употребу уџбеник *Первоје ученије отроком* од Теофана Проковича из 1720. године.⁴¹

Свако ко је хтео да оснује штампарију у Хабзбуршкој монархији морао је да има краљевску дозволу, тзв. *privilegium privatium*.⁴² Штампар који би добио ову дозволу уживао би заштиту и привилегију права за штампање и увоз књига из иностранства и њихову дистрибуцију, а држава би задржала „за себе право врховне цензуре свих штампаних књига у земљи, као и оних увезених из

---

³⁸ Вељко Миросављевић, „Српске вероучевне књиге у Аустро-Угарској: у времену од 1690.-1902. год. (Историјско-библиографски приказ)”, *Богословски Гласник* год. 2, књ. 4, св. 1 (1903): 170. Више о томе в. исти текст – год. 2-5, књ. 4-10, св. 1-6 (1903/1906).

³⁹ Никола Гавриловић, Нав. дело, 13.

⁴⁰ *Штампарија у Римнику и обнова штампања српских књига* (Нови Сад: Библиотека Матице српске, 1976); Вера Сечански, „Још нешто о штампарији у Римнику”, *Библиотекар* год. 28, бр. 3-4 (1976): 359-368.

⁴¹ Никола Гавриловић, Нав. дело, 19.

⁴² Превод са латинског в. Никола Гавриловић, Нав. дело, 21.

иностраниста“.⁴³ Занимљиво је видети са каквим се аргументима Мојсије Петровић служио при обраћању државним властима поводом оснивања штампарије. О овоме сведочи молба⁴⁴ у којој се јасно види његова намера да се цркве и школе (пошто буде одобрено оснивање штампарије) снабдеју потребним књигама, чији се недостатак увелико осећао услед забране увоза књига из Русије. Бечки двор је овом забраном хтео да онемогући сваку културолошко-православну везу између Русије и Срба.⁴⁵

---

⁴³ Máté Kovács, *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében: az államalapítástól 1849-ig* (Budapest: Gondolat Kiadó, 1963), 247-253.

⁴⁴ У преводу са немачког језика, она гласи овако:

„Велечасни високохваљени царски дворски ратни саветнике, пресветли принче, Ваша екселенцијо и милости, најмилостивија и милостиво премоћна господо, господо! Пошто цела, Вашем царском височанству и краљевини Угарској и њој прикљученим земљама потчињена грчком обреда припадајућа нација већ одавно све своје црквене и за омладину потребне школске књиге из Москве набављати мора, а до сада је таквим књигама у најнужнијем броју била и снабдевена, сада међутим – има томе дуже времена – из Москве ни једне једине књиге не прима, због чега је недостатак црквених и школских књига међу овом нацијом постао толики, да се само омладина слабо подучавати може, него се уприличене молитве од стране духовника и световњака са одговарајућом дужношћу и достојанством изводити не могу; тиме не само да многе дужне жртве у част Божију остају непринете, него из дана у дан расте и повећава се међу народом неверство, које га служењу његовог височанства чини све више неспособнијим; обзиром на митрополитско звање које носим, сматрао сам за своју дужност – служећи најсветлијем величанству – да овом отпадништву нације које иде на штету поштовања Бога, а које је проузроковало несташицом црквених и школских књига – нађем лека. Најзад сам, после дужег размишљања нашао најцелисходније да овде у Београду о свом трошку подигнем сопствену штампарију у којој би се за потребе ове нације и њиховом језику црквене и школске књиге писале и читале.

Овим упућујем Вашој екселенцији и милости најпонижнију молбу да дате Ваш милостиви пристанак отварању овакве штампарије. Вашој високој наклоности и милости се најпонижније препоручујући остајем једног високопоштованог цес. двор. ратног саветника најпослушније потчињени Мојсије Петровић, Источне цркве грчког обреда надбискуп и митрополит у Београду.“ В. Ђорђе Рајковић, „Грађа за историју штампарија у Срба“, *Летопис Матице српске*, књ. 117 (1874): 122-134.

⁴⁵ Лазар Плавшић, Нав. дело, 259.

1.2. Митрополитска библиотека у Београду до њеног пресељења у Сремске Карловце

Хришћанска култура књиге у Београду вероватно је постојала још од времена ширења хришћанства на овим просторима. Сасвим је могуће да је Београдска митрополија још од времена када је краљ Драгутин⁴⁶ 1284. године добио Београд и Мачву од угарског краља Ладислава IV Куманца оформила неку врсту библиотеке.⁴⁷ Најинтензивнији културно-просветни период био је за време деспота Стефана Лазаревића, када је Београд био главни просветно-књижевни центар у Србије, где су се скупљале, преводиле и преписивале књиге.⁴⁸

Према досадашњим истраживањима, на двору Стефана Лазаревића постојао је прави култ учености и образовања, тако да и фонд Дворске библиотеке није био само ризница рукописних књига, „већ одсјај средњовековног живота, духовне културе и знања, племенитих мисли и осећања“⁴⁹ њеног оснивача. Фонд се попуњавао набављањем грчких књига под окриљем Свете Горе и Византије, а, под окриљем Угарског двора у Будиму, латинским књигама са Запада. Оваква разноликост књига на различитим језицима указује да је Стефан Лазаревић „читао на српскословенском, преводио са грчког, а због интензивне комуникације коју је одржавао са европским и турским владарима, верује се да је латински и турски језик бар разумео“.⁵⁰ Његов однос према књизи описан је у записима двојице монаха (његових савременика – Доситеја и Григорија), који кажу да се старао о преписивању књига и да се о њима старао као да других брига није имао.⁵¹ Књиге за које је утврђено да потичу из фонда Дворске библиотеке Стефана Лазаревића сачуване су у малом броју, а делови рукописа и подаци о појединим књигама налазе се на различитим удаљеним местима – у манастиру Високи Дечани,

---

⁴⁶ Марија Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку* (Београд: Историјски институт, 1985), 53, 196.

⁴⁷ Чедомир Денић, *Нав. дело*, 91.

⁴⁸ Милан Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2002), 350-353, 365-372.

⁴⁹ Татјана Корићанац, *Дворска библиотека деспота Стефана Лазаревића* (Београд: Музеј града, 2006), 7.

⁵⁰ Гордана Стокић Симончић, *Књига и библиотеке код Срба у средњем веку* (Панчево: Градска библиотека, 2008), 58.

⁵¹ Исто, 58.

Савина, на Светој Гори, Метеорима, у Румунији, Бугарској, Русији и Украјини.⁵² Откриће њиховог постојања сведочи о чудесно замршеној судбини књига на овом просторима. Ђорђе Трифуновић набраја 18 рукописа за које се поуздано зна да су преписани или преведени за Стефана Лазаревића. Неке међу њима имају својеврстан *ex libris* Стефана Лазаревића, као и ознаку власништва. Према Ђ. Трифуновићу, од ових 18 књига, 3 су биле највероватније наручене као „спомен“ или „приношеније“ на дар црквама и манастирима. Он још наводи да је постојала могућност да су неке књиге за деспотовог живота, или непосредно након његове смрти, биле пописане и уједначено означене,⁵³ што на неки начин сведочи о покушају каталогског уређења библиотеке. На основу његових истраживања, Татјана Корићанац је предложила идеалну поделу фонда на ћирилске рукописне књиге и западноевропске рукописне књиге. Поред ове поделе, она је у фонд укључила и све оригиналне књижевне радове Стефана Лазаревића и повеље из дворске канцеларије, за које је претпоставила да су могли бити део фонда.

После споразума у Тати, у мају 1426. године (склопљен између угарског краља Жигмунда Луксембуршког и деспота Стефана Лазаревића), када је Београд враћен угарском краљу, фонд библиотеке је вероватно био пребачен у новоизграђену Смедеревску тврђаву (престоницу), где је сигурно био чуван до пада Деспотовине 1459. године. До данас није утврђено где се тачно налазила библиотека у унутрашњости Београдске тврђаве, али сачуване књиге јој дају духовну и културну неуништивост постојања, иако деспотовог двора више нема.⁵⁴

Када су Турци уз пљачку освојили Мачву, Срем и Београд 1521. године, велики број књига је распродат или уништен из три београдске цркве – Успенске (Саборна), Светог Николе (болничка) и Света три јерарха (гробна црква београдских митрополита од времена Стефана Лазаревића).⁵⁵ За време владавине Турака у Београду, од 1521. до 1688. године, београдски митрополити су у тешким условима обнављали порушене цркве и снабдевали их потребним богослужбеним књигама.⁵⁶ Пошто је Београдска митрополија континуирано

---

⁵² Татјана Корићанац, *Нав. дело*, 7.

⁵³ Видети Деспот Стефан Лазаревић, *Књижевни радови*, приредио Ђорђе Трифуновић (Београд: Српска књижевна задруга, 1979), 80-95.

⁵⁴ В. Татјана Корићанац, *нав. дело*.

⁵⁵ Чедомир Денић, *Нав. дело*, 80.

⁵⁶ Исто, 82.

функционисала за време Турака, као и у периоду после 1688. године, одржавао се континуитет набављања књига, премда није било организоване библиотеке.

Београдско-пожаревачки митрополит Михаило (16??–17??) у 18. веку је почео да обнавља Митрополитску библиотеку у Београду, у чији почетни фонд су ушле књиге „заостале иза грчких владика, појединих калуђера и свештеника, књиге добијене из Русије и куповане од руских путујућих књижара“.⁵⁷ Овај црквени великодостојник познат је само по запису из 1706. године у књизи *Архијерејски чиновник*.⁵⁸ Ово је била једина књига за коју се зна да је поседовао, што не значи да их није имао више.⁵⁹ Његов наследник Мојсије Петровић успешно је наставио овај подухват. Формирање Митрополитске библиотеке у Београду највише је везано за њега. Мојсије Петровић се истицао по спремности и одлучности да реформише црквено-народни живот у Београду. Познавао је грчки језик, што потврђује његово поседовање великог броја грчких књига, које су се нашле после његове смрти у фонду Патријаршијске библиотеке.

Мојсије Петровић је, по свој прилици, затекао књиге заостале од његовог претходника, митрополита Михаила, у Митрополитском двору и цркви. Вероватно је и он са собом донео одређени број књига које су припојене библиотечком фонду, јер после његове смрти није нађена ниједна која је била у његовом личном власништву. Зна се да је 1717. године располагао извесним бројем књига, пошто је неке послао манастирима Студеница и Витовница, а неке је задржао у Београду.⁶⁰

Митрополит Петровић је интензивно радио на програму ширења књиге и просвете у подручјима која су била под његовом духовном влашћу. За овај подухват послао је две молбе руском цару Петру Великом (1[12]. септембра 1718. и 20[31]. октобра 1721), од кога је очекивао разумевање. Описивао му је послератну пустош која је задесила духовно-културни српски организам. Цркве су биле напуштене, није било довољно свештеника и образованих људи, недостатак књига, школа и штампарија био је веома уочљив. Помоћ обнове Србима је нудила

---

⁵⁷ Љубомир Дурковић-Јакшић, „Настанак и судбина најстарије библиотеке у Београду“, *Библиотекар* год. 32, бр. 1/6 (1980): 55.

⁵⁸ Сава Вуковић, Нав. дело, 327.

⁵⁹ Чедомир Денић, Нав. дело, 83.

⁶⁰ Љубомир Дурковић-Јакшић, „Најстарија библиотека у Београду“, *Гласник СЛСПЦ* год. 51, бр. 1 (1970): 15.

Римокатоличка црква, али она је била одбијена. Како би се одупрли римокатоличком притиску, била им је потребна помоћ за отварање школа и набавку књига на словенском и латинском језику управо од Русије.⁶¹ Другу молбу је послао лично преко свог изасланика, румуна Владула Малаескуа, чија је мисија успешно завршена. Вратио се „са књигама⁶² и повољним просветитељским плановима за Србе и друге православне у Хабзбуршкој монархији”.⁶³ Након смрти Петра Великог, из Русије су као испомоћ дошли учитељи, браћа Максим и Петар Суворов, са контингентом књига за ђаке (међу којима су били и неки млађи свештеници) у београдским и карловачким школама.⁶⁴

Према истраживањима Љ. Дурковић-Јакшића, прву библиотеку у Београду основао је Мојсије Петровић. Она је имала улогу централне библиотеке за црквено-просветне потребе, не само за Србе у београдском окружењу, него и за оне који су живели у у границама Хабзбуршке монархије. Он јој придаје велики значај, јер су се по њеном примеру касније оснивале и организационо функционисале црквене и школске библиотеке по осталим епархијама.⁶⁵

Постојала су три двора у којима су резидирали Мојсије Петровић и Викентије Јовановић. Првобитна резиденција позната је као *Стари двор*, па после *Старшиј двор ниже сланој чешми* и *Нови двор*, који је започео 1725. године и скоро завршио Мојсије Петровић, а остале радове завршио његов наследник.⁶⁶ Према најстаријем сачуваном инвентару целокупне имовине Београдско-карловачке митрополије, у Старом двору близу Слане чесме налазила се Библиотека. Инвентар је написан у једној свешчици од 10 листова, мањег канцеларијског формата, која је прошивена концем. Не види се део наслова и поднаслова, јер је средина горње маргине поцепана. При крају свешчице, по завршеном попису црквених сасуда, налази се једини сачувани датум – 25. јун

---

⁶¹ Чедомир Денић, Нав. дело, 83; Љубомир Дурковић-Јакшић, „Најстарија библиотека у Београду“: 15.

⁶² Димитрије Руварац, *Историја Архијепископско-митрополитско-патријарашке библиотеке у Сремским Карловцима* (Сремски Карловци, 1919), 7.

⁶³ Чедомир Денић, Нав. дело, 83, 85.

⁶⁴ Исто, 83-84.

⁶⁵ Љубомир Дурковић-Јакшић, „Најстарија библиотека у Београду“: 9.

⁶⁶ „Непокретно имање Митрополије београдске у Београду 1730.”, *Архив за историју Српске православне карловачке митрополије* год. 2, бр. 13-14 (1912): 209; Љубомир Дурковић-Јакшић, *Најстарија библиотека у Београду“*: 13.

1726. године. На полеђини стоји запис: „Двор митрополитов у Београду 1726”.⁶⁷ Према речима Ч. Денића, за овај инвентар знао је Радослав М. Грујић, који га је вероватно пронашао у Патријаршијској библиотеци или Архиву у Сремским Карловцима. Занимљиво је да Д. Руварац није знао за њега. Први га је објавио Ч. Денић, који је прокоментарисао само део који се тиче пописа књига.

Инвентар библиотеке су израдили митрополитски службеници, под руководством викарног епископа Стефана Љубибратића (16??–1737).⁶⁸ Књиге су биле смештене по орманима и сандуцима у Старом митрополијском двору. Просторија у Горњој комори имала је улогу ризнице, библиотеке и књижаре. У њој су Мојсије Петровић и његов наследник држали своје вредније ствари и одећу. Због претежно библиотечног садржаја добила је карактер библиотеке.⁶⁹ Мојсије Петровић није био присутан приликом инвентарисања, јер се налазио у Бечу. Службеницима је наложио да предају београдском трговцу Хаџи-Максиму Петровићу на чување 10 сандука са његовим важнијим стварима, међу којима је у 3 сандука било спаковано 4 „*парија*” *народних привилегија* (сандук бр. 2), 4 *Архијерејска чиновника* (бр. 8) и 1 престолно *Јеванђеље* (бр. 10). Све остале књиге су задржане у Старом двору. У старом орману у Горњој комори налазило се 39 наслова у 55 књига, а у орману „више њених врата” 25 наслова у 53 књиге. Неке су се првобитно налазиле у Доњој комори, са још црквених и школских књига које је Владул Малаеску донео са собом 1724. године. Известан број ових књига је подељен или продат, а остатак (горепописане) су митрополитски службеници пренели у Горњу комору, како би их сачували од влаге и мишева. Пренете књиге су „наместили (у орман на полице) и сваку пописали колико их има”.⁷⁰ Ово само говори да је постојао библиотечки фонд смештен на полице у два ормана, али не и да је званично постојала формирана библиотека. По Ч. Денићу, фонд црквених и школских књига намењених за продају и деобу чинио је јединствену целину са осталим књигама. Остаје непознаница када је библиотечки фонд из Старог двора пребачен у Нови двор. Мојсије Петровић је започео изградњу Новог двора, али у

---

⁶⁷ Музеј Српске православне цркве (у даљем тексту – Музеј СПЦ) Београд, Збирка Радослава Грујића (у даљем тексту – ЗРГ), бр. 232 – Инвентар ствари и књига у Митрополијском двору у Београду 1726. год.; в. Чедомир Денић, Нав. дело, 84.

⁶⁸ Потоњи епископ костајничко-зринопољски.

⁶⁹ Чедомир Денић, Нав. дело, 87.

⁷⁰ Музеј СПЦ Београд, ЗРГ, бр. 232.

Старом двору живео је све до своје смрти. Пресељење се одиграло вероватно после његове смрти, када се Викентије Јовановић са својим службеницима и стварима преселио у њега. Нови двор познат је као *Обити дом*, јер је био замишљен као црквено-политичко-културни центар не само за Србе, него и за све остале православне народе у Хабзбуршкој монархији.⁷¹

Први помен о постојању библиотеке потврђује запис у рукопису *Литургија св. Јована Златоустог* (на грчком и латинском језику), који се данас налази у рукописној збирци Патријаршијске библиотеке у Београду под сигнатуром Рс 101. Према грчком запису на првој страни корица стоји да је овај рукопис преписан у Будиму од господина Јована Јоана, у месецу октобру, по налогу Мојсија Петровића, а на последњој страници стоји запис од на написан 1. октобра 1726. године по коме је овај рукопис својина Библиотеке архиепископске катедре у Београду.⁷²

У фонду библиотеке су се налазиле књиге купљене 1731. године од учитеља Максима Суворова и неколико књижарских каталога. Према попису, који је извршен годину дана после смрти Мојсија Петровића (8. априла 1731. године), библиотека носи назив Архиепископско-митрополитска библиотека. Овом приликом, у њој се налазило 400 књига, од којих је 15 донето из Сремских Карловаца.⁷³ Постојање ове библиотеке имало је практични карактер, јер је из њеног фонда Мојсије Петровић својим клирицима набављао поједине књиге или им је давао на коришћење.⁷⁴

Овлашћена лица за бригу око Митрополитске библиотеке била су генерални егзарх, управник двора и одређени службеници. Њихов рад на највишој инстанци надзирао је митрополит (Мојсије Петровић) преко викарног епископа, народног секретара, а после његове смрти бригу је преузимао администратор Митрополије и Бечки двор. После смрти Мојсија Петровића, приступ Библиотеци имала су неовлашћена лица, што је умањило њену сигурност по питању вредних ствари и књига. Познат је случај који се одиграо двадесетак дана након његове

---

⁷¹ Љубомир Дурковић-Јакшић, „Најстарија библиотека у Београду“: 13; Чедомир Денић, Нав. дело, 85.

⁷² Димитрије Руварац, *Историја Архиепископско-митрополитско-патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима*, 6; Љубомир Дурковић-Јакшић, „Најстарија библиотека у Београду“: 13-15.

⁷³ Димитрије Руварац, Нав. дело, 7-8.

⁷⁴ Чедомир Денић, Нав. дело, 306.

смрти. Без обзира што је наредио свом генералном егзарху да пази на сву непокретну имовину Митрополије и да ништа не издаје и не прима без реверса, нестало је пуно вредних ствари, међу којима и 6 наслова у 16 књига.⁷⁵

За наследник Мојсија Петровића изабран је Викентије Јовановић који је био велики књигољубац, па се трудио да умножи библиотечки фонд. Куповао је књиге од руских књижарских трговаца који су стално циркулисали по Београду.⁷⁶ Откупио је, 17. октобра 1731. године, библиотеку учитеља Максима Суворова коју су чиниле 74 књиге.⁷⁷ Имао је чак и замисао да подигне засебну зграду за Библиотеку. По пресељењу у Нови двор, пренет је и целокупан библиотечки фонд из Старог двора. Нови двор се налазио у Савском Београду, где се сада налази Француска амбасада. Била је то грађевина у барокном стилу, која је потпуно завршена мало пре поновног доласка Турака у Београд (1739. године). Имала је приземље, са просторијама предвиђеним за рад и боравак преко дана и спрат за одмор и свечане прилике. По инвентару из 1733. године, двор се састојао од 40 просторија (39 било је нумерисано), опремљених на западњачки и оријенталан начин. Библиотека као просторна једница нашла се у овако осмишљеном простору као незаобилазни део дворског архитектонског уређења. Радослав Грујић је, на основу пописане имовине Београдско-карловачке митрополије, исказао мишљење да „су наши митрополити онога доба, поред нешто самоуправне власти над народом нашим, и спољашњим сјајем и богатством својим у драгоценом оделу и покућству, много подсећали на старе деспоте и кнежеве наше у доба распадања српских држава и државица; јер толико злата, сребра, бисера и драгог камења, те самуровине, лисичине, куновине, свиле итд., није се налазило ни у оних српских владалаца, што пред опасношћу турском остављаху пологе у Дубровнику”.⁷⁸ Попис је почео од просторије бр. 1 – Библиотеке, која је, за разлику од осталих просторија сазиданих са равном бело окреченом таваницом и штукатуром као украсом, имала сводове и била је поплочана циглом. Имала је окована врата од чамовине, офарбана са спољне стране, са гвозденом калаисаном бравом и два застакљена прозора осигурана

---

⁷⁵ Исто, 88.

⁷⁶ Димитрије Руварац, Нав. дело, 9-10.

⁷⁷ Исто, 10.

⁷⁸ Радослав М. Грујић, *Прилози за историју Србије у доба аустријске окупације (1718-1739.)* (Београд: Државна штампарија, 1914), 85.

гвозденом решетки. На зидовима су висиле 3 земљописне карте, 5 разних икона на дасци и 6 икона на хартији у позлаћеним рамовима. Разне драгоцене ствари (иконе, одећа, одежа итд), биле су смештене у 2 ормана и 13 сандука, а један велики орман био је посебно употребљен за смештај књига. Оне су биле сложене по језицима:

1. словенске – 91 наслов у 282 књиге
2. грколатинске и грчке – 32: 66
3. латинске и немачке – 32: 177
4. црквенословенске, латинске и једна каравлашка – купљених 20: 54 књиге.⁷⁹

По овом попису, укупан број се састојао од 175 наслова у 579 књига. Овакав начин пописивања по језицима, као што каже Жарко Војновић, „врло је важна ствар за историју библиотекарства, јер сведочи о постојању аналитичке свести која унутар библиотечке грађе уноси основне диференцијалне карактеристике“.⁸⁰

Труд Викентија Јовановића на умножењу библиотечког фонда показао се делотворан јер, по инвентару из 1735. године, у фонду се налазило 180 наслова у 944 књиге. Највише је било руских књига (на црквенословенском језику), па онда грчких, немачких, латинских и румунских. Поред великог броја богослужбених и школских књига, било је и књига из црквене историје и са световним садржајем (философија, право и медицина).⁸¹ Поред ових књига, у фонду су се налазили и књижевни каталози, што значи да се пратила издавачка делатност тога времена. Ово је први помен код Срба о књижевним каталозима.⁸² Љубомир Дурковић-Јакшић напомиње да је библиотека имала улогу и црквено-народне књижевне, јер су се у фонду налазиле књиге набављене ради продаје црквама и школама.⁸³

Без обзира што је Библиотека постојала и имала свој простор у Новом двору, када је у питању рад са корисницима, она очигледно још увек није имала оформљену библиотечку организацију. Званично није имала ни библиотекара, о

---

⁷⁹ Исто, 113-116.

⁸⁰ Жарко Војновић, „Почеци бележења манастирских библиотека Карловачке митрополије“, *Читалиште* бр. 24 (2014): 40.

⁸¹ Димитрије Руварац, Нав. дело, 9, 11; Љубомир Дурковић-Јакшић, „Најстарија библиотека у Београду“: 16; в. Љубомир Дурковић-Јакшић, „Настанак и судбина најстарије библиотеке у Београду“, *Библиотекар* год. 32, бр. 1-6 (1980): 52-59.

⁸² Љубомир Дурковић-Јакшић, „Настанак и судбина најстарије библиотеке у Београду“: 56.

⁸³ Исто, 56.

чему сведочи *Годишњи трошак митрополита београдско-карловачког Вићентија Јовановића на званичнике, учитеље и послужитеље*, у коме нема помена о годишњој исплати за библиотекара.⁸⁴

Поред књига и осталих вреднијих ствари, у Библиотеци се, на безбедном месту, налазио и новац. После смрти Викентија Јовановића, из собе главног егзарха Павла Ненадовића – потоњи карловачки митрополит (1703-1768),⁸⁵ непознато лице украдо је 486 форинти, а из Библиотеке, у коју је провалило кроз зид, украдо је 300 форинти. После дуготрајне истраге, кривица је приписана београдском митрополитском егзарху Симеону Милосављевићу и придворном архимандриту Андреју Атанасијевићу, јер су они били званично задужени за њену безбедност.⁸⁶

Важно је нагласити да је Викентије Јовановић октобра 1733. године прописао правила за „туторе [епитропе] и црквењаке“ о обавези пописивања имовине парохијских цркава.⁸⁷ Епитропи су, поред обавезе да воде протокол прихода, имали и дужност да израде попис и инвентар ствари у цркви.⁸⁸ У пописане ствари спадале су и црквене књиге, које су углавном биле богослужбеног садржаја. О њима се епитроп бринуо на прави библиотечарски начин, о чему сведочи заповест из приложених правила:

„Свештеницима књига на читање да се дају, али од њих да се узме потврда да су им дате, да се не би која изгубила“.⁸⁹

На основу ових података, Ж. Војновић је донео одличан закључак да су епитропи по пропису Викентија Јовановића, „можда првог српског библиотечког законодавца после средњег века“, били први црквени библиотекари, који су књиге

---

⁸⁴ „Годишњи трошак митрополита београдско-карловачког Вићентија Јовановића на званичнике, учитеље и послужитеље”, *Архив за историју српске православне карловачке митрополије* год. 4, св. 3 (1914): 279-281.

⁸⁵ Павле Ненадовић рођен је у Будиму, где је завршио српске, немачке и латинске школе. На позив Мојсија Петровића ступио је у дворску службу 1726. године. Патријарх Арсеније IV Јовановић Шакабента именован га је 1737. године за свог главног егзарха, а од 25. априла 1742. године изабран је за горњо-карловачког епископа. Године 1748. премештен је за арадског епископа, али пре него што се преселио у Арад изабран је 16. јула 1749. године за карловачког митрополита. В. Сава Вуковић, *Нав. дело*, 385-387.

⁸⁶ Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима (у даљем тексту – АСАНУК), Митрополијско-патријаршијски А – архивски фонд (у даљем тексту – МП А), 1737, 530, стр. 7-9, 29; в. Чедомир Денић, *Нав. дело*, 91.

⁸⁷ Димитрије Руварац, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века* (Сремски Карловци: Издање Георгија Бранковића, 1902), 24.

⁸⁸ Исто, 27.

⁸⁹ Исто, 30.

издавали путем реверса пре скоро 300 година.⁹⁰

1.2.1. Пресељење библиотечног фонда из Београда у Сремске Карловце

Пред опасношћу од поновног турског освајања Београда, започело је, у фебруару 1737. године, инвентарисање свих ствари из Новог двора, ради њиховог пресељења на безбедније место. После пописа и паковања књига, 4. априла 1737. године, свештеник Јован Јосифовић их је у Београду предао архимандриту манастира Сланци и старатељу Народно-црквених фондова Атанасију Величковићу. Након обављене примопредаје, митрополитов егзарх Јосиф Стојановић превезао их је бродом у Сремске Карловце. Терет се састојао од 10 сандука и неколико завежљаја, који је по приспећу прегледан 29. [не наведеног месеца (могуће априла или маја)] 1737. године.⁹¹ Димитрије Руварац напомиње да овај инвентар постоји, али није имао увид у њега, за разлику од Р. Грујућа, који зна за њега, али нигде не наводи које су књиге пописане.⁹² Овај инвентар, који се налази у Збирци Р. Грујића у Музеју СПЦ, први је објавио Ч. Денић.⁹³ По завршеној ревизији у Сремским Карловцима, утврђено је да има 177 наслова у 1743? књиге. Највећи број књига били су уџбеници (буквари, катехизиси, речници, граматике итд). Поређењем списка из Београда са ревизионим списком у Сремским Карловцима, установљен је мањак од 8 наслова у 35 књига. Бачком епископу Висариону Павловићу, извршиоци пописа, дали су 9 наслова у 30 књига; карловачком учитељу Емануилу Козачинском 3 наслова у 3 књиге; Викентију Јовановићу 3 наслова (богослужбених књига) у 4 књиге и продали 5 Алваријевих уџбеника латинског језика.

Официри Генералне команде из Петроварадина су, после смрти Викентија Јовановића 6. јуна 1737. године, запечатали Пашин конак у Сремским Карловцима. Када су после неког времена започели попис свих ствари у њему, приметили су да је неко улазио у запечаћене просторије. Откривено ја да су то

---

⁹⁰ Жарко Војновић, „Почеци бележења манастирских библиотека Карловачке митрополије“: 40.

⁹¹ Музеј СПЦ, ЗРГ, бр. 495.

⁹² Димитрије Руварац, Нав. дело, 10.

⁹³ Чедомир Денић, Нав. дело, 89-90.

били митрополитски службеници, који су били приморани да избеглице из Србије сместе у просторијама у Новом двору. Библиотечки фонд из Митрополитске библиотеке у Београду привремено је смештен у митрополитову спаваћу собу. По попису који је извршен овом приликом, фонд Митрополитске библиотеке у Београду састојао се од црквених и школских књига, али без података колико их је било и на којим су језицима.⁹⁴

Када се саберу књиге које су се налазиле у Пашином конаку у Сремским Карловцима са припојеним књигама из Београда, библиотечки фонд се, оквирно, састојао од 1936 књига. Наслова по слободном прорачуну није било више од 200, јер су се наслови књига из Сремских Карловаца у највећем броју подударали са онима из Београда. Велики број уџбеника смештених у фонду библиотеке указује да је она имала више улогу књижаре, јер је постојала велика потражња за њима у школама које су радиле у Сремским Карловцима, Новом Саду и Будиму.

Срби су пре коначног напуштања Београда, пред најездом Турака, у Срем пренели све драгоцене ствари, књиге и тела Мојсија Петровића и Викентија Јовановића. Турци су по уласку у Београд (септембра 1739. године) срушили Нови двор и још нека барокне зграде.⁹⁵

Непосредним увидом у инвентаре књига Београдско-карловачке митрополије које су споменуте, може се закључити да су се у библиотечком фонду Митрополитске библиотеке у Београду осим српских, грчких и руских књига, налазиле и књиге на латинском, немачком и осталим западноевропским језицима. Овакав свестран литерарни садржај ове библиотеке, за чије формирање су најзаслужнији Мојсије Петровић и Викентије Јовановић, учинио је да у њихово време буде „највиша црквена установа за религиозно-морално и опште образовање српског свештенства у Хабзбуршкој монархији”.⁹⁶

---

⁹⁴ АСАНУК, МП А, 1737, 526, стр. 1-6, 47-49. – Инвентар ствари и књига у карловачком Митрополијском двору после смрти мтп. Викентија Јовановића, започет у Карловцима 18. 9. 1737, а закључен 19. 10. те год. у Генералној команди Петроварадинске регименте.

⁹⁵ Душан К. Петровић, *Историја Сремске епархије* (Сремски Карловци: Сремска епархија, 1970), 24, 28-29.

⁹⁶ Чедомир Денић, Нав. дело, 91-92.

1.3. Да ли књиге из заоставштине патријарха Арсенија III чине основни фонд Патријаршијске библиотеке?

После смрти патријарха Арсенија III, извршен је попис његове личне имовине. Овом приликом је, поред разних ствари, пописано 15 наслова у 17 књига и један архивски документ (на грчком језику).⁹⁷ Пописане књиге су садржале по један руски буквар, амартолонсотирион (спасење грешника),⁹⁸ граматика, типик руски, тикара рукопис, књига о свештенству, часослов влашки,⁹⁹ акатист руски, по два молитвеника србска и цароставника србска;¹⁰⁰ једно евангелие на псалатирском колу (једна страна окована сребром), поучение транквилион¹⁰¹, цароставник рукопис,¹⁰² књига Максим грек и законик.¹⁰³ Под којом се тачно сигнатуром ови рукописи налазе¹⁰⁴ у рукописној збирци Патријаршијске библиотеке (у Београду), знаће се са сигурношћу после израде потпуног археографског описа свих рукописа. За сада постоји само *Инвентар рукописа Библиотеке Српске патријаршије*, који није довољан за утврђивање њиховог власништва.

У рукописној збирци Матице српске под сигнатуром М. 4004 налази се анонимни препис, у коме стоји исто 15 наслова у 17 књига.¹⁰⁵

Љубомир Дурковић-Јакшић пронашао је у Патријаршијској библиотеци (у Београду) књигу под сигнатуром Рс 174 – *Тактикон*, која је припадала патријарху

---

⁹⁷ Гаврило Витковић, *Споменици из будимског и пештанског архива*, Књ. 3 (Београд: СУД, 1873), 50-54.

⁹⁸ У Патријаршијској библиотеци налазе се два рукописа са овим насловом и датирају са краја 17. века. Њихове сигнатуре су Рс 83 и Рс 127. В. Зоран Ранковић и др., *Инвентар рукописа Библиотеке Српске патријаршије* (Београд: Библиотека Српске патријаршије, 2012), 39, 42.

⁹⁹ Ово је можда Рс 168. в. Исто, 45.

¹⁰⁰ Ове књиге су остале у Будиму, а осталих 5 је егзарх Василије Рајић (16??-1714) пренео у манастир Крушедол. Поред личних ствари Арсенија III, пренео је и његово тело, како би га тамо сахранио. В. Радослав М. Грујић, „Пакрачка епархија: историјско-статистички преглед”, у *Споменица о српском православном владичанству пакрачком* ([Пакрац]: Издање свештенства владичанства пакрачког, 1930), 134.

¹⁰¹ Ове је вероватно Рс 177. в. Зоран Ранковић и др., *Инвентар рукописа Библиотеке Српске патријаршије*, 46.

¹⁰² Ове је вероватно Рс 28. в. Исто, 35.

¹⁰³ Ово је вероватно Рс 42. в. Исто, 36

¹⁰⁴ Можда су неки временом, или честим коришћењем, потпуно дотрајали, па се данас не налазе у рукописној збирци.

¹⁰⁵ Чедомир Денић каже да у овом рукопису стоји 14 наслова у 16 књига, што се не слаже, јер је садржај овог рукописног пописа идентичан са горе изложеним Он још наводи да је Василије Рајић са собом понео 6 књига али као што видимо у питању је 5 књига. в. Чедомир Денић, *нав. дело*, 93-94.

Арсенију III, али се није нашла у попису његове заоставштине.¹⁰⁶ Судаћи по наслову, она се није нашла у попису његове заоставштине, што доводи до претпоставке да је у неком каснијем периоду прикључена фонду.

Набројане књиге, које су вероватно пренесене из Пећке патријаршије, по Д. Руварцу представљају почетни фонд данашње Патријаршијске библиотеке. Он је први који је прихватио 1706. годину као „основ и почетак данашње Митрополитско-патријарашке библиотеке“.¹⁰⁷ Са овом теоријом се слаже и Р. Грујић,¹⁰⁸ док Љубица Бацкић-Деспотовић износи податак да је основана 1717.¹⁰⁹

Љубомир Дурковић-Јакшић се у свом ранијем научном раду слаже са податком да су књиге из заоставштине патријарха Арсенија III чиниле почетни фонд ове библиотеке.¹¹⁰ У каснијем периоду он ревидира ову теорију, јер нема доказа да су пописане књиге чиниле основни фонд Патријаршијске библиотеке, нити да су пренете у Сремске Карловце.¹¹¹ Исто тако и је Д. Руварац дошао до нове константације: „1737. марта 29. пренео је митрополитов ексарх Јосиф Стојановић Библиотеку из Београда у Карловце. Преносом је овим ударен темељ данашњој Архиепископско-митрополитско-патријарашкој библиотеци у Карловцима“.¹¹² Ни ово није довољно да се реши питање оснивања Патријаршијске библиотеке. Љубомир Дурковић-Јакшић у неколико тачака доноси нова запажања, по којима је „садашњу Патријаршијску библиотеку основао Београђанин, митрополит Мојсије [Петровић], после доласка у овај град 1713., и у Новом двору одредио јој је просторију у коју је смештена најдаље 1730. године, када је било довршено приземље тога двора“.

Према Денићевим тврдњама, у Сремским Карловцима постојала је Митрополитска библиотека, која се развијала независно од Митрополитске

---

¹⁰⁶ Љубомир Дурковић-Јакшић, „Најстарија библиотека у Београду“, *Гласник СЛСПЦ* год. 51, бр. 1 (1970): 18-19.

¹⁰⁷ Димитрије Руварац, *Историја Архиепископско-митрополитско-патријарашке библиотеке у Сремским Карловцима* (Сремски Карловци, 1919), 5.

¹⁰⁸ Радослав М. Грујић, „Библиотеке српских црквених институција“, у *Народна енциклопедија СХС, Књ. 1, А-З* (Нови Сад; Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001), 186.

¹⁰⁹ Љубица Бацкић-Деспотовић, *Историја писма, књига и библиотека: за III разред усмереног образовања* (Београд: 9. мај, 1980), 151.

¹¹⁰ Љубомир Дурковић-Јакшић, *Историја Српских библиотека* (Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије, 1963), 65.

¹¹¹ Љубомир Дурковић-Јакшић, „Најстарија библиотека у Београду“: 17-18.

¹¹² Димитрије Руварац, Нав. дело, 10.

библиотеке у Београду. Њено оснивање не везује ни за један датум. Даље додаје да су карловачки митрополити њен постојећи малобројни књижни фонд попуњавали куповином нових, добијеним на поклон или наслеђеним књигама.¹¹³ Постоји претпоставка, да су „при том нешто књига из манастира Крушедола пренели у Карловце пре и после 1713“.¹¹⁴ Са овом праксом је настављено и у наредном периоду, чак су и књиге подручних епископа (после њихове смрти) пренесене у фонд Митрополитске библиотеке.¹¹⁵

После смрти будимског епископа Михаила Милошевића (16??–1728), књиге из његове личне библиотеке, која је бројала 33 наслова у 44 књиге, пренесене су у Митрополитски двор (Пашин конак) у Сремским Карловцима. Исто тако је пренесена лична библиотека бачког епископа Софронија Томашевића (16??–1730) са 10 наслова у 21 књизи, па мало касније 24 наслова у 35 књига печујског епископа Максима Гавриловића (16??–1732)¹¹⁶ и 1 мали требник бачког ђакона Андреја.¹¹⁷ Све ово се дешава после спајања Београдске и Карловачке митрополије 1726. године, што још више поткрепљује тезе Љ. Дурковић-Јакшића, који каже:

„1. Није позната судбина књига из заоставштине патријарха Арсенија III, које су се налазиле у Будиму 1706., јер се не зна да ли су и кад пренете у Срем. Карловце. У списку ствари архиепископске резиденције у Срем. Карловцима, сачињеном 1. априла 1733.¹¹⁸, изричито се каже, да се у једном офарбаном простом дрвеном орману, са бравом и кључем, налазило '1 свежањ књига бл[а]гословителни патријарха Арсенија'. Ако су ово књиге патријарха Арсенија III, које су остале у Будиму, не значи да је са њима основана Библиотека. Јер, у поменутом списку ствари у резиденцији у Сремским Карловцима, од 1. априла 1733., нема ни помена о некој библиотеци резиденције, као што се то каже за

---

¹¹³ Чедомир Денић, Нав. дело, 94.

¹¹⁴ Исто, 94.

¹¹⁵ Ово је трајало до 1769. године, када је донета уредба да се оставштина подручних епископа више не преноси у Карловачку митрополију. В. Милан Петров, „Прилог историји српских библиотека у XVIII веку”, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* књ. 35, св. 1-2 (1969): 95-106.

¹¹⁶ Радослав М. Грујић, „Библиотеке српских црквених институција”, 186-187; Радослав М. Грујић, *Прилози за историју Србије у доба аустријске окупације (1718-1739.)* (Београд: Државна штампарија, 1914), 148, 155.

¹¹⁷ Чедомир Денић, Нав. дело, 94.

¹¹⁸ Попис није извршен 1. априла него 1. марта. В. Радослав М. Грујић, *Прилози за историју Србије у доба аустријске окупације*, 110.

Библиотеку резиденције у Београду у списку ствари састављеном 1. марта, такоже 1733. Књиге патријарха Арсенија III наведене су као део његове заоставштине, исто онако као што су наведене неке друге његове ствари, на пример митра. Осим тога у списку од 1. априла 1733. наведене су у Карловачкој резиденцији и друге скупине књига, чије су биле, где су се чувале и у чему: у орману где су биле патријарха Арсенија III књиге¹¹⁹ било је још 36 граматика латинско-немачких и 10 'Десјатисловија словенских';¹²⁰ у великом сандуку дрвеном и окованом више разних књига;¹²¹ у сандуку од сламе такође више књига;¹²² у омањем дрвеном сандуку више књига владике Михаила Милошевића (1716–1728);¹²³ у малом сандуку владике сигетско-сечујског Максима Гавриловића (1721–1732);¹²⁴ и на крају у дрвеном сандуку књиге бачког Софронија Томашевића (1718–1732).¹²⁵ Све ове скупине књига вођену су у списку засебно једна од друге, и то махом као заоставштина појединаца, и оне нису сачињавале једну целину, тј. Библиотеку резиденције, о којој нема ни помена. То је било 1733., када се Библиотека у београдској резиденцији налазила увелико развијена.

2. Поуздано се зна да је постојала Библиотека Архиепископске катедре у Београду 1728, да је имала свој фонд књига, своју просторију у Новом двору, свој орман, и на крају да је вођен попис књига, а зачетак њеног фонда треба тражити у књигама митрополита Мојсија, које је морао донети 1713. када је дошао у Београд за митрополита, јер о његовим књигама нема помена у заоставштинама, исто као што нема ни о књигама митрополита Вићентија, што значи да је Библиотеку основао митрополит Мојсије са својим књигама, а митрополит Вићентије да је дао своје књиге Библиотеци.

3. Поуздано се зна да је из Срем. Карловаца донето 15 књига за Библиотеку Архиепископске катедре у Београду.

4. Поуздано се зна да је Библиотека Архиепископске катедре у Београду

---

¹¹⁹ У попису пише да су то благословителне књиге, тј. опроснице грехова, штампане бакротиском. Њих је Арсеније Чарнојевић бланко потписао и предавао скупљачима милостиње, који су их чували и делили приложницима. В. Динко Давидов, *Српска графика XVII века* (Нови Сад: Матица српска, 1978), 94-96, 336; АСАНУК, *Збирка бланкета*.

¹²⁰ Радослав М. Грујић, *Прилози за историју Србије у доба аустријске окупације*, 145.

¹²¹ Исто, 147-148.

¹²² Исто, 147.

¹²³ Исто, 147-148.

¹²⁴ Исто, 148.

¹²⁵ Исто, 148, 155.

прената 1737. у Срем. Карловце.

5. Није познато да је пре 1737, тј. пре преношења из Београда Библиотеке, била библиотека у Сремским Карловцима, и мора да се скупине књига из разних заоставштина ушле у састав Библиотеке донете из Београда.”¹²⁶

Ово виђење заиста има смисла, јер књиге које су затечене у Сремским Карловцима 1733. године (у Пашином конаку) нису биле смештене у просторији која је била намењена библиотеци, нити су чиниле целину. Оне су биле спаковане у сандуцима, тако да нема никакве назнаке о постојању формиране библиотеке. Укупан број књига, према овом попису из 1733. године, састојао се од 114 наслова у 237 књига. Према попису две године раније (после смрти Мојсија Петровића), број књига се састојао од 68 наслова у 97 књига,¹²⁷ јер још нису биле присвојене књиге подручних епископа, који су се упокојили у међувремену.¹²⁸ Књиге Викентија Поповића-Хацилавића после његове смрти прикључене су књижном фонду у Сремским Карловцима, који је после овог попуњавања бројао 39 наслова у 65 књига.¹²⁹ Без обзира на ове чињенице, Ч. Денић и даље заступа мишљење да је у Сремским Карловцима постојала Митрополитска библиотека пре 1737. године, којој он у неколико наврата приписује улогу митрополитске књижаре. По њему, пописани уџбеници у инвентару из 1733. године били су намењени ђацима у Сремским Карловцима, Новом Саду, Будими итд.¹³⁰ и чинили су „основицу митрополитске књижаре у Карловцима тридесетих година 18. века”.¹³¹ Димитрије Руварац нигде не спомиње овај инвентар из 1733. године, што не значи да није знао за њега, јер се он по Р. Грујићу налазио смештен у Митрополитско-патријарашком архиву у Сремским Карловцима.¹³² За разлику од њега, Ч. Денић њено оснивање не везује конкретно ни за један датум и годину.

---

¹²⁶ Љубомир Дурковић-Јакшић, Нав. дело, 17-18.

¹²⁷ Музеј СПЦ, ЗРГ, *Протокол*, бр. 4 (стари бр. 19), л. 34Б, 38а-39а – Инвентар Митрополијског двора у Карловцима 1731. године; в. Чедомир Денић, *Српске библиотеке у Хабзбуршкој монархији током 18. века*, 95.

¹²⁸ Чедомир Денић, Нав. дело, 95-99.

¹²⁹ Радослав М. Грујић, „Библиотеке српских црквених институција”, 186.

¹³⁰ Чедомир Денић, Нав. дело, 95.

¹³¹ Исто, 98.

¹³² Радослав М. Грујић, *Прилози за историју Србије у доба аустријске окупације*, 84.

1.4. Која је година оснивања Патријаршијске библиотеке?

Званичног документа о оснивању садашње Патријаршијске библиотеке – нема. У првим деценијама 18. века Сремски Карловци нису били седиште „патријаршијског живота“, нити седиште „патријараха српских“ у толикој мери да се може говорити и о Патријаршијској библиотеци. Сама хибридна конструкција „архиепископско-митрополиска-патријарашка библиотека“ сведочи о појмовној збрци и анахронизмима. Принудне сеобе и премештања народа и црквене јерархије из Старе Србије у два наврата 1690. и 1737. године, нису били погодни за формирање чврсто устројених патријаршијских установа, па тако ни за формирање библиотеке. Овакво чињенично стање није искључивало намеру карловачких митрополита да од прикупљеног библиотечког фонда у Сремским Карловцима, почев од 1706. године, по указивању повољних услова у будућности формирају библиотеку. Када се узме у обзир непостојање било каквог оснивачког акта и неслагања око њеног службеног назива, није нимало чудно што се међу истраживачима покренула расправа око датума њеног оснивања.

Теорија Љ. Дурковић-Јакшића има све чињеничне услове за потврду, са којом се не слажемо у потпуности, јер је Митрополитска библиотека у Београду чинила потпуно независну библиотечку целину од књижних збирки у Сремским Карловцима. Сама идеја Викентија Јовановића да од фонда Митрополитске библиотеке оформи Народну библиотеку у Београду, која би за ову сврху имала посебну зграду,¹³³ говори о његовом доживљају Митрополитске библиотеке као засебне библиотечке целине, не размишљајући о њеном спајању са библиотечким фондом из Сремских Карловаца. Ако се узме у обзир мишљење Ч. Денића да је у Сремским Карловцима постојала Митрополитска библиотека која је имала улогу књижаре, што је био исти случај и са Митрополитском библиотеком у Београду, онда је она ипак постојала у неком једноставнијем облику, јер још увек није имала адекватан смештајни простор. За смештај уџбеника који су циркулисали кроз библиотеку или књижару ради продаје није била потребна специјална библиотечка просторија, јер се нису дуго задржавали у Старом двору. После

---

¹³³ Мирјана Д. Стефановић, *Лексикон српског просветитељства* (Београд: Службени гласник, 2009), 50-51.

спајања библиотечких фондова (из Београда и Сремских Карловаца) у Пашином конаку, она није била просторно организована као у Новом двору у Београду. Њен смештај био је много скромнији (у сандуцима) и, због велике потребе за црквеним и школским књигама за свештенство и ђаке, вероватно је имала више функцију књижаре. Не можемо да се сложимо ни са теоријом Д. Руварца, који њено утемељење везује за 1737. годину, када је Јосиф Стојановић пренео библиотечки фонд из Митрополитске библиотеке у Београду у Сремске Карловце. Наиме, до спајања је дошло услед неповољних друштвено-политичких оклоности после избијању Аустријско-турског рата (1736–1739), што указује да ово није кључни моменат за формирање Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима. Она би се, и да није дошло до спајања фондова, несметано формирала и развијала у правцу који ће бити описан у даљем излагању. Због тога заступамо мишљење да књиге из заоставштине патријарха Арсенија III чине почетни фонд Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима. У контексту нашег истраживања она представља духовно-културни континуитет српских патријараха тј. Патријаршијску библиотеку, без обзира на то што је после спајања фондова из Београда и Сремских Карловаца већи број књига припадао фонду Митрополитске библиотеке у Београду, која је, за разлику од фонда у Сремским Карловцима (који је био смештен по сандуцима), имала просторно и визуелно оформљену библиотеку. Ова тврдња може да се поткрепи теоријом, да су од 1706. године трајале (условно речено) припреме, од скупљања разних књижних колекција у Сремским Карловцима и њихово проширење библиотечким фондом из Београда, како би коначно могла да се формира једна заокружена библиотечка целина.

Како би се избегли различити појмовни обрасци њеног имена, који су се појављивали у радовима споменутих аутора, од сада ћемо у раду користити ујединачен назив – Патријаршијска библиотека.

2. РАЗВОЈ ПАТРИЈАРШИЈСКЕ БИБЛИОТЕКЕ ОД 1737. ДО 1836. ГОДИНЕ

2.1. Историјске и културне прилике у Карловачкој митрополији до 1837. године

Патријарх Арсеније Јовановић IV Шакабента (1698–1748),¹³⁴ по доласку у Сремске Карловце, све драгоцености из Пећке патријаршије сместио је у Пашин конак. На пећки престо постављен је Грк Јанићије III, после чега је прекинуто црквено и службено општење између Карловачке митрополије и Пећке патријаршије.¹³⁵

Наступио је период ширења рационалистичких и просветитељских идеја којима се феудално-апсолутистичка Хабзбуршка монархија није мога одупрети. Царица Марија Терезија и њен син (наследник) Јосиф II трудили су се да примене и остваре само оне идеје просвећености које су им служиле за учвршћивање апсолутистичког режима, централизацију државне управе и германизацију становништва. Остварење ових идеја утицало је на сужавање привилегија за све повлашћене друштвене слојеве и установе у Хабзбуршкој монархији, па је порасло и незадовољство српског народа у Карловачкој митрополији. Патријарх Арсеније IV је покушао да за српско становништво издејствује нове, повољније привилегије на политичком, верско-црквеном, економско-друштвеном и просветном плану, које му на крају нису биле одобрене. Једини позитивни

---

¹³⁴ Арсеније Јовановић IV Шакабента рођен је у Рашкој области. Врло рано је постао рашки митрополит, као и егзарх патријарха Мојсија Рајовића. За патријарха је изабран 18. фебруара 1725. године. Следио је политику патријарха Арсенија III и свим силама је радио на ослобађању српског народа од Турака. Још пре избијања Аустријско-турског рата 1737-1739. године, позвао је све Србе да се ставе на аустријску страну. Био је политички активан у преговорима са Бечким двором поводом устанка против Турака. На почетку рат је био ухапшен и осуђен на смрт вешањем, јер је подигао српски народ на устанак. Пошто је успео да побегне из затвора пред надлазећом Турском војском, био је присиљен да покупи све највредније ствари из Пећке патријаршије и да је напусти. Кренуо је ка Београду и Сремским Карловцима. На овом путу следили су га црквена јерархија и народ, носећи са собом најнужније ствари. Умро је 7. јануара 1748. године у Сремским Карловцима. В. Сава Вуковић, *Српски јерарси: од деветог до двадесетог века*, 33; Милутин Јакшић, *О Арсенију IV Јовановићу Шакабенти: лекције из историје Карловачке митрополије* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1899).

¹³⁵ Сава Вуковић, Нав. дело, 33; Радослав М. Грујић, „Пећки патријарси и карловачки митрополити у XVIII веку”, *Гласник историског друштва у Новом Саду* год 4, св. 1 (8) (1931): 32.

результат било је оснивање Илирске дворске комисије у Бечу 1745. године, која је после две године преуређена у Илирску дворску депутацију. Њен основни задатак био је да води бригу о српским политичко-црквеним питањима и да их праведно решава.¹³⁶

Наследници патријарха Арсенија IV наставили су борбу против систематског сужавања српских привилегија која је полако почињала да исцрпљује снагу српског народа у овој јаловој и бесплодној борби.

После одлуке царице Марије Терезије (1717–1780) да се распусти Потиско-поморишка војна граница, Срби граничари нису хтели да постану земљорадници, нити да потпадну под Угарску жупанијску феудалну власт, него су одлучили да се са својим официрима иселе у јужну Русију. На тим просторима населило се око 100.000¹³⁷ Срба који су основали две нове области – Нову Србију и Славеносрбију (1751–1753). Карловачки митрополит Павла Ненадовић није успео да спречи ово иселење. После великих и исцрпних политичких борби за добијање бољих привилегија¹³⁸ за српско становништво¹³⁹ Павла Ненадовића и његових наследника¹⁴⁰ Јована Георгијевића (Ђорђевића),¹⁴¹ Викентија Јовановића Видака (1730–1780),¹⁴² Мојсија Путника (1728–1790)¹⁴³ и Стефана Стратимировића (1757–1836),¹⁴⁴ на Пожунском сабору 1792. године дошло је до проглашења Срба за равноправне грађане Хабзбуршке монархије, а митрополитима и епископима је дато право учешћа на Угарском сабору.¹⁴⁵ За време управљања Стефана Стратимировића Карловачком митрополијом, догодили су се судбоносни политички и друштвени преокрети у Србији и Европи. Избила је Француска револуција 1789. године, а у Србији (Београдском пашалуку) Први српски устанак 1804. Стефан Стратимировић се много залагао за развитак просветно-културног

---

¹³⁶ Рајко Веселиновић, „Преглед историје Карловачке митрополије од 1695. до 1919. године”, 229.

¹³⁷ Исто, 230.

¹³⁸ Мирјана Д. Стефановић, Нав. дело, 173-179.

¹³⁹ Александар Форишковић, „Политички, правни и друштвени односи код Срба у Хабзбуршкој монархији“, у *Историја српског народа, Књ. 4. Том. 1, Срби у XVIII веку* (Београд: Српска књижевна задруга, 1994), 233-305.

¹⁴⁰ Рајко Веселиновић, „Преглед историје Карловачке митрополије од 1695. до 1919. године”, 230-232.

¹⁴¹ Управљао Карловачком митрополијом од 1769. до 1773. године.

¹⁴² Управљао Карловачком митрополијом од 1774. до 1780. године.

¹⁴³ Управљао Карловачком митрополијом од 1781. до 1790. године.

¹⁴⁴ Управљао Карловачком митрополијом од 1790. до 1836. године.

¹⁴⁵ Славко Гавриловић, *О Србима Хабзбуршке монархије* (Београд: СКЗ, 2010), 227.

живота и оснивања школа. Иначе, развитак школства код Срба у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку имао је неколико раздобља: српско-словенско (1690–1726), руско-словенско (1726–1749), време Павла Ненадовића (1749–1768) и период просвећености, који се манифестовао у терезијанско-јозефинским реформама.¹⁴⁶ Идеја просветитељства се највише ширила путем штампане речи, па су библиотеке имале веома важну улогу у посредничком процесу од писца ка читаоцу.¹⁴⁷

По мишљењу Јована Деретића, историја Срба у 18. веку у Хабзбуршкој монархији излази из временског оквира овога века, па је он трајао нешто дуже, од 1690. до 1804. године. Велики утицај на културно-историјски развој српског народа у овом временском периоду имали су барок¹⁴⁸ и просвећеност, који су били уметничко-културни покрети западне (европске) цивилизације. Срби су, прихватањем ова два покрета, променили своје дотадашње духовно-културне корене, које су црпели из византијске цивилизације.¹⁴⁹ Просветитељство у 18. веку је било први западни културни покрет којег су српски писци у потпуности прихватили. Доситеј Обрадовић је био најгласнији проповедник „просвештенија“ српског народа, да би му се касније придружили и други писци и његови следбеници и ученици.¹⁵⁰

Под утицајем просвећености у 18. веку било је и српско богословско образовање. Први пут се појављују српски православни теолози који своје знање стичу на факултетима и академијама „туђих царства“.¹⁵¹

На прелазу из 18. у 19. век, нови културни центар, после Беча и Пеште, постао је Нови Сад. Оно што је највише обележило културни препород код Срба у Хабзбуршкој монархији прве половину 19. века, поред оснивања Матице српске

---

¹⁴⁶ Никола Гавриловић, „Школство код Срба у Хабзбуршкој монархији“, у *Историја српског народа*, Књ. 4. Том. 2, Срби у XVIII веку (Београд: Српска књижевна задруга, 1994), 350; Милорад Павић, „Српска књижевност и просветитељство“, у *Историја српског народа*, Књ. 4. Том. 2, Срби у XVIII веку (Београд: Српска књижевна задруга, 1994), 199.

¹⁴⁷ Мирјана Д. Стефановић, Нав. дело, 50.

¹⁴⁸ Исто, 36–43.

¹⁴⁹ Јован Деретић, *Културна историја Срба: предавања* (Београд: Народна књига-Алфа, 2005), 153–154.

¹⁵⁰ Јован Деретић, *Историја српске књижевности* (Београд: Sezam Book, 2007), 460.

¹⁵¹ Владимир Вукашиновић, „Доситеј Обрадовић и просветни извори српске теологије у XVIII веку“, у *Очување националног идентитета захваљујући прожимању култура: допринос првих универзитетских школованих Срба на и истоку и западу Европа у 18. веку: зборник радова* (Београд: Монс Хемус, 2013), 95.

1826.¹⁵² и Текелијанума 1838. године,¹⁵³ веома значајну културно-политичку улогу имали су читаонице и позоришта.¹⁵⁴ Њихово оснивање Славко Гавриловић спомиње као најстарије културно-библиотечко организовање Срба у Хабзбуршкој монархији, са чиме не можемо у потпуности да се сложимо, јер он пренебрегава чињеницу да је Патријаршијска библиотека документовано постојала много пре њих. У даљем излагању изнећемо чињенице које заувек могу да промене овакве ставове.

Прекретница у културном и просветном животу код Срба догодила се и у Србији. После доношења Хатишерифа 1830. године, несметано су могле да се оснивају културно-образовне установе, међу којима је била Народна библиотека у Београду 1832. године, као и још неколико библиотека.¹⁵⁵ Српска књига је коначно, после штампања, цензурисања и разних забрана у Хабзбуршкој монархији, своје коначно уточиште пронашла у штампарији Кнежевине Србије у Београду, основаној 1831. године.¹⁵⁶

2.1.1. Цензура и могућност увоза ћирилских књига у Угарску

Са оснивањем штампарија (у 16. и 17. веку) уведен је и закон о цензури књига, којег су обнародовали Хабзбурзи због страха од публикација чији садржај може штетно да утиче на друштвено-јавни морал. Како би цензура била што строжија, за цензоре су углавном постављани језуити, без чијег одобрења нису могле да се штампају, нити да се дистрибутирају књиге. Цензор је имао овлашћење да конфискује књигу ако увиди да је њен садржај штетан.¹⁵⁷ У 18. веку у Хабзбуршкој монархији, поред већ постојећих строгих цензорских правила, цар Карло VI је 1726. године објавио нови едикт, по коме је сваки магистрат онога

---

¹⁵² Славко Гавриловић, *Нав. дело*, 225.

¹⁵³ Основао га је Сава Текелија (1761-1842), који је био потомак војничке племићке фамилије и сакупљач уметнина. Оснивач је једне од највећих библиотека код Срба у Хабзбуршкој монархији, која се данас у налази у Библиотеци Матице српске. В. Јован Суботић, *Живот Саве Текелије, безсмртног благодетеља народа србског* (Будим: Матица Србска, 1862).

¹⁵⁴ Славко Гавриловић, *нав. дело*, 238.

¹⁵⁵ Десанка Стаматовић, *Читалишта у Србији у XIX веку* (Београд: Народна библиотека Србије, 1984), 15.

¹⁵⁶ Исто, 16.

¹⁵⁷ Никола Гавриловић, *Историја ћирилских штампарија у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку*, 22-23.

града у коме се налазила штампарија морао да достави спискове свих одштампаних књига у тим штампаријама од 1712. године, са захтевом да се достави примерак од сваке књиге објављене до тада; без краљеве привилегије нико није могао да оснује штампарију; требало је да се изврши цензура сваке књиге пре штампања; после штампања, по три примерка сваке књиге морала су да се доставе Угарском намесничком већу; цензорску службу је требало да обављају двојица или тројица паметних људи; дужност надлежног епископа била је да поставља цензоре за теолошке и етичке књиге, а за световне цензуру је обављала комисија, коју су састављали градски магистрати (из градова у којима постоје штампарије). Што се тиче књига које су се увозиле у Угарску, задржавале су се у тридесетницама¹⁵⁸ на граници, одакле су ношене цензорима на ревизију, па тек онда наручиоцима и даљу дистрибуцију.¹⁵⁹

За књиге намењене народу и свештенству православне вероисповести цензорска правила постала су још строжија 7. јануара 1731. године, када је забрањен њихов увоз у Угарску.¹⁶⁰ Овакву римокатоличку и друштвено-јавну моралну ревност краља Карла VI надмашила је његова ћерка наследница, краљица Марија Терезија, која не само да је у потпуности прихватила наслеђени закон о цензури, већ га је стално допуњавала и поштравала у својим многобројним обнародованим актима, која су се спроводила у току њене четрдесетогодишње владавине. Основала је и „књижарску полицију“, чији задатак није било само контролисање рада штампарија, него откривање кријумчара књига и свих сумњивих и забрањених књига у земљи.¹⁶¹

Због великог број књига које су се штампале у земљи и оних из увоза, посао цензора каснио је понекад и по неколико година. Најекстремнији пример задржавања књига на ревизији десио се 1752. године, када су наручене 24 књиге из Русије за Патријаршијску библиотеку. Због пренатрпаности послом „илирских“ цензора, оне су похрањене у библиотечки фонд тек 1776. године.¹⁶²

---

¹⁵⁸ Настала од мађарске речи *harmica*. То су били гранични прелази на којима се убирао порез за робу која се извозила и увозила у Хабзбуршку монархију и плаћало се 30% од цене робе.

¹⁵⁹ Никола Гавриловић, *Историја ћирилских штампарија у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку*, 23-24.

¹⁶⁰ Ignác Kassics, *Enchiridion seu extractus benignarum normalium ordinationum regiarum*. 1 (Pestini: Typis Nob. Matthiae Trattner de Petroza, 1825).

¹⁶¹ Никола Гавриловић, *Нав. дело*, 24-29.

¹⁶² У питању је по један примерак *Triodion quadragesimale, Evangelium Missale, Apostolus, Minaeum*

Проблем са цензорима имао је и Павле Ненадовић када је, за потребе новоосноване Покрово-богоријичне школе¹⁶³ у Сремским Карловцима (која се састојала од Мале славенске школе са два разреда – букваристов и часловистов, Словено-псалтирске школе са одељењем канониста и одељењем псалтираца, Словено-граматическе школе и Клирикалне школе),¹⁶⁴ наручио 60 примерка књиге *Orthodoxa Confessio Catholicae atque Apostolicae Ecclesiae Orientalis* на латинском, грчком и немачком језику, која је штампана у Лајпцигу. Цензуру су вршили језуити, који су овај посао одуговлачили, па се он у неколико наврата обраћао комисији да се овај процес мало убрза. Пошто су се оглушили о његове молбе, он се директно пожалио Илирској дворској депутацији у Бечу. Онда је дошло до спора између Илирске дворске депутације и Угарске дворске канцеларије у Бечу око припадности за цензуру књига намењених православном народу и свештенству. На крају су се договорили да цензуру ових 60 књига, као и свих будућих наручених књига, обављају цензори из Илирске дворске депутације.¹⁶⁵ Што се тиче ових 60 књига, нема податка шта се на крају догодило са њима.

У првој половини 18. века, због непостојања ћирилице штампарије, а и књижара у којима би се ове књиге продавале, морале су да се увозе у Уграску. На њих су се плаћале царина и тредесетница. Трговци књига су долазили из Русије (преко Кијева, Украјине и Пољске) и народ их је звао „Москаљи”. Књиге су доносили у караванима преко граничног прелаза Еперјаша и продавали их на вашарима о црквеним и народним светковинама. Њих је народ дочекивао као „утешитеље православља” и радо куповао књиге од њих. То су углавном биле „црквене обредне и молитвене књиге” и разноврсна богословска дела.¹⁶⁶

Martii, Psalterium Magnum, Octoechi – pars 2da à 5. Tomo, Irmologion, Slusbenik seu Missale, Canonicon, Psalterium – cui junctum Molitvoslov, Slusbenik, Csaszoslov, Canonicon, Catecheses, Minaeum Januarii, Triodion, Molitvoslov, Trebnik, Gramatica Slavonica, Expositio Beatitudinum Evang, Minaeum commune, Csaszoslov ad Norman Jerusalem. – Monasterior?, Alphabetarium nudum и по три примерка *Alphabetaria cum brevi in calce cujuslibet adjecta Catechisme*. В. Исто, 30.

¹⁶³ Радила је од 1. октобра 1749. до 1768. године.

¹⁶⁴ Коста Петровић, *Историја српске православне велике гимнзије карловачке* (Матица српска: Нови Сад, 1951), 8; Никола Гавриловић, *Карловачка богословија (1794-1920)* (Сремски Карловци: Српска православна богословија Светог Арсенија Сремца, 1984), 13-15.

¹⁶⁵ Никола Гавриловић, *Историја ћирилице у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку*, 31.

¹⁶⁶ Мита Костић, *Руско-српска књижевна трговина Терзијанског доба: (једна глава из монографије о Курбецковој штампарији)* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1912), 3-6.

Књиге су најчешће куповали српски архијереји и богатији манастири. Куповину нису ограничили само на своје потребе, него и за препродају. О томе сведоче и спискови књига фрушкогорских манастира из 1753. године, у којима је пописано више примерака једне исте књиге у једном манастиру.¹⁶⁷ То указује на чињеницу да су манастири куповали велики број књига и за своју новчану корист препродавали парохијским црквама.¹⁶⁸ Појава богаћења манастира и поједних српских архијереја куповином књига на вашарима и њиховом препродајом по много вишој цени позната је још од времена Викентија Јовановића, који је на саветовању у Осијеку 18. маја 1734. године писмено прекорио овакву злоупотребу.¹⁶⁹

Руски трговци су приликом увоза плаћали велику заштитну царину, што је утицало на поскупљење књига. Како би избегли велику царинску стопу и задржали повољне цене књига за продају, почели су да се баве њиховим кријумчарењем. Оно је постало интензивно, нарочито после забране увоза руских књига 1727. године. Што је било теже доћи до књига, потреба за њима била је већа, поготово са појавом унијаћења становништва православне вероисповести у Угарској. За кријумчаре, погодност да су руске књиге користили и православни и унијати представљала је велико тржиште и уносан посао, за шта је вредело и ризиковати.¹⁷⁰

Увозом књига, поред устаљених руских трговаца, бавили су се и поједини српски монаси, који су по повратку из Русије, где су одлазили на ходочашће, „писанију” или школовање, доносили са собом велики број црквених књига. Пошто су ретко када имали обавезне специјалне писмене дозволе за увоз, били су

---

¹⁶⁷ В. Димитрије Руварац, *Опис српских фрушкогорских манастира 1753. године* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1903).

¹⁶⁸ Мита Костић, *Руско-српска књижевна трговина Терзијанског доба*, 6.

¹⁶⁹ Викентије Јовановић је још раније наредио да се руске књиге не откупљују од трговаца на вашарима, него да се они доведу код њега у Сремске Карловце, како би у Митрополији била извршени куповина и складиштење. Тек по завршеној процедури архијереји би могли да наручују књиге за потребе својих епархија. На овај начин била би омогућена набавка књига по повољнијој цени и спречило би се незаконито богаћење појединих манастира и архијереја на рачун сиромашних парохијских цркава. Без обзира на званичну наредбу, било је архијереја који су и даље наставили да раде по старом. Ово је имало негативан утицај јер, због високе цене, многи парохијски свештеници нису имали довољно новчаних средстава за куповину непоходних богослужбених књига. В. Милутин Јакшић, *О Вићентију Јовановићу: прилози за историју митрополитства му 1731-1737* (Нови Сад: Штампарија Српске књижевне М. Поповића, 1900), 68.

¹⁷⁰ Никола Гавриловић, *Историја ћирилских штампарија у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку*, 35.

принуђени да их прокријумчаре.¹⁷¹

Државни органи су прогонили и кажњавали кријумчаре књига због финансијских прекршаја. Њихово неплаћање царине штетило је државни буџет, јер би под нормалним условима овај новац улазио у државну касу. Због овога је уведена строга контрола „свих граничних прелаза преко којих се обично кријумчарило”.¹⁷² И поред свих заштитних и репресивних мера, није успело да се спречи кријумчарење књига. Приличан број великих каравана руских књига, било легалних или нелегалних, забележен је до 1770. године. Ко зна колико је било ситних покушаја, успешних или неуспешних, који нису нигде забележени.¹⁷³

Кријумчарење књига не треба потпуно генерализовати као једини или најчешћи начин увоза књига у Угарску. Веома често су црквене и државне власти увозиле књиге легалним путем и са добијеном специјалном дозволом од саме царице Марије Терезије.¹⁷⁴ Било је књига које су се увозиле трудом појединаца. Постојао је велики број православних свештеника, монаха, студената руских духовних академија, ходочасника и оних који су у Русију одлазили послом, највише Срба и Румуна, који би по повратку у Угарску са собом доносили књиге. На граничном прелазу су имали одговарајуће пропуснице издате на своје име које су им дозвољавале слободно преношење књига. Постоји пример када је брашовски парох Еустатије Васиљевич Грид, по повратку из Русије 1744. године, донео у цркву Светог Николе у Шкеи (округ у Брашову) педесетак руских црквених књига (које су сачуване до данас).¹⁷⁵ Познат је и пример да је Павле Ненадовић у више наврата покушао да из Римничке штампарије набави потребне богослужбене књиге. Његова веза са овом штампаријом био је поменути брашовски парох Е. В. Грид, кога је замолио да се распита код угровлашког митрополита Неофита (са седиштем у Букурешту) које се црквене и школске књиге могу набавити у овој штампарији и по којој цени. Повратну информацију добио је у Сремским Карловцима 16. августа 1749. године.¹⁷⁶ По достављеном извештају, цене књига из римничке штампарије биле су следеће:

---

¹⁷¹ Исто, 35.

¹⁷² Исто, 35.

¹⁷³ Исто, 36-52.

¹⁷⁴ Исто, 37.

¹⁷⁵ Исто, 37.

¹⁷⁶ АСАНУК, МП А, 1751, бр. 109.

Минеј (повезан)	4 талира 7 новчића
Минеј (неповезан)	3 талира 7 новчића
Пентикостар (повезан)	4 талира 7 новчића
Пентикостар (неповезан)	3 талира 7 новчића
Часловац (повезан)	1 талира 37 новчића
Часловац (неповезан)	1 талира – новчића
Часловац велики (повезан)	2 1/2 талира – новчића
Часловац велики (неповезан)	2 талира – новчића
Литургијар (повезан)	1 талир 75 новчића
Литургијар (неповезан)	1 талир – новчића
Апостол (повезан)	4 талир – новчића
Апостол (неповезан)	3 талир – новчића
Псалтир (повезан)	1 талир 15 новчића
Псалтир (неповезан)	1 талир 99 новчића
Молитвеник за јутрење (повезан)	– талира 60 новчића ¹⁷⁷

Због бољег разумевања колико су књиге биле скупе у оно време, њихове цене могу се упоредити са ценовником за намирнице од 30. априла 1749. године, којег је прописала општинска управа у Вуковару. Један *Литургијар* или *Псалтир* коштао је као, по ценовнику, 4 телета.¹⁷⁸ Један од сликовитијих описа колико су коштале књиге написао је Захарија Орфелин у предговору за *Вечни календар*, који гласи:

„(...) Јер код нас бива према ономе што је у Јеванђељу записано: да позвани нису хтели доћи на вечеру пошто неки више заволеше жене, неки коње, а неки њиве. И заиста је тако: јер који заволе какву год ствар, било волове, било коње или што слично, не само да нештедимице на њу троше, него и ум и срце своје ка тој љубљеној а празној ствари прилепљују, а о душевном просвећивању, и о књигама које ум и срце просвећују неће ни да чују, више волећи да се зову волољубац, коњољубац итд. неголи књигољубац па и богољубац. Није неправедно

¹⁷⁷ АСАНУК, МП А, 1749, бр. 109.

¹⁷⁸ Никола Гавриловић, *Историја ћирилских штампарија у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку*, 50.

на футошком сајму неки руски трговац једноме који му рече да је превелика цена Библије, те да он за те новце може два вола купити, одговорио: Во волове купује, а човек књиге. Но могао је он и учтивије казати: Човек купује што му је слично (...).¹⁷⁹

Било је и случајева када су саме државне власти прихватале на своју одговорност увоз неопходних црквених књига за православно становништво.¹⁸⁰ Било је и позитивних исхода, као када је 1757. године у Ужгород приспела једна велика пошиљка књига из Русије. Увозници нису имали дозволу за њихово уношење, па су књиге биле задржане на тридесетници. Пошиљка је садржала 1146 књига. По процедури, ове књиге су требале да се пошаљу у Пожун, али је поджупан ужгородске жупаније на своју руку саставио комисију којој је ставио у задатак да прегледа и сачини списак приспелих књига. Овом приликом, дошло је до неслагања између Угарског намесничког већа и Угарске дворске коморе у Пожуну, што је утицало на даље доношење важних нормативних аката у вези са увозом књига из Русије. Угарско намесничко веће је затражило од Бечког двора да донесе и обнародује законску одредбу која се тиче тачног поступка око увоза некатоличких (православних и унијатских) књига у Угарску. На ову интервенцију, царица Марија Терезија издала је рескрипт 26. августа 1757. године у коме је тачно написала процедуру како ће се убудуће поступати са некатоличким књигама увезеним из иностранства. Како се не би замерала православном становништву (Србима и Румунима), чији су се чете увелико бориле у седмогодишњем рату, а и да не квари пријатељске односе са Русијом, наредила је да се увезене књиге из Русије у Угарску (за потребе становништва православне вероисповести) морају слободно пропустити и предати њиховим наручиоцима. У рескрипту стоји још да јој је потребно доставити по један примерак од сваке књиге преко Угарског намесничког већа. Што се тиче унијатских књига, њих је требало да прегледа мукачевски унијатски епископ у сарадњи са језуитима цензорима, а по извршеној цензури, извештај је епископ морао да достави Угарском намесничком већу.¹⁸¹

---

¹⁷⁹ Захарије Орфелин, „Предговор Вечном календару“, превео Жарко Војновић, *Панчевачко читалиште*, бр. 7 (2008): 49.

¹⁸⁰ Никола Гавриловић, *Историја ћирилских штампарија у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку*, 37-38.

¹⁸¹ Исто, 41.

Царица Марија Терезија је неколико недеља касније, 30. септембра 1757. године, обнародовала још један рескрипт о процедуралном поступку за увоз ћирилских књига из Русије у Угарску. Овог пута је поново наговестила разлику у процедуралном поступку између унијатских и православних књига,¹⁸² из страха да се међу унијате преко православних књига не увуче „шизматички отров”, који је могао да их поколеба у њиховом (иначе) нестабилном вероисповедању.¹⁸³ Важно је напоменути да је Павле Ненадовић одустао од оснивања штампарије у Сремским Карловцима, јер је постојала одлука Светог архијерејског синода Московске патријаршије из 1650/55. године по којој се ниједна црквена књига за потребе православних Словена није могла издати без његове синодске одлуке. Оваква одлука обезбедила је монопол на штампање црквених књига Синодалној штампарији и Штампарији Кијево-печерске лавре, што је резултирало, на дуже време, одустајање од оснивања штампарије у Сремским Карловцима.¹⁸⁴ Са друге стране, постојало је неслагање између Илирске и Угарске дворске депутације, која се свим силама борила против овакве замисли. Када је брига око просвећивања немачког народа у Хабзбуршкој монархији прешла у надлежност државних власти, од 1769. године, Илирска дворска депутација искористила је повољан моменат и издејствовала царску одлуку за оснивање ћирилске штампарије 1770. године. Првобитна штампарија је радила у Бечу, при постојећој Курцбековој штампарији, која је касније прешла у власништво Србина Стефана Новаковића 1792. године. Издавала је велики број књига за потребе српских и румунских школа и црква у Карловачкој митрополији.¹⁸⁵

---

¹⁸² Исто, 41.

¹⁸³ Исто, 41.

¹⁸⁴ Лазар Чурчић, *Исходи и стазе српских књига 18. века*, 90.

¹⁸⁵ Никола Гавриловић, „Школство код Срба у Хабзбуршкој монархији“, 360.

2.2. Организација Патријаршијске библиотеке до 1837. године

Као што се види из претходног излагања, планско и организовано инвентарисање библиотечке грађе Патријаршијске библиотеке на подручју Карловачке митрополије може се пратити од времена Мојсија Петровића и Викентија Јовановића. Административно пописивање књижних фондова из српских православних манастира на подручју Карловачке митрополије вршено је под утицајем државне и црквене власти. Карловачки митрополити су хтели да, по извршеном попису, имају увид у реално стање фондова у манастирима, како би могли да предузму мере за њихово исправљање и побољшање. Са друге стране, државна власт је имала намеру „да све елементе живота на подручју своје надлежности укључи у високо централизовану државну структуру ради боље контроле над њима“.¹⁸⁶ Жарко Војновић каже да су оба подухвата дала „веома вредне резултате који омогућавају документовано бављење историјом српске књиге и српских библиотека у преломно цивилизацијско доба“.¹⁸⁷ Ови пописи су првобитно имали изглед инвентара, а у позној фази добили су, условно речено, форму каталога. Инвентари нису били самостални, него су израђивани као део свеобухватног административног уређења Карловачке митрополије, које се изводило заједно са подухватом потпуне реорганизације црквено-културног живота Срба у Хабзбуршкој монархији.¹⁸⁸ Инвентарисање Патријаршијске библиотеке је, вероватно под утицајем манастирске библиотечке афирмације, као и под утицајем политичко-административних реформи у Хабзбуршкој монархији, постало учесталије, са тенденцијом да њена библиотечка грађа добије статус културно-историјског документа.¹⁸⁹

Пре него што је патријарх Арсеније IV дошао у Сремске Карловце, књиге из Београда, које су биле смештене у митрополитовој спаваћој соби, пренете су у суседну Коморицу, поред сандука са књигама из заоставштине карловачких и осталих подручних архијереја.¹⁹⁰ Према целокупном библиотечком фонду, из

---

¹⁸⁶ Жарко Војновић, „Почеци бележења манастирских библиотека Карловачке митрополије“: 44.

¹⁸⁷ Исто, 44.

¹⁸⁸ Жарко Војновић, „Први пројекат централног каталога манастирских библиотека на подручју Карловачке митрополије”, *Читалиште*, бр. 25 (2014): 34.

¹⁸⁹ Исто, 34-36.

¹⁹⁰ Чедомир Денић, Нав. дело, 102.

Београда и Сремских Карловаца, патријарх Арсеније IV се односио као „сједињењој библиотеци и књижари Карловачке митрополије”.¹⁹¹ Она није имала улогу само централне црквене библиотеке, него и књижаре. Поред набављања нових књига, патријарх Арсеније IV је неке књиге продавао школама и црквама.¹⁹² Потврда о оваквом пословању може се пронаћи код Гаврила Витковића у 4. и 6. књизи *Споменици из будимског и пештанског архива*. У питању је списак и ценовник црквено-школских књига из Патријаршијске библиотеке које су будимски посланици купили 18. марта 1742. године¹⁹³:

„Списак и ценовник црквених књига, које су будимски посланици купили из карловачке патријаршеске библиотеке Марта 18. године 1742. Од ове вељезалушне и родољубиве породице Димића живи сад у Пешти једини потомак Емил Димић члан угарске септемвиралне Табле (вровног суда)“.¹⁹⁴

Списак са ценовником чине 9 наслова у 94 књиге.¹⁹⁵ Овај документ на неки начин поткрепљује горепоменућу теорију о називу библиотеке, јер се у њему она спомиње као Карловачка патријаршијска библиотека.

По пресељењу у Сремске Карловце, када је патријарх Арсеније IV видео скромну грађевину Пашин конак, одлучио је да сазида Нови патријарашко-митрополитски двор, који је постојао до 1788. године, када је изгорео до темеља. Нови двор изграђен је у српско-барокном стилу, са главном фасадом окренутом према Дунаву. Уз Нови двор је сазидао Семинар и Дворски параклис св. Трифуна, који је постојао све до подизања садашње Саборне цркве у Сремским Карловцима. Патријархов дневни боравак и свечана сала су се налазили на спрату. У приземљу, у једној малој соби, била је смештена Патријаршијска библиотека са

---

¹⁹¹ Исто, 102.

¹⁹² Исто, 102.

¹⁹³ Гаврило Витковић, *Споменици из будимског и пештанског архива*, Књ. 6 (Београд: СУД, 1875), LXVI.

¹⁹⁴ Гаврило Витковић, *Споменици из будимског и пештанског архива*, Књ. 4 (Београд: СУД, 1873), 302.

¹⁹⁵ 1. Велики зборник са тумачењем на Јавенђеља – 8 дуката

2. 2 тома *Обед и вечера душевна* – 12 дуката

3. 3 тома *Апостолске беседе са тумачењем* – 15 дуката

4. *Театрон велики* – 8 дуката

5. 3 *Часослова* на мало коло – по 3 фор. 9 фор.

6. 2 *Ирмологиона* на мало коло – по 3. фор. 6. фор.

7. 2 *Грамматике* велике – по 4. фор. 8 фор.

8. 30 *Десетословља* са оправом – по 1. фор. и 8 кр. 34 фор.

9. 50 *Буквара* римничких – по 34 кр. 27. фор. 40. кр.

В. Исто, 302.

књижаром, а поред ње службене канцеларије и остале вишенаменске просторије.¹⁹⁶ У процесу изградње патријарх Арсеније IV је имао подршку богатијих грађана. Унутрашња декорација вероватно је урађена по угледу на дворец Белведере у Бечу, који је био завршен 1723. године (сала за аудијенција и мермерна сала). Ова чињеница је потврда да српско друштво, у погледу стила и архитектонских подухвата у Сремским Карловцима, није заостајало за највишим круговима у Бечу. Оно их је подражавало, али у скромнијем облику.¹⁹⁷ У каснијем периоду, 1775. године, на Новом двору извршено је проширење или преградња, па је имао 8 соба.¹⁹⁸

Димитрије Руварац напомиње да од 1735. до 1776. године нема помена о Патријаршијској библиотеци кроз инвентарне књиге. Што се тиче инвентара за овај период, они су постојали и налазе се у Архиви САНУ у Сремским Карловцима. Њих смо лично прегледали и видели шта се заправо у њима налази, што се види у даљем излагању.

После смрти патријарха Арсенија IV, 7. јануара 1748. године, израђен је *Генерални инвентар* за целокупну његову и митрополијску имовину (Прилог 1).¹⁹⁹ Када смо прегледали инвентар, који је израђен на табацима канцеларијског папира формата 35x24 cm, сазнали смо да је пописивање трајало од 17. фебруара до 6. марта, по налогу Високе депутације у Банату и илирским земљама (Hof Deputation in Banaticis et Illyricis). Инвентар је потписао главни ревизор (поручник) Johann Franz Kostka, а поред њега су остављена још три места за потписивање, која су једино означена са L.[oso] S.[igilli]. Инвентар садржи само сумарни попис књига,²⁰⁰ по коме је било 1960 књига, само са навођењем њихове садржине. Већина су били уџбеници (око 1500), на грчком, латинском, немачком и словенском језику. Ово потврђује да је Патријаршијска библиотека имала и улогу књижаре. Ови уџбеници су били намењени образовању српских ђака и

---

¹⁹⁶ Чедомир Денић, Нав. дело, 102, 393, 623; Димитрије Руварац, „Протокол грунтов – новија резиденција Карловачкија”, *Српски Сион* (1905): 521-526; *Уметничка топографија Сремских Карловаца*, приредио Павле Васић (Нови Сад: Матица српска, 1978), ил. 102.

¹⁹⁷ *Уметничка топографија Сремских Карловаца*, 68.

¹⁹⁸ Чедомир Денић, Нав. дело, 623.

¹⁹⁹ АСАНУК, МП А, 1748, бр. 198 – Inventarium der Verlassenschaft des Letzt Verstorbenen herrn Erzbischofs und Patriarchens Graeci Ritus orientalis Herrn Arseny Joannovich.

²⁰⁰ Исто, одељак Bücher, 60.

свештеника.²⁰¹ Други део фонда, који није био коришћен за потребе продаје тј. редован фонд, састојао се од 400 књига, различитих формата и језика. Било је и рукописних књига на српскословенском језику, међу којима су се, по садржају и лепоти писања, највише истицала дела светих отаца, преписана са различитих предложака. Од штампаних књига на немачком језику истицале су се *Библијска историја Старог и Новог завета* Криштофа Вајгела и *Опита историја* у 10 томова.²⁰² На латинском, збирка *Концилских аката* у 12 томова, које је приредио Хардуини (Париз, 1715). Постојао је и њихов детаљан инвентар, који се налазио код карловачког капелана Јована Јосифовића. Нажалост, његова судбина остала је непозната.²⁰³ У Патријаршијској библиотеци су се, поред ових књига, налазили разни папири у једном олупаном сандуку, међу којима је био ферман којим турски султан поставља Арсенија IV за пећког патријарха. Старих списа и докумената било је и у просторији на првом спрату, распоређених у 7 разних сандука, који нису били само из Карловачке митрополије, него и из Пећке патријаршије.²⁰⁴ Било је још 12 сандука са сличном садржином (архивалијама), који су се налазили у Пашином конаку.²⁰⁵

Што се тиче списа и докумената из Пећке патријаршије, пећки патријарх Атанасије II Гавриловић је, у неколико наврата, тражио да буду враћени јер је прошла ратна опасност. Није имао њихов попис, па је тражио да се врати све што има везе са Пећком патријаршијом. По егзарху Василију Петровићу, кога је послао у Сремске Карловце, патријарх Арсеније IV је послао само један део докумената и списа и нешто новца. Пошто је његов наследник Исаија Антоновић (1720–1749) кратко време управљао Карловачком митрополијом (2. октобар 1748–22. јануар 1749. године), несређени односи враћања докумената и списа из Пећке патријаршије остали су на бригу следећем митрополиту Павлу Ненадовић. Као последица црквено-јерархијског спора између Карловачке митрополије и Пећке патријаршије, Павле Ненадовић је 1750. наредио хапшење Василија Петровића, који је био интерниран у манастир Крушедол. Као оштећена страна, проследио је

---

²⁰¹ Исто, одељак Bücher, 60.

²⁰² У инвентару је забележено да је ово дело позајмио патријархов секретар Павле Ненадовић.

²⁰³ Исто, одељак Bücher, 60 – “der Catalogus von dieser Bibliothec befindet sich bey dem Capellan Jovan Josifovich”.

²⁰⁴ Исто, 72, 74.

²⁰⁵ Исто, 72, 74.

жалбу царици Марији Терезији, која је пресудила у његову корист. По пресуди, добио је све преостале ствари Пећке патријаршије, које је, уместо у Пећ, однео на Цетиње 1751.²⁰⁶

Када се завршио спор између Карловачке митрополије и Пећке патријаршије, после враћања пећких црквених драгоцености, Павле Ненадовић је одлучио да изврши ново инвентарисање у Новом двору. Овај посао је изведен у три етапе, 1754. и 1755. године. У првој етапи су митрополитски архиђакон Викентије Јовановић Видак (потоњи карловачки митрополит) и нови хофмајстер (управник) Петар Петровић (1740–1800) – потоњи темишварски епископ,²⁰⁷ уз помоћ инвентара из 1751. године, прегледали сваку ствар, а после је класирали и уписали у нови инвентар. Павле Ненадовић је пописивачима дао упутства како и где да оставе сандуке и ствари и да инвентар заврше пре његовог повртака са пута у Беч, Будим и Пешту.²⁰⁸ Друга етапа је настављена у августу 1755. године, пре његовог одласка на исту дестинацију. Овом приликом је издао упутство свом егзарху Арсенију Радивојевићу (1720–1783 – потоњи пакарачки, будимски и бачки епископ) како да изради инвентар Патријаршијске библиотеке и Новог двора. Пошто је завршио свој део посла, после малих неслагања са Павлом Ненадовићем,²⁰⁹ наступила је трећа етапа. Петочлана комисија (архимандрит Мојсије Путник потоњи карловачки митрополит, протосинђел Викентије Јовановић Видак, Арсеније Радивојевић, прота Јефтимије Радосављевић и протођакон Пахомије Кнежевић) прегледала је сваку ствар и израдила нови инвентар, који је исписан на табацима канцеларијског папира формата 38x24 cm и подељен у 3 засебне неукоричене свеске. Комисија је попис закључила 26. августа 1755. године, што је оверила својим потписима и печатима. Овако израђен инвентар је са закашњењем од три месеца, у октобру, послат преко неког од

---

²⁰⁶ Глигор Станојевић, *Митрополит Василије Петровић и његово доба (1740-1766)* (Београд: Народна књига; Историјски институт, 1979), 97, 99.

²⁰⁷ Петар Петровић био је један од образованијих и писменијих епископа у 19. веку. На њега је велики утицај имао француски филозоф Пјер Бел, чија је дела читао у оригиналу. После његове смрти извршен је попис његове личне библиотеке, у којој се налазило укупно 389 дела у 910 књига (108 француских дела у 348 књига, 10 енглеских у 29 књига, 125 немачких у 377 књига, 35 руских у 96 књига, 72 латинска дела у 92 књиге и 39 славеносрпских дела у 68 књига). То је ову библиотеку, после Орфелинове, чинило највећом српском приватном библиотеком у 19. веку. В. Мита Костић, „Темишварски епископ Петар Петровић по књигама његове библиотеке”, *Гласник историског друштва у Новом Саду* год. 8, 3 (1935): 452-464.

²⁰⁸ Чедомир Денић, Нав. дело, 105.

²⁰⁹ Чедомир Денић, Нав. дело, 105.

путника у Беч у руке Павла Ненадовића (Прилог 2).²¹⁰ Пописане књиге се налазе у другој и трећој свесци.

По прегледу друге свеске утврдили смо да се у њеном првом делу налазе пописане разне ствари и предмети,²¹¹ а следе пописи вишка и мањка ствари и књига у односу на инвентар из 1751. године.²¹² Према овом попису, највише има богослужбених књига, па онда уџбеника на словенском језику. Има и један мали број књига на латинском (9 наслова), немачком (2 наслова), грчком (2 наслова) и на влашком језику (1 наслов). У трећој књизи се, после пописа богослужбених одежди, црквених утвари, одеће и оружја,²¹³ налази списак књига.²¹⁴ Њихова подела извршена је по језицима. На првом месту налазе се пописане словенске књиге, а у оквиру њих извршена је подела на *Прологе*, *Минеје*, *Дела светог Јована Златоустог* и на *Различито* (углавном уџбеници). Наредна рубрика садржи пописане српске рукописне књиге, међу којима има богослужбених, црквених беседа и дела светих отаца. Ту су пописана и престољна *Јеванђеља*, од којих су нека окована сребром, а нека нису. У наставку се налазе посебно пописане књиге на латинском, немачком, грчком и влашком језику. Поред уџбеника и лексикона, у оквиру ових језика, има и књига из филозофије, опште и црквене историје. Митрополитски службеници су повремено ревидирали инвентар тако што су водили рачуна колико је књига продато, позајмљено, отуђено, или набављано после његовог закључења. За сваки наслов или примерак књиге који је на неки начин „отишао” из Патријаршијске библиотеке и књижаре, они супречтавали наслов, а са стране додавали да га нема, код кога се налази, или ново место где се чува. Највише измена извршено је за уџбенике на словенском језику, јер су били најтраженији. Павле Ненадовић је овако инвентарисан и сређен библиотечки фонд сместио у лепо обликоване и небоплаво обојене застакљене ормане.²¹⁵

Павле Ненадовић био је познат по тачности и уредности, о чему сведочи један мали запис у раковачкој књизи – „нит га је било нит ће га бити!”. Пре своје смрти, 15. августа 1768, саставио је тестамент 8. марта 1759, кога је поново

---

²¹⁰ АСАНУК. МП Б, 1755, бр. 54-56.

²¹¹ АСАНУК. МП Б, 1755, бр. 54, 3-60.

²¹² Исто, 61-74.

²¹³ АСАНУК. МП Б, 1755, бр. 56, 3-46.

²¹⁴ Исто, 47-79.

²¹⁵ Чедомир Денић, Нав. дело, 530.

својеручно потврдио 14. јануара 1764. године. Из тестаментата се види да је имао готов *Инвентаријум вјех всјакаго вида вешчеј и имјенија сеје Митрополии* (...), по којем су његови службеници били обавезани да чувају целокупну имовину.²¹⁶ По налогу Илирске дворске депутације из Беча, после његове смрти поново је, 26. децембра 1768. године (по новом календару), израђен инвентар целокупне имовине у Новом двору у Сремским Карловцима, Даљу и епископској кући у Осијеку (Прилог 3).²¹⁷ По прегледу инвентара који је израђен на табацима канцеларијског папира формата 38x24 cm, увидели смо да су књиге пописане само сумарно, тако што су разврстане по језицима и броју примерака:

1. 291 на илирском – све словенске ћириличне књиге
  2. 107 на латинском
  3. 28 на немачком
  4. 78 на грчком језику
- Укупно 504 примерака.

Овим књигама треба приброджати 9 *Јеванђеља* окованих сребром (од којих је једно на грчком) и 2 *Службеника* на црквенословенском језику. Услед непосредне ратне опасности, ове књиге су, за сваки случај, за време Павла Ненадовића пренете из Сремских Карловаца у Даљ.²¹⁸ Овом приликом је књижара физички била растављена од Патријаршијске библиотеке.²¹⁹

Нови двор се налазио на најнижој тачки града, па су га атмосферске падавине угрожавале из темеља и са крова од шиндре. Како би се књиге из Патријаршијске библиотеке сачувале од влаге, Павле Ненадовић је наредио да се она пресели на горњи спрат. Сваки пут када би се крчила просторија за смештај Патријаршијске библиотеке, дворски службеници су пре посла паковали књиге у сандуке и носили у другу просторију.²²⁰ Једном приликом је ово урадио архимандрит Викентије Јовановић Видак, 1757. године, јер је требало, поред кречења, да се израде и нови ормани за смештај библиотечке грађе. Имали су двокрилна врата, а испод њих су биле три фиоке. Полице су биле конструисане

---

²¹⁶ Димитрије Руварац, *Српски народни сабори 1774. и 1781. године и Тестаменти митрополита Мојсија Петровића и Павла Ненадовића* (Нови Сад: Застава, 1927), 23, 32.

²¹⁷ АСАНУК. МП А, 1768, бр. 165, одељак: In der Bibliothec an Bücher, стр. 30, инв. бр. 352-354.

²¹⁸ Исто, стр. 18, инв. бр. 205-206.

²¹⁹ Чедомир Денић, Нав. дело, 108.

²²⁰ Исто, 395.

према формату књига. Ормани су били офарбани светлоплавом бојом, оивичени белим калајисаним оковом и сваки је имао различиту браву и кључеве. Карловачки прота Јефтимије Радосављевић је 1764. године имао обавезу да са зидаром и столаром прегледа Нови двор и Патријаршијску библиотеку и да поправи све што је дотрајало. Исто тако, протосинђел Петар Петровић је, у неколико наврата 1765. године, добио послушање од Павла Ненадовића да прегледа кров на Новом двору и Патријаршијску библиотеку, како би их осигурао од прокишњавања.²²¹

Посао око одржавања и уређења Патријаршијске библиотеке и књижаре у овом периоду водили су, као што се може видети, најобразованији митрополитски службеници: Арсеније Радивојевић, Петар Петровић и Викентије Јовановић Видак. Када су били изабрани са епископе и напустили Сремске Карловце, сваки од њих је на сличан начин организовао своју личну и епархијску библиотеку, као и продају књига за свештенство, народ и ђаке.²²²

Комплетан попис целокупне имовине у Сремским Карловцима, Даљу и Осијеку израђен је 1769, и представљен је на Црквено-народном сабору исте године. Он се састојао од 16 разних инвентарних целина,²²³ од којих су у 5 пописане оне књиге које су се налазиле смештене у Новом двору, или оне које је требало вратити Арадској и Будимској епархији.²²⁴ Нажалост, ови инвентари нису сачувани. Сачувана је једино *Спецификација различитих школских књига које се налазе у Архиепископској библиотеци (Specification deren in der Erzbischoflichen Bibliothek befindlichen unterschiedlichen Schulbüchern)* (Прилог 4),²²⁵ из које се може сазнати да су у Патријаршијској библиотеци биле смештене школске књиге које су се употребљавале у Покрово-богородиченој школи. То су већином буквари, граматика од Смотричког (прештампана у Римнику 1755), немачке, латинске и грчке граматике, затим Редлхамерова филозофија и Цицеронова дела. Немачки језик се учио по Рајсовој граматичи која се употребљавала и у немачким школама.

Дошли смо до још једног податка о књигама које су евентуално могле да буду у фонду. У питању се књиге из манастира Грабовац, који је извесно време,

---

²²¹ Исто, 396.

²²² Исто, 396.

²²³ АСАНУК. МП А, 1769, бр. 282, стр. 1-244.

²²⁴ Исто, прилог F, стр. 85-86.

²²⁵ Коста Петровић, *Историја српске православне велике гиманзије карловачке*, 15-16.

пре Будима и Сентандреје, био седиште епископа. Крајем шездесетих година 18. века извршен је попис књига из манастирске библиотеке, које је игуман Арсеније Теофановић (17??–1754) понео са собом по постављењу за костајничко-зринопольског епископа. После његове смрти, ове књиге (Прилог 5)²²⁶ и осталу имовину преузео је Павле Ненадовић. Нема података да ли су књиге враћене у манастир Грабовац, или су можда, због своје тематике, завршиле у књижари.

Павле Ненадовић је имао велику улогу у ширењу просвете и културе међу Србима у Хабзбуршкој монархији, а посебно на формирању подручних црквених библиотека при свим конзисторијама и епархијским седиштима.²²⁷

Његов наследник Јован Георгијевић (Ђорђевић) био је велики љубитељ књига, он их је писао, штампао и поклањао црквама, манастирима и верном народу. Водио је рачуна да се књиге преписују за библиотеке, како би на тај начин „биле трајно сачуване и трајно присутне“.²²⁸ Према сачуваним записима види се да је неговао традицију поклањања књига и да је „дао немали прилог ширењу књига у Срба“.²²⁹ Поклонио је престома *Јеванђеља* цркви Вазнесења Господњег у Руми, цркви Успења Пресвете Богородице у Вршцу и манастиру Дечани; *Србљак* манастирима Месић и Горње Ковиље; *Пасхалник* цркви у Баноштру и црквама Св. Николаја у Иригу и Шуљму; комплет црквених књига придворној цркви у Вршцу, *Цветни триод* манастиру Средиште, *12 Минеја*, *Службеник* и *Пентикостар* манастиру Дечани.²³⁰ Иначе, много књига је доспевало у цркве и манастире бригом богатијих црквених великодостојника и грађана. У 18. веку потреба за књигом била је веома велика. На то је утицала кадровска промена српских свештеника и монаха у корист образованије црквене јерархије. Када се узме у обзир замена *србуља* руским књигама, што је проузроковало замену српскословенског књижевног језика руским (црквенословенским), потреба за српским књигама и њихово поклањање у овом временском периоду добило је нове димензије.²³¹ Културолошки допринос

---

²²⁶ Архив Војводине у Сремским Карловцима (у даљем тексту – АВК), фонд Илirsка дворска депутација, f. 1335, бр. 3, 9.

²²⁷ Небојша М. Лазаревић, „Библиотека Српске патријаршије”, *Зборник Православног богословског факултета II* (1951): 540.

²²⁸ Лазар Чурчић, *Српске књиге и српски писци 18. века*, 127.

²²⁹ Исто, 125.

²³⁰ Исто, 125-127.

²³¹ Милорад Павић, „Сталез и стил“, у *Историја, сталез и стил* (Нови Сад: Матица српска,

ширењу књига путем поклањања несумњиво припада Јовану Георгијевићу.²³² Због велике духовне везаности за манастир Дечани, поклонио је своје рукописне књиге *Параклис* и *Молебни канон Стефану Дечанском*,²³³ што, по Лазару Чурчићу, говори „да је иза њих стојао сентименталан човек“.²³⁴

Колику је љубав гајио према српској књизи, најбоље описује Л. Чурчић:

„По томе шта је радио и колико је учинио за српски књигу, Јован Георгијевић заузима истакнуто место и сасвим изузетно место међу карловачким митрополитима и патријарсима. Нема карловачких митрополита и патријараха, и оних за које се држи да су били веома образовани, који су толико учинили за српски књигу. Иларион Руварац је то добро приметио и, с разлогом, високо ценуо. Нико више од њега није учинио да српску књигу усмери националним интересима. При свему томе, и његове књиге биле су добро бележене у Бечу, са којим, додуше, чини се, никад није ни долазио у сукоб. Најзад његове књиге су га, својим сентиментализмом, везивале за савремене тежње оновремене филозофије и књижевности“.²³⁵

Овако кратак, али упечатљив опис његове љубави према књизи, ништа не говори о његовом старању о Патријаршијској библиотеци, о којој се сигурно бринуо, али о томе нема података. Постоји један његов запис на старој штампаној књизи у Патријаршијској библиотеци, који је написао вероватно по прочитаној књизи: *Смирениј Иоан Г. Епископ во Карлов. 11-го јул. 1747*.²³⁶ Не зна се колики је био број књига у фонду, пошто није сачуван никакав инвентар по примању и за време његове епископске власти у Сремским Карловцима. Вероватно није било неких већих измена у односу на последњи сумарно израђен инвентар од 504 примерка.²³⁷

Не би требало заборавити да је Јован Георгијевић, за живота, наменио да из своје заоставштине поклони неке личне књиге Патријаршијској библиотеци, које су, смештајем у њој, биле намењене за употребу у будућем Клирикалном семинаријуму у Новом Саду. На основу одлуке Марије Терезије, одобрено је 145

1985), 221-222.

²³² Лазар Чурчић, *Српске књиге и српски писци 18. века*, 127.

²³³ Исто, 127-130.

²³⁴ Исто, 134.

²³⁵ Исто, 147.

²³⁶ Љубивоје Стојановић, *Стари српски записи и натписи. Књ. 2* (Београд: САНУ, 1983), 2946, 155.

²³⁷ Чедомир Денић, *Српске библиотеке у Хабзбуршкој монархији током 18. века*, 108.

књига.²³⁸

Било је оних који су лик и дело Јована Георгијевића покушали потпуно да искваре. Архимандрит Јован Рајић (1726–1801), не налази ниједну лепу реч за њега. По њему, је он крив што руски учитељи нису примали новчану надокнаду, због чега су напустили Сремске Карловце и овим чином угасили руске школе у Срба.²³⁹ Поред ове оптужбе наводи још неколико о његовим карактерним цртама.²⁴⁰ Има још оних који се придружују Ј. Рајићу²⁴¹ и вероватно у неким сегментима има и мало истине. Мирјана Шакота у његову одбрану каже:

„Када би се у испитивању животописа овог црквеног великодостојника ослонило искључиво на мишљење и сведочанства његових савременика, добила би се слика о Георгијевићу као незналици и каријеристи (...). Ни тридесет година његовог деловања на највишим црквеним положајима нису изменили негативни став и неповерење савременика о њему. Међутим, материјални подаци о настојањима и активностима Георгијевићевим дају лик умногоне другачији од оног каквог су га видели људи његовог времена“.²⁴²

Како не би даље ширили ову тему, која излази и домена нашег истраживања, само ћемо навести мишљење епископа шумадијског Саве Вуковића, који за њега каже да је „српском народу послужио часно, водећи рачуна да ће га српска историја, до које му је толико стало, поставити на право место, а о њу се није огрешио“.²⁴³

Викентије Јовановић Видак је, по постављењу за карловачког митрополита, 30. маја 1774. године, почео да води културолошки супротну политику од његовог претходника. Он је био присталица руске оријентације, у чему је имао и велики број присталица.

Први инвентар црквене имовине у Сремским Карловцима, за време Викентија Јовановића Видака, израђен је 3[4]. јануара 1775. године. Састојао се од више документа, међу којима се налазио и инвентар књига Патријаршијске

---

²³⁸ АСАНУК. МП А, 1769, бр. 282, стр. 185-185.

²³⁹ Јован Рајић, *Историја катихизма православних Срба у цесарским државама* (Панчево, 1884), 26, 33-38.

²⁴⁰ Исто, 33-38.

²⁴¹ Лазар Чурчић, *нав. дело*, 118-125.

²⁴² Мирјана Шакота, *Два илуминирана рукописа из XVIII и XIX века у збирци манастира Дечана* (Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, 1961), 65.

²⁴³ Сава Вуковић, *Српски јерарси: од деветог до двадесетог века*, 247.

библиотеке. Нажалост, овај инвентар није сачуван.²⁴⁴

Књиге које је Дворска илирска депутација вратила (24 књиге у 27 наслова) на захтев Викентија Јовановића Видака, које су биле на цензури још од 1752. године, уврштене су у нови инвентар Патријаршијске библиотеке од 28. октобра 1776. године. Постоје два примерка овог инвентара. Један је остао сачуван у Сремским Карловцима,²⁴⁵ а други је достављен Илирској дворској депутацији.²⁴⁶ Када смо прегледали овај инвентар, увидели смо да, за разлику од претходних пописа књига, има елементарне услове да се назове каталогом, јер садржи разноврсне допуне иза наслова књига, као што су: место и година издања књиге, формат, нумерација, затечени број примерака и процена њихове новчане вредности у форинтама и крајцерима. Према овом инвентару, Патријаршијска библиотека располагала је са 332 наслова у 624 књиге, заједно са враћеним цензурисаним књигама из 1752. године. Штампане књиге су разврстане према језику у три групе, а рукописи су посебно издвојени:

Libri Latini – 131 наслов у 202 књиге. У овој рубрици су се нашле књиге на италијанском, пољском, немачком и француском језику.

Libri Illyrici – 82 наслов у 134 књиге. Сам назив рубрике упућује на српске књиге, али у њој је већина на црквенословенском. Има 2 хрватске, 2 румунске и 1 на немачком језику. Ту се налазе и рукописне књиге: *Минеј*, *Хроника горфа Георгија Бранковића* и теолошко дело *О посвећењу*.

Libri Graeci – 90 наслова у 144 књиге.

Libri Manuscripti – 104 рукописа.

Ово је најстарији рукописни каталог Патријаршијске библиотеке, који смо лично видели и проучили, јер су досадашњи инвентари имали карактер обичних пописа.

Истоветна штампана верзија овог каталога налази се у фонду Патријаршијске библиотеке под сигнатуром Рс 216 у оквиру *Зборника рукописа о различитим стварима Илирског народа* из 1790. године на 780 страна, који је приредио српски племић из Турске Кањиже Марко Ђурковић Сервијски (? –

---

²⁴⁴ АСАНУК, МП А, 1768, бр. 318, стр. 154.

²⁴⁵ АСАНУК, МП А, 1776, бр. 260, стр. 1-14.

²⁴⁶ Чедомир Денић, Нав. дело, 110.

1797).²⁴⁷

На унутрашњој страни предње корице налази се исписан текст на латинском: Ову збирку у овом облику учинио је (дао је) да се сакупи Марко Сервијски (Сервицки) од Турске Кањиже својеручно / овде потписан / године 1790. у дане (месеца) јула у Новом Саду – *Collectanea haec in formam hanc compingit fecit Marcus Serviisky de Török Kanischa manu propria anno 1790. diebus Iulii Neoplantae*. Испод записа налепљен је екслибрис 77x10,5cm са његовим племићким грбом и натпис испод њега: *Marcus Gyrvovich Nobilis a Serviisky*. Љубомир Дурковић-Јакшић каже да је ово, колико је до сада познато, први српски екслибрис, али пошто је штампан на латинском језику, предност има Његошев екслибрис, јер је штампан ћирилицом.²⁴⁸

Марко Сервијски је сабрао и укорицио у посебну књигу више аката о материјалним и другим народно-црквеним пословима.²⁴⁹ Овом грађом је располагао јер је био дуго година асистент Народно-црквених фондова. Међу грађом се налази инвентар Патријаршијске библиотеке од 16. октобра 1778. године, који је задржао све особине рукописног предлошка из 1776. Садржи попис књига, исто место, датум (28. октобар 1776. године), потписнике, чак и исте недоследности у језичкој класификацији књига, као и разноврсне допуне иза наслова. По Д. Руварцу, ове допуне писао је карловачки митрополит Стефан Стратимировић, са чиме се не слаже Ч. Денић, који каже да их је писао Марко Сервијски, јер је Стефан Стратимировић у то време студирао права у Бечу.²⁵⁰ Љубомир Дурковић-Јакшић каже да ово није само први штампани каталог Патријаршијске библиотеке, него први штампани каталог библиотеке у Срба.²⁵¹ Са његовом констатацијом се дефинитивно слажемо, јер смо се и сами уверили у поузданост ове информације.

Илирска дворска депутација је 1779. године, у два параграфа, искључиво тражила да сви карловачки митрополити строго воде рачуна о унапређењу

---

²⁴⁷ Ову књигу је, по сведочењу Чедомира Денића, управник Патријаршијске библиотеке Богољуб Ђирковић добио 2. 6. 1980. од др Николе Радојчића.

²⁴⁸ Љубомир Дурковић-Јакшић, „Екслибрис Марка Сервијског”, *Библиотекар* год. 26, бр. 4-6 (1974): 59-63.

²⁴⁹ Чедомир Денић, Нав. дело, 111; Димитрије Руварац, *Историја Архиепископско-митрополитско-патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима*, 12-13.

²⁵⁰ Чедомир Денић, Нав. дело, 631.

²⁵¹ Љубомир Дурковић-Јакшић, *Библиотеке у Србије* (Земун: „Сава Михаић”, 1978), 13.

Патријаршијске библиотеке, са објашњењем да је сваки наследник обавезан да прими инвентар ове библиотеке са свим њеним драгоценостима и „брижљиво исту прегледати”.²⁵² Исте године, Захарија Орфелин (1726–1785)²⁵³ је послао представку царици Марији Терезији, у којој тврди да је потребно поставити архивара са платом од 600 форинти, који би уједно управљао и библиотеком.²⁵⁴ Ова представка била је одбијена, више из разлога очувања митрополитове надлежности, па је све остало по старом.²⁵⁵

Постоји спис *Упутство митрополитским асистентима* из 1779. године, по коме је за целокупну имовину и пословање Народно-црквених фондова био одговоран владајући митрополит са тројицом асистената. Они су бирани из три сталежа православних поданика Хабзбуршке монархије: свештеничког, војничког и грађанског. Ова комисија имала је обавезу да сваке две године прегледа сваку јединицу уписану у инвентар целокупне митрополијске имовине и провери њено тренутно стање. Што се тиче Патријаршијске библиотеке, имала је обавезу да провери бројно стање књига, њихов поредак, опремљеност и безбедност просторија, хигијену и остале услове за адекватно чување библиотечног фонда. Све што ради морало је да буде у договору са владајућим митрополитом и народним секретаром, или са администратором Карловачке митрополије, у периоду када би била упражњена.²⁵⁶

После смрти Викентија Јовановића Видака 18(29). фебруара 1780. године, за администратора је изабран темишварски епископ Мојсије Путник (1728–1790).²⁵⁷ Ову службу обављао је до 21. јуна 1781. године, када је изабран за

---

²⁵² Небојша М. Лазаревић, „Библиотека Српске патријаршије“: 540.

²⁵³ Захарија Орфелин је рођен у Вуковару, а свој веома богати живот завршио је у Новом Саду. Био је свестрани стваралац енциклопедистичког типа и уводио је у српску књижевност нове жанрове (сонет, књижевну критику, епиграм, лирику, часопис и историјске студије). Више о њему у делу рада када пишемо о његовој библиотеци.

²⁵⁴ Захарија Орфелин, *Представка Марији Терезији* (Нови Сад: Матица српска, 1972), 16

²⁵⁵ Чедомир Денић, *нав. дело*, 396-397.

²⁵⁶ Српски превод *Упутство за асистенте* (чл. 1-21), налази се у Милош Рајић, *Српски народни фондови: по списима, кои се у патријаршијској писмохрани наоде* (Карловци: Типографија Митрополитско-Гимназијална, 1864), 111-118.

²⁵⁷ Мојсије Путник рођен је у Новом Саду. Завршио је Кијевску духовну академију. Пошто је прошао све свештеномонашке чинове, изабран је за бачког епископа 6. јула. 1757. године. После осамнаест година постављен је за темишварског епископа 1774, а након смрти Викентија Јовановића, изабран је за карловачког митрополита 21. јуна 1781. године. Умро је изненада, 28. јуна 1790. и сахрањен је у Светоандрејској саборној цркви. В. Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 338-339.

карловачког митрополита.²⁵⁸ За време његове администрације, 13. априла 1780. године асистенти су прегледали целокупну митрополијску имовину. Библиотечки фонд је, у односу на стање инвентара из 1778. године, био умањен за 27 књигу у 27 наслова, а после увећан за 21 књигу у 33 наслова (Прилог 5).²⁵⁹ Ови подаци се нису слагали са наредним инвентаром из 1781. године, који су, по заповести цара Јосифа II, израдили асистенти. По поновном прегледу фонда, асистенти су прво раздвојили књиге Викентија Јовановића Видака од књига општег фонда Патријаршијске библиотеке, а онда их засебно инвентарисали и проценили њихову новачану вредност.²⁶⁰

Димитрије Руварац износи податак да се Мојсије Путник спомиње као библиотекар Патријаршијске библиотеке у писму викарног епископа Партенија Павловића (17??–1760) из 1752. године, који се тада налазио у Миклошевцима, упућено и синђелу Павлу. Из преписке се види да Партеније Павловић враћа два *Минеја* која је позајмио из фонда Патријаршијске библиотеке, са молбом да му Мојсије Путник пошаље друга три *Минеја*.²⁶¹ Као што се види из претходног излагања, ово је први помен о постојању службе библиотекара у овој библиотеци. Сасвим је могуће да је и пре Мојсија Путника неко вршио службу библиотекара у Патријаршијској библиотеци. Знајући да су епитропи за време Викентија Јовановић вршили службу библиотекара, није искључено да је и у Патријаршијској библиотеци извршено постављење библиотекара, који је издавао књиге на реверс. Мојсије Путник је вероватно, као дворски службеник у Сремским Карловцима, поред својих црквено-административних послова, имао неку врсте незваничне обавезе око вођења Патријаршијске библиотеке.²⁶²

Мало пре избијања Аустријско-турског рата 1788. године, библиотечки фонд и архивски списи, личне књиге Мојсија Путника, са разним стварима, превезени су бродом прво у Даљ, у коме је остала већина ствари, осим књига, а потом у Сентандреју. Овом приликом израђен је сумарни попис целокупног терета, у коме се налази и попис транспортованих књига.²⁶³ Пошиљка са

---

²⁵⁸ Сава Вуковић, Нав. дело, 339.

²⁵⁹ АСАНУК, МП Б, 1780, бр. 98, 5-8.

²⁶⁰ АСАНУК, *Fundationalia*, 1782, br. 29. стр. 6-7.

²⁶¹ Димитрије Руварац, Нав. дело, 11.

²⁶² Више о овоме у делу када пишемо о првом званичном библиотекар у Јохану Ваплеру.

²⁶³ Чедомир Денић, Нав. дело, 112, 627-628. У питању је документ АСАНУК, МП А, 1789, 85, који

библиотечким фондом предата је будимском епископу Стефану Стратимировићу и Сентандрејској црквеној општини. Књиге су вероватно биле транспортоване у бурадима, јер је оваква врста превоза била најсигурнија.²⁶⁴ Одлука о њиховом транспорту у Сентандреју показала се одлучујућом за њихову безбедност, јер су биле спасене од пожара који је уништио део Сремских Карловаца и Нови двор. Пожар је избио 2. септембра 1788. године око 9 сати увече код Доње цркве, због јаког ветра проширио се на Доњи део града, све до Дунава. Изгорели су први спрат на Новом двору и кров на параклису Св. Трифуна. Нешто ствари је изнето и сачувано, а Стари двор и Саборна црква су остали нетакнути ватром.²⁶⁵ Мојсије Путник видео је срећу у несрећи, јер су ова два објекта остала сачувана, а све највредније ствари су биле на сигурном у Даљу и Сентандреји. По повратку у Сремске Карловце уселио се у Стари двор са неколицином службеника и оспособио је неколико канцеларија. Простор је био скучен, јер је био закрчен пренетим сачуваним стварима из Новог двора. Оне су биле прво пописиване и процењиване, а онда распродаване и расходоване, а неке су и даље остале у употреби.²⁶⁶ После његове смрти у Бечу 28. јуна 1790. године,²⁶⁷ на Темишварском народно-црквеном сабору 1790. године за карловачког митрополита изабран је Стефан Стратимировић.

нисмо успели да пронађемо у Архиву САНУ у Сремским Карловцима.

²⁶⁴ Исто, 627.

²⁶⁵ АСАНУК, МП А, 1788, 343, стр. 3.

²⁶⁶ Чедомир Денић, Нав. дело, 114.

²⁶⁷ Смрт Мојсија Путника поклапа се са тешким географско-политичким тренутком за Србе у Хабзбуршкој монархији. Пред собом је имао велику дилему да ли да приђе Мађарима са иницијативом за добијање посебне територије за Србе после смрти цара Јосифа II и спровођења политике националног покрета Мађара за независност, када су Хабзбуршкој монархији озбиљно уздрмани државотворни темељи. Пошто ово није доживео, на Темишварском народно-црквеном сабору 1790. године одлучено је да се добије посебна територија, у рангу војводства, а за карловачког митрополита изабран је Стефан Стратимировић. В. Сава Вуковић, Нав. дело, 471.

2.3. Патријаршијска библиотека за време митрополита Стефана Стратимировића

У читавом 18. веку, поред општих манастирских библиотека, место акумулирања записаног знања била је Патријаршијска библиотека, која је била корисно место где су појединци могли да сазнају и науче много тога. Она је настала под окриљем и кровом митрополијског двора, у седишту поглавара Српске православне цркве за царско-краљевске земље државе Хабзбурга, у романтичним Сремским Карловцима. Свој прави процват доживела је за време библиофила и образованог архијереја Стефана Стратимировића, црквеног поглавара широких схватања, који није био само конфесионалиста, него прави љубитељ просвете и сваког корисног знања.²⁶⁸

После избора за карловачког митрополита, процедурално је примио и целокупну митрополитску имовину, осим библиотечког фонда који је још годину дана остао у Сентандреји. Пре него што је враћен, оформљена је посебна комисија која је израдила инвентар. Комисија је овом приликом преписала инвентар из 1781. године, који је остао у Сремским Карловцима и после транспортовања фонда у Сентандреју. Извршене су мале измене и допуне, тако што су Патријаршијску библиотеку водили као „Стару библиотеку”, за разлику од „Новог прираштаја књига” из личне библиотеке Мојсија Путника (публикације које су се налазиле у Старом двору), које је он завештао Патријаршијској библиотеци. За оба фонда су израђене посебне инвентарне књиге, али садржински су чинили једну целину – Патријаршијску библиотеку. Стара библиотека је имала инвентарне бројеве од 1-315, а Нова библиотека (књиге Мојсија Путника) од 1-74. Овако израђен инвентар комисија је предала Стефану Стратимировићу 4. јануара 1791. године, са пратећом писаном напоменом да библиотечки фонд из Сентандреје није урадила *de visu* (са књигом у руци) и да његов преглед треба да се изврши по враћању у Сремске Карловце, како би се утврдило и напоменски саопштило да ли неке књиге недостају. Овај инвентар садржи велики број језичких нетачности у навођењу словенских наслова књига наспрам инвентара из 1781. године. Преписивач је вероватно био Немац, па има примера замене

---

²⁶⁸ В. Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*. Књ. 2, 96-167.

сугласника: Путник – Butnik, Дионисии – Tionisii; дужи наслови су често скраћени; Москва је писано Moschgua; латински облик Venetii замењен немачким Wendig итд. Према овом инвентару, у „Старој библиотеци“ било је 315 наслова у 593 књиге, а у „Новом прираштају“ 74 наслова у 100 књига. По овоме, укупно је било 389 наслова у 693 књиге, које су пописивачи проценили да новчано вреде 1.569 форинти и 34 крајцера сребра.²⁶⁹

По повратку библиотечног фонда Патријаршијске библиотеке из Сентандреје у Сремске Карловце, у мају 1791. године, за њен смештај је пронађена једна соба са два прозора окренута у двориште и два према Стражиловачком потоку на спрату западног крила у Старом двору. По опису Стефана Станковића (1788–1841)²⁷⁰ наследника Стефана Стратимировића, она се налазила између станова протосинђела (соба са предсобљем) и протођакона (једна соба) и у њу се улазило из протођаконове собе, кроз спољна метална и унутрашња дрвена врата.²⁷¹ Књиге су биле сложене на полице, које су пренете из бивше просторије за њен смештај у изгорелом Новом двору. Поред ових полица, према последњем инвентару из 1792. године, налазио се дуги библиотечки сто од чврстог дрвета, дрвена библиотечка полица и расклимани библиотечки сто са полицом за књиге.²⁷² Стефан Стратимировић је посвећивао велику пажњу уређењу Патријаршијске библиотеке, побољшавао је њен смештај и општи изглед. Све ово је радио више по својим склоностима, а мање по библиотечким правилима.²⁷³ Његова подела фонда на XII група остале је и до данашњих дана.

После завршених послова око њеног смештаја, било је потребно да се, по претходном наређењу, изврши преглед фонда са књигом у руци. Стефан Стратимировић и његов асистент капетан Тома Јовановић Видак су овај посао

---

²⁶⁹ АСАНУК, *Fundationalia*, 1791, бр. 26.

²⁷⁰ Стефан Станковић је рођен у Сремским Карловцима, где је завршио основно и средње образовање, а филозофију на Пештанском универзитету. Стефан Стратимировић га је 1807. године поставио за професора прве граматикалне школе у Сремским Карловцима и за митрополитског службеника. Једно време је, по дозволи Стефана Стратимировића, био додељен пакрачком епископу Јосифу Путнику, где је прошао све свештеномонашке чинове. За будимског епископа постављен је 20. јануара 1829, са које је 30. септембра 1834. године прешао да управља бачком епархијом. После смрти Стефана Стратимировића изабран је за карловачког митрополита. Управљао Карловачком митрополијом од 1837. до 1841. године. Умро је у Сремским Карловцима и сахрањен је у Саборној цркви. В. Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 473-474.

²⁷¹ Димитрије Руварац, *Историја Архијепископско-митрополитско-патријарашке библиотеке у Сремским Карловцима*, 14, 19.

²⁷² АСАНУК, *Fundationalia*, 1792, бр. 341, стр. 14, инв. бр. 184, 186.

²⁷³ Чедомир Денић, *Нав. дело*, 394.

пописивања завршили 12. марта 1792. године, што је био крајњи дозвољени рок који је прописала Илирска дворска депутација. Приликом инвентарисања нису примењивали претходне начине класификације, који су рађени без критеријума, него су цео библиотечки фонд сложили по формату фолио (велике), кварт (средње) и осмина (мале). Новчану вредност књига из претходних инвентара конвертовали су наспрам тренутне тржишне процене. Припојили су им још неке књиге, које су затекли у Старом двору и параклису Св. Трифуна. По овом инвентару, оквирно се може рачунати да се библиотечки фонд састојао од 390 наслова у 700 књига. Њега су углавном сачињавале штампане књиге на разним језицима и око 100 рукописних и штампаних књига на српскословенском језику. Без обзира што се са новоприпојеним књигама из Старог двора и параклиса Св. Трифуна библиотечки фонд увећао, велики број књига био је у веома лошем материјалном стању, па су их они водили као сувишак. Међу њима је било 80 рукописних и 15 старих штампаних књига. Пошто су већина њих биле србуље, које више нису биле у богослужбеној употреби, они су сматрали да их треба расходovati и заменити новим штампаним богослужбеним књигама.²⁷⁴

Димитрије Руварац спомиње један инвентар од 2. маја 1798. године, који је по његовим речима написан у два примерка.²⁷⁵ Први примерак је добро очуван, а на другом су оштећена четири листа. Написан је на 7 табака фолио формата, само је прошивен, а није укоричен. Књиге су пописане са старим и новим редним бројевима, што по Д. Руварцу указује да је ова инвентар препис инвентарног предлошка из 1790. године. По више наслова књига пописано је под истим инвентарним бројем. Последњи стари попис бројао је 371 књига, а по бројању од 1798. године, било је 425 наслова у 597 књига.²⁷⁶ Димитрије Руварац није дао много детаља о овом инвентару, што му на неки начин приговара и Ч. Денић.²⁷⁷ Из пописа је једино издвојио 11 рукописних књига на рускословенском, 2 на грчком језику и 2 штампане књиге *Vocabullum galicum et hebreicum* и *Illyrische Grammatica*.²⁷⁸

---

²⁷⁴ АСАНУК, *Fundationalia*, 1792, бр. 341, стр. 3-4.

²⁷⁵ Овај инвентар нисмо успели да нађемо ни у Архиву САНУ у Сремским Карловцима, ни у Патријаршијској библиотеци.

²⁷⁶ Димитрије Руварац, Нав. дело, 14.

²⁷⁷ Чедомир Денић, Нав. дело, 114.

²⁷⁸ Димитрије Руварац, Нав. дело, 14.

У рукописној збирци Патријаршијске библиотеке пронашли смо инвентар под сигантуром Рс 466. По прегледу, закључили смо да је у питању *Каталог библиотеке Стефана Стратимировића* из 1810. године. Ова година је узета оквирно, јер последње књиге које се наводе у њему издате су 1809. Првобитно је био укоричен у тврде корице којих више нема. Израђен је на фолио формату са 60 листова. Књиге су разврстане по струкама и форматима, што је представљало велики библиотечко-каталошки напредак наспрам претходних каталога. Његова израда вероватно се одвијала по личном упутству и под стручним надзором Стефана Стратимировића.²⁷⁹

Када се узме у руке, на насловној страни, на почетној страни, на крају инвентара библиотечке грађе, на почетку инвентара за посебне фондове (карте, цртежи и предмети) и на листу где се завршава попис књига, види се печат *Патријаршијска библиотека у Карловцима*. На споредној насловној страни ударен је печат са логом *Патријаршијска библиотека – Београд*. Инвентарна књига је у солидном материјалном стању, не недостаје ниједан лист, јер није била много ни коришћена.

Библиографске јединице садрже само елементарне податке и распоређене су по предметним областима: *Богословскаја класа, Источници обиченија и средства, Особенија и средства, Догматическаја књиги, Географическаја и историческаја класа, Јуриспруденција, Статистика, Филозофија, Педагогија, Медицина, Јестественаја наука, Икономија и технологија, Филологија, Славеснаја или краснаја науки, Књижевства и учености, Математика, Војенаја наука и Различнија књиги*. Према врсти грађе, инвентар садржи библиотечки фонд и грађу посебних фондова (карте, цртеже и предмете). Уз сваку библиографску јединицу пише из колико се томова свако дело састоји, као и цена готово за сваку књигу. Поред ове, постоји и подела по формату (въ Дестѣ т. е. Folio 10°, въ четвртомъ 4°, въ осмомъ 8°). Књиге су раздвољене у зависности од формата, али је предметна подела иста. Одступања су та што у формату 10° нема књига из области морала и у формату 4° се не налазе књиге неодређене садржине (*Различья книги*). У наставку се налази додатак са проширеним описом (*Предложеніе каталога*) библиотечког фонда који није ушао у првобитни опис.

---

²⁷⁹ Исто, 14.

Ове библиографске јединице Стефан Стратимировић је сигнирао на један специфичан начин. Пошто није хтео да пише нови каталог, он је књиге означавао сигнатурама које су се састојале од броја, у зависности којој предметној области припадају и додатка 1/2 и 1/3. Тако да у основном каталогу постоји само означена сигнатура, а елементарни библиографски опис је у додатку. У основни каталог није ушло 176 библиографских јединица. Пошто се нека дела састоје из више томова, укупан број ових књига је 253. Библиотека грађа у основном каталогу износи 1354 наслова у 2234 књига. Укупан број књига које је митрополит Стефан Стратимировић поседовао у периоду када је извршен овај попис износио је 1530 наслова у 2487 књига. Грађа посебних фондова (карте, слике и цртежи), према овом попису, састојала се од 85 јединица. Нашли смо још један податак исписан на крају каталога за библиотечку грађу, да је у својој библиотеци поседовао и 141 мапу.

Као што се може видети, библиотечки фонд Патријаршијске библиотеке у периоду од 1791 до 1798. године није се нарочито увећао, за разлику од личне библиотеке Стефана Стратимировића, коју је свакодневно умножавао „брижљиво бираним делима“.²⁸⁰ На сваку своју књигу стављао је свој калиграфски потпис и готово све су биле прошивене кожним повезом.²⁸¹ Лично је надгледао библиотечко пословање, давао благослов за коришћење књига заинтересованим корисницима (службеницима, професорима, појединим богословима и свештеним лицима)²⁸² и примао поклоњене књиге.²⁸³

Пронашли смо и прегледали још један инвентар из рукописне збирке Патријаршијске библиотеке под сигнатуром Рс 468, под насловом *Инвентар књига архиепископско-митрополитске библиотеке у Карловцима*, који датира из 1842. године и има 322 стране. У њему се, поред инвентара после смрти Стефана Стратимировића (23. септембар 1836. године), налази и инвентар после смрти његовог наследника Стефана Станковића (31. јул 1841. године). Овај инвентар се дуго времена налазио у библиотеци Горњокарловачке епархије са седиштем у Плашком, па је на крају враћен, добротом горњокарловачког епископа Илариона

---

²⁸⁰ Чедомир Денић, Нав. дело, 120.

²⁸¹ Димитрије Руварац, Нав. дело, 19.

²⁸² Чедомир Денић, Нав. дело, 120.

²⁸³ АСАНУК, МП А, 1816, 21.

Зеремског (1865–1931). Он је био својина горњокарловачког епископа Сергија Каћанског (1813–1859),²⁸⁴ који је као протосинђел учествовао у састављењу инвентара после смрти Стефана Станковића.

Патријаршијска библиотека је, према овом инвентару, који је израђен према редном броју књиге, аутору, години и месту издања, броју свеске и формату, садржала 4027 књига. Попис је трајао од 17. маја до 3. јула 1837. године. Накнадно су прикључене још 4 књиге, које је дворски агент Киш послао из Беча. По завршетку, 24. и 25. јула, инвентар је предат Стефану Станковићу. За пописивање је било ангажовано 78 богослова од I до III разреда из Карловачке богословије. Попис је извршен уз присмотру присутних чланова комисије: протосинђела Арсенија Стојковића, протођакона Прокопија Ивачковића и аудиторског кандидата Густава Видермана. По овом инвентару види се да је Стефан Стратимировић умножио фонд (који је бројао 425 дела по његовом доласку) за 3602 књиге, што је за оно време била импозантна библиотечка колекција, у којој су се налазила врло ретка и скупоцена дела. После његове смрти, дошло је до званичног спајања фонда Патријаршијске и његове личне библиотеке, што је новоустановљеном фонду ове библиотеке дало „ширину у тематском и језичком погледу”.²⁸⁵

Стефан Стратимировић имао је, сасвим извесно, жељу да се патријаршијска збирка књига стави на располагање корисницима. То се види по редовном инвентарисању, али и по томе што је Библиотеци обезбедио службеника-библиотекара, па чак је, у једном документу, назвао народном библиотеком.

Књиге су, по повратку у Сремске Карловце 1791. године, па до времена када су их пописивали, биле затворене у „фршлозима” и нико их није користио. Ова чињеница се види из преписке ердељског епископа Герасима Адамовића (17?? –1796) са Стефаном Стратимировићем, када му је тражио на коришћење *Хронику грофа Ђорђа Бранковића*. Он му, у писму од 24. децембра 1792. године, одговара да би му радо књигу позајмио, која се сигурно налази негде у “фршлозима”, али пошто нема адекватну просторију за смештај књига, није у могућности да је по зими напољу тражи, него да се мало стрпи док их не сместе у

---

²⁸⁴ Убрзо после постављења је умро, не видевши своју епархију. В. Сава Вуковић, Нав. дело, 443.

²⁸⁵ Чедомир Денић, Нав. дело, 120.

неку адекватну просторију. У овом писму Стефан Стратимировић Патријаршијску библиотеку назива Народном библиотеком.²⁸⁶ Ово говори о његовом доживљају и сврси њене намене, која је вероватно била доступна ширем кругу људи, од којих су неки били припадници црквене јерархије, а неки научних кругова. Сасвим је могуће да је његова жеља била да од ње оформи богату библиотечку ризницу, као централни извор знања, не само за Србе, него и за све људе од науке у Хабзбуршкој монархији. Иначе, потреба за оснивањем народних библиотека нарочито је истакнута за време Француске револуције. Њихова сврха се састојала у прикупљању „с једне стране свег духовног блага које је у једној земљи написано, или које је о тој земљи штампано у другим крајевима, а с друге стране у чувању свих тих књига за потомство, за научни рад за документацију“.²⁸⁷

Да је Патријаршијска библиотека у првој половини 19. века код Срба у Хабзбуршкој монархији изашла из анонимности и постала установа којом су се поносили, сведоче записи Павла Стаматовића и Павла Соларића. Павле Соларић (1779–1821),²⁸⁸ песник и библиограф, приликом описа српских крајева у Јужној Угарској, каже да су Сремски Карловци место „југоисточно од Осека, на Дунаву у Срему“ и „вес [насеље] од близу 3000 житеља, столица Архиепископа и митрополита сербскога с једним књигохранилиштем [библиотеком] и воспиталишчем [богословијом] будушћих свешченика.“²⁸⁹

Карловачки прота Павле Стаматовић (1805–1864),²⁹⁰ као аутор једног популарног речника, можда прве српске енциклопедије, појам *библиотека*, тј. „књигохранилница“, просечном Србину, житељу државе цара аустријског и краља угарског, илустровао је примером Патријаршијске библиотеке: „Између сербског народа књигохранилишта најславније је архиепископско-митрополитско у Карловци, за овим следеју: племена Текелиј (Тукулић) у Араду, свију Епископата

---

²⁸⁶ Стефан Стратимировић, „Писмо митрополита Стратимировића о народној библијотеци, *Архив за историју Српске православне карловачке митрополије* год. 1, бр. 3-4 (1911): 53-54.

²⁸⁷ Марија Илић-Агапова, *Јавне библиотеке* (Београд: Библиотека града Београда, 2003), 46.

²⁸⁸ Павле Соларић је рођен у Великој Писаници. Био је песник, библиограф, преводилац и верни ученик Доситеја Обрадовића. Много је допринео развоју српске библиографије. Живот је завршио у Венецији. В. Мирјана Д. Стефановић, Нав. дело, 288.

²⁸⁹ Павелъ Соларичъ, *Ново гражданско землеописаніе*. часть I (Венециј, 1804), 443.

²⁹⁰ Павле Стаматовић је рођен у Јакову. Поред свештеничког позива бавио се књижевношћу, историјом и политиком. Кратко време (1831-1832) је уређивао *Летопис Матице српске*. Био је дописни члан Друштва српске словесности од 1842. године. После изненадног инфаркта умро је у Новом Саду. Српска академија наука и уметности, „Павле Стаматовић“, <http://www.sanu.ac.rs/Clanstvo/IstClan.aspx?arg=538>, (преузето 26. 1. 2016).

и Монастира православни књигохранилишта.²⁹¹ У наставку, он као изузетне, набраја: библиотеку епископа горњокарловачког Лукијана Мушичког, Карловачке и Новосадске гимназије, те библиотеке црквених општина у Земуну, Ср. Митровици, Пешти, Градишки и Београду.

2.3.1. Служба библиотекара у Патријаршијској библиотеци

Од почетка 1794. у Патријаршијској библиотеци постоји службеник који се стара о њеном фонду, смештају и коришћењу. Ову службу су претходно вероватно обављали митрополистки службеници, који су остали активни после смрти Мојсија Путника, премда нико од њих није био званично постављен на место библиотекара.

Стефан Стратимировић је био педантан човек, па је хтео да му и библиотечки послови буду стручно вођени. Његов новопостављени секретар, Словак-лутеран Павле Бенички (17??–1830),²⁹² због обиља канцеларијских и других послова, није могао да обавља и библиотекарску службу, па је вероватно предложио да се запосли неко нови. Иначе, он је волео да користи њен фонд, нарочито да поткрепи своја интересовања за старе књижевне споменике, које је понекад без знања Стефана Стратимировића давао разним научницама на проучавање.²⁹³ За ову службу била су препоручена два кандидата из Карловачког магистрата. Обојица су била лутеранске вероисповести. Избор је пао на Јохана Ваплера, јер је имао препоруку команданта Славонско-сремске војне границе, који га је у допису кратко истакао као бољег кандидата (Прилог 7).²⁹⁴ Службу је примио почетком 1794. године. Ово је веома важан податак, јер се види колико се развила свест о важности и достојанству библиотекарског позива код Срба у Хабзбуршкој монархији.²⁹⁵ Сазнање о овоме донело је још једну новину у

---

²⁹¹ Павле Стаматовичъ, *Младый Сербљинъ у всемирномъ царству* (Будим, 1834), 44-45.

²⁹² Ч. Денић, „Павле Бенички, секретар митрополита Стратимировића”, *Зборник МСИ* бр. 58 (1998).

²⁹³ Теодора Петровић, „Карловачки круг митрополита Стратимировића“, *Зборник Матице српске за српску књижевност и језик* књ. 8 (1960): 55.

²⁹⁴ АСАНУК, МП Б, 1793, бр. 27.

²⁹⁵ Ово је само један од примера да су Срби у Хабзбуршкој монархији имали више духовне зрелости, стечене у 18. веку, са којом су могли да се у 19. веку придруже научном развоју у свету. Као што каже Радован Самарџић: „Они су, када је то највише требало, поставили темеље модерној образованости у Кнежевини Србији. Они су се определили за постављење темеља

историји српског библиотекарства. Ово је прво званично постављење библиотекара у једној нашој библиотеци. Мојсија Путника, као ни Ј. Ваплера, није држава званично поставила за библиотекар, нити су положили заклетву цару, као што је 1854. године Филип Николић (1830–1867) постављен за „правителственог библиотекара“, какву је титулу добио као први управник Народне библиотеке у Београду.²⁹⁶ Без обзира на овакво стање ствари, Ј. Ваплер је први библиотекар за којег знамо у новијој српској историји.

Ваплер је, по постављењу, прво распаковао и инвентарисао књиге које су враћене из Сентандреје. По завршеном послу, наставио је да их обрађује и смешта у полице, како би их могао издавати корисницима, који вероватно нису били ограничени само на уски круг митрополитских службеника, него и шире, што је била и намера Стефана Стратимировића.

Сачуван је један опис Ј. Ваплера како са великом посвећеношћу обавља свој посао. Опис се налази у *Аутобиографији* пароха кузминског Петра Руњанина, када пише о свом једногодишњем боравку у Сремским Карловцима, за време велике епидемије куге у Срему, када је још био ученик Карловачке богословије. Он се жалио како није могао да положи испите, које је све одлично савладао, јер је Карловачка богословија била распуштена због новонастале ситуације. Време је углавном проводио одлазећи свакодневно у Патријаршијску библиотеку и читајући књиге, што му је касније у пастирском позиву било од велике користи. Имао је леп однос са Ј. Ваплером, који му је препоручивао најбоље књиге за читање и увек му је остављао на столу папир и мастило како би могао записивати важне изводе из књига.²⁹⁷

модерној образованости Кнежевине Србије. Међу њима су се зачеле и затим снажно разгранале оне дисциплине, највише историографија и филологија, које су ушле у основе српског националног препорода и, потом, савременог критичког метода у науци. Али, недостатак установа чији би се чланови посветили истраживањима сузио је подручје научног њиховог бављења. Срби у Хабзбуршкој монархији ниси имали сопствени универзитет ни било какву другу научну установу у којој би могли научно деловати“. В. Радован Самарцић, „Наука код Срба у XIX и XX веку“, у *Историја српског народа, Књ. 6. Том. 2, Од Берлинског конгреса до уједињења 1878-1918* (Београд: Српска књижевна задруга, 1994), 462.

²⁹⁶ Мираш, Киновић, *Историја Народне библиотеке у Београду* (Београд: Народна библиотека Србије, 1960), 41-53; Михаило Подолски, *Филип Николић први правителствени библиотекар: (прилог за историју Народне библиотеке у Београду)* (Београд: Грегорић, 1930); Драган Бараћ, „Сто четрдесет пет година првог српског државног библиотекара“, *Гласник Народне библиотеке Србије* год. 1, бр. 1 (1999): 55-66.

²⁹⁷ Петар Руњанин, *Аутобиографија Петра Руњанина (1775.-1839.)*, припремио Никола Радојичић (Сремски Карловци: Богословски Гласник, 1914), 25.

Ј. Ваплер је каталошки сређивао фонд по предметним областима и форматима, по угледу на личну библиотеку Стефана Стратимировића. О његовом ангажовању сведочи и инвентар из 1798. године, што је доказ о њеном коначном каталошком сређивању. Оболео је од неке опасне непознате болести,²⁹⁸ од чијих је последица умро 1799. године.²⁹⁹

Пошто је место библиотекарско било упражњено, дописом од 22. октобра 1799. године из Беча се јавио словак лутеран Јован Полаг, бивши секретар арадског епископа Павла Авакумовића. Добио је негативан одговор од Стефана Стратимировића, који у допису од 5. новембра 1799. године образлаже да ће на место библиотекарско убудуће примати само свештена лица.

Пре 1802. године нема података да ли је неко обављао ову службу. Први за кога се зна био је архимандрит Лукијан Мушицки (1777–1837), потоњи горњокарловачки епископ. По завршетку студија права и философије у Пешти, дошао је 1800. године у Сремске Карловце. Једно време је радио као приватни учитељ младим српским младићима Арси Чарнојевићу и Пери Текелији. У Карловачкој гимнанизији предавао је славено-србску граматику хуманистима и синтаксистима. Овим занимањима се бавио до 1802. године, када је, на своју молбу упућену Стефану Стратимировићу, ступио у службу митрополитске канцеларије, са индицијом примања монашког завета.³⁰⁰ Замолио је да му се одобри једна соба у Старом двору, слободан приступ трпезарији са осталим митрополитским службеницима и слободно коришћење књига из Патријаршијске библиотеке.³⁰¹ Сместили су га у једну собу до библиотеке, што му је чинило право књижевно-научно задовољство, јер је увек имао при руци сваку књигу из њеног фонда. Убрзо је замонашен у манастиру Гргетег, 6. децембра 1802. године, од стране грбетешког архимандрита Јосифа Путника. Без сагласности Стефана Стратимировића узима име Лукијан, јер је био очаран списима Лукијана Самосаћанина. Због своје велике ерудиције, 1805. године постаје професор у Карловачкој богословији. Предавао је словенску граматику и црквену историју.

---

²⁹⁸ АСАНУК, МП Б, 1797, бр. 97.

²⁹⁹ Димитрије Руварац, *Историја Архиепископско-митрополитско-патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима*, 19.

³⁰⁰ Ђорђе Рајковић, *Изабрани списи. I, Биографије књижевника* (Нови Сад: Матица српска, 1950), 51.

³⁰¹ Теодора Петровић, *Из историје српске књижевности* (Нови Сад: Матица српска, 1950), 17.

Захваљујући његовим способностима, Стефан Стратимировић је Лукијана Мушицког поставио на дужност конзисторијског бележника, свог личног књижевног агента и секретара, као и за библиотекара. Све ове послове обављао је десет година, али на крају није био задовољан. Прошао је све свештенмонашке чинове (архиђакон, синђел, протосинђел и архимандрит), али су остали дворски службеници (свештеници), за разлику од њега, брзо напредовали у црквеној јерархији.³⁰² На крају је и његовом незадовољству дошао крај. Године 1812. постављен је за шишатовачког архимандрита, што је значило напуштање дворске службе. Од свега што је остављао у својој дворској служби, највише је жалио „знатнију и богатију библиотеку и Архиву”.³⁰³ Ђорђе Рајковић истиче да је он „имао богате изворе у народној библиотеци карловачкој“ и да је приликом писања својих научних радова „све штампане књиге, које наводи, имао у својим рукама”.³⁰⁴ Његова служба библиотекара очигледно није била иста као за време Ј. Ваплера, због недостатка времена утрошеног на остале црквене послове. Имена других библиотекара нису нам позната. Очигледно је да је неко ову службу обављао, јер када је израђен инвентар после смрти Стефана Стратимировића, види се да је то урађено према неком каталошком предлошку, који нажалост није сачуван.

2.3.2. Књигољубље Стефана Стратимировића

Љубав Стефана Стратимировића према књизи вероватно датира још од његовог школовања у Будиму, где је успешно студирао философију и мађарско право, а у Бечу аустријско право, и где се дружио са ученим људима. Због своје склоности према словенским језицима и историјском истраживању, био је у добрим односима са чувеним правником Адамом Коларом (1718–1783), који је вршио службу управника Царске библиотеке у Бечу. Његове књиге, које је Стратимировић волео да чита, пуно су му помогле у усавршавању писања потоњих лепих књижевних писама и дела. У Патријаршијској библиотеци се

---

³⁰² Ђорђе Рајковић, Нав. дело, 52-53.

³⁰³ Славко Гавриловић, „Писма Лукијана Мушицког Урошу Несторовићу”, *Зборник МСКЈ*, књ. XVIII/2 (1970): 374.

³⁰⁴ Ђорђе Рајковић, Нав. дело, 76.

налази један примерак Коларове књиге коју је строго забранила Угарска дворска канцеларија – *De Originibus em Usu perpetuo potestatis Legislatoriae circa sacra Apostolicorum Regum Ungariae*. Ову књигу је он вероватно поклатио Стефану Стратимировићу, а због њене проблематичности, на њој се не налази његов потпис, као што је било уобичајено на осталим књигама.³⁰⁵

Пре него што је био изабран за карловачког митрополита, Стратимировић је пре тога, од 1786. до 1790. године, управљао Будимском епархијом. Овај период његовог архипастирског рада у науци је остао још увек нерасветљен, па није познат његов животни пут за ове четири године.³⁰⁶ Остао је ипак сачуван пописа књига који је израђен по његовом одласку у Сремске Карловце (Прилог 8).³⁰⁷ Ово говори да је водио рачуна о фонду Епархијске библиотеке. Пошто је био познат као веома образован и начитан човек, сасвим је могуће да је своје личне књиге понео са собом у Сремске Карловце јер, према списку, фонд ове библиотеке је углавном садржао најосновније богослужбене и верско-поучне књиге: Света писма, речнике и тумачења појединих делова Светог писма (Дела апостолска, Посланица Римљанима св. апостола Павла) по св. Јовану Златоустом.

Поред свих национало-културолошких подухавата³⁰⁸ за време вишедеценијске владавине, његова велика заслуга је у вези са библиотечком организацијом и умножењем фонда Патријаршијске библиотеке.³⁰⁹ Поред раније поменутих, своје личне књиге припојио је општем фонду, само што их је организационо водио као засебну целину. На сваку своју књигу стављао је свој калиграфски написан потпис (име и презиме). Њему није било у интересу да само купује књиге како би их имао што више, о чему сведочи да нема књиге која није расечена, а саме његове белешке унутар корица потврђују да није било књиге коју није прочитао. Набаљао је ретке и скупоцене књиге, до којих је долазио преко својих људи у Бечу и Пешти. Они су знали његова литерарна интересовања, па су му благовремено слали информације о новим издањима и да ли могу да се

---

³⁰⁵ Димитрије Руварац, „Митрополит Стеван Стратимировић”, *Гласник историског друштва у Новом Саду*, год 4, св. 3 (10) (1931): 374-375.

³⁰⁶ Сава Вуковић, Нав. дело, 469.

³⁰⁷ Милан Петров, „Прилог историји српских библиотека у XVIII веку“: 99-100.

³⁰⁸ Сава Вуковић, Нав. дело, 471.

³⁰⁹ Богољуб С. Ћирковић, „Библиотеке Српске православне цркве“, у *Српска православна црква 1920-1970* (Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1971), 411.

набаве.³¹⁰ Када је Павле Јосиф Шафарик писао о библиотекама код Јужних Словена, посебно је поменуо Патријаршијску библиотеку у Сремским Карловцима. Није објавио много детаља о садржају њеног фонда, али је нагласио да је Стефан Стратимировић тај фонд умножавао сталном куповином ретких и значајних дела.³¹¹

Колико се поносио својим књигама говори пример када су га посетили руски државник и историчар Александар Иванович Тургеев (1784–1746) и познати филолог Андреј Сергејевич Кајсаров (1782–1813). Ова два велика пионира научних истраживања,³¹² приликом свог путовања по словенским земљама, били су његови гости од 5. до 27. октобра 1804. године. Из писама и дневничних бележака види се да је њихов сусрет са њим и његовим ученим пријатељима (међу којима је био и Лукијан Мушички) на њих оставио снажан утисак. А. И. Тургеев описује да их је он примио као „своју децу” и да је он „тај, коме је Шлецер посветио други том свога Нестора” (први је посветио руском цару Александру I). Осим лепог мишљења о његовом лику и делу, каже да су, поред лепог осећаја живљења међу добрим и просвећеним Србима, сваки дан од јутра до вечери проводили време „са ученим митрополитом у његовој библиотеци”.³¹³ Није нимало случајно што је овако важне и учене госте довео у своју библиотеку, јер је на неки начин хтео да им покаже одакле црпи своју свестрану ученост.

Из неколицине његових писама, које је у Митрополитско-патријаршијском архиву у Сремским Карловцима пронашао и објавио Радослав М. Грујић, може се видети да је непрекидно био у преписци не само са најумнијим људима свога народа, него и са научницима из целог словенског света. Ова писма, поред своје велике књижевне вредности, садрже пуно података о начину куповине и набављања књига за Патријаршијску библиотеку Стефана Стратимировића. Из Санкт Петербурга је преко Григорија Трлајића (1766–1811), професора светске

---

³¹⁰ Небојша М. Лазаревић, „Библиотека Српске патријаршије: 541-542; Димитрије Руварац, *Историја Архиепископско-митрополитско-патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима*, 19.

³¹¹ Павле Јосиф Шафарик, „Средства за напредак Литературе Славенске”, *Летопис Матице српске* II част. (1825): 32-38.

³¹² Славенко Терзић, „Русија и српска револуција: (1804-1815)”, у *Европа и српска револуција 1804-1815.*, уредник Чедомир Попов (Нови Сад: Платонеум, 2004), 313-314.

³¹³ Александр Иванович Тургенев, *Писма и Дневникъ Александра Ивановича Тургенева Геттингенскаго периода (1802-1804 гг.): и писма его къ А. С. Кайсарову и братьямъ въ Геттингенъ* (С.-Петербургъ: ТИАН, 1911), 133-134.

историје у Царској учитељској гимназији (од 1811. изабран за професора права на Универзитету у Харкову), наручивао и куповао књиге и географске карте; од Аврама Мразовића (1756–1826) добијао је на поклон за Патријаршијску библиотеку уџбенике и граматике које је он састављао, часопис *Поучитељни магазин за децу* у три тома, *Библијску историју* и *Реторику* од Ломоносова; преко Павла Соларића из Венеције је набављао разне књиге на латинском језику.³¹⁴ Ако овако мали број писама говори о његовој књижевној елокветности и бризи за књигом, остаје питање колико би се, по објављивању осталих писама, добило на употпуњавању његове црквено-друштвене делатности. О томе је писао Д. Руварац, који је у Патријаршијској библиотеци нашао велики број његових чланака и књига који никада нису штампани. Највећи број ових дела су црквено-правне садржине, а има и неколико мањих чланака на латинском и немачком језику и правна преписка са Дворском илирском депутацијом.³¹⁵ Од свих ових дела, он је штампао само два, од којих је прво штампао 1805. године у Будиму: *Опытъ произведенія съхъ Князь и книги*, потписавши се псеудонимом С. С, а пре њега, 1800. године, једну песмарицу *Любосава и Радованъ или пѣсни нравоучителвныя поначину престонародныхъ пѣсней*, потписавши се псеудонимом Путник с. р.³¹⁶ Д. Руварац се чак носио мишљу да објави сва његова дела, јер би могла да послужи као „доказ научености и начитаности Стратимировићеве”.³¹⁷ Није хтео да дозволи да у научним круговима превлада мишљење да он „није ништа написао, него поменуте две књижице – и то не под својим именом”.³¹⁸ Постоје многе критичке студије о његовом научном опусу, које овде нећемо детаљније обрађивати због непотребног проширивања теме.³¹⁹

Стратимировић је пуно куповао књиге, што је за оно време био озбиљан финансијски подухват. Ово је био једини начин да иза себе остави добро опремљен библиотечки фонд, у коме се налазе врло ретки примерци књига. Због

---

³¹⁴ Радослав М. Грујић, „Књижевна писма митрополита Стевана Стратимировића”, *Богословски гласник* год. 7, књ. 13, св. 3-6 (1908): 204-219, 311-324.

³¹⁵ Димитрије Руварац, „Митрополит Стеван Стратимировић”: 382-385.

³¹⁶ Исто, 385

³¹⁷ Исто, 384.

³¹⁸ Исто, 386.

³¹⁹ Никола Радојчић, „Историјске студије митрополита Стефана Стратимировића”, *Гласник историског друштва у Новом Саду* год 2, св. 3 (4) (1929): 317-361; Никола Радојчић, „Око митрополита Стефана Стратимировића”, *Гласник историског друштва у Новом Саду* год 10, 2 (28) (1937): 161-179.

своје љубави према књигама имао је агенте у Бечу и Пешти преко којих је набављао књиге из других земаља. Они су му јављали о новим и ретким издањима књига, где се могу наћи и купити. Његови агенти су били професори Бечког универзитета Франц Карло Алтер и Антон Крајл; дворски агент Јован Шок; књижари Ваплер и Бек; Јосиф Штур и свештеник Јован Молнар из Пеште; Атанасије Стојковић из Гетингена; Викентије Ракић из Трста и многи други.³²⁰ Неки од њих су злоупотребљавали његову страст према књигама, па су му понекад продавали књиге које му нису биле преко потребне. Имао је и сарадника Јована Павловића (конциписта у Краљевској комори у Будиму), који му је, поред извештавања о важнијим стварима и новостима, набављао и књиге.³²¹ Поред овако добро организоване мреже људи за набавку књига, од којих су неки били стални, а неки повремени помагачи у овом послу, користио је и друге методе, као што је преузимање претплате на обимна и скупа издања.³²² Он није био библиоман, јер није само куповао књиге како би их имао, него их је са великом пажњом читао, о чему сведочи велики број маргиналија и обележена важнија места у њима.³²³ Оне су му служиле као база за ексцерпте, на основу којих је писао своја научна и књижевна дела.³²⁴ Стефан Стратимировић има велику заслугу за развој српске историографије, јер је формирао одличан библиотечки фонд за проучавање словенске и српске прошлости, што је искористио да се у Карловачкој гимназији под његовим посредством организује настава историје, која је дуго времена била примењивана у средњим и вишим школама. Чак му се и познати руско-немачки историчар Август Лудвиг Шлецер (1735–1809) 1802. године, путем писма, понудио за посредника при набављању историографских књига.³²⁵

Његова љубав према књигама показала се и приликом завештања Карловачкој гимназији 1.000 форинти бечке вредности у готовом и 200-300 форинти исте вредности у књигама из своје библиотеке.³²⁶ Као што се може

---

³²⁰ Чедомир Денић, *Српске библиотеке у Хабзбуршкој монархији током 18. века*, 338-339.

³²¹ Димитрије Руварац, „Како је Лукијан Мушицки дошао до калуђерства”, *Српски Сион* (1904): 735.

³²² Чедомир Денић, *Нав. дело*, 339.

³²³ Димитрије Руварац, *Историја Архиепископско-митрополитско-патријарашке библиотеке у Сремским Карловцима*, 18-19.

³²⁴ Димитрије Руварац, „Митрополит Стеван Стратимировић”, 387.

³²⁵ Никола Радојчић, „Историјске студије митрополита Стефана Стратимировића”: 318.

³²⁶ Димитрије Руварац, „Тестамент митрополита Стефана Стратимировића”, *Архив за историју Српске карловачке митрополије* књ. 3 (1913): 312.

закључити, привилегију читања књига и стицања знања хтео је поделити и са другима. Нажалост, попис ових поклоњених књига није сачуван.

Колико је Стефан Стратимировић био познат у ширим научним круговима у Хабзбуршкој монархији, сведочи и писмо које је упутио грофу Ференцу Сечењију (1754–1820), поводом оснивања Библиотеке Хунгарике 13/25. августа 1802. године.³²⁷ Ф. Сечењи био је мађарски великаш и ревносни римокатолик, који је службовао на високим политичким положајима и своје је име уписао у културни живот Угарске као велики мецена. Ово писмо је Стратимировићев одговор на добијено писмо од Ф. Сечењија. Његово писмо нам није познато, али суштина његове садржине налази се на почетку писма које је написао Стефан Стратимировић.³²⁸ Ф. Сечењи је своју идеју о оснивању Библиотеке Хунгарике, познате и као Сечењијева библиотека,³²⁹ хтео да подели не само са истакнутим интелектуалцима који су се бавили научно-књижевним радом, него и са острашћеним библиофилима, међу којима је било државника и црквених великодостојника, и институцијама које су биле у вези са културним животом. Његова замисао била је да свима њима пошаље штампани каталог сакупљених књига, како би од њих добио стручно мишљење и евентулану помоћ око набавке неких издања која су му недостајала при његовом сакупљачком подухвату. Своју велику мисију успешно је и завршио уз помоћ неколицине образованих библиографских сарадника. За кратко време израђен је списак целокупне збирке по абecedном реду аутора и по научним дисциплинама. Ауторски каталог објављен је у два тома на око 1300 страница, а стручни на око 500 страница. Први том одштапан је 1799. године у 550 примерака, а други 1800. године са истим бројем примерака.³³⁰

Један примерак каталога стигао је и до Стефана Стратимировића, као корак ка помирењу и зближавању српске православне културе и тзв. „Хунгарус-културе”.³³¹ Они су се вероватно и лично упознали на лето у Пожуну 1802. године, када се састао Угарски сабор, јер су се овом приликом први пут у Горњем

---

³²⁷ Јене Берлас, „Писмо Стефана Стратимировића грофу Ференцу Сечењију поводом оснивања библиотеке 'Bibliotheca Hungarica' 13/25. августа 1802.”, *Studia Slavica* год. 39, бр. 3/4 (1994): 221-243.

³²⁸ Исто, 221.

³²⁹ Исто, 222-229.

³³⁰ Исто, 229.

³³¹ Исто, 233.

дому појавили српски архијереји. Могуће је да је Ф. Сечењи, по упознавању са Стратимировићем, сазнао да је он страстан љубитељ књига, колекционар и научник који се бави народном књижевношћу, што му је дало повода да и њему пошаље каталог.³³²

Поред 500 похвалних писама које је Ф. Сечењи примио, писмо Стефана Стратимировића најупадљивије одуudara од осталих, због тога што је једино написано ћириличним писмом на славеносрпском језику. Он је могао да му пише на латинском језику, али овим поступком је очигледно имао одређен циљ. Сама дужина писма на шест пагинираних шлајфни, од којих је највећи део посвећен научном излагању о ћирилици и славеносрпском језику, указују на главни мотив писања. Ово излагање је написао јер је желео да поткрепи висок квалитет православне словенске културе, са којом Ф. Сечењи, по његовом мишљењу, није био много упознат. После овог излагања се стиче утисак да је Стратимировић ово написао јер у каталогу Библиотеке Хунгарике није нашао ниједан примерак књиге из српске православне књижевности. О самом поводу оснивања Библиотеке Хунгарике он говори са одушевљењем, а самом Ф. Сечењију одаје почаст за учињено дело. Из ових неколико реченица, по Ј. Берласу, може се стећи потпуна слика о томе да је Стратимировић био одлично упућен у мађарску библиотечку културу и библиографију, на основу чега је схватао овакав подухват. Пошто је похвалио Ф. Сечењија, дозволио је себи да напише једну критички примедбу на рачун мађарске историографије. На самом крају писма каже да се нада да ће и будућа мађарска поколења следити пример Ф. Сечењија. Оно што је још важно закључити из ове преписке јесте да Стратимировић себе није доживљавао као припадника мађарске латинске образованости, па ни Библиотеку Хунгарику није сматрао својом, као што је то чинила мађарска интелигенција. Он није показао ни најмању жељу да помогне у овом делу. Није показао спремност да помогне у набавци књига из српске књижевности за ову збирку, па чак ни да упутити неки стручни савет.³³³ Оваквим ставом је хтео да се дистанцира од империјалистичке културе и да покаже љубав према свом језику и књизи.³³⁴

---

³³² Исто, 234.

³³³ Исто, 236-237.

³³⁴ За разлику од њега, Сава Текелија је 1818. године, понудио је 20.000 форинти за оснивање Илирске збирке при Библиотеци Хунгарици. Ова идеја се на крају није реализовала. В. Исто, 237.

Колико је био свестран, најбоље сведоче књиге из области медицине (XII групе), које је прикључио фонду. О овоме је писао Р. Пилиповић, који на крају своје студије доноси следећи закључак:

„Медицинска литература у Библиотеци Српске Патријаршије сведочи о ширини образовања црквених поглавара Карловачке митрополије и њиховој жељи да се на митрополитском двору одржи библиотека која поред свог конфесионалног садржаја треба да буде опскрбљена и научном литературом, оном која може да послужи националној елити која се образује у сасвим другим областима. Улагање у школовање представника лекарске струке у другој половини XVIII и првој половини XIX века, њихово стипендирање и издржавање од стране Цркве, говори о хуманистичкој и хуманитарној одговорности архијереја и настојању да се просвета подреди ширим интересима заједнице, односно да се не заснива само на верским постулатима, већ да се и друга знања развијају и употребе на корист читавог друштва.“³³⁵

Сама чињеница да је библиотечки фонд умножио са 425 на 4027 дела и да је увек имао одговорно лице за бригу око фонда, говори о великом залагању Стефана Стратимировића за њено организационо-библиотечко пословање. Он је набавио две трећине књига ове импресивне библиотеке, заједно са 200 разних карата, мапа, цртежа, политичких анала и журнала из 18. века. Управљао је Карловачком митрополијом скоро пола века, што је, од 230 година колико је постојала, представљало пуну петину њеног бивствовања. Његов допринос у ширењу српске просвете у Хабзбуршкој монархији је немерљив, без обзира на хладну уздржаност коју је показивао према Доситејевим и Вуковим идејама. Раскошна Патријаршијска библиотека је заиста логична заоставштина човека који је стајао иза оснивања Карловачке и Новосадске гимназије, две веома важне српске просветне институције у Хабзбуршкој монархији.³³⁶ После његове смрти, за време његових наследника Стефана Станковића (1837–1841), Јосифа Рајачића (1842–1861), Самуила Маширевића (1864–1870), Прокопија Ивачковића (1874–1881), Германа Анђелића (1882–1888) и Георгија Бранковића (1890–1907),

---

³³⁵ Radovan Pilipović, „Sekularni sadržaji u fondovima Biblioteke srpske patrijaršije – primer medicinske literature prvo polovine XIX veka”, 29-40.

³³⁶ Срђан Ерцеган, *Лукијан – православни Архиепископ карловачки, Митрополит и Патријарх српски: 1908-1913*. (Сремски Карловци: Српска православна епархија сремска, 2013), 197.

наступио је драстични пад у унапређењу библиотечке организације и умножењу фонда. Личности које су у овом периоду показале велику љубав према књизи и такво расположење примениле на унапређење Патријаршијске библиотеке биле су браћа Иларион и Димитрије Руварац.

3. „НЕПРОЦЕЊИВО ЗАКОПАНО БЛАГО“ – ПАТРИЈАРШИЈСКА БИБЛИОТЕКА ОД 1837. ДО 1932. ГОДИНЕ

3.1. Историјске и културне прилике у Карловачкој митрополији до уједињења Српске православне цркве

Политички живот Срба у Хабзбуршкој монархији за време владавине цара Фрање Јосифа I (1830–1916), био је сведен на уска црквено-школска питања. Што се тиче културног живота, без обзира што се развијао под притиском полицијског режима кнеза Клеменса Венцела фон Метерниха (1773–1859) и конзервативних назора Стефана Стратимировића, није остао без трајних резултата.³³⁷

После смрти Стефана Стратимировића, дошло је до буђења и ширења идеје о јединству Срба у Аустрији. Избила је револуција у Бечу 13. марта 1848. године, када је срушен полицијски режим кнеза Метерниха. Уставотворна скупштина укинула је феудализам у Аустрији, што се манифестовало ослобађањем сељака феудалних обавеза и њиховим проглашењем за власнике земље. Два дана касније, 15. марта, избила је револуција и у Угарској. Новооформљена угарска влада одмах је прогласила унутрашњу самосталност Угарске и њено одвајање од Аустрије. Све је ово дало велику наду Србима у оквиру Карловачке митрополије да покрену револуцију, са жељом да остваре политичка, црквена и социјално-економска права која су им давно обећана привилегијама. Захтевали су од угарске владе признање српске народности, употребу српског језика у школи и цркви, слободан избор епископа, надзорника школа, официра у Војној граници итд.³³⁸ Велики и истрајан борац за црквено-народне интересе Срба у Хабзбуршкој монархији у овом периоду био је карловачки митрополит Јосиф Рајачић. На Црквено-народном сабору 10. октобра 1842. године у Сремским Карловцима, по указу цара, именован је за архиепископа и митрополита свих Срба и Румуна под аустријском влашћу. Када је заседала

---

³³⁷ Славко Гавриловић, „Срби у Хабзбуршкој монархији од краја XVIII до средине XIX века“, у *Историја српског народа*, Књ. 5. Том. 2, *Од Првог устанка до Берлинског конгреса 1804-1878* (Београд: Српска књижевна задруга, 1994), 36.

³³⁸ Рајко Веселиновић, „Преглед историје Карловачке митрополије од 1695. до 1919. године“, 234-235.

Мајска скупштина, на којој су присуствовали изасланици и посматрачи српске владе,³³⁹ он је био је проглашен за патријарха³⁴⁰ и потврђен манифестом цара Фрање Јосифа I од 3/15. децембра 1848. године.³⁴¹ Овом приликом, за српског војводу проглашен је пуковник огулинске регименте Стеван Шупљицки (1786–1848), а за аутономну покрајину проглашен је Срем са Војном границом коју су чиниле Барања и Бачка са Потиским крунским дистриктом и шајкашким батаљоном у Тителу. Нажалост, цар је Српску Војводину признао тек после угушења Мађарске револуције, својим патентом од 6. новембра 1849. године, па је она обухватала само мањи део области које је Мајска скупштина захтевала.³⁴²

Аустрија је после укидања устава из 1849. године укинула покрајинске саборе и аутономију појединих земаља, па је поново успоставила полицијски режим и апсолутизам. Овакав политички систем је, под руководством Александра Фрајхер фон Баха (1813–1893) трајао до пораза Аустрије у рату против Француске и Пијемонта 1859. године. Цар је после пораза распустио Бахову владу и, Октобарском дипломом, 1860. године укинуо је апсолутизам и завео уставну владавину. Одлучио је да Аустрију преуреди по начелу дуализма на федералистичкој основи, па је морао да склопи споразум са Мађарима. Прва жртва овога споразума била је Српска Војводина, која је укинута 27/15. децембра 1860. године. Њена област спојена је са Угарском. После овакве одлуке, на предлог Јосифа Рајачића, сазвана је ванредна скупштина 1861. године, са задатком доношења нових мера за очување народности и језика у оквиру Угарске. Ова скупштина позната је као Благовештански сабор, на коме се поново инсистирало на добијању политичке аутономије, која на крају није била усвојена.³⁴³

Друга половина 19. и прва деценија 20 века протекле су у Карловачкој митрополији у непрестаној борби за црквено-школску аутономију. Почеле су да се организују политичке странке, које су имале намеру да замене црквену власт у

---

³³⁹ Ова скупштина се издваја од осталих претходних, јер су у њеном раду учествовали представници српског народа, без обзира на државне и покрајинске границе.

³⁴⁰ Његово постављење за патријарха, са црквено-канонског гледишта, било је сасвим произвољно и неосновано, док је са национално-политичког имало велики значај. в. Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*. Књ. 2, 175-180.

³⁴¹ Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 259-261.

³⁴² Рајко Веселиновић, „Преглед историје Карловачке митрополије од 1695. до 1919. године”, 234-235.

³⁴³ Исто, 236

вођењу народа. Појавио се све већи број школованих Срба који су свим силама радили на осигурању српске народности. Насупрот њима стајала је црквена јерархија, која је заступала мишљење да једино њој припада право управљања судбином свога народа, због чега је често долазило до сукоба ове две стране.³⁴⁴

У оваквом политичком окружењу, наследници Јосифа Рајачића: Самуило Маширевић (1803–1870)³⁴⁵, Прокопије Ивачковић (1808–1881)³⁴⁶, Герман Анђелић (1822–1888)³⁴⁷, Георгије Бранковић (1890–1907)³⁴⁸ и Лукијан Богдановић (1867–1913)³⁴⁹ водили су борбу за очување црквено-школске аутономије. Нажалост, она се завршила неуспехом када је угарска влада укинула црквено-школску аутономију 1912. године.³⁵⁰ После завршетка Првог светског рата (1914–1918), чији исход је био пораз и распад Аустроугарске монархије и њених савезника, створена је по први пут у српској историји једна југословенска држава – Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. После политичког уједињења, скоро сви делови српске цркве су се нашли у једној држави и под једном влашћу. Поводом настале ситуације сазвана је конференција од 24. до 28. маја, на којој су учествовале све српске покрајинске цркве, када је коначно донета одлука о уједињењу и успостављењу Српске православне цркве. Овом приликом, у састав Српске православне цркве ушла је и „дотадашња аутономна“ Карловачка митрополија.³⁵¹ Свечано уједињење проглашено је 12. септембра 1920. у саборској дворани Патријаршијског двора у Сремским Карловцима. Свети архијерејски синод је 28. септембра 1920. године изабрао митрополита Србије Димитрија Павловића (1846–1930)³⁵² за првог патријарха обновљење Српске патријаршије.³⁵³

---

³⁴⁴ Ђоко Слијепчевић, Нав. дело, 188-189.

³⁴⁵ Управљао Карловачком митрополијом од 1864. до 1870. године.

³⁴⁶ Управљао Карловачком митрополијом од 1870. до 1879. године.

³⁴⁷ Управљао Карловачком митрополијом од 1881. до 1888. године.

³⁴⁸ Управљао Карловачком митрополијом од 1890. до 1907. године.

³⁴⁹ Управљао Карловачком митрополијом од 1908. до 1913. године.

³⁵⁰ Ђоко Слијепчевић, Нав. дело, 188-219.

³⁵¹ Исто, 610-611; Рајко Веселиновић, „Преглед историје Карловачке митрополије од 1695. до 1919. године”, 240.

³⁵² Димитрије Павловић је рођен је у Пожаревцу. После завршеног основног и средњег образовања у Пожаревцу, Великом Селу и Београду, завршава и Београдску богословију 1868. године. Пошто је као мирски свештеник остао удов, прима монашки завет. Изабран је за нишког епископа 8. новембра 1884. године. Од 1898. управљао је шабачком епархијом, а 19. августа 1905. године изабран је за београдског и српског митрополита. За време Првог светског рата, иако је српска влада инсистирала да остане у Србији, одлучује да се, заједно са српским народом, повуче преко Албаније на Крф. Када је дошло до успостављања Српске патријаршије, изабран је за српског патријарха 12. септембра 1920. године. Умро је у Београду и сахрањен је у манастиру Раковица. В.

У погледу културе књиге и читања, важно је истаћи да период друге половине 19. века представља време јачања постојећих и оснивања нових библиотека, али и време интензивног рада читаоница. После оснивања Матице српске и једног броја школских библиотека, почеле су, око 1840. године, да се оснивају српске читаонице,³⁵⁴ које су деловале као културно-просветне институције, у којима су се окупљали локална интелигенција и студенти.³⁵⁵ Идеја за њихово отварање дошла је од Хрвата, Мађара и Словака, који су на националном плану били испред Срба. Велики утицај имале су и *Сербске народне новине*, преко којих је њихов издавач и уредник Теодор Павловић (1804–1854)³⁵⁶ упутио апел 1840. године, у коме каже: „Читајмо, браћо, и читајмо сербски! Јер ако читали небудемо, иза напредовања времена изостаћемо, а ако сербски неучитамо, рђави Србљи бићемо“.³⁵⁷ У почетку, читаонице нису имале велике библиотечке фондове, адекватне просторије и бројније чланство. Њихово коришћење се углавном базирало на читању новина, претежно дневне штампе, и информисању о збивањима у Хабзбуршкој монархији.³⁵⁸ Временом су оне еволуирале од оваквих друштава за читање новина и размењивање информација до стварања културно-просветних и осталих културних центара. Оно што је заједничко за српске читаонице у Хабзбуршкој монархији и читалишта у Србији, били су њихови истоветни проблеми из библиотекарске струке. Са њиховим прогресивним развојем порасле су потребе за новинама, часописима и књигама, што је проузроковало нове проблеме. По речима Десанке Стаматовић, решавање ових проблема, „почев од набавке, инвентарисања, смештаја, чувања, коришћења фондова, образовања корисника и развијање читања – почео је у ствари процес формирања српског библиотекарства“.³⁵⁹ Опет понављамо да је свест о организацији библиотечких фондова, у хронолошком смислу, била развијенија раније код Срба у Хабзбуршкој монархији, о чему сведочи постављење Ј. Ваплера 1792. године за званичног библиотекара Патријаршијске библиотеке.

Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 163.

³⁵³ Ђоко Слијепчевић, Нав. дело, 613.

³⁵⁴ Термин читалиште употребљавао се претежно у Србији.

³⁵⁵ Славко Гавриловић, *О Србима Хабзбуршке монархије*, 226.

³⁵⁶ Теодор Павловић је био и секретар Матице српске у Пешти.

³⁵⁷ Славко Гавриловић, Нав. дело, 238.

³⁵⁸ Исто, 238

³⁵⁹ Десанка Стаматовић, *Читалишта у Србији у XIX веку*, VII.

Прва Српска читаоница отворена је 1842. године у сремском трговишту Иригу. После ње, основана је Српска читаоница у Новом Саду 1844/45. године, а затим још шездесетак читаоница по осталим градовима у којима су живели Срби.³⁶⁰ Српска читаоница у Сремским Карловцима основана је 1867. године. После неколико локацијских премештања по Сремским Карловцима, коначно је пресељена у зграду на Тргу Бранка Радичевића бр. 7. Овде се налазила и после Другог светског рата.³⁶¹

---

³⁶⁰ Исто, 239-244

³⁶¹ Жарко Димић, *Прва Српска читаоница у Сремским Карловцима 1868-2008* (Нови Сад: Градска библиотека, 2009), 30-34.

3.2. Организација Патријаршијске библиотеке до 1899. године

Када се узме у обзир политичка ситуација у Карловачкој митрополији у 19. и почетком 20. века са којом су карловачки патријарси били суочени, није нимало чудно што нису имали времена за унапређење Патријаршијске библиотеке. Но, и књига је било више него раније. Вероватно су активност српских читаоница, као и формирање црквено-општинских³⁶² и приватних библиотека,³⁶³ утицали на смањено интересовање за Патријаршијску библиотеку, јер она више није била једини извор знања, па је у наредном временском периоду била ограничена само на узак круг корисника – патријаршијских службеника.

После Стефана Стратимировића, за карловачког митрополита изабран је Стефан Станковић (1788–1841). Његово управљање Карловачком митрополијом било је релативно кратко, што га није спречавало да поред друштвено-црквене бриге за Србе,³⁶⁴ води рачуна о фонду Патријаршијске библиотеке.

Постоји само један инвентар, који смо већ споменули (Рс 468), који је израђен неколико месеци после смрти Стефана Станковића. Преглед је трајао од 3. до 4. јануара 1842. године. Овом приликом утврђено је да су све књиге из фонда који је наследио од Стефана Стратимировића на свом броју, осим 4 дупликата. Посебно је извршен попис личних књига Стефана Станковића, које су припале фонду Патријаршијске библиотеке. За инвентар су били одговорни протосинђел Андрија Шагуна, протођакон Сергије Каћански и Коска Синдикус. Посао пописивања урадило је 8 ђака из Карловачке богословије. Број књига био је 410 и биле су распоређене у шест предметних области:

1. Богословље – бр. 1-78
2. Историско-географска – бр. 78-142.
3. Филозофска и филолошка – бр. 142-256.
4. Медицинска и природне историје – бр. 256-310.
5. Јуридичка (правна) – бр. 310-360.
6. Разно – бр. 360-411.

---

³⁶² Љубомир Дурковић-Јакшић, *Историја Српских библиотека*, 66-68; Љубомир Дурковић-Јакшић, *Основи науке о књизи* (Београд: Библиотека града Београда), 85.

³⁶³ Чедомир Денић, *Српске библиотеке у Хабзбуршкој монархији током 18. века*, 552.

³⁶⁴ Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 473-474.

Извршен је још један преглед у јуну 1842. године у трајању од 7 дана, приликом кога је потврђено стање претходног пописивања. Овакав инвентар предат је бачком епископу Георгију Храниславу (1775–1843), који је био администратор Карловачке митрополије све до избора вршачког епископа Јосифа Рајачића (1787–1861), у августу 1842. године, за карловачког митрополита.³⁶⁵

Учинак Стефана Станковића на умножењу фонда, за ово кратко време, није незнатан. Мора да се има у виду да он није имао историјско-књижевне амбиције као његов претходник. Број књига које је прикључио фонду, међу којима је било старих и ретких дела, говори о његовом исправном односу према књизи и очувању писане речи за будуће генерације. Према платној табели из 1839. године, види се да није било службе библиотекара. Плате су били минималне, па су ову службу вероватно обављали дворски калуђери, јер за плаћање библиотекара није било средстава.³⁶⁶

Следеће инвентарисање извршено је 1854. године, за време Јосифа Рајачића, неколико година пре почетка изградње Малог двора. Ово је једино познато инвентарисање после 1842. године, после смрти Стефана Станковића. За овај посао била је одговорна државна власт, која је изабрала народне асистенте. Они су за сваку књигу израдили посебну цедуљу, на којој је писала 1854. (година нумерисања) и број. Њихово нумеричко сигнирање се разликовало од инвентара из 1837. године. Остаје недоумица да ли је после смрти патријарха Јосифа извршено инвентарисање фонда, јер није ништа сачувано. Колико је књига он приложио фонду, сведочи мали број његових потписа на њима.³⁶⁷ То су вероватно оне књиге које је купио како се не би оглушио о захтев Илирске дворске депутације из 1779. године.

Када су избили ратни немири 1848/49. године, Патријаршијска библиотека је заједно са Архивом пребачена у Београд. По завршетку ратних пустошења, Јосиф Рајачић је издао налог земунском проти Лазару Савићу и карловачком проти Павлу Николићу да организију њихово враћање у Сремске Карловце.³⁶⁸

---

³⁶⁵ Димитрије Руварац, *Историја Архијепископско-митрополитско-патријарашке библиотеке у Сремским Карловцима*, 18-19.

³⁶⁶ Димитрије Руварац, „Митролијски карловачки двор”, *Српски Сион* (1905): 112.

³⁶⁷ Димитрије Руварац, *Историја Архијепископско-митрополитско-патријарашке библиотеке у Сремским Карловцима*, 21.

³⁶⁸ Између Л. Савића и П. Николића избила је свађа јер су оптуживали један другог за небригу и

Стари двор био је мање погодан за смештај Патријаршијске библиотеке, јер је у њему она била скоро неприступачна за коришћење. Како је изгледао у време Јосифа Рајачића, најбоље је описао путописац и публициста Сигфрид Капер 1850. године у свом делу *Sudslavische Wanderungen*, које је код нас издато под насловом *По нашем Подунављу*.³⁶⁹ Он описује Стари двор као скромну кућу, која се не може никако назвати резиденцијом, која својом величином и опремљеношћу не надмашује кућу простог грађанина једне вароши.³⁷⁰ Имала је изглед старе приземне куће у којој су становали патријаршијски службеници и била је направљена на чврстом темељу од чврстог материјала са ходником са аркадама.³⁷¹ Патријаршијска библиотека се налазила у првој соби до Саборне цркве.

Јосиф Рајачић је одлучио да сруши Стари двор и да на његовом месту сазида Мали двор, који се данас налази иза Патријаршијског двора.³⁷² Изградња нове зграде трајала је у од 1857. до 1858. године. За време изградње, сва црквена администрација са Патријаршијском библиотеком пресељена је у оближњу Васиљковићеву кућу. Сав онај намештај који је био спасен после пожара 1788. године овом приликом је био расходован. Направљен је нови Мали двор од цигала и на спрат. У њему су се налазили станови за придворне калуђере, канцеларије Црквено-народних фондова и Патријаршијска библиотека.³⁷³ Освећење је извршио темишварски епископ Самуило Маширевић 1859. године, на Митровдан. У приземљу је било десет, а на спрату седамнаест разних просторија за становање и канцеларије.³⁷⁴ Патријаршијска библиотека је била смештена на горњем спрату, у крајњој соби од Саборне цркве.³⁷⁵ Књиге су биле смештене на нове направљене полице, које су биле офарбане црном бојом и постављене само уза зид.³⁷⁶ На овом месту остала је све до Другог светског рата. По сведочењу

нерад. Како било, фонд је враћен у Сремске Карловце. В. Димитрије Руварац, *Историја Архиепископско-митрополитско-патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима*, 20.

³⁶⁹ Зигфрид Капер, *По нашем Подунављу. Део 1* (Београд: Д. Петковић, 1935).

³⁷⁰ Гордана Петковић, *Патријарх Јосиф Рајачић: (1785-1861)* (Београд: Завод за уџбенике, 2009), 175.

³⁷¹ Чедомир Денић, *Српске библиотеке у Хабзбуршкој монархији током 18. века*, 116.

³⁷² Гордана Петковић, Нав. дело, 180.

³⁷³ Василије Константиновић, *Карловци са њиховом околином* (Сремски Карловци: Штампарија Косте Павловића, 1882), 42-43.

³⁷⁴ Чедомир Денић, *Српске библиотеке у Хабзбуршкој монархији током 18. века*, 116.

³⁷⁵ Гордана Петковић, Нав. дело, 180; Чедомир Денић, Нав. дело, 116; Димитрије Руварац, *Историја Архиепископско-митрополитско-патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима*, 20; Василије Константиновић, Нав. дело, 42-43.

³⁷⁶ Димитрије Руварац, *Историја Архиепископско-митрополитско-патријаршијске библиотеке у*

протојереја и пароха баванишког Василија Новаковића, које је пренео Д. Руварац, приступ и могућност коришћења фонда није имао ниједан богослов. Ову привилегију имали су само дворски калуђери.³⁷⁷

Јосиф Рајачић је, као и сваки образовани српски архијереј, имао потребу да набавља и купује разноврсне књиге, а неке је добијао на поклон. Он је још за живота стекао богату личну библиотеку, која је била смештена у три ормана у соби до Патријаршијске библиотеке. Већи део ових књига купио је у Даламцији и у Вршцу. Поред књига, имао је и географске карте и старе рукописе, које је по његовом благослову чувао архијакон Антоније Нако. За ову библиотечку грађу он је говорио „не сут моја, но принађајат моему племену“. Нажалост, по овим речима се види да своју библиотеку није желео да припоји фонду Патријаршијске библиотеке. О томе сведочи 11. глава у његовом тестаменту.³⁷⁸ који је саставио 9. јуна 1847. године. Своју библиотеку завештао је свом синовцу, барону Александру Рајачићу. Од своје небриге за умножавање фонда Патријаршијске библиотеке, које су вршили његови претходници, оградио се напомињући да је за њен фонд купио неке књиге и овим чином одговорио захтевима Илирске дворске депутације од 1779. године.³⁷⁹ По сведочењу Д. Руварца, све ове књиге су се налазиле у вили *Илион* породице Рајачић у Сремским Карловцима и у његово време су биле неприступачне јавности. Пошто припадници породице Рајачић нису имали намеру да ове књиге приложе фонду Патријаршијске библиотеке, постојала је намера да се откупе и припоје му се. Нажалост, ова намера није била реализована. После Другог светског рата, 1947. године, извршена је национализација виле *Илион*. У један део палате усељен је Градски музеј Сремских Карловаца.³⁸⁰ Библиотека није остала сачувана, јер су припадници породице Рајачић већину књига из збирке распродали или поклонили.³⁸¹ Сачуван је само један део ове збирке који се налази под заштитом Завичајне збирке Сремских Карловаца. Сачуван је попис ове библиотеке, која је имала око 474

Сремским Карловцима, 21.

³⁷⁷ Исто, 20.

³⁷⁸ Тестамент се састојао од 16 глава.

³⁷⁹ „Тестамент патријарха Јосифа Рајачића“, *Гласник СЛСПЦ* год. XXIX, бр. 9-12 (1948): 139-140.

³⁸⁰ Градски музеј Сремских Карловаца се од 1963. налази у саставу Музеја града Новог Сада, а сада носи назив Завичајна збирка Сремски Карловци.

³⁸¹ Petar Rajačić, *Patrijarh Josif Rajačić: prošlost i sadašnjost* (Sremski Karlovci: Naučno-memorijalni centar „Patrijarh Josif Rajačić“, 2008), 178.

наслова, од којих је 54 било на српском и црквенословенском језику.³⁸² Из пописа се може сазнати да је Јосиф Рајачић поседовао књиге из црквене историје, богословља, историје, географије, филозофије, политике итд, које су писане на немачком, мађарском, француском, латинском и црквенословенском језику. Читао је Цицерона, Овидија, Сенеку, Монтескјеа, Шафарика, Јована Рајића, Доситеја Обрадовића, Милована Видаковића, Јоакима Вујића, као и Вука Караџића, са чијим правописом се није слагао и није дао да се примењује у школама. Имао је значајан број књига о Наполеону Бонапарти. У фонду библиотеке нашли су се и часописи, као што су: *Забавник*, *Србско-Далматински Магазин*, *Бачка вила*, *Србска пчела*, *Летопис Матице српске* итд, као и многи речници и енциклопедије.³⁸³

Одлука Јосифа Рајачића да своју библиотеку не припоји фонду Патријаршијске библиотеке не баца најбоље светло на његов однос према умножавању њеног фонда. Ово му је највише замерио Д. Руварац у својој историји Патријаршијске библиотеке, са чиме се слажемо.

После смрти Јосифа Рајачића, на место карловачког митрополита постављен је Самуило Маширевић (1803–1870).³⁸⁴ Његових књига у фонду Патријаршијске библиотеке нема пуно, а изгледа да није сачуван никакав инвентар књига после његове смрти.³⁸⁵

Патријаршијска библиотека са читаоницом налазила се, за време Самуила Маширевића, на спрату Малог двора. Просторија у којој се налазила била је опремљена са 5 нових полица и 1 орманом за ретке и посебне списе, а читаоница великим столом, столицама, сликама и разним стварима.³⁸⁶ Њен фонд је и даље остао приступачан за коришћење само патријарховим најближим сарадницима.

За време епископа будимског Арсенија Стојковића (1804–1892),³⁸⁷ који је

---

³⁸² АСАНУК – *Varia*. Овај инвентар сам добио од директора АСАНУК-а Жарка Димића.

³⁸³ Гордана Петковић, *Нав. дело*, 180.

³⁸⁴ Самуило Маширевић рођен је у Сомбору. После завршених гимназијских, правних и богословских наука замонашен је 4. јула 1826. године у манастиру Крушедол. Пошто је прошао све црквене чинове и титуле, после смрти Јосифа Рајачића, прво је изабран за администратора Карловачке митрополије, а 1864. године изабран је за карловачког митрополита и патријарха српског. Умро је у Сремским Карловцима и сахрањен је у Саборној цркви. В. Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 437.

³⁸⁵ Димитрије Руварац, *Историја Архиепископско-митрополитско-патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима*, 21.

³⁸⁶ Чедомир Денић, *Српске библиотеке у Хабзбуршкој монархији током 18. века*, 116.

³⁸⁷ Арсеније Стојковић рођен је у Мокрину. После завршене учитељске школе у Сомбору и

кратко администрирао Карловачком митрополијом, није било никаквих промена стања фонда Патријаршијске библиотеке.

Ни његов наследник, епископ пакрачки Никанор Грујић (1810–1887),³⁸⁸ који је исто био само администратор Карловачке митрополије, није имао времена да се претерано бави организацијом Патријаршијске библиотеке. Једино је пред крај своје друге године администрације обновио њен ентеријер новим полицама, по средини и на зиду „до потока”, офарбавши их светлом, жутом бојом. Књиге су у старим полицама биле наслагане у више редова једна иза друге, па су самим тиме биле неприступачне. По постављењу нових полица и пребацивању у њих повећана је прегледност наслова и њихова приступачност.³⁸⁹

Прокопије Ивачковић³⁹⁰ показао је иницијативу за умножавање фонда, јер је вероватно био под утицајем Илариона Руварца, па је обезбедио приличну своту новца за набавку нових књига.³⁹¹ Својих књига имао је мало, о чему сведочи број у фонду Патријаршијске библиотеке. По Д. Руварцу, после његове смрти највероватније није обављен инвентар библиотеке. Исто мишљење заступа и за пописе после смрти патријараха Германа Анђелића и Георгија Бранковића,³⁹² који су оставили део својих књига Патријаршијској библиотеци. Са његовим мишљењем се слажемо, јер смо прегледали архивску грађу у Архиви САНУ у Сремским Карловцима, где осим списка књига Јосифа Рајачића, нисмо нашли ништа значајно. Постоји могућност да нешто ипак постоји у фондовима Патријаршијске библиотеке, али оваква врсте грађе није позната библиотекарима, јер има још непрегледаних архивалија и нераспакованих кутија по депоима.

Богословије у Вршцу, студирао је филозофију у Сегедину и права у Пешти. Прошавши кроз разне црквене чинове и титуле, после смрти Самуила Маширевића постављен је 1870. године за администратора Карловачке митрополије. Са ове позиције смењен је 1872. године. Два пута је једногласно изабран за патријарха 1874. и 1881. године, али Бечка влада није хтела да потврди његов избор. Умро је у Сентандреји и сахрањен у Сентандрејској саборној цркви. В. Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 36.

³⁸⁸ Никанор Грујић рођен је у Липову. Завршио је гимназију у Мохачу и Богословију у Сремским Карловцима, а филозофију и право у Печују. После смењивања Арсенија Стојковића, државна власт га је поставила за администратора Карловачке митрополије, где се задржао само две године (1872-1874), јер није био лојалан Бечком двору. Од ране младости бавио се песништвом и књижевношћу. Умро је у Пакрацу.

³⁸⁹ Никанор Грујић, *Автобиографија Никанора Грујића*, приредио Иларион Зеремски (Сремски Карловци: Богословски Гласник, 1907), 161; Димитрије Руварац, *Историја Архиепископско-митрополитско-патријарашке библиотеке у Сремским Карловцима*, 21.

³⁹⁰ Управљао Карловачком митрополијом од 1874. до 1879. године.

³⁹¹ Димитрије Руварац, *Историја Архиепископско-митрополитско-патријарашке библиотеке у Сремским Карловцима*, 21-22.

³⁹² Исто, 20.

3.3. Библиотекари Патријаршијске библиотеке до 1899. године

3.3.1. Архимандрит Иларион Руварац

као библиотекар Патријаршијске библиотеке

Овом приликом писаћемо само о библиотекарском ангажману Илариона Руварца (1832–1905),³⁹³ јер излагање о његовом укупном раду и делу излази из оквира наше теме.

Иларион Руварац био је једна од светлих личности у историји Патријаршијске библиотеке. Још као младић показивао је велику љубав према читању књига, проводећи време у библиотеци свога оца, свештеника Василија.³⁹⁴ За време школовања у Бечу, своје слободно време није проводио у весељу и безбрижном животу са вршњацима, него је био посвећен учењу и боравио је у библиотекама.³⁹⁵ Од 1872, када је ступио у службу код Никанора Грујића, па све до 1882. године, поред својих црквено-административних обавеза, велики део времена проводио је у Патријаршијској библиотеци. О томе сведочи и Грујић, који каже за њега да „није избивао из библиотеке за цело оно време, док сам ја био у Карловци.“³⁹⁶ Он је желео више него само да учи и пише у Патријаршијској библиотеци. Будући да у време Никанора Грујића није било службе библиотекара, Иларион Руварац прихватио је обавезу да каталожки среди њен фонд. За овакву

---

³⁹³ Иларион Руварац рођен је у Сремској Митровици. Гимназију је завршио у Бечу 1852. године, где је наставио образовање на Правном факултету од 1852. до 1856. године. Завршио је Карловачку богословију 1859, а замонашио се 1. јануара 1861. године у манастиру Крушедол. Службовао је као конзисторијални бележник и професор у Карловачкој богословији, у којој је био изабран за ректора 1882. године. Постављен је за архимандрита манастира Гргетег 1874. године. За време патријарха Германа Анђелића, 1886. синодално је изабран и потврђен за вршачког епископа, али је, као велики заљубљеник у српску историографију, за шта му је требало пуно времена посвећености истраживању, које не би имао као епархијски архијереј, захвалио на части и одбио. Упокојио се 8. августа 1905. године и сахрањен је у порти манастира Гргетег. Био је члан Српске краљевске академије и члан Матице српске у Новом Саду. За своја неуморни научни рад одликован је орденом Св. Саве II реда. В. Српска академија наука и уметности, „Иларион Руварац“, <http://www.sanu.ac.rs/Clanstvo/IstClan.aspx?arg=503> (преузето 20. 1. 2016); Алекса Ивић, „Иларионова одрека владичанског достојанства“, *Гласник историског друштва у Новом Саду* год. 5, 2 (12) (1932): 285-288; Димитрије Руварац, „Зашто се архимандрит Иларион Руварац није примио избора за вршачког владику?“, *Српски Сион* (1905): 567-568.

³⁹⁴ Јован Радонић, *О Илариону Руварицу* (Нови Сад: Штампарија књижаре браће М. Поповића, 1907), 7.

³⁹⁵ Исто, 8.

³⁹⁶ Никанор Грујић, *Автобиографија Никанора Грујића*, 161-162.

делатност имао је већ спремне библиотечке приручнике, које му је 1870. године препоручио Стојан Новаковић (1842–1915).³⁹⁷ То је углавном била немачка библиотечка литература, коју је Стојан Новаковић практично примењивао при сређивању фонда Народне библиотеке Србије, којом је управљао.³⁹⁸ Библиотечку грађу је поделио по струкама и форматима, онда је сваку књигу сигнирао и израдио лисни каталог са елементарним подацима о књигама. Својеручно је израдио 4349 каталожних листића³⁹⁹ и сигнирао 7072 књиге. Према подацима са листића, професор Карловачке гимназије Стеван Поповић је саставио 1879. године инвентар Патријаршијске библиотеке на 878 страна. Све ово је урадио под надзором Илариона Руварца, коме се за ову врсту посла нашао при руци, јер је у то време радио у Дворској конзисторијалној писарници. По овом инвентару, у фонду је било 4221 наслова у 6944 књиге, 515 дупликата и 128 мапа.⁴⁰⁰

Нема података да ли је поред Илариона Руварца још неко користио фонд Патријаршијске библиотеке. Вероватно је остала иста пракса ограничења само на најужи круг патријаршијских службеника.

Својим неуморним радом Иларион Руварац успео је да проучи ретке и веома значајне колекције и споменике у фонду Патријаршијске библиотеке. Његов животописац Јован Радонић каже да је он „ексцерпирало волуминозне хронике грофа Бранковића, проучио византијске писце у бонском издању, знамениту повест Угарске од Катона, Фејеров дипломатски зборник за повест Угарске и суседних земаља, Швантнерову едицију извора за угарску повест, као и најважнија акта у Архиви, која се тичу прошлости Срба у Угарској”.⁴⁰¹ Своје везе

---

³⁹⁷ Стојан Новаковић рођен је у Шапцу, где је завршио основну школу и нижу гимназију, па после вишу гимназију и Лицеј у Београду. Прошавши разне чиновничке послове, постављен је 1869. године за управника Народне библиотеке у Београду. За време управљања, издејствовао код државних власти неколико важних закона за библиотекарство у Србији. Изједначио је звање библиотекара са професорском службом у Великој гимназији, а помоћника библиотекара са професором гимназије. Озаконио је обавезни примерак, повећао је буџет, са којим је могао да унапреди библиотечко-организационо пословање Народне библиотеке. Покренуо је серију каталога Народне библиотеке и много је радио на библиотекарском усаврашавању. На месту управника био је до 1874. године. Упокојио се 1915. године у Шапцу. В. Мираш Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 123-124.

³⁹⁸ Чедомир Денић, *Српске библиотеке у Хабзбуршкој монархији током 18. века*, 117.

³⁹⁹ О развоју каталожних листића в. Љубомир Дурковић-Јакшић, „Прилог историји наших штампаних каталожних листића“, *Библиотекар* год 12, бр. 3-4 (1960): 156-162.

⁴⁰⁰ Податак о овом инвентару даје Димитрије Руварац. Он се можда налази у једном од депоа данашње Патријаршијске библиотеке. В. Димитрије Руварац, *Историја Архиепископско-митрополитско-патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима*, 21.

⁴⁰¹ Јован Радонић, *Нав. дело*, 15.

које је имао са игуманима српских манастира, које је стекао због свог службеног положаја, највише је користио за приступ и читање старих рукописа по њиховим манастирима. Био му је значајан сваки запис и натпис у рукописима, на основу којих је у својим многобројним радовима изнео неке нове чињенице из историје Српске цркве.⁴⁰²

Иларион Руварац је уложио много труда да свештенички позив и своју љубав према књизи и науци усагласи, при чему је повремено долазило до великих и драматичних последица. Најбољи пример је одбијање епископства, као и то што је своје радове у новосадској *Седмици* потписивао псеудонимом Вајунов, јер Јосиф Рајачић није волео да богослови пишу по новинама.⁴⁰³

Иларион Руварац је, по заповести Германа Анђелића, 1882. године напустио Сремске Карловце и отишао у манастир Гргетег.⁴⁰⁴ Јован Радонић описује овај догађај као тужну епизоду у животу Илариона Руварца, јер уместо да овом приликом прославља 25 година рада на књижевно-научном пољу, морао је да напусти богату Патријаршијску библиотеку и Архив, из чијих је извора могао да објави још пуно важних радова. Ни оваква ситуација није успела да сломи његов „страствен” темперамент. Манастирску самоћу је искористио за наставак своје студије о историји Срба и Српске цркве.⁴⁰⁵ Одржавао је контакте са људима од науке, дане и ноћи проводио је читајући књиге, „тражећи истине у разним историјским питањима, коју је често пута преплавило народно одушевљење и занос или бујица уздаха и суза народних потопила, или страст засјенила, или злоба затрпала, или лукавство искривило, или заборавност ућуткала”.⁴⁰⁶

Љубав према књизи гајио је и пред смрт, када је био тешко болестан. Почетком јуна 1905. године, због погоршане здравствене ситуације, морао је да иде у Беч на преглед и консултације код лекара. Пратња му је био Ј. Радонић, који описује да су шетње по Бечу у трајању од два до три сата проводили углавном разгледајући богате књижарске излоге. Руварац је за њега био човек са жарком жељом за животом, који је и у овако слабом здравственом стању и даље

---

⁴⁰² Исто, 15, 34.

⁴⁰³ Бошко Сувајцић, *Иларион Руварац и народна књижевност* (Београд: Институт за књижевност и уметност, 2007), 22-23.

⁴⁰⁴ Лаза Секулић, „Архимандрит Иларион Руварац”, *Гласник историског друштва у Новом Саду* год. 5, 2 (12) (1932): 307-308.

⁴⁰⁵ Јован Радонић, Нав. дело, 17.

⁴⁰⁶ Јован Вучковић, „Иларион Руварац”, *Српски Сион* (1905): 472.

размишљао о писању научних радова, о набавци нових књига и реализацији планова у свом књижевно-научном опусу. Ова живахност је трајала кратко време, јер се болест погоршала. Последње дане провео је са братом Димитријем Руварцем.⁴⁰⁷

3.3.2. Лична библиотека Илариона Руварца

Најбољи познаваоци књижевно-научног опуса Илариона Руварца били су његов брат Димитрије⁴⁰⁸ и Никола Радојчић (1882–1964).⁴⁰⁹ Обојица су се залагала за објављивање његових сабраних списа и писала о судбини његове личне библиотеке.

Иларион Руварац је у току свог живота много пажње посветио научном раду, који је био веома успешан захваљујући веома добро опремљеној личној библиотеци, из које је непрекидно црпео знање. У њеном фонду највише има књига из историје, па онда из теологије и књижевности. Такође обилује периодиком из 19. века. Поред књига на словенском и латинском, највише их има на немачком језику. Лична библиотека Илариона Руварца данас има статус легата у склопу Патријаршијске библиотеке. После његове смрти она је пренесена из манастира Гргетег у просторије Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима. У њој се тада налазило 1852 наслова у 2433 књиге. Данас се налази смештена у канцеларији управника Патријаршијске библиотеке у Београду, у њеним оригиналним орманима (четири трокрилна храстова затворена ормана) и броји 212 књига мање, што због несавесних корисника, а највише због трагичне судбине за време Другог светског рата. За њено каталошко уређење заслужни су Д. Руварац и Н. Радојчић, који су је уредили према редном броју крила ормана и редном броју полице, које иду одозго надолу. Полице су обележене азбучним словима од А – Е, а крила ормана римским бројевима I – XII, тако да сигнатуре изгледају овако: I А. 1, I Д. 12 или XII Е. 4. Овакво уређење је задржано до

---

⁴⁰⁷ Јован Радонић, Нав. дело, 39-40.

⁴⁰⁸ Димитрије Руварац, „Штампани књижевни радови архимандрита Илариона Руварца”, *Српски Сион* (1905): 505-509.

⁴⁰⁹ Никола Радојчић, „О двадесетопетогодишњици смрти Илариона Руварца”, *Гласник историског друштва у Новом Саду* год. 3, 3 (7) (1930): 352-358.

данашњих дана као сведочанство о некадашњем уређењу библиотека.⁴¹⁰

Прикључивање његове библиотеке фонду Патријаршијске библиотеке било је пропраћено контроверзама. Позивајући се на свој монашки завет, Иларион Руварац није хтео да састави тестамент, чак ни по цену да судбина његове богате библиотеке остане неизвесна.

Пошто је већину књига купио пре него што је постављен за гретешког игумана 1874. године, могао је њима слободно да располаже, што он, наравно, није учинио. Прва му је замисао била да библиотеку припоји манастирском фонду, који је умножио значајним делима. На приговор својих пријатеља и брата да би се оваквим чином књиге развукле по другим манастирским библиотекама одустао је од ове замисли. Они су му препоручили да књиге поклони Библиотеци Карловачке богословије. Иако је намеравао да тражи одобрење од управе Карловачке богословије, због болести ово није урадио, па ја остала само усмена жеља. Његова библиотека је, по наредби Георгија Бранковића, била запечаћена. У научним круговима порасло је интересовање за судбину ове библиотеке, јер свима је било у интересу да она буде приступачна за коришћење. Д. Руварац је полагао све наде у то да ће Георгије Бранковић испунити усмену жељу његовог брата, јер би оваквом одлуком добио захвалност од „садашњих и будућих питомаца богословије и њених професора, који ће се користити библијотеком Иларионовом и наставити његов рад, а и код свију научењака као што су г.г. Јагић, Јиричек, Стојан Новаковић, Решетар и многи други, који сви желе да се тако поступи са Иларионовим библијотеком, показати и доказати своје поштовање спрам Илариона”.⁴¹¹

Поводом ове проблематике, у *Српском Сиону* објављено је писмо професора Карловачке богословије Јована Вучковића⁴¹² (са датумом 9. септембар 1905)⁴¹³. Прво се обраћа Д. Руварцу, коме је благодаран што је обавестио јавност о жељи и намери И. Руварца да своју библиотеку поклони Карловачкој богословији. Онда је писао о И. Руварцу, који му је остао у лепом сећању, јер и када више није био професор и ректор Карловачке богословије, увек се занимао за њено

⁴¹⁰ Богољуб С. Ћирковић, „Библиотеке Српске православне цркве“, 414.

⁴¹¹ Димитрије Руварац, „Штампани књижевни радови архимандрита Илариона Руварца”: 509-510.

⁴¹² Касније је био ректор Карловачке богословије и 25 година је знатно утицао на цео унутрашњи живот Карловачке митрополије.

⁴¹³ Јован Вучковић, „Библиотека Илариона Руварца”, *Српски Сион* (1905): 543-544.

пословање. Од 1892. па све док није оболео, сваки пут када би дошао у Сремске Карловце, обавезно је свраћао у Карловачку богословију. Састајао би са својим старим колегама, распитивао би се шта су ново наручили за библиотеку, препоручивао које би књиге требало да набаве, позајмљивао је књиге и часописе за читање. Са жалошћу је коментарисао слабу новчану дотацију из буџета за куповину нових књига. Овде сазнајемо да је библиотека формирана од времена када је он постављен за ректора и да је била смештена у просторијама Патријаршијске библиотеке. Ј. Вучковић овом приликом открива манипулацију која је извршена са библиотечким фондом Карловачке богословије. По одлуци Георгија Бранковића 27. и 28. априла 1892. године, требало је фонд Библиотеке Карловачке богословије пренети у просторије Богословије. Било је ту и књига из зоставштине Германа Анђелића, које су биле намење Карловачкој богословији и Карловачкој гиманзији. За одговорно лице постављен је И. Руварац. Прво је пронађен списак књига који је он својеручно саставио још у време када је био ректор. Проблем се појавио када је у списку, који је израђен после одласка И. Руварца из Сремских Карловаца (фебруара 1882), заведена само једна једина књига у Библиотеци Карловачке богословије, а недостајао је велики број књига које су се налазиле у старом списку. Што се тиче књига Германа Анђелића, на њима се јасно видело да је неко накнадно изрезивао, лепио и брисао име Герман, а на његово место уписивао име протосинђел Никодим Лемајић, чији интерес у свему овоме остаје неразјашњен, јер је он ипак био професор, а касније и привремени ректор Карловачке богословије.⁴¹⁴ Ова ситуација је ражестила И. Руварца, па је у оваквом стању рекао и неке неприличне речи јер, видевши како се поступило са овом библиотеком, био је забринут за судбину своје. Расположење је поделио са Ј. Вучковићем, који је записао њихов разговор и објавио у поменутом писму.⁴¹⁵

Како за живота није одлучио коме оставља своју библиотеку, ова одлука је препуштена братству манастира Гргетег. Са његовом одлуком се сложио Георгије Бранковић. По њој се Руварчева библиотека, заједно са орманима, преноси у Сремске Карловце и припаја фонду Патријаршијске библиотеке. Сместили су је у

---

⁴¹⁴ Никола Гавриловић, *Карловачка богословија*, 72-74.

⁴¹⁵ Јован Вучковић, „Библиотека Илариона Руварца”, 543-544.

посебну собу као „Библијотека Илариона Руварца архимандрита гретешког”.⁴¹⁶ Овим поступком је требало да постане приступачна свима онима коју су жарко желели да је користе.

3.3.3. Библиотекари после Илариона Руварца

По одласку И. Руварца у манастир Гргетег, за време Германа Анђелића, Патријаршијску библиотеку су водили протосинђел Никодим Лемајић и архимандрит Емилијан Радић. Било је ту и других, које све скупа Д. Руварац назива „патријарховим љубимцима”.⁴¹⁷ Е. Радић је био први српски богослов који је стекао звање доктора наука међу православним Србима. Свети архијерејски синод у Санкт Петербургу прогласио га је за доктора богословских наука.⁴¹⁸ Он је био човек који се гордио својом ученошћу и није био омиљен међу српским свештенством. Имао је велику амбицију да постане српски патријарх, додворавајући се Угарској влади, чиме је себе још више одвојио и изоловао од српског народа и свештенства. Пронашли смо да је Е. Радић званично био „чувар“ Патријаршијске библиотеке 1884. године, а Н. Лемајић је био привремени бележник Архидијецезалне конзисторије.⁴¹⁹ Д. Руварац каже да је за њихово време „баратања“ по Патријаршијској библиотеци много књига покрадено или позајмљено и никад није враћено у фонд.⁴²⁰ У овом периоду фонд не само да се није умножавао, него се смањивао.⁴²¹ Какав је нетолерантан однос Д. Руварац имао према Е. Радићу, сведочи и књижица *Доле образину Г. Др. Емилијане пл. Радићу!*, потписана псеудонимом Стари Саборлија.⁴²²

Опхођење са фондом Патријаршијске библиотеке, као што се види, није било професионално. Вероватно је Георгије Бранковић, када је сазнао какво је

---

⁴¹⁶ „Библијотека Илариона Руварца”, *Српски Сион* (1905): 769.

⁴¹⁷ Димитрије Руварац, *Историја Архијепископско-митрополитско-патријарашке библиотеке у Сремским Карловцима*, 20.

⁴¹⁸ *Емилијан плем. Радић: доктор богословије и магистар духовне академије*, с руског посрбио П. Т. (Б. м.: б. и., 1883), 2.

⁴¹⁹ *Шематизам Источне-православне српске архидијацезе сремско-карловачке: за годину 1884* (Нови Сад: Штампарија А. Пајевића, 1884), 3.

⁴²⁰ Димитрије Руварац, Нав. дело, 20-21.

⁴²¹ Небојша Лазаревић, „Библиотека Српске патријаршије“, 544.

⁴²² Димитрије Руварац, *Доле образину Г. Др. Емилијане пл. Радићу!* (Панчево: Штампарија браће Јовановић, 1883).

реално стање, поставио за библиотекара и архивара Сергија Нинић-Шакрока. Његово постављење је извршено после 1892. године, јер је ове године место библиотекара било непопуњено.⁴²³ На овом положају остао је кратко.⁴²⁴ После њега, постављен је дворски архиђакон Димитрије Бранковић⁴²⁵ (1868–1938).⁴²⁶ Пронашли смо да се од 1896.⁴²⁷ до 1898.⁴²⁸ године водио као библиотекар, а да ли је он, или неко други, пре 1896. обављао тај посао, нисмо успели да нађемо, јер се *Шематизам Карловачке митрополије* није штампао континуирано сваке године.

Димитрије Бранковић био је незадовољан каталогизацијом И. Руварца, па је приступио преуређењу фонда. За овако велики посао добио је помоћ од ученика Карловачке богословије. Стављао је нову сигнатуру само на спољну страну корице, али не и на каталожке листиће и на унутрашњу страну, што је довело до тога да помоћу каталога није могла да се лоцира ниједна потребна књига. Оваква недоследност и неразумевање основних библиотечких правила направиле су организациону збрку, не само њему, него и корисницима.⁴²⁹ Због оваквог поступка могло би се помислити да је Д. Бранковић имао неке личне размирице са И. Руварцем. Можда их је и било, али о томе не постоје никакви подаци. По беседи на опелу, сада као архимандрит беочински, указује му велику част, што сигурно не би изговорио да није имао велико поштовање према њему, поготово када каже: „Наука губи свог вредног и неуморног раденика, плодови тог списатеља, дубоког научењака. (...) Прими опроштај од нас калуђера, који иза тебе остајемо неутешени. У теби губимо у данашњим по наш сталеж судбоносним

---

⁴²³ *Шематизам Источне-православне србске архидијацезе сремско-карловачке: за годину 1892* (Нови Сад: Штампариија српске књижаре Браће М. Поповића, 1892), 18.

⁴²⁴ Димитрије Руварац, *Историја Архиепископско-митрополитско-патријарашке библиотеке у Сремским Карловцима*, 22.

⁴²⁵ Исто, 22.

⁴²⁶ Димитрије Бранковић рођен је Темишвару, где је завршио основно и средње образовање. Богословске науке је студирао у Задру, Сремским Карловцима и Атине. Био је слушалац богословских наука на Универзитетима у Берлину, Халеу и Лајпцигу. Замонашио га је Иларион Руварац у манастиру Гргетег 1894. године. Привремено је предавао догматско и полемичко богословље у Карловачкој богословији од 1896. до 1898. године. Изабран је за задарског епископа 3. фебруара 1913. године. Бавио се научним радом. Умро је 1938. године у манастиру Раковцу, а сахрањен је у манастиру Беочину. В. Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 162.

⁴²⁷ *Шематизам Источне-православне србске архидијацезе сремско-карловачке: за годину 1896* (Нови Сад: Српска манастирска штампариија, 1896), 3.

⁴²⁸ *Шематизам Источне-православне србске архидијацезе сремско-карловачке: са календаром: за годину 1898* (Нови Сад: Српска манастирска штампариија, 1898), 3.

⁴²⁹ Димитрије Руварац, *Историја Архиепископско-митрополитско-патријарашке библиотеке у Сремским Карловцима*, 22.

данима, нашу дику и наш понос”.⁴³⁰

Пронашли смо да је на место библиотекара 1899. године био постављен протосинђел Георгије Летић⁴³¹ (1872–1935),⁴³² потоњи темишварски епископ и администратор Карловачке митрополије после Првог светског рата. Ово је веома значајан податак, јер ово је први пут да га неко помиње као библиотекара Патријаршијске библиотеке.

---

⁴³⁰ Димитрије Бранковић, „Говор архимандрита Димитрија Бранковића над одром архимандрита Илариона Руварца”, *Српски Сион* (1905): 476.

⁴³¹ *Десети извештај о Православном срп. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1898-99.* (Нови Сад: Српска манастирска штампарија, 1899), 7.

⁴³² Георгије Летић је рођен у Старом Бечеју. Основно образовање је завршио у Бачком Градишту, а средње у Новом Саду. Богословске науке завршио је у Сремским Карловцима и Черновцима. Године 1897. промовисан је за доктора наука. Од 1895. до 1903. године прошао је све свештенмонашке чинове. Пре избора за епископа радио је као професор у Карловачкој богословији, патријаршијски ризничар и члан редакционог одбора *Богословског гласника*. Постављен је за темишварског епископа 27. новембра 1904. године. После Првог светског рата вршио је службу администратора Карловачке митрополије. Био је велики посвећеник богословске науке. Умро је 1935. године у Београду, а сахрањен је у Саборној цркви у Вршцу. В. Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 119-122.

3.4. Јавно мњење о доступности фонда Патријаршијске библиотеке

Првих година по постављењу Георгија Бранковића није било библиотекара, па су књиге самостално позајамљивали патријаршијски службеници. Колико је био приступачан фонд у овом периоду, најбоље је описао професор Карловачке богословије Јован Живковић, који је већину својих чланака потписивао псеудонимом Јован Даниловац. Под овим именом је 1890. године објавио књижицу *Српски свештеник у Карловачкој митрополији: његова спремност, дужност и награда*,⁴³³ у којој је сабрао своја запажања о негативним појавама у организацији Карловачке богословије, недоступности фонда Патријаршијске библиотеке за богослове, о регулисању дотације за свештенике и о свештеничком пензионом фонду. До сада нико од истраживача није споменуо опис Патријаршијске библиотеке Ј. Живковић (Прилог 9). Вероватно су неки од њих за овај текст знали, али га у својим радовима нису коментарисали због оштре критике стања у Библиотеци. Из њега се може сазнати да је Патријаршијска библиотека имала назив Народна библиотека и Дворска библиотека. Назив Народна библиотека познат нам је из периода Стефана Стратимировића. Најстарије књиге су биле оне донете из Пећке патријаршије. Највећи део фонда попуњаван је куповином књига, поклонима, заоставштином карловачких митрополита и патријарха. Највише је било богословских књига, па онда из историје, лингвистике, белетристике и географије. Податак да је бројала 10.000 књига је од велике важности, јер из тог времена нема поузданих и сачуваних инвентара. Живковић напомиње да је овако разноврстан фонд могао да помогне да Сремски Карловци са Карловачком богословијом буду средиште српско-православне просвете. На прво место ставља да Карловачка богословија нема своју библиотеку, а коришћење фонда Патријаршијске библиотеке, за који каже да је „непорцењиво закопано благо” није доступан ученицима Карловачке богословије, без чијег извора знања ученици остају интелектуално осакаћени за свој будући свештенички позив. Он обавештава да су ученици 1886. године

---

⁴³³ Јован Даниловац, *Српски свештеник у Карловачкој митрополији: његова спремност, дужност и награда* (Нови Сад: Штампарија српске књижаре браће М. Поповића, 1890).

поднели молбу да им се омогући коришћење њеног фонда.⁴³⁴ Она је била одобрена, али је остала мртво слово на папиру. Револтиран оваквом небригом, пише неколико најбољих предлога о њеној реорганизацији, па на првом месту каже да фонд Патријаршијске библиотеке буде доступан ђацима Карловачке богословије, као и свим посвећеницима науке; да се систематизује место сталног одговорног библиотекара са примерном годишњом платом; да се садашња писарница књиговодства народних фондова, која се налази у просторији до Патријаршијске библиотеке, пресели на неко друго место, како би се од ове просторије формирала читаоница; (...) да се српски и хрватски књижевници и издавачи позову, да предају по један примерак својих дела у фонд Патријаршијске библиотеке; да се одштампа каталог библиотеке и правила за њено коришћење, како би се устројило њено библиотечко-организационо пословање.⁴³⁵

Нажалост, ови предлози нису били прихваћени. Види се да је Ј. Живковић био упознат са развојем библиотекарства у Србији, које се у ово време живо развија. Ако се упореди овај текст са написима Д. Руварца, који грубим речима описује Е. Радића и Н. Лемајића као „патријархове љубимце”, може се видети да његово мишљење није претерано, јер Ј. Живковић у том чланку описује јадно стање Патријаршијске библиотеке за време и после њиховог службовања.

Године 1888, 29. фебруара, објављен је кратак чланак „Библиотека у Двору патријарашком“ у *Гласу истине*.⁴³⁶ Аутор се није потписао, али, према садржају, није немогуће да га је написао Ј. Живковић, који је обичавао да објављује под псеудонимом. Како и ову негативну конотацију о Патријаршијској библиотеци до сада нико није објавио нити споменуо, дужни смо да га представимо научној јавности:

„У двору наше патријаршије постоји богата и красна библиотека, која се сваке године умножава новим делима светске књижевности. Нема сумње да је то корисно, добро и потребно; као што би било жалосно, да није тако.

Но често смо помишљали и питали се: Каква је цел њена, за кога је? Је ли она само за то, да се каже, е постоји; или има своју практичну цел?

---

⁴³⁴ Никола Гавриловић, *Карловачка богословија*, 73.

⁴³⁵ Ј. Даниловац, *Нав. дело*, 42-48.

⁴³⁶ „Библиотека у Двору патријарашком”, *Глас истине: лист за црквене проповеди, хришћанску науку, духовну књижевност, животопис, старине и православне црквено-народне потребе* год. 5, бр. 4. (1888): 49.

Док бијасмо још у богословији, упадало нам је у очи, да је она отворена скоро искључиво њеном библиотекару и можда дворанима. Држали смо онда, а држимо и сада, да није и да не би требало да је то искључиво цел библиотеке патријарашке. Ал сада смо тога мишљења, да она треба да је допуна образовању питомаца богословије. Јер школа је тек припрема у увод образовању. А ово се постижава и капиталише у свету науке; као што се и мед не добије само радом по кошници, него летом са цвета на цвет.

Библиотека у двору патријарашком треба, дакле, да је отворена богословима, као што су универзитетске отворене универзитетлијама. Народна н. пр. Библиотека у Београду има свој посебни одељак за лектуру. У одређене часове може тамо свако доћи, коме срце и ум тежи за књигом и науком, те читати што му је потребно и воља. Тако би требало, да је и у Карловци, па ма се крејирало звање искључиво – библиотекара.

Но за сада имамо на уму само богослове. А ово иде и без специјалног особља библиотекарског. Нека се одреде часови за лектуру у библиотеци, а за то време био би дужан присуствовати тамо на изменце по један професор богословије или пак сам – библиотекар.

Корист би била двојака: богословима би се пружила могућност усавршавања у студијама и науци у опште, а уверени смо, да би многе одвратило од беспослице и других некорисних занимања.

Осим тога могле би се богословима давати, под реверзом, поједине књиге на прочитање и код куће. Не ћемо рећи, да се то није већ чинило, али – са натегом.

Да патријарашка библиотека треба да стоји на расположењу професорима и дворанима, о томе није потребно говорити, јер то и – бива.

А наша намера овим речима и беше само та, да покуцамо на врата библиотеке патријарашке, у име образовања наших богослова.

'Ко куца отвориће му се'. Дај Боже!⁴³⁷

Као што се може видети, постоји сличност са претходним описом, иако је овај много сажетији, иначе – порука је иста. Такође се сазнаје да је постојао библиотекар и да је коришћење фонда Патријаршијске библиотеке било ограничено на патријаршијске службенике и професоре Карловачке богословије,

---

⁴³⁷ Исто.

који су се иначе водили као патријаршијски службеници. Опет се види ауторово познавања библиотекарских прилика у Србији и његова жеља да се библиотечко-организациони систем Народне библиотеке у Београду прихвати и у пословању Патријаршијске библиотеке. Сасвим је могуће да је овај чланак написао Ј. Живковић.

За овај чланак Д. Руварац је сигурно знао, јер је неке своје полемике објављивао у *Гласу истине*. Можда су овакве критике пробудиле његову жељу да преузме управу над Патријаршијском библиотеком, како би побољшао њено библиотечко-организационо пословање. Није искључено ни његово ауторство, јер и он је имао обичај да се потписује разним иницијалима и псеудонимима.

3.5. Библиотечко пословање Патријаршијске библиотеке за време Димитрија Руварца

Ангажовање Димитрија Руварца у Патријаршијској библиотеци било је дуготрајно и плодно. Ипак, оно се може поделити на два временска циклуса од којих је за историју Патријаршијске библиотеке, свакако, значајнији други.

3.5.1. Први период рада Димитрија Руварца у Патријаршијској библиотеци (1899–1908)

На самом крају 19. века не постоје никаква правила о коришћењу библиотечке грађе у Патријаршијској библиотеци. Боља ситуација била је у Митрополитско-патријаршијском архиву, који је био сређен 1779. године⁴³⁸ и за ову институцију израђено је правило за коришћење списка, што говори о његовом напреднијем организовању. Правило је ступило на снагу 17. (29) децембра 1896. године, а до 1912. извршено је неколико допуна за поједине чланове.⁴³⁹

У много горем пословно-финансијском стању од Библиотеке, а поготово од Архива, била је Српска манастирска штампарија. Почетна замисао о њеном оснивању била је испуњена великим очекивањима. На збору манастирских

---

⁴³⁸ Mita Kostić, „Istorijat i uređenje Arhiva SAN u Sremskim Karlovcima”, *Arhivist* br. 3, dodatak (1995): XCV.

⁴³⁹ „О употреби списка м. п. и н. ц. архиве”, *Српски Митрополијски Гласник: званични орган за народно црквене автономне послове* год. 1, бр. 1 (1903): 14-15; „Правило о употреби митрополитско-патријарашке и народно-црквене архиве”, *Српски Митрополијски Гласник: званични орган за народно црквене автономне послове* год. 1, бр. 17 (1903): 344-347; „Одлука од 2. (15.) марта 1904. г. бр. С. О. 614/20. ех 1904. у предмету руковања списима митрополитским т. зв. (metropolitana)”, *Српски Митрополијски Гласник: званични орган за народно црквене автономне послове* год. 6, бр. 2 (1908): 19; „Правило о употреби митрополитско-патријарашке и народно-црквене архиве”, *Српски Митрополијски Гласник: званични орган за народно црквене автономне послове* год. 7, бр. 10 (1909): 152-155; „Правило о употреби митрополитско-патријарашке и народно-црквене архиве”, *Српски Митрополијски Гласник: званични орган за народно црквене автономне послове* год. 10, бр. 26 (1912): 409-412; О садржини архивалија Митрополитско-патријаршијског архива и његове судбини за време и после Другог светског рата в. Коста Петровић, „Патријаршиско-митрополитска архива у Сремским Карловцима”, у *Зборник Матице српске. Серија друштвених наука* 2 (Нови Сад: Матица српска, 1951), 139-141; Живан Сеченски, „Рад на прикупљању и сређивању архивског материјала у Сремским Карловцима”, *Историски часопис. Орган Историског института САНУ* књ. 2 (1951): 362-365; Мита Костић и Живан Сеченски, „Извештај о раду у Митрополитско-патријаршијском архиву у Сремским Карловцима”, *Историски часопис. Орган Историског института САНУ* књ. 3 (1952): 430-432; Првош Сланкаменац, „Извештај о раду у Митрополитско-патријаршијском архиву у Сремским Карловцима”, *Историски часопис. Орган Историског института САНУ* књ. 3 (1952): 471-472.

игумана одржаном 10. (22.) маја 1892. године у манастиру Гргетег, одлучено је да, поред отварања манастирске школе, сви манастири Карловачке митрополије заједно обезбеде средства за куповину једне добро опремљене штампарије. Њена примарна делатност била би штампање црквено-богослужбених и школских књига. Средства су обезбедили манастири Гргетег и Беочин, са договором да се касније изведе репартиција новца на остале, како би ова штампарија постала својина свих манастира Карловачке митрополије. Задатак куповине преузели су на себе Иларион Руварац и Платон Телачки, који су посао успешно завршили 18. (30) јуна, купивши у Новом Саду штампарију др Павловића и Јоцића по цени од 13.250 форинти. После куповине добила је званичан назив – Српска манастирска штампарија. Она није основана да буде трговачко-спекулативна фирма, него културни завод за унапређење црквене и школске књижевности, која неће радити за финансијски добитак, него да сав свој приход употреби за културно-просветне и црквено-школске циљеве.⁴⁴⁰ Нажалост, овакав ентузијастички подухват није имао успеха. Њено лоше финансијско пословање трајало је неколико година. Када је настало алармантно стање за њен опстанак, Георгије Бранковић је 4. августа 1899. године позвао Димитрија Руварца да преузме на себе одговорност управљања. Као велики љубитељ књига и науке, ову прилику је искористио тако што је свој пристанак условио добијањем управе над Патријаршијском библиотеком, што се и остварило.⁴⁴¹ Димитрије Руварац је 1899. године на месту управника Српске манастирске штампарије наследио карловачког проту Јована Јеремића, са којим је био и остао у вербалном и писаном полемичком сукобу због његових политичко-страначких и радикалских уверења.

Димитрију Руварцу одређена је годишња плата од 1200, односно 800 круна.⁴⁴² Као управнику Српске манастирске штампарије вероватно му је додељено да приреди *Шематизам Карловачке митрополије за 1900. годину* у коме се налази податак о његовом постављењу за библиотекара.⁴⁴³ Ђорђе

---

⁴⁴⁰ „Манастирска штампарија”, *Српски Сион* (1893): 411-413; „Српска манастирска штампарија у седишту српског Патријарха”, *Српски Сион* (1895): 481-484, 498-499.

⁴⁴¹ Димитрије Руварац, *Историја Архиепископско-митрополитско-патријарашке библиотеке у Сремским Карловцима*, 22; Димитрије Руварац, „Моја седамдесетогодишњица”, *Архив за историју Српске православне Карловачке митрополије* год. 2, бр. 21-22 (1912): 323.

⁴⁴² Димитрије Руварац, *Аутобиографија и библиографија Димитрија Руварца протојереја и библиотекара Патријарашке библиотеке* (Нови Сад: Застава, 1927), 5.

⁴⁴³ *Шематизам Источне-православне српске митрополије карловачке: за годину 1900* (Сремски

Магарашевић, мало по његовом постављењу, хвали Георгија Бранковића што се заложио за уређење Патријаршијске библиотеке, омогућивши да буде „приступачна раденицима на пољу књижевности“ и да о свом трошку издражава сталног библиотекара“.⁴⁴⁴

Нећемо се задржавати на биографским подацима Димитрија Руварца, јер је он свој животопис написао и објавио 1927. године, под насловом *Аутобиографија и библиографија Димитрија Руварца протојереја и библиотекарa Патријарашке библиотеке*.⁴⁴⁵ Много је помагао српску књижевност куповином књига и часописа, раздавао је на стотине својих списа и књига бесплатно и много је новца потрошио на њихово штампање и дистрибуцију.⁴⁴⁶ Породица Руварац је, на научном пољу у периоду реализма у српској историографији, заузела место дивљења и поштовања због свог вишеструког начина сагледавања српске прошлости и културе. Уз дужно поштовање према Илариону Руварцу, Димитрије Руварац се ипак више истакао. Као савременик и блиски сарадник патријарха Георгија, имао је одличну прилику да спозна праву слику времена у коме је живео

Карловци: Српска манастирска штампарија, 1900), 26.

⁴⁴⁴ Ђорђе Магарашевић, *Његова светост патријарх српски Георгије Бранковић и српска просвета* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1900), 64-65.

⁴⁴⁵ Димитрије Руварац потиче из познате свештеничке породице. Рођен је 1842. године у Старим Бановцима. Његов отац Василије није био богати свештеник, а школовао је четири сина. Најстарији, Лазар, био је правник и угледни чиновник (+1921), други по старости био је Иларион, док је трећи Коста, умро млад (1837-1864), оставивши трага као приповедач, критичар и преводилац. Димитрије, као најмлађи, не само да их је надживео, него их је надмашио по обиму и разноликости јавно-научног рада.

Димитрије Руварац је завршио основно образовање у Бановцима, а у Сремским Карловцима Гимназију и Богословију. Школовање у Карловцима трајало је 14 година, а провео га је у оскудици. Био је слабашан, мршав, али темпераментан и свадљив. Једном приликом је бритвом у свађи ранио друга у леву руку, за шта су га школске власти казнили затворском казном (1858).

Карловачку богословију похађао је 1862-1865. године, а један од професора био му је брат Иларион. Настава није била добро организована и мало се радило, јер су професори били заузети другим пословима. Од богослова се очекивало да се предмети уче напамет, што њему као свршеном гимназијалцу није одговарало, па је добијао само “прве класе”. Више је волео да чита књиге и да се интересује за свакодневне црквено-јавне проблема. Соба у којој је провео школовање, био је место окупљања карловачких гимназијалаца и богослова, где су се водили озбиљни разговори о дневно-политичко-књижевним питањима. Ови разговори су му пуно помогли да се по завршетку Карловачке богословије упусти у свет писања по разним стручним и политичким часописима, који није напустио до краја живота. По завршетку Карловачке богословије, радио је месец дана као учитељ у селу Крушедолу, па је онда службу наставио у Земуну до 7. августа 1866. После женидбе, рукоположен је за ђакона 22. октобра 1866. године, а 4. децембра 1869. године постављен је за привременог пароха горњеварошке земунске парохије при цркви Свете Тројице, а стално постављење добио је 24. маја 1870. године. Није био материјалиста, своје свештеничке обреде (требе) већином је вршио бесплатно и помагао сиротињи, па је код својих парохијана уживао велико поштовање. В. Српска академија наука и уметности, „Димитрије Руварац“, <http://www.sanu.ac.rs/Clanstvo/IstClan.aspx?arg=502> (преузето 23. 1. 2016).

⁴⁴⁶ Димитрије Руварац, „Моја седамдесетогодишњица“: 324.

и радио, што је допринело да његови историјски радови буду реалнији и постојанији у односу на радове његових претходника.

Није случајно што је Георгија Бранковић изабрао баш Димитрија Руварца за управљање двема институцијама. Он је имао репутацију великог znalца српске прошлости и црквено-политичких прилика, а и важио је за бескомпромисног борца за правду и истину.⁴⁴⁷ Његова научна и полемичка делатност датира још од времена када је као млад богослов 1864. године писао у карловачком *Напредку*. По доласку у Земун, почиње да пише за *Земунски гласник* и *Граничар*. Његов књижевни таленат почиње да се развија и почиње да пише за листове *Јединство*, *Заставу*, *Исток*, *Гласник српског ученог друштва*, *Српско коло*, *Стражилово*, *Браник*, *Глас истине*, *Јавор*, *Хришћански весник*, *Видело*, *Годишњицу Николе Чутића*, *Ново време*, *Бранково коло* и *Дело*. Поред ових периодичних прилога, објавио је и велики број књига. До постављења за библиотекар, имао је објављених 368 библиографских јединица,⁴⁴⁸ чиме је себе, неуморним плодноним радом, издвојио из остале црквене јерархије.

Из преписке са Радославом М. Грујићем могу се пратити активности Руварца у Патријаршијској библиотеци током првих година рада. Пошто је Руварац морао, због обавеза у Сремским Карловцима, да одсуствује из своје парохије у цркви Свете Тројице у Земуну, додељен му је млад свештеник Радослав М. Грујић (1878–1955)⁴⁴⁹ као заменик (капелан).⁴⁵⁰ Ову службу Грујић је обављао од 1. децембра 1890. до 1. октобра 1904. године, када је отишао за вероучитеља у Бјеловар. Сачувана је њихова кореспонденција из овог периода и састоји се из 93 Руварчева писма упућена Грујићу.⁴⁵¹

Највећи број писама садржи савете у вези са парохијским обавезама, као и

---

⁴⁴⁷ Драгомир Сандо, „Димитрије Руварац уредник и аутор чланака у часопису 'Српски Сион'“, у *Зборник радова научног скупа Браћа Руварац у српској историографији и култури, Сремска Митровица од 18. до 20. септембра 1996*, уредници Чедомир Попов и Негован Витомировић (Нови Сад: САНУ, Огранак у Новом Саду, 1997), 298.

⁴⁴⁸ Димитрије Руварац, *Аутобиографија и библиографија Димитрија Руварца протојереја и библиотекара Патријаршијске библиотеке*, 11-21.

⁴⁴⁹ Радослав М. Грујић касније постаје директор Музеја Српске православне цркве и најважнија личност при преузимању књига и рукописа из Музеја за умјетност и обрт у Загребу после Другог светског рата. В. *Грађа за биографски речник чланова Друштва српске словесности, Српског ученог друштва и Српске краљевске академије*, уредник Никша Стипчевић (Београд: САНУ, 2007), 69-70.

⁴⁵⁰ Димитрије Руварац, Нав. дело, 5.

⁴⁵¹ Музеј СПЦ, ЗРГ, архив. бр. 1328.

његова потраживања принадлежности, што је представљало потврду о примљеном новцу. Реаговао је оштро на сваку, ма и најмању, финансијску неправилност.⁴⁵² Своје мишљење о Грујићу често је мењао у зависности од њихових финансијских и политичко-страначких односа.⁴⁵³ Поред прихваћених обавеза, добио је још пуно нових задужења, али их се не одриче, него се жали, па каже: „Ја имам сувише посла; морам сам примати и примања новца за [*Српски*] *Сион* и *Бранковићево коло*, што ми много времена одузима (бр. 7)“.⁴⁵⁴

Из неколико писама види се како Руварац стално опомињање Р. Грујића за његово неревносно враћања позајмљених књига из фонда Патријаршијске библиотеке и Библиотеке Карловачке богословије: „Ево ти шаљем 'Истину' и 'Историју' али под условом, да ми 'Истину' за 14 дана вратиш“ (бр. 73). После 20 дана пише нову опомену: „Одмах ми пошаљи Колонића. Не волим када не држиш реч. Нужно ми треба“ (бр. 74). На крају њихове сапарохијске сарадње, пише му препоруку: „У реду би било да ти повратиш архиви све однете рукописе. А тако исто да повратиш богословској библиотеци 74 књигу (...), коју ти је дао г. Вујић и коју ти ниси никада повратио. Исту мораш повратити и грехота би било распарити дело“ (бр. 92). Има још неких писама у којима се говори о књигама, али у другом контексту. У писму од 2. марта 1900. године пише: „Јави ми прво: какве би ти књиге поручио из Русије и шта би коштало, јер без тога, док не знам шта мислиш поручити, не знам ти ништа казати“ (бр. 13). Постоји још једно писмо од 20. јуна 1900. године у коме поручује: „Шематизам не можеш добити – гратис – јер сам све примерке уступио саборском одбору. Општина ће га набавити за цркву“ (бр. 25).⁴⁵⁵

Писма су кратка, али садржајна и значајна, јер у њима откривамо Руварчев карактер и темперамент, који се није променио ни до његове најдубље старости. Пуна су прохтева, често обојена међусобним размирицама, што на неки начин оптерећује Р. Грујића. Сва ова писма изгледају необично, па можда и непримерено, али то је био Руварчев начин комуникације: рећи све, рећи

---

⁴⁵² Слободан Милеуснић, „Сто писама Димитрија Руварца Радославу Грујићу“, у *Зборник радова научног скупа Браћа Руварац у српској историографији и култури*, Сремска Митровица од 18. до 20. септембра 1996, 276.

⁴⁵³ Исто, 277.

⁴⁵⁴ Исто, 283.

⁴⁵⁵ Исто, 285-286.

заједљиво, па нека боли, али без мржње и са безусловним праштањем.⁴⁵⁶ Ипак, у њима има пуно података о знаменитим личностима и политичко-страначким догађајима са краја 19. и почетка 20. века.

Георгије Бранковић је, изградњом нових митрополитско-патријаршијских структура у Сремским Карловцима, планирао да Патријаршијску библиотеку смести у нови Патријаршијски двор или Народни дом (у коме се данас налази Архив САНУ, од усељења 1902. и Богословија Св. Арсенија Сремца, од 1964). Према плану Патријаршијског двора, који је у свом склопу имао десет наменских локалитета, две просторије су биле предвиђене за смештај Архива и Патријаршијске библиотеке са читаоницом.⁴⁵⁷

План да се библиотека смести у нови Патријаршијски двор није се остварио, јер је одлучено до се раздвоје радне просторије и канцеларије од резиденцијалног дела Патријаршијског двора, како би се омогућили већа дискреција и комфор архијереја Карловачке митрополије.⁴⁵⁸

Патријарх Георгије је Д. Руварацу препоручио да за почетак ништа не предузима око физичког и каталогског сређивања фонда, јер се носио мишљу да библиотеку смести у Народни дом.⁴⁵⁹ Руварац као да је знао да се ова идеја неће реализовати, па је одмах приступио каталогској обради. Упознат са немарношћу и нестручношћу својих претходника, приступио је поновном успостављању лисне каталогизације његовог брата Илариона.⁴⁶⁰ Када се преносила његова лична библиотека, учествовао је у њеном прикључењу фонду и каталогској обради.⁴⁶¹

Било је покушаја да се Патријаршијска библиотека прогласи Народном, како би била приступачнија за кориснике. О томе сведочи један кратак прилог под насловом „Митрополитска Библијотека у Ср. Карловцима“ из 1904. године у *Бранковом колу*:

„То је ваљда најстарија библијотека у Српству. У њој има приличан број књига, али их је сразмерно мало које имају какве вредности осим још историјско-

---

⁴⁵⁶ Исто, 286.

⁴⁵⁷ Чедомир Денић, *Српске библиотеке у Хабзбуршкој монархији током 18. века*, Књ. 1. *Историја*, 636-637.

⁴⁵⁸ Чедомир Денић, *Нав. дело*, 120.

⁴⁵⁹ Ђорђе Магаршевић, *Нав. дело*, 68.

⁴⁶⁰ Димитрије Руварац, *Историја Архиепископско-митрополитско-патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима*, 22.

⁴⁶¹ Димитрије Руварац, *Аутобиографија и библиографија Димитрија Руварца протојереја и библиотекара Патријаршијске библиотеке*, 5.

библијографске. У њој се чува неколико старина, рукописа (као Кроника деспота Ђурђа Бранковића, неколико повеља, дела архим. Јов. Рајића итд.). Није нам познато, да ли је кадгод изашао на јавност списак свега шта је тој библијотеци има; а знамо да су и наши и странци долазили да потраже у њој каквих извора за своје историјске студије. Садашњи Саборски Одбор закључио је био, да Митрополитску Библијотеку прогласи Народном Библијотеком и да је стави под своју управу. Саборски је Одбор хтео тим то, да библијотеку начини приступачнијом и научењацима, који траже у њој изворе, и осталој публици, а с друге стране и то, да се библијотека умножава и попуњује средствима, који стоје Саборском Одбору на расположењу. Св. Синод, пак, у свом последњем састанку изјавио је, да не може донети мериторну одлуку, јер се сматра неподобним, да то питање реши, пошто је Митрополитска Библијотека саставни део иметка, који по законским одредбама служи као дотација архиепископу и митрополиту, па је тако и данашњем митрополиту патријарху инвентарно предана на уживање.⁴⁶²

Из ових редова постаје јасно какав је административни статус имала ова библиотека. Као што се може видети, није било никаквог израђеног каталога, што би се, у неку руку, могло пребацити Руварцу, од кога се ово очекивало. Обавезе које је имао око управљања Српском манастирском штампаријом и уређивања *Српског Сиона* вероватно су утицале на недовољно посвећивање библиотекарским обавезама. Оно за шта је засигурно имао времена, јесте његова посвећеност људима од науке, којима се увек нашао при руци приликом њихове посете библиотеци у потражњи за ретким и вредним историјским списима.

У преписци са Грујућем постоји писмо (бр. 48) од 30. маја 1901. године у коме пише: „Долази ми из Београда Цвијић, да види библиотеку и разгледа”.⁴⁶³ Осим тога, позната је његова сарадња са Тихомиром Остојићем док је овај писао своју студију о Захарију Орфелину.⁴⁶⁴ Остојић је извесно време боравио у библиотеци, пошто је хтео да обради Орфелинову библиотеку, која се до 1894. године налазила затурена на торњу Саборне цркве у Сремским Карловцима, одакле је пребачена и смештена са осталим фондом. Он је из ове библиотеке

---

⁴⁶² „Митрополитска Библијотека у Ср. Карловцима”, *Бранково коло* год. 10, бр 13 (1904): 416.

⁴⁶³ Слободан Милеуснић, „Сто писама Димитрија Руварца Радославу Грујићу”, у *Зборник радова научног скупа Браћа Руварац у српској историографији и култури, Сремска Митровица од 18. до 20. септембра 1996*, 284.

⁴⁶⁴ Тихомир Остојић, *Захарија Орфелин: живот и рад му* (Београд: СКАНУ, 1923).

преписао целе наслове књига и часописа, забележио записе из њих и сву грађу пропратио коментарима.⁴⁶⁵ Свако ко се касније бавио истраживањем ове библиотеке морао је као полазну основу да користи његову студију.⁴⁶⁶ Први после Остојића био је Мита Костић, који је 1924. године написао приказ његове студије у коме се, поред општег приказа, налазе веома важни подаци о попису ове библиотеке.⁴⁶⁷ Касније су о овој теми писали Богољуб Ћирковић,⁴⁶⁸ Мирјана Бошков,⁴⁶⁹ Љ. Дурковић-Јакшић,⁴⁷⁰ Љубомир Котарчић,⁴⁷¹ Лазар Чурчић,⁴⁷² Чедомир Денић,⁴⁷³ Сњежана Ћирковић⁴⁷⁴ и други. С. Ћирковић је урадила једну веома важну допуну на досадашња истраживања. Израдила је алфabetски каталог за потребе своје студије, према коме ова библиотека данас садржи 138 књига и 9 серијских публикација.⁴⁷⁵

Један од Руварчевих великих пријатеља и сарадника био је и Стојан Новаковић, који је процесуирао његов избор за дописног члана Српске краљевске академије 3. фебруара 1906. године, о чему сведочи њихова кореспонденција.⁴⁷⁶

Као управник Српске манастирске штампарије, наставио је праксу свога претходника Ј. Јеремића да се од сваке штампане књиге по један примерак издвоји за фонд Патријаршијске библиотеке. Разлика је у томе што је, захваљујући његовим одличним организационим способностима, штампано много

---

⁴⁶⁵ Сњежана Ћирковић, *Библиотека Захарија Орфелина: библиографија* (Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2013), 46.

⁴⁶⁶ Исто, 46-47.

⁴⁶⁷ Мита Костић, „Тихомир Остојић, Захарија Орфелин: живот и рад му“, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* књ. 4 (1924): 281.

⁴⁶⁸ Богољуб С. Ћирковић, „Библиотеке Српске православне цркве“, 413.

⁴⁶⁹ Мирјана Бошков, „Руска штампана књига у нашем XVIII веку“, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* књ. 16/2 (1973): 527-567.

⁴⁷⁰ Љубомир Дурковић-Јакшић, „Орфелинова библиотека“, *Библиотекар* год. 28, бр. 3/4 (1976): 433-440.

⁴⁷¹ Љубомир Котарчић, „Библиотека Захарије Орфелина и њена историјска судбина“, *Библиотекар* год. 35, бр. 2/3 (1983): 5-18.

⁴⁷² Лазар Чурчић, „Живот са књигама Захарија Орфелина“, *Летопис Матице српске* год. 184, књ. 481, св. 4 (2008): 604-615; Лазар Чурчић, *Књига о Захарију Орфелину* (Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 2002).

⁴⁷³ Чедомир Денић, *Српске библиотеке у Хабзбуршкој монархији током 18. века*, 60, 63, 66, 153, 187, 200, 207, 208, 210, 220, 256, 333, 336, 345-346, 356-358, 372, 380, 381, 385, 388, 394, 396, 417, 426-428, 451, 434-435, 450, 452, 454-456, 451, 479-482, 484, 514, 516, 522, 524, 531, 540, 542, 578, 584-585, 588, 595, 664, 667, 700, 705, 714.

⁴⁷⁴ Сњежана Ћирковић, Нав. дело.

⁴⁷⁵ Исто, 63-86.

⁴⁷⁶ Архивска збирка Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ (у даљем тексту – АЗУБСМ), Збирка Димитрија Руварца, ин. бр. 2926-2928.

више књига⁴⁷⁷, па се фонд умножавао.⁴⁷⁸ Важно је поменути да се осетио велики напредак у пословању, финансије су биле сређене, купљене су нове машине и слова. Штампано је пуно школских књига, а својим ниским ценама конкурисала је и београдским штампаријама. Руварац је ово успео да постигне смањивши број запослених, сам је радио коректуре и био у послу даноноћно. До 1907. године у њој се штампало 10 часописа: *Српски Сион*, *Бранково коло*, *Богословски гласник*, *Школски лист*, *Нови васпитач*, *Српски пчелар*, *Српски соко*, *Српски митрополијски гласник*, *Пастир добри* и *Српска мисао*. Руварац је волео да све што уради забележи, па је написао једну брошуру *Радикали и српска манастирска штампарија* (1907),⁴⁷⁹ у којој се налази шта је све урађено за време његове управе. Оваквим ревносним радом задобио је противнике, већином из политичких разлога, који ово нису ценили, па су се свим неконвенционалним средствима трудили да наруше његов кредибилитет.

Његов плоносни научни рад испољио се од 1903. године по постављењу за уредника *Српског Сиона*. Није само наредних пет година уређивао часопис, него је у њему оставио своје најплодније радове. Постојала су два фактора за овако успешно научно деловање. На првом месту су његове зреле године препуне животног искуства и привилегија коришћења библиотечке грађе из фонда Патријаршијске библиотеке.⁴⁸⁰ Био је непоправљиво склон полемици и интелектуалним препиркама, што је проузроковало појаву великог броја непријатеља. Отворено је критиковао црквену јерархију, није се устручавао да жигоше патолошке промене које су органски нарушавале црквене темеље. Својом „убојитом” писаном речју нападао је велики број знаменитих личности, од којих су му неке били добри пријатељи, као што су далматински епископ Никодим Милаш и Р. Грујић. Споменути су његов сукоб са Е. Радићем и Ј. Јеремићем. Највише је нападао политичаре, од Светозара Милетића и Јаше Томића и њима

---

⁴⁷⁷ Штампане књига јесте било у успону, али постојао је проблем дистрибуције и продаје књига богословске садржине. Читаоци ове литературе су углавном били припадници црквене јерархије, али проблем је био у томе што они нису желели да купују књиге, нити да их читају. Постоји и једна незванична препорука Митрополитском црквеном савету да уради нешто по овом питању. В. „Слаб напредак богословске нам књиге. Посвећено високопречасном Митрополијско-Црквеном Савету“, *Српски Сион* бр. 16 (1903): 483-485.

⁴⁷⁸ Димитрије Руварац, *Историја Архијепископско-митрополитско-патријарашке библиотеке у Сремским Карловцима*, 22.

⁴⁷⁹ Димитрије Руварац, *Радикали и српска манастирска штампарија* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1907).

⁴⁸⁰ Драгомир Сандо, Нав. дело, 298.

сличне „радикалске браће”.⁴⁸¹ Никада се није обазирао на „јавно мњење” и странке, имајући само мотив да говори истину, не тражећи ни од кога славу и похвалу и није био припадник ниједне политичке странке. Свом жестином је „скидао образину” књижевним и политичким, како их он зове, шарлатанима и рачунцијама, али био је свестан да не треба да се љути ако му они узврате истом мером.⁴⁸² Често је у *Српском Сиону* критиковао рад радикалског Саборског одбора, што је још више погоршало његов неподношљив однос према Руварцу. Радикали су били немоћни у сукобу са њим, јер је он био под заштитом Георгија Бранковића, који је охрабривао његово бескомпромисно обрушавање на неправду и поквареност.⁴⁸³ Занимљив је податак, да у књизи *Српска православна митрополија карловачка по подацима од 1905. год.*⁴⁸⁴ коју је приредио Мато Косовац, нема нигде спомена о Димитрију Руварцу и његовим намештењима за Српску манастирску штампарију и Патријаршијску библиотеку. Ово није нимало случајно, јер је М. Косовац био један од многих радикала са којима се он сукобљавао, а и књигу је штампао Саборски одбор. Када се упокојио Георгије Бранковић, 17. јула 1907. године, Руварца више није имао ко да заштити, па су радикали искористили насталу ситуацију за његово уклањање са места управника Српске манастирске штампарије, Патријаршијске библиотеке и уредништва *Српског Сиона*.⁴⁸⁵ Мало више од месец дана пошто је на место српског патријарха, 22. септембра 1908. године, постављен Лукијан Богдановић (1867–1913)⁴⁸⁶, појавио се један чланак у *Српском одјеку* у коме се дискредитује Руварчев библиотекарски ангажман и позива на јавну доступност фонда

⁴⁸¹ Срђан Ерцеган, *Лукијан – православни Архиепископ карловачки, Митрополит и патријарх српски: 1908-1913*, 199-200.

⁴⁸² Димитрије Руварац, „Моја седамдесетогодишњица”: 324-324.

⁴⁸³ Срђан Ерцеган, Нав. дело, 201.

⁴⁸⁴ *Српска православна митрополија карловачка: по подацима од 1905. год.*, за уредништво одговара Мато Косовац (Саборски одбор: Сремски Карловци, 1910).

⁴⁸⁵ Димитрије Руварац, „Моја седамдесетогодишњица”: 323.

⁴⁸⁶ Лукијан Богдановић рођен је у Баји, где је стекао основно образовање. После завршене Карловачке богословије 1899. године, студирао је права на Митрополитском Лицеју у Јегри. Извесно време је радио као конзисторијални подбележник Бачке епархије у Новом Саду, где је предавао веронауку у више школа, а после је са службом отишао у Сремске Карловце. Пошто је прошао све свештеномонашке чинове, постављен је за будимског епископа 13. марта 1898. На место карловачког митрополита постављен је 22. септембра 1908. године. Под неразјашњеним околностима је нестало приликом лечења у Бад Гаштајну 1. септембра 1913. Посмртни остаци пронађену су после више од месец дана у реци, која је удаљена од Бад Гаштајна тридест километара. В. Душан Петровић, *Патријарх Лукијан Богдановић: [последњи патријарх карловачки]* (Сремски Карловци: Српска православна епархија сремска, 2013); Срђан Ерцеган, Нав. дело.

Патријаршијске библиотеке. Чланак под називом *Митрополитска библиотека у Карловцима* потписан је псеудонимом Пријатељ⁴⁸⁷ (Прилог 10), кога је Руварац очигледно познавао, само што не открива име, осим да је у питању „карловачки аутономно-политички скакавац”.⁴⁸⁸ О постојању овог чланка сазнаје се из дела Димитрија Руварца, који даје информацију да се налази у броју 42, а у ствари је у броју 43. Оваква непрецизност се може разумети и оправдати његовим поодмаклим годинама када је писао (85 година). Наведени прилог из *Бранковог кола*, као и овај чланак, представљају једино што смо нашли да говори о Патријаршијској библиотеци у периоду Руварчеве управе до 1908. године. Не може се прецизно утврдити колико је меродаван овај чланак по питању веродостојности информација, али као што се може видети, у њему има и неке истине. Такође се може сазнати да је Саборски одбор својевремено тражио да Патријаршијска библиотека постане Народно-црквена тј. јавна библиотека. По ономе што пише, његова намера била је оправдана, јер стоји да је она била потпуно запостављена. За овакво стање највише су криви библиотекарски, који се нису много удубљивали у библиотекарску службу, као што је каталогско сређивање фонда и рад са корисницима, него су фонд користили само за своје личне потребе. Оваква констатација се слаже са Руварчевом критиком својих претходника, али је разлика у томе што аутор и њега сврстава у ред „једностраних” библиотекара.

Из текста у *Бранковом колу* се даље сазнаје да Георгије Бранковић није дао Руварцу годишњу плату за обављање библиотекарске службе, него да је то била субвенција за уредништво *Српског Сиона*, која је, према речима Руварчевим, износила 1200 круна годишње.⁴⁸⁹ Постоји претпоставка да се првобитни договор око плате (1200, односно 800 круна годишње) са Георгијем Бранковићем односио само на управљање Српском манастирском штампаријом, а да је управљање библиотеком прихватио без новачане надокнаде. Критикује се недовољна финансијска помоћ патријарха Георгија за куповину нових књига. За аутора је библиотека једно „мртво море”, о чему сведочи и непостојање штампаног

---

⁴⁸⁷ Пријатељ, „Митрополитска библиотека у Карловцима”, *Српски одјек*, бр. 43 (1908): 1.

⁴⁸⁸ Димитрије Руварац, *Аутобиографија и библиографија Димитрија Руварца протојереја и библиотекара Патријарашке библиотеке*, 42.

⁴⁸⁹ Димитрије Руварац, „Моја седамдесетогодишњица”: 324.

каталога. За његово необјављивање он криви нестручност постављених библиотекара, те тврди да се, због овако лоше селекције, фонд библиотеке није умножовао адекватним стручним књигама и био је недоступан научним радницима неколико деценија уназад. На крају позива Лукијана Богдановића да учини нешто по овом питању, како би се ово стање из корена променило. Његова критика на постојеће стање библиотеке је готово идентична са два критичка осврта из 1888, а исто тако и са оним из 1904. године. Сви дотадашњи захтеви да се Патријаршијска библиотека отвори за јавност јављали су се у тренутку када је постојала жеља да се дискредитује одређена личност која је обављала посао библиотекара. Види се да, од времена Стефана Стратимировића, нема искрене жеље, а ни напора да се она учини јавном, тј. да се то уреди неким актом.

Познато је да је сукоб између радикала и Руварца био без преседана са обе стране, али неке ствари ипак су остале непромењене у библиотечко-органizacionом пословању Патријаршијске библиотеке. Треба узету у обзир да је Руварцу у периоду од 1899. до 1907. године примарније било пословање Српске манастирске штампарије и уредништво *Српског Сиона* од руковођења библиотеком. Могуће је да је његова недовољана посвећеност библиотеци била слабост коју су радикали искористили да му узврате на критике упућене њима. Какво је било стварно стање у библиотеци, још увек остаје недовољно познато, јер је Руварац одбацивао ове критике. Он каже да аутор никада није био у библиотеци за време његовог управљања и још додаје: „Да ли сам дорастао за библиотекара патријарашке библиотеке или нисам, и како је она данас уређена, о том су свој суд изrekli сви они, који су у њој били, међу којима је било и како спремнијих људи од једног превртљивог политичко-аутономног скакавца карловачког”.⁴⁹⁰ Један од ових „спремнијих људи” био је и Урош Џонић (1887–1968),⁴⁹¹ који је, још као студент у јуну 1908. године, имао сусрет са Д. Руварцем, па о овоме пише:

„Са пок. Руварцем упознао сам се лично јуна месеца 1908, када сам са Јованом Скерлићем и једним другом био први пут у Сремским Карловцима.

---

⁴⁹⁰ Димитрије Руварац, *Аутобиографија и библиографија Димитрија Руварца протојереја и библиотекара Патријарашке библиотеке*, 42.

⁴⁹¹ Урош Џонић је био први управник Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ у Београду.

Скерлић је прикупљао грађу за своју књигу *Српска књижевност у XVIII веку*, а ми, тада студенти и његови ученици, претурали смо старе регистре и протоколе, срицали по нечитким актима, тражили 'податке' о писцима и преписивали их с муком. Руварац тада врло крепак, и добор расположен, пун интересовања за многа питања, иако се приближавао седамдесетој години, био нам је при руци, и нама, неким студентима за архивски рад, био је бољи учитељ на том послу од нашега професора. Видећи да радимо по цео дан, док је напољу било изванредно пријатно у парку, он се некако чудило. Предлагао је излете до фрушкогорских манастира, а када они нису прихваћени, изненадио се много. 'Нисте ви Срби!', рекао је тада. 'Ето овај Скерлић – Скерла, није то Србин, јер да је, не би сада радио и не би већ толико написао. Вас двојица – бруцоши, један – Арнаутин, други – Бугарин. Да сте Срби, били би ко ови наши сремачки буцови што живе од фондова и ништа не раде'."⁴⁹²

Није занемарљива чињеница то што о његовим библиотекарским способностима говори У. Џонић, који је ове редове писао као управник Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”, којом је управљао до 1941. године. После овог сусрета њихова сарадња се наставила. Лични сусрети су били ретки, али њихово дописивање остало је константно, све до смрти Д. Руварца (3. децембра 1931. године). Садржај његових последњих писама углавном се сводио на бригу око сређивања књижевне заоставштине, о побољшању материјалних прилика како би мирно дочекао своје последње дане, ослобођен од свакодневних послова.⁴⁹³

Због оскудних података о библиотечком пословању библиотеке од 1899. до 1908. године није могуће донети закључак какво је било реално стање, али је извесно да у то време није била јавна.

Сукоб између радикала и Руварца ишао је до крајње насилних ситуација, због којих је морао са собом да носи револвер, јер јер познати радикал Миша Михајловић са „руљом” долазио да преотме Српску манастирску штампарију.⁴⁹⁴ Он је о свим овим догађајима оставио писане прилоге у *Бранику* у бр. 190, 191,

---

⁴⁹² Урош Џонић, „Димитрије Руварац”, *Годишњица Николе Чупића* књ. 41 (1932): 229-230.

⁴⁹³ Исто, 230.

⁴⁹⁴ Димитрије Руварац, *Аутобиографија и библиографија Димитрија Руварца протојереја и библиотекара Патријарашке библиотеке*, 43.

195, 197, 202 и 207, за 1907. и бр. 66, 68, 72, 73, 75, 81, 111, 122, 133, 142 и 181 за 1908. Српска манастирска штампарија је преузета и предата Патронату манастирских питомаца, а од 1909. године потпала је под управу Саборског одбора.⁴⁹⁵

После ових немилих догађаја, Руварац је имао сукоб са Великим управним судом због плате и положаја, па је на крају морао да поднесе оставку и на управљање Патријаршијском библиотеком и да поврати примљених „тобоже” неисправних 2000 динара.⁴⁹⁶ Саборски одбор одузео му је кључеве библиотеке, који су се до 1. априла 1909. године налазили код јавног бележника Васе Пауковића.⁴⁹⁷

Намера радикала није била само да Руварац преда оставку на своје функције, него су свим силама радили на његовом уклоњењу из Сремских Карловаца, без обзира што је имао трајан допуст од Георгија Бранковића. Радикална конзисторија је покушала да га оптужи за „самовласно” напуштање парохије, а на предлог конзисторијалног фишкала Јована Радивојевића Вачића донела је пресуду 12. и 25. новембра 1909. године о његовом црквеном рашчињењу (лишавању црквеног чина). Било је још неких покушаја омаловажавања Руварчеве личности.⁴⁹⁸

Лукијан Богдановић је бригу о дворским књигама предао протосинђелу Макарију Гавриловићу.⁴⁹⁹ За библиотекара Патријаршијске библиотеке поставио је, 12. априла 1909. године, јерођаконa Иринеја Ћирића (1884–1955),⁵⁰⁰ касније

---

⁴⁹⁵ „Главније одлуке Саборског одбора почињући од 1875“, *Српски Митрополијски Гласник* год. 16, бр. 7 (1918): 92-93; Исто год. 17, бр. 5, 7 (1919): 64-68, 91-95.

⁴⁹⁶ Димитрије Руварац, *Аутобиографија и библиографија Димитрија Руварца протојереја и библиотекара Патријарашке библиотеке*, 43.

⁴⁹⁷ Димитрије Руварац, *Историја Архијепископско-митрополитско-патријарашке библиотеке у Сремским Карловцима*, 22.

⁴⁹⁸ Димитрије Руварац, *Аутобиографија и библиографија Димитрија Руварца протојереја и библиотекара Патријарашке библиотеке*, 42-43.

⁴⁹⁹ Срђан Ерцеган, *Нав. дело*, 200.

⁵⁰⁰ Иринеј Ћирић је рођен у Сремским Карловцима, где је завршио основно образовање, а средње у Новом Саду. Завршио је Духовну академију у Москви и Филозофски факултет у Бечу. Стекао је звање доктора филозофских наука из групе семитских језика. Извесно време је предавао литургику у Карловачкој богословији. Пошто је прошао све свештенмонашке чинове, постављен је за тимочког епископа 15. јуна 1919. године. После две године прешао је да управља Бачком епархијом. Био је велики познавалац црквеног појања, иконографије и књижевности. Бавио се преводилачким радом. После Другог светског рата владајући режим га је ставио у седамнаестомесечни кућни притвор. Умро је у Новом Саду, после дуже болести, 5. априла 1955. године и сахрањен је у крипти Саброне цркве у Новом Саду. В. Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 199-201.

бачког епископа, који је ову службу доживљавао као привремену и није се много ангажовао у сређивању библиотеке.⁵⁰¹ Овакав његов став је и разумљив, зато што за обављање ове службе није имао времена због великог ангажмана на својој научној и професорској каријери.⁵⁰²

3.5.2. Патријаршијска библиотека под управом Димитрија Руварца од 1911. до 1932. године

Несаломиви Руварчев дух испољио се и после свих радикалских напада.⁵⁰³ Од 1. јануара 1911. године почео је сам да уређује и издаје нови часопис *Архив за историју Српске православне Карловачке митрополије*, који је престао са излажењем по почетку Првог светског рата.⁵⁰⁴ Лукијан Богдановић, увидевши да је за библиотекара Патријаршијске библиотеке најбоље поставити човека који ће се бавити само тим послом, одлучио је да поново позове Руварца. Њих двојица су се сасвим довољно познавали, о чему сведочи писмо Лукијана Богдановића из Загреба од 23. јануара 1908. године, упућено Руварцу, у коме му се обраћа са поштовањем и извињава му се што му честита Нову годину са закашњењем.⁵⁰⁵ Вероватно му је Лукијан Богдановић понудио место библиотекара познајући његове квалитете, али и његов лош материјални положај. Пошто је добио уверење Лукијана Богдановића о поновном постављењу за библиотекара, предао је молбу за пензионисање Конзисторији, што му је и одобрено 28. децембра 1910. године.⁵⁰⁶ Званично је постављен 1. априла 1911. године, (на једном месту стоји 19. марта⁵⁰⁷) са годишњом платом од 800 круна.⁵⁰⁸ По постављењу, Лукијан Богдановић је Патријаршијску библиотеку прогласио јавном Народном

---

⁵⁰¹ Димитрије Руварац, *Историја Архијепископско-митрополитско-патријарашке библиотеке у Сремским Карловцима*, 22.

⁵⁰² Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 199.

⁵⁰³ Димитрије Руварац, „Моја седамдесетогодишњица”: 323.

⁵⁰⁴ Исто, 324.

⁵⁰⁵ АЗУБСМ, Збирка Димитрија Руварца, ин. бр. 139.

⁵⁰⁶ Димитрије Руварац, *Аутобиографија и библиографија Димитрија Руварца протојереја и библиотекара Патријарашке библиотеке*, 6.

⁵⁰⁷ Димитрије Руварац, „Моја седамдесетогодишњица”: 323.

⁵⁰⁸ Димитрије Руварац, *Аутобиографија и библиографија Димитрија Руварца протојереја и библиотекара Патријарашке библиотеке*, 6.

библиотеком, приступачном за све научне раднике.⁵⁰⁹ Ово је вероватно урадио због критика које су постојале по овом питању, али чињенично стање било је другачије. Патријаршијска библиотека ни после ове објаве није имала библиотечко-организациону структуру јавне библиотеке. За функционисање јавне библиотеке није довољно да се цео посао препусти једном библиотекару, који, узгред, није поседовао стручно библиотекарско знање. Овим не желимо да дискредитујемо велико залагање Руварца око Патријаршијске библиотеке, јер је он био и остао једини и најбољи избор, у датом моменту, за ову службу.

Пошто је Руварац добио управу над библиотеком, из које је поново могао да користи непресушне библиотечке изворе за писање, објавио је своју *Библиографију*,⁵¹⁰ како би обавестио јавност о свом научном и књижевном раду од 1864. до 1912. године. Руварчево књижевно наслеђе састојало се од 904 библиографске јединице, од којих је 80 посебно одштампано. Оваквим представљањем свог дела у јавности хтео је другима да остави просуђивање о његовом доприносу српској науци и књижевности.⁵¹¹

Како је сада имао много више времена да се посвети свом послу, приступио је радикалном каталожком уређењу фонда. Велику помоћ пружио му је реномирани српски историчар Никола Радојчић, при каталожком сређивању личне библиотеке Илариона Руварца, као и при прегледу библиотеке, која, по његовим речима, „од Иларионова библиотекарства није била разумно прегледана и каталогизирана”.⁵¹² Он му се нашао при руци јер је у периоду од 1908. до 1920. године био професор у Карловачкој гимназији. Као велики поборник каталогизације Илариона Руварца, задржао је његову поделу по предметним областима. За сваку књигу која није имала каталожки листић са елементарним подацима, какве је својевремено израђивао Иларион Руварац, израдио је нови каталожки листић и назначио у коме се одељку и са којим бројем налази. Онда је опет, по принципу Илариона Руварца, ставио број са унутрашње стране корице књиге, а са спољне стране налепио нове листиће са бројем. Оваквом израдом,

---

⁵⁰⁹ Срђан Ерцеган, Нав. дело, 200.

⁵¹⁰ Димитрије Руварац, *Димитрија Руварца Библиографија: 1864.-1912* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1912).

⁵¹¹ Димитрије Руварац, „Моја седамдесетогодишњица”: 326.

⁵¹² Никола Радојчић, „Димитрије Руварац: читуља”, *Гласник историског друштва у Новом Саду* год. 5, 1 (11) (1932): 150.

књиге су у сваком одељку почињале од броја 1, па редом до последњег у том одељку. Каталожке листиће Димитрије Руварац је поређао азбучним редом и тако добио алфабетски каталог, по коме је било лако проналажење тражене књиге. Каталог је израдио само за оне књиге које се нису нашле у лисном каталогу који је израдио И. Руварац. Сматрао је да је овај каталог био добро израђен, па није налазио за потребно да саставља нови.

Приликом прегледа фонда приметио је да недостаје око 200 књига, за које су постојали израђени каталожки листићи, што је приписао немарности својих претходника. На насловну страну сваке књиге и рукописа, а на некима и унутра, на више места, утиснуо је званични печат библиотеке.⁵¹³ Истом овом методом приступио је изради каталога за личну библиотеку Илариона Руварца. Према његовом сведочењу, овако је радио до 1919. године. Забележио је да се у фонду налазило 5945 наслова у 10.008 књига; у личној библиотеци Илариона Руварца 1852 наслова у 2433 књиге; у Орфелиновој библиотеци 102 наслова у 135 књига; 214 рукописа и 28 књига архимандрита Јована Рајића. Било је преко 1500 дупликата и око 200 књига на мађарском језику из заоставштине Георгија Бранковића и Лукијана Богдановића. Наводи и податак да није било пуно нових издања,⁵¹⁴ што говори о организационим пропустима набавне политика. Није могуће сазнати са каквим интензитетом је радио и после 1919. године, али знајући да је неуморно објављивао у разним часописима до краја живота, сигурно је имао воље и љубави да библиотекарски позив врши одговорно и истрајно.

Димитрије Руварац је после 1908. године, и за време Првог светског рата, живео веома скромно. До 1919. године имао је само 2000 круна годишње. Како је за време рата била велика оскудица, када ни новац више није имао реалну вредност, једва је састављао крај с крајем. Приморан оваквим приликама, прво је продао кућу, а касније је и своју личну библиотеку, по савету осечког протe Лазара Богдановића (20. јула 1918), продао је богатом библиофилу Јоци Вујићу из Сенте.⁵¹⁵ Ни при оваквим тешким приликама није клонуо духом, није никога молио за помоћ, остао је поштен и непоколебљив у својим животним

---

⁵¹³ Димитрије Руварац, *Историја Архиепископско-митрополитско-патријарашке библиотеке у Сремским Карловцима*, 22.

⁵¹⁴ Исто, 23

⁵¹⁵ АЗУБСМ, Збирка Димитрија Руварца, инв. бр. 14.

принципима, све до краја рата. Никада није хтео да буде припадник било које политичке странке, увек је био ревносни опозиционар, па зато никада није био биран ни за посланика Црквених сабора.⁵¹⁶

Без обзира што је Патријаршијска библиотека имала статус јавне библиотеке, и даље није имала организовану набавку нових књига. Она се умножавала поклоњеним књигама, којих није било много. Чак ни они писци који су добијали новчану помоћ од Народних фондова за штампање књига нису били ажурни са достављањем примерака.⁵¹⁷ Оваква пракса се наставила и после уједињења Српске православне цркве 1920. године.

Није случајно Небојша Лазаревић за њу написао да се налазила *иза затворених врата* у периоду од 1920. до 1941. године, јер српски патријарх Димитрије, поред великих административно-организационих обавеза по успостављању Српске патријаршије, није имао времена да јој се темељно посвети. И сама чињеница да је седиште Српске патријаршије било у Београду допринела је да се Патријаршијска библиотека дислоцира од очију јавности. Патријарх Димитрије је сву њену организацију препустио Руварцу, који је, у складу са својим овлашћенима, руководио њоме.⁵¹⁸ После рата, Руварац је имао проблема са Врховним управним одбором Српске православне митрополије карловачке у вези са систематизацијом његовог радног места и повећањем плате. Он је сматрао да није правилно разврстан као библиотекар и да му је зато одређена мала плата, што га је довело до спора са Министарством вера. Руварац у својој *Аутобиографији* о овом спору износи само сажете податке.⁵¹⁹ Грађу о овом проблему пронашао је Љ. Дурковић-Јакшић у Архиву Југославије.⁵²⁰ Приликом потраживања грађе у Архиву Југославије, увидели смо да је у његовом навођењу референце дошло до омање грешке, јер код њега стоји да се предмет налази у фасцикли бр. 115, а у питању је бр. 155.⁵²¹ Судски спор је трајао од 1918. до 1921. године. Администратор Карловачке митрополије у овом периоду био је темишварски

---

⁵¹⁶ Димитрије Руварац, *Аутобиографија и библиографија Димитрија Руварца протојереја и библиотекара Патријаршијске библиотеке*, 6.

⁵¹⁷ Исто, 22.

⁵¹⁸ Небојша М. Лазаревић, „Библиотека Српске патријаршије“: 546.

⁵¹⁹ Исто, 42.

⁵²⁰ Љубомир Дурковић-Јакшић, „Нови значајни подаци о Патријаршијској библиотеци и њеној згради у Сремским Карловцима“, *Гласник СЛСПЦ* год. LXIX, бр. 1 (2008): 29.

⁵²¹ Архив Југославије (у даљем тексту – АЈ), фонд бр. 69, фас. бр. 155.

епископ Георгије Летић.⁵²² На основу сачуваних докумената може се сазнати да библиотекар Патријаршијске библиотеке⁵²³ по систематизацији не припада сталним чиновницима. Његово место није никаквом уредбом или правилом систематизовано и библиотекара намешта и разрешава карловачки митрополит и плату му даје из својих приватних средстава. Све ово произилази из непостојања дисциплинарних правила за ову службу и саму Патријаршијску библиотеку, тако да је библиотекар приватни чиновник карловачког митрополита и за њега не важе правила као за остале народно-црквене аутономне чиновнике. Незадовољан оваквим исходом, Руварац 11. јуна 1921. године пише жалбу Министарству вера, са два прилога. У првом се налази споменута одлука Врховног управног одбора, а у другом његова књижица *Историја Архиепископско-митрополитско-патријарашке библиотеке у Сремским Карловцима*, како би се видела важност Патријаршијске библиотеке и његова „савесност и труд око њеног уређења и држања“. На замерку да не постоје никаква дисциплинарна правила за библиотекарне, он каже да у Карловачкој митрополији она не постоје ни за чиновнике код централних и епархијских власти, па ни за професоре богословије и гимназије. И поред свега тога, они се сматрају сталним при овим телима. Њему је највише било жао што су сви чиновници заслужнији и никоме се не оспорава радно место, осим њему, који је осамнаест година управљао библиотеком и петнаест личном библиотеком Илариона Руварца. Наводи да је ове библиотеке одлично уредио, добивши од свих посетилаца похвалу и да су их за последње две године посетили „многи отмени, угледни и научењаци светског гласа“. По њему, Георгије Летић сматра библиотеку личном и привременом својиним, као што су је доживљавали и његови претходници. Они су се слабо старали о њеном одржавању, „пошто од ње нису имали никаквог прихода, дочим су сву своју бригу посвећивали осталим добрима, која су им доносила приход“. Описује и своје лоше материјално стање, због чега је морао да прода своју „ретку и богату библиотеку и са њом се растати с тешким срцем“. Нажалост, молба му није била услишена. Пошто није добио сталну плату, до краја живота је живео од хонорара које је једва обезбеђивао писањем у разним часописима.⁵²⁴ Чињеница да библиотекар

---

⁵²² Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 121.

⁵²³ У документу се назива Митрополитска библиотека.

⁵²⁴ Димитрије Руварац, *Аутобиографија и библиографија Димитрија Руварца протојереја и*

Патријаршијске библиотеке није био јавни чиновник (службеник) Српске патријаршије, само говори о небризи црквених великодостојника за њено елементарно функционисање.

Руварац је волео да поклања своје штампане књиге свакоме ко их је тражио, а поготово пријатељима и посетиоцима библиотеке.⁵²⁵ Његов мотив био је да обавести јавност о свему што је писао, а не као што су „неки стицали хиљаде за своје радове“.⁵²⁶ Када му је умрла жена 1925. године, одлуком Св. архијерејског синода Српске православне цркве, добио је бесплатан стан и „припитанија” у Старом двору, који се налазио у непосредној близини библиотеке. Како су године пролазиле, био је све незадовољнији својим бедним материјалним стањем, па је постао старачки нетрпељив и непријатан према људима.⁵²⁷

Када је у једном од горепомнутих судских дописа написао да су библиотеку посетили светски познати научни радници, вероватно је мислио на немачког политиколога Хермана Вендела (1884–1936), који је у септембру 1920. године провео два дана у Сремским Карловцима. Овом приликом посетио је библиотеку и у књизи утисака записао: „4/IX 1920. Mit Dank für Gastfreundschaft in historischer Stimmung an dem Mittelpunkt geistigen Bewegungen des Serbenthums in der habsburgischen Monarchie“. Посету Сремским Карловцима описао је у књизи *Von Marburg bis Monastir: eine südslavische Reise* из 1921. године, а на страницама 45-47 изнео је своје запажање о Патријаршијској библиотеци:

„У њој влада мирољубиви старац Димитрије Руварац. Његов брат Коста, умро је као звезда омладинског покрета; други брат Иларион такође умрли, сматран је код Срба као творац научно-критичне историје. Стари нам је показао грдосије фолијаната написаних с коврцастим [ћириличним] рукописом, хронику Ђорђа Бранковића од почетка, и славенску историју Јована Рајића од краја XVIII. в.; међу књигама на пергаментима, с погледом кроз прозор на зелено дрвеће уз цвркутање птичица, осећа он последњи жар свога дуга, плодна живота“.⁵²⁸

Ово је прилично идиличан опис темпераментног Руварца, који је своје смирење изгледа налазио у библиотеци окружен књигама. После овог сусрета

библиотекара Патријаршијске библиотеке, 42.

⁵²⁵ Урош Џонић, „Димитрије Руварац“: 234.

⁵²⁶ Димитрије Руварац, Нав. дело, 8.

⁵²⁷ Урош Џонић, Нав. дело, 234.

⁵²⁸ Димитрије Руварац, Нав. дело, 40.

остварена је сарадња између њих двојице, па му је касније Х. Вендел неколико пута за своје студије о Јужним Словенима потраживао неопходну литературу из библиотечког фонда.⁵²⁹

Ово је само један од многобројних примера Руварчеве сарадње са људима од науке. Са киме је све сарађивао, најбоље сведоче бројна писма најугледнијих научних радника из Србије и Европе, у којима му се обраћају са великим поштовањем са молбом да прочита њихове радове и приложи неке сугестије око њихових исправки, или о потраживању разних докумената и књига из библиотеке. Сва ова писма се чувају у Архивској збирци Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“.

Пре своје смрти написао је опоруку, 22. јуна 1931. године, која је по садржини више била његова исповест. Прво је написао како је до 1925. године живео веома скромно и у дуговима и да му се материјално стање поправило када је од Српске краљевске академије почео да добија месечну надокнаду за научну заоставштину Илариона Руварца. Пошто је исплатио све дугове, пристојно је сачувао своју супругу, новачано је помагао разне школе и добротворне организације, куповао је одежде и поклањао црквама за богослужбену употребу, путовао је и финансирао штампање својих књига. Када је писао ове редове није био у дуговима и нико њему није био дужан.⁵³⁰ Из писама која је писао мало пре своје смрти (у новембру), сазнајемо да је био поново у дуговима, па је у једној свешчици пописао своју библиотеку и архивску грађу и послао Српској краљевској академији у Београду.⁵³¹ Једно од последњих писама упутио је У. Џонићу, 7. новембра 1931. године, у коме наводи да више није способан за било какав писалачки рад, па је решио да своју књижевну оставину уступи Српској краљевској академији. После овога, умољава У. Џонића следећим речима:

„Молећи Вас да изволите и сами, а и са мојим пријатељима у Академији г. г. Тихомиром Ђорђевићем, Станојем Станојевићем, Павлом Поповићем, Веселином Чајкановићем, Владом Ђоровићем и другим поразговарати се и разгледати поменуте ствари, ако узнађете да је вредно да их Академија откупи, за

---

⁵²⁹ Исто, 40.

⁵³⁰ Урош Џонић, Нав. дело, 240.

⁵³¹ Никола Марковић, „Димитрије Руварац и савременици: према архивској грађи Универзитетске библиотеке 'Светозар Марковић' у Београду”, у *Зборник радова научног скупа Браћа Руварац у српској историографији и култури, Сремска Митровица од 18. до 20. септембра 1996*, 250.

што бих ја молио да ми Академија за њих изволи одредити извесну своту, која би ми се уједанпут издала или извесно време издала месечна потпора.

Ово би могло сматрати и као награда Академијина приликом моје 90. годишњице за моје књижевне радове – кад их већ држава не награђује.

Поново Вас молим и мећем Вам срце да ми и овом приликом будете пријатељ и да се својски заузмете да ми се жеља испуни, јер сам запао у велику новчану неприлику с тога што ми ..... није уредно давао одређену ми библиотекарску плату, коју ни данас уредно не примам.

Ја сам све поменуте ствари ставио у сандук и ако је нужно, могао би их Вам послати по човеку ког би овамо послали (...).⁵³²

Овде је важна информација да је имао плату за библиотекарски посао, само је, по сопственим речима, није примао редовно. У *Шематизму Источно православно Српске патријаршије* из 1924. године стоји да је постављен за библиотекара Патријаршијске библиотеке,⁵³³ али се не зна какве је имао финансијске бенифиције. Без обзира што се званично водио као библиотекар, статус Патријаршијске библиотеке је и даље остао затвореног типа. Постоји податак који потврђује ову тврдњу. Библиотека Богословија Св. Саве није била доступна богословима у периоду од 1921. до 1928. године, после њеног пресељења из Београда у Сремске Карловце, јер није било простора за њен смештај, па се налазила по сандуцима. Због недостатка стручне литературе, богослови су ове књиге потраживали из Патријаршијске библиотеке, која им није била доступна, на шта су се највише жалили ученици завршних разреда.⁵³⁴ Ово говори да је она стално била изолована и затворена за коришћење.

Руварчева молба је одбијена, што је на њега деловало разочаравајуће, па је неколико дана пред смрт упутио молбу Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ да она откупи заоставштину за 6000 динара, како би исплатио дугове. Ни у једном од ових писама није било помена о смрти, него је све изгледало као да му је новац потребан како би средио своје материјално стање.⁵³⁵

---

⁵³² Урош Џонић, Нав. дело, 240.

⁵³³ *Шематизам Источно православно Српске патријаршије: по подацима из 1924. године* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1925), 5.

⁵³⁴ „Отворено писмо Св. Синоду“, *Хришћански живот* бр. 10, октобар (1924): 417-420.

⁵³⁵ Урош Џонић, Нав. дело, 240.

Универзитетска библиотека му је услишила молбу почетком 1932. године,⁵³⁶ вероватано под утицајем У. Џонића. Његова књижевна заоставштина инвентарисана је 1948. године и садржи 249 библиографских јединица за књиге и 550 за писма. Приликом прегледа многобројних писама у Збирци Димитрија Руварца, приметили смо да се дописивао и сарађивао са знаменитим личностима из света науке и културе, као што: Светислав Вуловић, Радослав Грујић, Никола Радојчић, Стојан Новаковић, Алекса Ивић, Ватрослав Јагић, Константин Јиричек, Љубомир Ковачевић, Никодим Милаш, Љубомир Стојановић, Андра Гавриловић, Станоје Станојевић, Тихомир Ђорђевић, Урош Предић, Тихомир Остојић, Богдан Поповић, Ђорђе Магарашевић, Никифор Вукадиновић, Милан Решетар, Атанасије Стојковић, Никодим Лемајић, Лукијан Богдановић и др. Већина се бавила научним радом, што је изискивало коришћење научне литературе, до које су долазили агилношћу Димитрија Руварца као библиотекара, који им је потребне књиге слао поштом. Бољу особу од њега за овакву врсту помоћи било је тешко пронаћи, што су сви они сигурни и знали. Он је и поред свих немиких ситуација у вези са својом библиотекарском службом остао поуздан и ревносан сарадник.

Пошто смо се ближе упознали са његовим библиотекарским радом из ових писама, дужни смо да дамо реплику на констатацију Н. Лазаревића да је Патријаршијска библиотека била *иза затворених врата* у овом периоду, јер је Руварац својом предусретљивошћу и минималним овлашћењима учинио да њен фонд буде, условно речено, доступан корисницима. Никола Радојчић каже да су га сви посетиоци затицали у неуморном раду и увек спремног да „покаже велика духовна блага, нагомилована у ризници књига и рукописа, њему повереној“.⁵³⁷ Када смо прочитали писма Н. Радојчића упућена Руварцу (у периоду 1921–1930), видели смо са каквим се поштовањем односио према њему, колико му је било битно његово критичко мишљење о сопственим научним радовима и колико је увек био захвалан за брзо слање књига које су му биле неопходне.⁵³⁸ Пре неколико година изашла је из штампе књига *Писма из Трста*⁵³⁹ у којој се налазе

---

⁵³⁶ Никола Марковић, „Димитрије Руварац и савременици: према архивској грађи Универзитетске библиотеке 'Светозар Марковић' у Београду”, 250.

⁵³⁷ Никола Радојчић, „Димитрије Руварац : читуља”, 145.

⁵³⁸ АЗУБСМ, Збирка Димитрија Руварца, ин.бр. 258-279.

⁵³⁹ *Писма из Трста: Никифор Вукадиновић Димитрију Руварцу*, приредили Никола Марковић и Даница Филиповић (Београд: Архив Србије, 2011).

писма архимандрита Никифора Вукадиновића из Трста упућена Руварцу, која представљају одличан пример за поткрепљивање ове тврдње. Као вишедеценијски библиотекар, имао је приступа ретким књигама, писмима и документима, што нас доводи до мишљења Николе Марковића и Данице Филиповић да би можда „неко други на том месту био осредњи познавалац тог драгоценог фонда, али не и Димитрије Руварац“.⁵⁴⁰

Из Записника Професорског савета Православног богословског факултета у Београду, од 3. маја 1924. године, може се сазнати да је бивши задарски епископ Димитрије Бранковић, тада у пензији, поклатио факултету списак књига Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима.⁵⁴¹ Покушали смо да пронађемо овај попис у факултетској архиви, али нисмо успели. Димитрије Бранковић је дуго времена службовао као професор у Карловачкој богословији и библиотекар Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима. Боравио је и по фрушкогорским манастирима, а пошто се бавио научним радом,⁵⁴² вероватно је често користио Руварчеве услуге, па му је можда он дао овај списак на коришћење.

Када је Руварац прослављао својих осамдесет година 1926. године, одликован је орденом Св. Саве II степена. Испред Министарства културе, које му је уручило ово признање, похвалне речи о њему изговорио је Станоје Станојевић: „Чврста воља, силна моћ за рад и за борбу, неисцрпни резервоар моралне снаге и честитости у раду због чега ће живот и рад Димитрија Руварца увек моћи послужити за углед и пример млађим поколењима на коме ће они учити да буду честити људи и добри грађани, да проведу живот у корисном раду и да се боре за остварење својих идеала“.⁵⁴³ Овакве речи о њему могао је да изговори само неко ко га је добро познавао.

Његов научно-књижевни опус веома је обиман, о чему сведочи једна од његових последњих књига *Аутобиографија и библиографија Димитрија Руварца – протојереја и библиотекара Патријарашке библиотеке*. Поред сажетих аутобиографских бележака налази се богата библиографија од 1101 јединица.

---

⁵⁴⁰ Исто, 5-6.

⁵⁴¹ Архива Православног богословског факултета (у даљем тексту – АПБФ), Записник Професорског савета, св. 1, 1. март 1924, 163.

⁵⁴² Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 162.

⁵⁴³ Драгомир Сандо, „Димитрије Руварац уредник и аутор чланака у часопису 'Српски Сион'“, 304.

Овако велики број написаних књига, полемика, чланка и некролога показује његов неуморан и непрекидан рад, од младости до дубоке старости.⁵⁴⁴ У својим многобројним радовима из српске културне историографије Руварац је приложио много грађе о српским библиотекама у 18. веку. Свако ко хоће да проучава српску културну историју 18. и 19. века мора имати у виду да не може ништа озбиљно да уради без коришћења његових радова. Њему је било најважније да саопшти непознато и исправи намерно преправљено, а све остало му је било мање важно. Зато није нимало чудно што се у његовим радовима осећа велика доза ужурбаности којом је себе учинио ретким писцем са оволико написаних радова.⁵⁴⁵ Велика је штета, као што каже У. Џонић, што Димитрије Руварац није написао своју опширну аутобиографију, у којој би описао све важне догађаје свога времена и познанства са разним људима. Ово би било вредно документовано историјско дело, написано његовим занимљивим жаргоном са пуно искрености.⁵⁴⁶ Он је вероватно и хтео ово да уради, али превише бављења политиком спутавало је његову енергију за овакав подухват.⁵⁴⁷

Вељко Петровић је 1930. регистровао да се у Патријаршијском двору налази једна од најстаријих и најважнијих српских библиотека, која је основана 1706. године, са око 6000 наслова у 10.000 књига, 214 рукописних књига и још 28 од Јована Рајића. Још каже да је две трећине фонда набавио Стефан Стратимировић и да је библиотека Илариона Руварца са 2433 књига прибројана овом фонду, а њом управља библиотекар Димитрије Руварац, познати историчар и члан Краљевске српске академије наука.⁵⁴⁸

Последње Руварчево писмо написано у ноћи пре него што је извршио самоубиство, 3. децембра 1932. године, обилује очајничким јецајима због хроничне несанице. Узео је револвер и пуцао себи у слепоочницу како би убио болест у себи.⁵⁴⁹ О овом трагичном догађају писала је Теодора Петровић.⁵⁵⁰

Велика је штета што је после свих тешких тренутака у целом свом животу, које је успео да поднесе и надвлада, завршио оваквом „саблажњивом“ смрћу.

---

⁵⁴⁴ Урош Џонић, „Димитрије Руварац“: 236.

⁵⁴⁵ Никола Радојчић, „Димитрије Руварац: читуља“: 150.

⁵⁴⁶ Урош Џонић, Нав. дело, 239.

⁵⁴⁷ Никола Радојчић, Нав. дело, 145-146.

⁵⁴⁸ Вељко Петровић, *Карловци* (Сремски Карловци: Фрушка гора, 1930), 43.

⁵⁴⁹ Урош Џонић, Нав. дело, 243.

⁵⁵⁰ Теодора Петровић, *Сећања* (Сремски Карловци: Матица српска, 1981), 366.

Оно што највише карактерише његову библиотекарску службу јесу несебична услужност према свима који су му се обратили за помоћ за позајмљивање књига из библиотеке, набављање потребне литературе за кориснике које није било у фонду, као и стручно саветовање за писање научних радова. Никада није прикривао новооткривене информације из разних научних области, него их је радо делио са корисницима и пријатељима. Поред свих финансијских проблема, као што је нередовно или скоро ретко примање плате за свој библиотекарски посао, није посустао у њеном одржавању и каталошком сређивању. Својим свесним жртвовањем није дозволио да Патријаршијска библиотека остане под кључем и затворена за коришћење, него је урадио и много више. Развио је међубиблиотечку позајмицу, која није довољно развијена ни у данашњем библиотечком пословању Патријаршијске библиотеке у Београду. Он је заиста својим радом успео да од ње направи „кулу светилку“ око које су се окупљали научници из и изван Сремских Карловаца, чиме је одговорио на све примедбе и испунио све захтеве који су му се постављали.

4. ВЕЛИКА РЕОРГАНИЗАЦИЈА ФОНДОВА И ПАТРИЈАРШИЈСКИ БИБЛИОТЕКАР ВЛАДИМИР АЛБИНОВИЧ МАЈЕВСКИ

4.1. Кратак осврт на историју Српске православне цркве између два светска рата у Србији

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевина Југославија биле су за Српску православну цркву остварење вишевековне наде о уједињењу свих Срба и Српске цркве у јединственој држави под српском круном.⁵⁵¹ Задатак који се нашао пред новоизабраним српским патријархом Димитријем Павловићем није била само реорганизација Српске православне цркве, него и обнова духовног јединства српског народа, који је до тада живео у различитим државама. Становништво нове државе било је вишеконфесионално, па је држава имала обавезу да осигура равноправност свим конфесијама. Према попису становништа, православних је било највише, па онда римокатолика, муслимана, протестаната, Јевреја и осталих.⁵⁵²

Од самог почетка држава се мешала у организацију Српске православне цркве, јер још нису били промењени закони из Краљевине Србије о односу цркве и државе, у којима је долазило до „израза државне самовоље“.⁵⁵³ Патријарх Димитрије је првих десет година углавном провео на припремању *Устава Српске православне цркве*, којим би се, условно речено, зауставиле претензије државе да се уплиће у њен унутрашњи живот и организацију. Проглашен је тек после његове смрти.⁵⁵⁴

Након смрти патријарха Димитрија, 6. априла 1930. године, за српског патријарха⁵⁵⁵ изабран је скопски митрополит Варнава Росић (1880–1937).⁵⁵⁶ За

---

⁵⁵¹ Радмила Радић, *Живот у временима: патријарх Гаврило (Дожић) 1881-1950* (Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2011), 148.

⁵⁵² Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве. Књ. 2*, 614-616.

⁵⁵³ Исто, 616.

⁵⁵⁴ Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 163.

⁵⁵⁵ Исто, 52.

⁵⁵⁶ Управљао је Српском православном црквом од 1930. до 1937. године. Његову црквено-политичку биографију в. Владимир А. Мајевски, *Српски патријарх Варнава и његово доба*. Књ. 1 (Осијек: Штампарија А. Рот, 1933); Владимир А. Мајевски, *Народни патријарх: (Његова светост Варнава)*. Књ. 2 (Београд, 1933); Вељко Ђурић, *Варнава – патријарх српски*. 2 изд. (Подгорица:

време његовог патријарховања Српска православна црква је доживела своје стварно административно-финансијско-јерархијско уједињење, што је резултирало доношењем *Устава Српске православне цркве са Спровођеним наредбама* и „преко 40 правила, правилника, уредаба, начелних одлука и упутстава, које је ново црквено уређење нужно очекивало“.⁵⁵⁷ Проглашење *Устава* у први план је довело одвајање Српске православне цркве од државе, како би се добила аутономија у доношењу црквено-организационих одлука. Ово одвајање је било више на финансијском плану.⁵⁵⁸ Држава је и даље преко министара правде и просвете могла да стави вето на црквене одлуке.

Патријарх Варнава иницирао је и развио богату градитељску делатност у Београдско-карловачкој архиепископији. Саграђене су нове цркве, започело је зидање храма Светог Саве на Врачарском платоу, поред кога је требало да се сагради Патријаршијски двор за смештај централне управе Српске православне цркве. Изградња Патријаршијског двора није била реализована, па је 1936. године, за потребе Српске патријаршије, зграда Београдско-карловачке архиепископије (улица Краља Петра I бр. 5) уступљена на привремено коришћење. Започета је и изградња зграде за смештај Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима.

Последње две године патријарховања Варнава је провео у борби против проглашења Конкордата,⁵⁵⁹ који је озбиљно пореметио односе између Српске православне цркве и државе,⁵⁶⁰ јер би његовим проглашењем Римокатоличка црква у Краљевини Југославији имала примат над Српском православном црквом. Умро је под неразјашњеним околностима 23. јула 1937. године на дана проглашења Конкордата у Народној скупштини.⁵⁶¹

Књижевна задруга Српског народног вијећа; Пљевља: Српски културни центар „Патријарх Варнава“, 2012); *И живот за православље: зборник радова поводом 75-годишњице упокојења патријарха Варнаве*, уредник Вељко Ђурић Мишина (Београд: Храм Св. Саве; Подгорица: Књижевна задруга Српског народног вијећа; Пљевља: Српски културни центар „Патријарх Варнава“, 2012).

⁵⁵⁷ Благота Гардашевић, „Организационо устројство и законодавство Православне цркве између два Светска рата“, у *Српска православна црква 1920-1970* (Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1971), 61; *Уредба о црквенојерархијским службеницима Српске православне цркве и њихових припадностима* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1936).

⁵⁵⁸ Ђоко Слијепчевић, Нав. дело, 619-620.

⁵⁵⁹ Конкордат је међународни уговор склопљен између Свете столице и неке државе којим се уређују правни односи између Римокатоличке цркве и дотичне државе.

⁵⁶⁰ В. Радмила Радић, Нав. дело, 273-311.

⁵⁶¹ В. Ђоко Слијепчевић, Нав. дело, 634-647.

Његов наследник, Гаврило Дожић (1881–1950),⁵⁶² прихватио је кормило Српске православне цркве у једном од тежих периода у савременој црквеној историји. Усвајање Конкордата је направило велики јаз између Српске православне цркве и државе. Све министре православне вере који су гласали за Конкордат Свети архијерејски сабор је искључио из општења са црквеном заједницом. Ова одлука је убрзо била повучена јер је Конкордат био одбачен са дневног реда у Народној скупштини. Ни после његовог укидања није се стишавала борба између Српске православне цркве и државе.⁵⁶³

Патријарх Гаврило је пре почетка Другог светског рата успешно решио финансијско стање Српске православне цркве. Његовим залагањем изграђена је зграда интерната студената Православног богословског факултета на Карабурми у Београду, настављени су радови на подизању Храма Св. Саве на Врачару,⁵⁶⁴ а 1941. године је завршена изградња зграде за смештај Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима.

Када је 1. септембра 1939. године почео Други светски рат, патријарх Гаврило је схватио шта се крије у политичким променама у Европи, па је стално у својим беседама отворено упозоравао народ, указујући на опасности које прете држави.⁵⁶⁵

Културно-просветни живот Српске православне цркве између два светска рата био је плодан. Под својом јурисдикцијом отворила је велики број школа, завода, штампарија, књижара и продавница за црквене потребе. Изграђене су нове и обновљене старе цркве. Свештена лица била су присутна у болницама, касарнама и затворима.⁵⁶⁶ Организовала су се предавања о основама вере и покренут је велики број црквених листова и часописа.⁵⁶⁷

Почетком тридесетих година 20. века указала се добра прилика да Патријаршијска библиотека своје седиште пресели у Београд, јер је Српска православна црква, уз помоћ државе, приступила изградњи Патријаршијског

---

⁵⁶² Управљао је Српском православном црквом од 1937. до 1950. године.

⁵⁶³ Ђоко Слијепчевић, Нав. дело, 647.

⁵⁶⁴ Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 109.

⁵⁶⁵ Ђоко Слијепчевић, Нав. дело, 656.

⁵⁶⁶ Радмила Радић, Нав. дело, 172.

⁵⁶⁷ Вишо о томе в. Бранко Цисарж, „Црквена штампа између два светска рата“, у *Српска православна црква: 1920-1970: споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије* (Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1971), 141-178.

комплекса у Београду. То је пружало могућност да се јавност упозна са најстаријом српском библиотеком и да се учини покушај да се она уклопи у систем библиотека у Србији. Нажалост, ово није било спроведено.

Српска патријаршија после уједињења Српске православне цркве није имала адекватне просторне услове за боравак и смештај у свом званичном седишту – Београду, све до изградње нове, привремене, зграде Патријаршије 1936. године. Још 5. априла 1924. покренуто је питање подизања Патријаршијског двора.

Владимир П. Казимировић је, неколико месеци по Варнавином постављењу за патријарха, писао да се, поред доношења нових црквено-канонских закона, треба ангожовати на оснивању и друштвено-црквених институција, као што су Патријаршијска библиотека, Штампарија, Живописна школа, Музичка школа и Црквени музеј:

„Без тих институција црквени наш живот не може пулсирати... У Патријаршијској библиотеци морају бити најглавнија богословска дела и часописи свих православних цркава, са којима смо у јединству. Штампарија има да одштампа не само јеванђеља, већ и богослужбене књиге, које можемо ширити и ван граница наших: по Бугарској, Чешкој, Пољској, Албанији и Америци! Она има да распростре иконе од сеоске учерице до највеће палате. Школа за живопис има да негује наш црквени живопис и створи наш декоративни стил за иконостас и ост. резбарије. Музичка школа са Патријаршијским хором има да негује нашу црквену и народну уметност, а Музеј има да покупи све наше реликвије, почев од најобичније књиге наших старих зоографа до позлаћене црквене утвари и владичанске митре.“⁵⁶⁸

Одмах после овог написа покренуто је питање изградње Патријаршијског двора. Првобитна локација је била предвиђена на Врачарском платоу. Министарство грађевине Краљевине Југославије, 2. октобра 1930, послало је допис Светом архијерејском синоду, у коме се каже:

„У вези са разговором који су имали представници овог Министарства са Светим Синодом по предмету израде пројекта за палату Патријаршије, част ми је замолити да се овом Министарству достави што пре програм за зграде Црквеног

---

⁵⁶⁸ Владимир П. Казимировић, „Нови задаци наше Патријаршије: посвећено Његовој светости патријарху Варнави“, *Весник: недељно црквено-политички лист* бр. 16 (1930): 1.

Музеја и Библиотеке, као и да се ревидира приложени програм за зграду Богословије достављен актом Министарства Вера од 5. априла 1924. В. Бр. 6636.⁵⁶⁹

На основу дописа, Свети архијерејски синод је, на седници од 4. октобра 1930. године, донео одлуку да битољски епископ Јосиф Цвијовић (1878–1957), заједно за архитектором Миомиром Коруновићем, изради дефинитивни пројекат зграда за Црквени музеј и Библиотеку, као и Богословију Св. Саве и да му поднесе на одобрење.⁵⁷⁰ Израђен предлог програма Свети архијерејски синод је предао Министарству грађевина 8. октобра 1930. године. У њему се налази жеља да Црквени музеј и Библиотека буду под истим кровом. Према израђеном Предлогу, Библиотека Српске православне цркве је требало да се састоји од следећих просторија: „књижница – збирка књига; књижница – трезор – старих скупоценијих дела; две мање собе за специјалне студије; 1 велика дворница – читаоница с осветљењем озго; одељење за каталоге / по могућству између велике дворнице и улазног вестабила; 2 одељења за администрацију и експедицију; 1 соба за управитеља; 1 соба за секретара; главни излаз с вестабилном, чекаоницом и гардеробом; нужници и др; стан за управника и стан за домаћина.“⁵⁷¹

Поводом решавања овог кључног питања основан је 7. марта 1931. године фонд за прикупљање финансијских средстава. Иначе, држава се према чл. 48. *Устава Српске православне цркве* обавезала да обезбеди изградњу Патријаршијског двора на Врачарском платоу за смештај централне управе Српске православне цркве. По архитектонском пројекту из 1932. године, одлучено је да се сагради својеврстни грађевински комплекс „православни Ватикан“, који би, поред храма Светог Саве, садржао шест здања која уоквирују Врачарски плато – Патријаршијски двор, Богословија Свети Сава, Музеј СПЦ, Књижница православља,⁵⁷² велики и епархијски духовни суд и Министарство

---

⁵⁶⁹ Архив Српске православне цркве (у даљем тексту – АСПЦ), Велики Црквени суд – ФХІ. р.32/938, Изградња Музеја, Библиотеке и Богословије Св. Саве.

⁵⁷⁰ Исто.

⁵⁷¹ Исто. Овде се налазе програми за Богословију Св. Сава и Црквеног музеја. Остали документи из ове архиве тичу се само изградње Богословије Св. Саве.

⁵⁷² „Нове појединости о монументалном Светосавском храму“, *Правда*, бр. 351, 16. 12. 1932; Љубомир Љ. Ђеримовић, *Утопија или стварност Патријаршијске порте на Врачару* (Београд: Службени гласник, 2013), 55-54, 66, 71, 91-92, 128; Остаје дилема да ли је библиотечка грађа из Патријаршијске библиотеке из Сремских Карловаца, била предвиђена да се пресели у патријаршијско-престолне структуре на Врачару. В. *Двор Патријаршије у Београду*, приредио

вера.⁵⁷³ Пошто је зграда Митрополије у Београду, из 1850. године, која је служила за потребе средишне црквене власти у обновљењој Србији, као и после Првог светског рата, била у трошном стању и склона рушењу, одлучено је да се поруши и да се на њеном месту сагради нова зграда за потребе Београдско-карловачке архиепископије. Средином 1934. године донета је одлука да се ова зграда привремено уступи Српској патријаршији, па су радови на Врачарском платоу одложени.⁵⁷⁴

Боривој Анђелковић (Београд: Издавачка фондација Српске православне цркве Архиепископије београдско-карловачке, 2013), 21.

⁵⁷³ В. Миодраг Јовановић, *Српско црквено градитељство и сликарство новијег доба* (Београд: Завод за уџбенике, 2007), 199; Постојале су неке индикације државе, седамдесетих година прошлог века, да се уместо Храма Св. Саве направи Дом Св. Саве, у коме би били смештени Музеј СПЦ и Патријаршијска библиотека. Овај предлог Српска православна црква није добро примила, јер је ова локација била планирана за изградњу Храма Св. Саве. В. Вељко Ђурић, *Животописаније патријарха Германа* (Београд: Манастир Сланци, 2011), 350-367.

⁵⁷⁴ Љубомир Дурковић-Јакшић, „Двор Београдско-карловачке архиепископије у Београду”, у *Српска православна црква 1920-1970* (Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1971), 137-139.

4.2. Осврт на развој библиотека у Србији између два светска рата

За време Првог светског рата извршена је територијална подела Србије између Аустроугарске и Краљевине Бугарске. Под аустроугарском влашћу биле су културно-просветне институције у Београду и западном делу Србије, док је већи део источне и југоисточне Србије припао Краљевини Бугарској. Познато је да су од национално-културних институција за време Првог светског рата трагичну судбину проживеле Народна библиотека у Београду, Библиотека САНУ, као и јавне библиотеке у Србији. Пошто је зграда Народне библиотеке била оштећена од бомбардовања, њен фонд је евакуисан и пребачен у Ниш, одакле су га Бугари однели у Софију. Слична судбина је задесила и остале јавне библиотеке у Србији.⁵⁷⁵

После рата се приступило потражњи отетих библиотечких фондова које су однели Бугари, као и реконструкцији фондова Народне библиотеке у Београду и осталих јавних библиотека. Најзнаменитија личност у овом процесу обнове био је управник Народне библиотеке Јован Н. Томић (1869–1932), који је иначе био утемељитељ јавних библиотека и зачетник мреже јавних библиотека у Србији.⁵⁷⁶

Највећи послератни пројекат у домену оснивања библиотека јесте формирање Универзитетске библиотеке у Београду и изградња специјализоване наменске зграде за њене потребе. Изградања је трајала је од 1921. до 1926. године, а зграда је саграђана средствима из фонда задужбине Ендруа Карнегија у висини од 100.000 долара (3.267.210 динара) и донацијом српске државе од 1.143.000 динара.⁵⁷⁷ Ова библиотека биће, у периоду 1929–1937, и седиште првог установљеног удружења библиотекара, Друштва југословенских библиотекара.

Водеће библиотечке институције између два светска рата биле су Народна библиотека, Библиотека САНУ и Универзитетска библиотека у Београду.⁵⁷⁸

---

⁵⁷⁵ Б. Драгосавац, „Јавне библиотеке у Србији од 1901. до 1918. године“ (докторска дис., Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2014), 178-180.

⁵⁷⁶ Исто, 168.

⁵⁷⁷ В. Александра Вранеш, „О зачецима Универзитетске библиотеке и о Урошу Џонићу“, у *Изградња Универзитетске библиотеке у Београду 1919-1925: дневници Уроша Џонића*, (Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 2011), VIII-XI.

⁵⁷⁸ О њиховом библиотечко-организационом пословању између два светска рата в. Миращ Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 139-163; Драгослав Јанковић, „Поводом 50-годишњице рада Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ у Београду“, *Библиотекар* год. 27, бр. 6 (1976): 717-724; Милица Б. Продановић, „Универзитетска библиотека 'Светозар

Веома значајно место заузимала је Библиотека града Београда, која је основана 1928. године. Била је највећа јавна библиотека у Србији, а њена управница Марија Илић Агапова (1895–1984) „успела је да у њој примени сва дотадашња сазнања везана за рад јавних библиотека“.⁵⁷⁹ Без обзира што је период између два светска рата био период великог напретка у српском библиотекарству који се манифестовао кроз велики број отворених библиотека, набављених књига, успостављање међубиблиотечке размене, на једном плану је лоше функционисао. Место које су библиотеке заузимале као установе које прикупљају и чувају књишко благо у буџету Министарства просвете двадесетих година 20. века било је мање од хиљадитог дела (око 0,01%). Ова чињеница на својеврстан начин употпуњује слику какве су биле опште културне прилике у земљи. Од ових буџетских средстава једва су могли да се подмире неопходни материјални трошкови (плате, струја, поправка зграде итд), што значи да су средства за откуп и коришћење књига увек недостајала. Пресудну улогу у финансијској помоћи библиотекама имале су установе задужбинарства, донације и меценарства, које су имале велики утицај на целокупну библиотечку организацију.⁵⁸⁰

Стање није било боље ни тридесетих година 20. века. Разлика је једино у томе што се за библиотечку делатност издвајао 1% укупног годишњег буџета. Ово говори о ниском нивоу читалачке културе, неразвијеном осећају за прикупљање и чување књига, недостатку средстава за откуп старих књига, као и о одсуству политичке свести за установе у којима се стиче благо. Опет је већина средстава коришћења за елементарно одржавање библиотека, док је само једна трећина средстава употребљавана за набавку нових књига. Било је библиотека по унутрашњости Србије које у свом библиотечко-организационом пословању нису имале средстава за набавку књига, што говори о озбиљном културном назадовању. Библиотеке су своје фондове углавном умножавале поклонима, заоставштином, добротворством и добром вољом издавача, што значи да није

Марковић' у Београду“, *Библиотекар* год. 1, бр. 2 (1949): 164-171; Ђуза Радовић, „Стотридесет година Библиотеке Српске академије наука и уметности“, *Библиотекар* год. 25, бр. 1 (1973): 5-39; Урош Џонић, *Изградња Универзитетске библиотеке у Београду 1919-1925: дневници Уроша Џонића* (Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 2011).

⁵⁷⁹ Гордана Стокић Симончић и Жељко Вучковић, „Основни правци развоја библиотекарства у Србији: 1945-1990“, у *Библиотеке и идентитет* (Панчево: Градска библиотека Панчево, 2012), 50.

⁵⁸⁰ Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941. Књ. 1* (Београд: Стубови културе, 1996), 99.

било „изграђене библиотечке политике која би стручно профилисала библиотечке фондове“.⁵⁸¹

Као што се види, материјално стање је било највећи проблем са којим су се сусретале све библиотеке, а међу њима и Народна библиотека у Београду. До Другог светског рата она је била под административним надзором САНУ-а, па је имала обавезу да годишње извештаје подноси управи САНУ-а. Извештај из 1937. године сведочи у каквом је лошем финансијско-организационом стању била Народна библиотека. Из њега се види да се она борила са многим проблемима. Зграда на Косанчићевом венцу⁵⁸² у којој се налазила била је у веома лошем стању, и није било довољно особља. Библиотека је располагала недовољним финансијским средствима и наилазила на неразумевање надлежних власти. Сачуван је и извештај из 1939. године, у коме на једном месту пише да је стање зграде у очајном стању и да библиотечка грађа у целини није осигурана од пожара и влаге. Ови подаци су сасвим довољни да се закључи у каквом су лошем стању биле друге библиотеке у Београду и Србији.⁵⁸³

Са систематским образовањем библиотекарског кадра у Краљевини Југославији започето је тек крајем двадесетих година 20. века. Оно се развијало врло споро, за разлику од других европских земаља.⁵⁸⁴ Друштво југословенских библиотекара, које је основано 1931. године у Београду, у својим правилима⁵⁸⁵ изнело је програм унапређења библиотекарства, са нагласком на неопходност школовања и обучавања кадрова за рад у библиотекама, као и друге важне тачке (уредба о обавезном примерку, међубиблиотечкој сарадњи, размена библиотекара и сл), које на крају нису биле решене.⁵⁸⁶

У оваквом библиотечко-културном окружењу основана је и Библиотека Православног богословског факултета, који је званично почео да ради 6.

---

⁵⁸¹ Исто, 135-136.

⁵⁸² Захваљујући великом ангажману управника Јована Томића, добила је зграду која је нажалост од самог почетка била неподесна, премала и слабо грађена. В. Миrash Кићовић, „Пропаст и обнова Народне библиотека у Београду“, *Библиотекар* год. 1, бр. 1 (1948): 9.

⁵⁸³ Ђуза Радовић, Нав. дело, 34.

⁵⁸⁴ Десанка Стаматовић, „О библиотекарској професији – историја и перспектива“, у *Библиотекарство на крају века: зборник радова*, приредио Добривоје Младеновић (Београд: Библиотекарско друштво Србије, 1996), 4-5.

⁵⁸⁵ В. *Правила Друштва југословенских библиотекара* (Београд: Друштво југословенских библиотекара, 1932).

⁵⁸⁶ Десанка Стаматовић, Нав. дело, 5.

септембра 1920. године.⁵⁸⁷ На четвртој седници Професорског савета, 30. новембра 1920. године, одлучено је да се оформи библиотека као неопходно средство за рад и усавршавање професора и студената.⁵⁸⁸ Њен библиотечки фонд се попуњавао куповањем књига од новчаних прилога, из буџетских кредита, средствима из фондова, новцем од студентских уплата намењеног за општу и семинарске библиотеке, из репарација, као и са легатима разних јавних личности. Часописи су набављани разменом или годишњом претплатом.⁵⁸⁹ Библиотека је имала и правилник о раду, који је ступио на снагу 25. септембра 1933. године.⁵⁹⁰ Њен библиотечки фонд је, до почетка Другог светског рата, бројао 14.500 наслова у 30.000 свезака.⁵⁹¹ Када се узме у обзир лоше материјално стање, што се види у извештајима, оволики број књига био је на задовољавајућем нивоу.

Библиотека Православног богословског факултета основана је баш у периоду када Београд постаје нови српски културни центар, што су до тада били Сремски Карловци. После овакве културне промене, Сремски Карловци су „у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца постали градић у непосредној близини престонице Београда“, што говори о његовој подређеној улози и опадању историјске важности.⁵⁹² Оваква промена је у великој мери утицала на дислоцирање Патријаршијске библиотеке од очију јавности, која је и иначе у то време била недоступна за научни рад, па је Библиотека Православног богословског факултета постала примарнији извор знања за све оне који су се бавили богословском науком.

Из досадшњег излагања види се да Патријаршијска библиотека није више институција која је у жижи интересовања људи од науке, јер су њено место заузеле библиотечке институције у Београду, као и остале јавне библиотеке широм Србије. Чак ни чињеница да су се у фонду Патријаршијске библиотеке

---

⁵⁸⁷ Више о његовом оснивању в. Богољуб Шијаковић и Александар Раковић, *Универзитет и српска теологија: историјски и просветни контекст оснивања Православног богословског факултета у Београду* (Београд: Православни богословски факултет; Институт за теолошка истраживања, 2014).

⁵⁸⁸ Предраг Пузовић, „Библиотека Богословског факултета између два светска рата“, *Српска теологија у двадесетом веку* (2007): 117.

⁵⁸⁹ Исто, 117.

⁵⁹⁰ Исто, 123.

⁵⁹¹ Универзитетска библиотека је 1941. године располагала са 160.000 књига из разних области. В. Бојан Ђорђевић, *Летопис културног живота Србије под окупацијом: 1941-1944* (Нови Сад: Матица српска, 2001), 21.

⁵⁹² Богољуб Шијаковић и Александар Раковић, Нав. дело, 81-82.

налазили веома значајни стари рукописи и публикације из 18. и 19. века, којих није било у фондовима осталих библиотека, нема посебну тежину, јер је за овај богати фонд знао мали број људи. Непостајање било каквог штампаног каталога, неразвијено библиотечко-организационо пословање, недоступност фонда за научни рад, недовољна упућеност јавности о постојању Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима, која се преко двеста година налазила у другој држави, само су неки од разлога због којих она губи своју вишевековну мисију. Она је остала неуклопљена у библиотечке трендове и развој српског библиотекарства после Првог светског рата и није се нашла у систему библиотека у Србији. Нажалост, мора се истаћи да се њен статус ни после Другог светског рата није много променио, што ће се видети у делу рада који је посвећен овом проблему.

4.3. Владимир А. Мајевски као библиотекар Патријаршијске библиотеке (1930–1941)

Патријарх Варнава је, по устоличењу за српског патријарха и по пресељењу у Патријаршијски двор у Сремским Карловцима, пренео своју личну библиотеку у зграду Црквеног суда у Београду,⁵⁹³ коју је 1936. године преселио у нову зграду Српске патријаршије. Након пресељења, у новој згради је затекао остатке старе митрополитске библиотеке и библиотеке београдског митрополита Михаила Јовановића (1826–1898)⁵⁹⁴ и патријарха Димитрија.⁵⁹⁵ Библиотечки фонд ових библиотека сачињавао је једну целину, под називом Митрополитско-патријарашка библиотека у Београду. По ослобађању Србије 1815. године у Београдској митрополији почела је да се формира библиотека, у којој се до 1915. године налазило преко 7650 дела. У току Првог светског рата овај фонд је претрпео велико страдање и био је скоро потпуно уништен. После уједињена Српске патријаршије, обнову фонда започео је патријарх Димитрије. Пошто је Српска патријаршија издвајала финансијска средства само за функционисање Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима, београдски део фонда попуњаван је књигама и часописима које је патријарх Димитрије куповао и добијао на поклон. Важно је напоменути да се у фонду ове библиотеке налазио рукопис српске редакције из 17. века *Тумачење Књиге о Јову*, који се данас чува под сигнатуром Рс 276 у Патријаршијској библиотеци у Београду,⁵⁹⁶ као и неколико старих штампаних књига руске редакције из 18. века.⁵⁹⁷ После смрти патријарха Димитрија, фонд је бројао 2312 дела са око 3819 свезака и данас се чува као посебна целина у Патријаршијској библиотеци, са сигнатуром М. + број.⁵⁹⁸ Патријарх Варнава је, независно од свих фондова Митрополитско-патријарашке библиотеке у Београду и Патријаршијске библиотеке у Сремским

---

⁵⁹³ Данас се на том месту налази Руска амбасада.

⁵⁹⁴ О њему в. Ђоко Слијепчевић, *Михаило – архиепископ београдски и митрополит Србије* (Минхен: Искра, 1980).

⁵⁹⁵ Небојша Лазаревић, „Библиотека Српске патријаршије“: 547.

⁵⁹⁶ Љубомир Стојановић, *Стари српски записи и натписи. Књ. 6* (Београд: САНУ, 1988), 117, 122, 131, 132, 134, 155, 159.

⁵⁹⁷ Исто, 125, 127, 137, 140,

⁵⁹⁸ Богољуб С. Ћирковић, „Библиотеке Српске православне цркве“, 414.

Карловцима, од своје личне библиотеке (око 5496 књига)⁵⁹⁹ формирао нову Патријаршијску библиотеку у новој резиденцији у Београду. Он је имао замисао да од ње створи репрезентативну и модерну библиотеку која би физички била раздвојена од оне у Сремским Карловцима, која би, за разлику од ове нове библиотеке у Београду, добила назив Стара архиепископско-митрополитско-патријарашка библиотека у Сремским Карловцима.⁶⁰⁰

Патријарх Варнава је, након устоличења, за свог блиског сарадника прихватио агилног и поузданог руског емигранта Владимира А. Мајевског (1893–1975),⁶⁰¹ који му је вршио службу секретара, посредника у кореспонденцији, библиотекара и личног биографа.⁶⁰² После смрти Д. Руварца, као привремено решење за библиотекара постављен је архимандрит Викентије Вујић (1874–1939), али је овај, због избора за викарног епископа моравичког са седиштем у Београду, морао да напусти ову службу. Тако је патријарх Варнава за библиотекара

---

⁵⁹⁹ Исто, 417.

⁶⁰⁰ Небојша Лазаревић, Нав. дело, 547.

⁶⁰¹ Владимир (Владислав) Албинович Мајевски рођен је 4. априла 1893. године у Полтави. Своју литерарну каријеру започео је писањем и објављивањем *Путница* 1913. године, после учествовања у Балканским ратовима (1912-1913). После учешћа у Првом светском рату (1914-1918), за време Руског грађанског рата (1917-1922/1923) придружио се 1919. Белој гарди као штабни капетан. Емигрирао је 1920. године преко Крима у Константинопољ, одакле је пребегао у Србију. У Београду је 1931. године завршио Богословски факултет, радио је као новинар и публициста и редовно је одлазио на службе у руску цркву Св. Тројице на Ташмадану. Био је близак пријатељ патријараха Варнаве, код кога је службовао као лични секретар и библиотекар. Својим писањем је допринео развоју руске емиграционе периодике. За време Другог светског рата је био интерниран у немачки концентрациони логор, а по завршетку рата, прво је емигрирао у Швајцарску, а потом у САД, где је био позван да ради као професор на Православном теолошком семинарију Св. Тихона Задонског у Саут Канану (Пенсилванија). Његовим залагањем је и његов деценијски пријатељ, свети владика Николај Велимировић, ангажован у истом училишту. Литерарни опус В. А. Мајевског обухвата широки спектар тема, од историјских до богословских. До краја живота објављивао је књиге и чланке у руској емигрантској штампи. Упокојио се 16. јануара 1975. године и сахрањен је на градском гробљу у Роузлину (Пенсилванија). В. Виктор И. Косик, *Русская церковь в Югославии: (20-40-е гг. XX века)* (Москва: Православный Свято-Тихоновский Богословский институт, 2000), 244; Антуан Нивьер, *Православные священнослужители, богословы и церковные деятели русской эмиграции в Западной и Центральной Европе: 1920-1995: биографический справочник* (Москва: Русский путь, 2007), 304-305; Holy Trinity Orthodox Seminary, "Vladislav Al'bionovich Maevskii, 1893-1975", http://hts.edu/findingaids/bio/maevskii_bio.html (preuzeto 16. 7. 2013); Религиозная деятельность Русского Зарубежья, „Маевский Владислав Альбинович“, http://zarubezhje.narod.ru/mp/m_001.htm (прузето 13. 7. 2013); *Српска библиографија 1868-1944. Књ. 10* (Београд: Народна библиотека Србије, 1994), 42-43; *Српска библиографија 1868-1944. Књ. 16* (Београд: Народна библиотека Србије, 2004), 65-66; Владимир А. Мајевски, „Моји сусрети и живот са владиком Николајем“, *Троичко-Светосавски мисионар: независни српски часопис* бр. 2 (1958): 19; в. Владимир А. Мајевски, „Смрт владике Николаја“, *Троичко-Светосавски мисионар: независни српски часопис* бр. 4 (1958): 8-9.

⁶⁰² Р. Пилиповић и Предраг Ракић обједињују све ове службе у једну и називају је службом суптилног панагиричара. В. Радован Пилиповић и Предраг Ракић, „Лична библиотека патријарха Варнаве“, 179-180.

поставио Мајевског,⁶⁰³ који ће, у Канцеларији патријарха Варнаве у административном систему Српске православне цркве добити истакнуто место.⁶⁰⁴ Што се тиче његове службе библиотекара, имао је посебну одговорност, али и службени задатак да изради лисни каталог за личну библиотеку патријарха Варнаве.⁶⁰⁵

За почетак формирања личне библиотеке патријарха Варнаве и њен институционални почетак узима се 1930. година, о чему сведочи печат на књигама које су сачињавале првобитни фонд са натписом *Лична библиотека Њ. Св. Патријарха Српског Варнаве 1930*. Нешто касније је уведен печат округлог облика (33mm) са патријарашком митром и натписом *Библиотека Њ. Св. Патријарха Варнаве*.⁶⁰⁶ Иначе, првобитни фонд ове библиотеке није настао од тренутка када је он устоличен за патријарха, него се формирао постепено, од његових младалачких и студентских дана.⁶⁰⁷ Постоји печат на књигама са натписом *Библиотека митрополије скопљанске (1910–1920), Скопље*, који осликава период формирања и уобличавања фонда, за време Варнавиног управљања Дебарско-велешком епархијом. После уједињења Српске патријаршије, 17. новембра 1920. године је изабран за скопског митрополита.⁶⁰⁸ Овај печат се појављује на књигама које су у фонд ушле и после 1920. Р. Пилиповић и Р. Ракић наводе да је намера ове инскрипције била обележавање десетогодишњице тријумфа „српске ствари“ после завршетка Првог светског рата на југу Србије и у Повадарју и десетогодишњица управљања Велешко-дебарком епархијом.⁶⁰⁹ У овом делу фонда, са горенаведени печатом, Мајевски је ујединио Варнавину студентску библиотеку, коју углавном чине наслови набављени за време студирања на Духовној академији у Санкт Петербургу, књиге које је набављао за време управљања Дебарско-велешком епархијом, присвојене књиге које је затекао у згради Скопљанске епархије и заостале књиге од имовине

---

⁶⁰³ Исто.

⁶⁰⁴ Исто, 172.

⁶⁰⁵ Код Н. Лазаревића налази се податак да је Д. Руварац умро 1928. године и да је после његове смрти место сталног библиотекара било упражњено неколико година, а ову дужност обављали су патријаршијски слижбеници. Како је дошао да ових нетачних информација, није познато. Знамо да је Д. Руварац преминуо 3. децембра 1932. године, а према горенаведеном документу, на његово место је одмах постављен нови библиотекар.

⁶⁰⁶ Радован Пилиповић и Предраг Ракић, Нав. дело, 180.

⁶⁰⁷ Исто, 172 и 183.

⁶⁰⁸ Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 52.

⁶⁰⁹ Радован Пилиповић и Предраг Ракић, Нав. дело, 175.

егзархијских бугарских владика и клирика по Старој Србији и Македонији.⁶¹⁰ Од књига егзархијских владика посебно се издвајају књиге велеског митрополита Мелетија, о историји македонског питања, о организацији и прошлости егзархије, о српско-бугарским односима итд. На свим књигама се налази печат *Велески митрополит Мелетиј*.⁶¹¹

Библиотечко-каталожско уређење ове библиотеке Мајевски није радио по стандардним библиотекарским правилима. Књиге није слагао по формату, периодична издања је груписао по годинама и коричио. Грађу је уписивао у инвентарну књигу и слагао на полице онако како пристиже. Ово јесте нека врста *numerus curens* поретка, али без раздвајања монографских од серијских публикација. За све библиографске јединице је израдио лисни каталог. Свака каталогизована библиографска јединица је смештена на каталожком листићу формата 13,5x11cm (Прилог 11). Испод одреднице, у доњем левом углу уписани су место и година издања, а у доњем десном углу сигнатура. Каталожка обрада библиографских јединица садржи елементарне податке, што је сасвим разумљиво ако се има у виду чињеница да је он имао и других службено-канцеларијских задужења и обавеза.⁶¹²

Увидом у фонд који су извршили Р. Пилиповић и Р. Ракић, испоставило се да недостаје књига под сигнатуром П I 1. Они су дошли до логичне претпоставке да се на овом месту налазила књига духовне садржине, највероватније *Библија* или *Нови завет*. На следећој сигнатури налази се књига *Акатист светом Јовану претечи и Крститељу Господњем* на црквенословенском језику из 1901. године (московско издање), вероватно због тога што је Јовандан била крсна слава патријарха Варнаве. Аутори напомињу да његова библиофилија није била израз острашћене библиоманије, него поштовање људског литерарно-културолошког стваралаштва исписаног на папиру. О томе сведочи податак да је ретко потписивао књиге, осим у изузетним приликама, као што је имао обичај да се потписује на књигама које је лично добио од аутора. Оваква врста потписа имала је функцију памћења и успомене, па су потписи били кратки и прецизно датирани. У фонду се налазе књига које су писали руски емигранти, од којих је он добијао

---

⁶¹⁰ Исто, 175.

⁶¹¹ Исто, 182.

⁶¹² Исто, 181.

по један специјално увезани примерак од сваког наслова, са посветом аутора и издавача. Постоји и велики број наслова периодике на разним језицима, које је он набављао од својих студентских дана до смрти. Према каталошкој обради Мајевског, међу последњим насловима (од сигнатуре П I 5116 до П I 5260) налазе се публикације, памфлети и брошуре о Конкордатској кризи.⁶¹³

Велико богатство ове библиотеке одражава културно сведочанство живота и рада патријарха Варнаве, чији фонд по Р. Пилиповићу и Р. Ракићу броји око 6500 књига.⁶¹⁴ Коришћење грађе из библиотеке помогло му је за састављање два есенцијална рада⁶¹⁵ и великог броја посланица.⁶¹⁶

Колико је патријарх Варнава поштован као велики љубитељ књиге и чувар књижног блага Српске православне цркве, сведочи једно писмо из 1931. године у коме му се Друштво библиотекара Југославије обраћа као његовом покровитељу и тражи од њега помоћ око прикупљања података о црквеним и манастирским библиотекама (Прилог 12). Поред ове молбе, патријарх Варнава је умољен за још два предлога: „да глава цркве препоручи свештенству оснивање комуналних библиотека, које би биле једне од важних основица широког народног просвећивања и истинског напретка народне културе“ и „да преузме мере за спасавање уметничког и књижевног инвентара у нашим манастирима који се, по многим сигурним извештајима, полако смањују, и смањиваће се све више ако се не предузму одлучне мере, од којих је врло значајна: инвентарисање свег књижевног (рукописног) и уметничког блага, и да се то благо чува под строгим и редовном контролом на основу тог инвентара“.⁶¹⁷

---

⁶¹³ Исто, 181-185.

⁶¹⁴ Исто, 172.

⁶¹⁵ Варнава Росић, *Српска православна црква у прошлости и садашњости: њена улога и њен значај у историји нашега народа: беседа Његове светости патријарха српског Варнаве којом је отворио прво заседање Патријаршијског савета у Сремским Карловцима а дан 29/16. маја 1934. године* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1935); Варнава Росић, *Значај васкрсења христовог и Светосавске православне цркве за српски народ – размишљања о ускрсу 1937* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1937).

⁶¹⁶ Ненад Идризовић, „Дела (посланице, беседе и размишљања) патријарха Варнаве“, у *И живот за православље: зборник радова поводом 75-годишњице упокојења патријарха Варнаве*, уредник Вељко Ђурић Мишина (Београд: Храм Св. Саве; Подгорица: Књижевна задруга Српског народног вијећа; Пљевља: Српски културни центар „Патријарх Варнава“, 2012), 195-209.

⁶¹⁷ У завршној фази издаде овог доктората, Гордана Стокић Симончић пронашла је, истражујући архиву Друштва југословенских библиотекара сачувану у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ у Београду, три документа која сведоче о оствареним контактима и акцијама које су из њих проистекле. Захваљујући њеној љубазности, ова драгоценост сведочанства у прилици смо да по први пут објавимо стручној јавности у прилозима овог рада.

Из приложеног се види да је Друштво библиотекара Југославије имало жељу да преиспита стање црквених и манастирских библиотека како би им нашло место у систему библиотека у Србији. Када се види да се око књижних збирки манастирских библиотека није водило много рачуна, није нимало чудно што је Патријаршијска библиотека била у сличном стању.

Наредне 1932. године патријарх Варнава обавештава Друштво библиотекара Југославије да је Свети архијерејски синод „путем расписа, препоручио свештенству да узме учешће у оснивању комуналних библиотека“.⁶¹⁸ Исто тако је, по оснивању Црквено-просветног одсека 1933. године, достављен допис свим епархијским архијерејима да Светом архијерејском синоду доставе спискове свих књига које се налазе у црквеним, манастирским, богословским и задужбинским библиотекама на подручју њихових епархија. На основу тога је Свети архијерејски синод донео следећу одлуку:

„Свети Архијерејски Синод у седници својој под горњим бројем и датумом донео је следећу одлуку:

„Умолити Г. Г. Епархијске Архијереје да Светом Архијерејском Синоду пошаљу списак књига које се налазе у црквеним и манастирским библиотекама, са тачним назначењем назива књиге, које издање, у колико делова и какве је садржине, име писца и кад је штампано.

С обзиром да је ово замашан посао и да изискује доста времена да се списак сачини како треба и да буде јасан, читак и прегледан, Свети Архијерејски Синод скреће пажњу Г. Г. Архијерејима да зато треба оставити довољан рок, па кад се сви спискови у дотичној епархији прикупе, послати их Светом Архијерејском Синоду с позивом К. Син. Бр. 10237/зап. 2752 од 18/5 новембра 1933. године.“⁶¹⁹

Овај синодски допис је послат свим епархијама Српске православне цркве, али у Архиви Патријаршијске библиотеке нашли смо само спискове појединих епархија. Достављени су спискови књига на подручју Архиепископије београдско-карловачке, с тим да их Архијерејска намесништва сремско-карловачко и румско нису доставила јер није било парохије која је имала црквену

---

⁶¹⁸ Архива Светог архијерејског синода (у даљем тексту – АСАС), бр. 4437/зап. 197 од 25/12 фебруара 1932.

⁶¹⁹ АСАС, бр. 10237/зап. 2752 од 18/5 новембра 1933.

библиотеку;⁶²⁰ парохијских библиотека Епархије пакрачке;⁶²¹ манастирских и црквених библиотека Епархије захумско-херцеговачке;⁶²² спискови књига које се налазе у манастирима Довоље, Бање код Прибоја на Лиму, Свете Тројице код Пљеваља и црква у Челебићу, Травнику, Горажду, Мокром, Чајничу и Штрпцима (Епархија добро-босанска);⁶²³ спискови књига у црквеним и манастирским библиотекама Епархије бањалучке;⁶²⁴ спискови књига манастирских библиотека Епархије нишке;⁶²⁵ попис библиотеке манастира Житомислић;⁶²⁶ спискови књига свих црквених и манастирских библиотека у Епархији црногорско-приморској, са напоменом да оне цркве и манастири који нису доставили спискове немају формиране библиотеке.⁶²⁷

Патријарх Варнава се на празник Преображења Господњег 1936. године званично преселио у ново, привремено,⁶²⁸ седиште Српске патријаршије.⁶²⁹ Зграда Патријаршије саграђена је према пројекту руског архитекте Виктора Викторовича Лукомског (1884–1947), у сарадњи са конструктором Војиславом Зађином (1888–1951).⁶³⁰ Црквено-административне канцеларије, архива и сала за духовни суд смештени су у сутерену и приземљу. На првом спрату се налази патријарахов кабинет, апартман, параклис Св. Симеона Мироточивог, библиотека (данас легат патријараха Варнаве), трпезарија, сала за пријем и апартмани за високе госте. Други спрат је резервисан за радне просторије – сала за седнице, дворане за одржавање Архијерејског сабора, Синода и Патријаршијског савета. Источну страну зграде чини четвороспратни депаданс са апартманима за архијереје. Обезбеђене су просторије за смештај Библиотеке, Архива и Музеја. О свему

---

⁶²⁰ АСАС, бр. 5636/зап. 2 од 19 октобра 1935.

⁶²¹ АСАС, бр. 5636/зап. 12 од 27 марта 1934.

⁶²² АСАС, бр. 8764/зап. 12 од 30 новембра 1934.

⁶²³ АСАС, бр. 9303/зап. 7 од 24 децембра 1934.

⁶²⁴ АСАС, бр. 3061/зап. 5 од 23 априла 1934.

⁶²⁵ Архива Манастира Св. Петке, бр. 136 од 17 децембра 1934.

⁶²⁶ Архива Манастира Житомислића, бр. 30/32 без датума и године.

⁶²⁷ АСАС, бр. 4720/зап. 29 од 16 маја 1934.

⁶²⁸ Зграда за потребе Београдско-карловачке архиепископије била је привремено пренамењена пре него што је саграђена и постала је решење за потребе Српске патријаршије до изградње Патријаршијског двора на Врачарском платоу, која никада није реализована.

⁶²⁹ „Н. Св. Патријарх Варнава преселио се у своју резиденцију; Св. архијерејски синод отпочео свој рад у новом патријаршијском двору у Београду; Сеоба Патријаршије из Срем. Карловаца у Београд”, *Гласник СЛСПЦ* год. XVII, бр. 22-23 (1936): 508.

⁶³⁰ *Двор Патријаршије у Београду*, 24.

овоме извештава Мајевски.⁶³¹ Спољашњи изглед зграде, која је у потпуности задовољила потребе Српске патријаршије и њене наручиоце, оставља утисак симбола снажне и уједињене Српске православне цркве.⁶³²

Приврженост и љубави Мајевског према патријарху Варнави и његовој библиотеци, потврђује и његово реаговање на чланак „Библиотека у којој се међу књигама чувају и иконе – Патријаршијска библиотека у Београду броји око осам хиљада књига“ у *Политици* од 30. јануара 1940. године. Аутор (иницијали С. П.) је написао чланак на основу информација добијених од свештеника Хранислава Ђорића (1899–1991),⁶³³ референта Светог синода, који је неколико дана пре објављивања текста постао управник Патријаршијске библиотеке у Београду. На почетку се налази податак да више није редак случај да свештенство Српске православне цркве, поред завршене средње богословије и богословског факултета, има и докторате одбрањене код нас или у иностранству. Указао је да је овакав висок степен образовања захтевао формирање библиотека и читаоница при свакој Епархији. Он даље наводи информације о Патријаршијској библиотеци у Београду, па прво каже да је она највећа и најбогатија после Карловачке патријаршијске библиотеке и библиотеке вршачког епископа Викентија Вујића. Располагала је са око 8000 књига, које су припадале митрополитима Инокентију и Михаилу и патријарсима Димитрију, Варнави и Гаврилу. Бригу о њеном библиотечко-организационом пословању води Свети архијерејски синод, који на годишњем нивоу предвиђа материјална средства за набавку нових књига. Поред штампаних књига има извештан број старих рукописних богослужбених књига, али су оне у лошем материјалном стању, јер им недостају корице и поједини листови. Све књиге су физички смештене у рафове и ормане, за које је израђен азбучни лисни каталог. Њен фонд стоји на располагању патријарху и свим архијерејима Српске православне цркве, као и патријаршијским службеницима

---

⁶³¹ Владимир А. Мајевски, *Народни патријарх: (Његова светост Варнава)*. Књ. 2, 54-55.

⁶³² Александар Кадијевић, „Београдски период рада архитекте Виктора Викторовича Лукомског (1920-1943)“, *Годишњак града Београда* књ. XLV-XLVI (1998-1999): 125-128.

⁶³³ Потоњи патријарх Герман на трону СПЦ је био од 1958 до 1991. године. Рођен је у Јошаничкој Бањи. Основну школу је завршио у Великој Дренови и Крушевцу, а богословију у Београду и Сремским Карловцима 1921. Завршио је Православни богословски факултет 1924. године. Прво је био мирски свештеник, а када је остао удов 1951. године замонашио се у манастиру Студеница, добивши име Герман. Исте ове године хиротонисан је за викарног моравичког епископа. Од 1938. до 1956. године обављао је службу референта, а касније и главног секретара Светог архијерејског синода. Године 1956. постављен је за жичког епископа, одакле је 13. септембра 1958. године наследио патријарха Викентија. В. Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 133-135.

који студирају или се баве науком.⁶³⁴

Мајевском се није свидела саржина чланка, јер је по њему Патријаршијска библиотека у Београду припадала у целини патријарху Варнави. Аутор је очигледно имао информацију да се лична библиотека патријарха Варнаве и Митрополитско-патријарашка библиотека (остаји библиотека београдских митрополита и патријарха Димитрија) води као једна целина – Патријаршијска библиотека у Београду. Његово неслагање објављено је у чланку „Нешто о Патријаршиској библиотеци“ у *Пастирском гласу* од 1. марта 1940. године у коме се Мајевски потписао псеудонимом (иницијал Ч). После приложене историје настанка и формирања Патријаршијске библиотеке у Београду, која је настала великим залагањем патријарха Варнаве, стоји да је располагала са 8000 примерака.⁶³⁵ А у наставку пише:

„На супрот многим псеудо-културним људима, а који се налазе на високим положај и који, по угледу на разне ратне богаташе, своје библиотеке украшавају делима скупоценим повезима, да би им библиотека била само украс стана и канцеларије Блаженопочивши је често користио ову своју библиотеку. Он је из ње узимао разна дела, која су му служила за спремање његових високих дужности, а све своје слободно време редовно је у њој проводио читајући дела разних научника и писаца, пратећи сва нова стварања из области науке, литературе и осталог мисаоног стваралаштва, радећи на свом личном усавршавању, без обзира на свој високи положај.

Дакле, из свега овога јасно је, да је Патријаршијска библиотека у Београду стварно библиотека Блаженопочившег Патријарха Варнаве, јер је скоро све књиге, које се у њој налазе, набавио и прибавио за време свог кратког али плодног и националног живота сам он и да незнатни део брошурица и осталих раздвојених књига, које се у њој налазе, а које су остале из библиотека Патријарха Димитрија и Митрополита Михаила, не може ни у ком случају мењати карактер саме библиотеке т. ј. мењати несумњиво истину, ко је ову библиотеку створио и стварао годинама.“⁶³⁶

---

⁶³⁴ С. П., „Библиотека у којој се међу књигама чувају и иконе“, *Политика*, уторак 30. јануар 1940, 13.

⁶³⁵ Постоји неслагање са Б. Ћирковићем, који каже да има око 5496 књига, а Р. Пилиповић и Р. Ракић, кажу да има око 6500 књига.

⁶³⁶ Ч., „Нешто о патријаршиској библиотеци“, *Пастирски глас: лист за верску обнову српског*

После ових похвалних речи о патријарху Варнави и правом идентитету Патријаршијске библиотеке у Београду, у наставку се налази прави разлог реакције Мајевског:

„Чланак у 'Политици', који другачије каже, написан је на основу података, који је дао о. Хранислав Ђорић, референт светог Синода, који је у библиотеку ушао пре неколико дана и који је због тога не познаје добро. Иначе да је о. Ђорић, кога познајемо као истинитољубивог човека од раније, знао све ово што горе износимо свакако би се сетио онога Руса, који је до пре кратког времена био у тој библиотеци и који је исту годинама, даноноћно сређивао и уређивао и збиља је уредио, како се само може пожелети, јер он заиста заслужује велику захвалност за његов предани рад. Да је ово о. Ђорић знао свакако би захтевао да слика онога Руса дође поред његове, ако не на прво место.

Било је ту још неких нетачности у поменутом чланку, али нас не интересује, пошто се односе на личност о. Ђорића.⁶³⁷

Мајевски је, дакле, управо одступио са позиције библиотекара Патријаршијске библиотеке и очигледно да је заборављање „онога Руса“, да ли случајно или намерно, погодило његову сујету. Осећа се и љутња на Х. Ђорића што није аутора послао код њега, како би добио исправне информације. Можда се осећао и мало увређеним што, после толико труда око сређивања ове библиотеке, није остао и даље њен библиотекар, него је то поверено Х. Ђорићу који о библиотечкој организацији није знао скоро ништа. Сасвим је разумљиво његово реаговање због великог уложеног ангажмана и утрошеног времена за сређивање библиотеке, а и његове хришћанске љубави према патријарху Варнави, коме није био само „један од“ патријаршијских службеника, него пре свега одани пријатељ.

4.3.1. Реорганизација Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима и Београду

Патријарх Варнава се, пре смрти, заинтересовао за Патријаршијску библиотеку која је остала у старом Патријаршијском двору у Сремским

народа, 1. март, бр. 22, 1940, 2-3.

⁶³⁷ Исто, 3.

Карловцима. Пошто је знао културну вредност ове библиотеке, он није хтео да она остане само „непорцењиво закопано благо“, него је имао жарку жељу да је организационо унапреди и прошири. Мајевски, као његов лични секретар и библиотекар, учинио му се као поуздан човек за овај подухват. Њему је, по постављену за библиотекара, стављено у дужност да обједини све библиотечке фондове који су се налазили у Сремским Карловцима (библиотеку Карловачке богословије – Богословског училишта, библиотеку Богословског друштва „Слога“ и библиотеку архимандрита Илариона Руварца) и да их припоји Патријаршијској. Реорганизација и уређење укључивали су и спајање Митрополитско-патријарашке библиотеке у Београду и личне библиотеке патријарха Варнаве. Ових пет библиотека, заједно са Патријаршијском библиотеком у Сремским Карловцима, чинило је једну целину – Патријаршијску библиотеку у Сремским Карловцима и Београду.⁶³⁸ Како је изгледао процес реорганизације, најбоље је описао Мајевски:

„(...) настојањима Њ. св. патријарха Варнаве стоји и уређење, реорганизација и умножавање Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима. Као основа за ову библиотеку је послужила стара митрополитско-патријаршијска библиотека у Сремским Карловцима, која има славну историју, – историју више од 200 године – испуњену многим светлим страницама. Осим ове, у Срем. Карловцима су биле још и ове библиотеке: књижница Карловачке богословије, друштва 'Слога' и библиотека познатог историчара архимандрита Илариона Руварца. За време (Првог светског) рата страдале су све ове библиотеке, – која више, која мање. Најмање је страдала Патријаршијска библиотека, док је библиотека 'Слога' готово разнесена. Осим тога из ових библиотека је позајмљено неколико хиљада књига, од којих је настојањем садашњег патријарха Варнаве враћено више од 4800 књига, библиографски ретких.

Њ. св. патријарх интересујући се за Патријаршијску библиотеку и знајући да уопште библиотека није само стовариште старих књига, где се чува културно благо, – зажелио је не само да васкрсне, већ такође да је прошири и обнови. Он је у првом реду решио да је доведе у одговарајући поредак и да је реорганизује по начелима, која би омогућила позитивне услове за културни рад и даља

---

⁶³⁸ Овде је дошло до неслагања са Н. Лазаревићем, који је Митрополитско-патријаршијску библиотеку у Београду поделио на три целине, иако се иначе у Патријаршијској библиотеци води као једна. В. Небојша Лазаревић, „Библиотека Српске патријаршије“: 548.

истраживања у њој. Стога је, било решено да се прошири присједињавањем 'Књижнице Карловачке богословије' и библиотеке друштва 'Слога', а исто тако да се набаве за Патријаршијску библиотеку и нове књиге.

Имајући у виду овај циљ, створен је био план реорганизације и отпочео рад, како би чувена Патријаршијска библиотека стварно заузела достојну висину и што продуктивније служила својој високој сврси. Сада све горе наведене библиотеке састављају једну целину под именом – 'Патријаршијска библиотека' и како је у почетку било већ споменуто, тако исто треба и на крају подвући да сва заслуга око проширења, уређења и стварања Патријаршијске библиотеке – припада искључиво личном заузимању и старању Њ. св. патријараха Варнаве, коме не само да припада иницијатива за њено стварање, него и давање детаљних упутства за рад библиотекару⁶³⁹.

Идеја патријарха Варнаве за реорганизацију Патријаршијске библиотеке вероватно је дошла у контексту споменуте молбе Друштва библиотекара Југославије, јер је ово био начин да се она укључи у систем библиотека у Србији.

Са великом пажњом, Мајевски је библиотечку грађу „очистио, нумерисао, класифицирао, инвентарисао и израдио азбучни и „реални“ (стручни) каталог“⁶⁴⁰, који се налазио у деветнаест сандука са покретном картотеком.⁶⁴¹

Што се тиче набавке нових књига, патријарх Варнава је донео одлуку којом би се фонд редовно допуњавао, о чему сведочи следећи податак:

„У вези одлуке Син. бр. 647/зап. 186 од 18/6 фебруара 1936 године, а с обзиром, да ће се у патријаршијским библиотекама у Београду и Сремским Карловцима, чувати дела и листови богословске садржине и водити евиденција о књигама религиозног карактера, наређује се: да се све књиге и листови чији су писци: свештена лица, слушаоци Богословског факултета, ученици богословија или црквене установе, имају достављати у по једном примерку бесплатно Патријаршијским библиотекама у Београду и Сремски Карловцима.“⁶⁴²

Библиотечка организације Патријаршијске библиотеке коју је спроводио Д. Руварац није се свидела Мајевском, па је он покушао да изврши реорганизацију и

⁶³⁹ Владимир А. Мајевски, *Народни патријарх: (Његова светост Варнава)*. Књ. 2, 59-60.

⁶⁴⁰ Небојша Лазаревић, Нав. дело, 548 и 550.

⁶⁴¹ Исто, 550.

⁶⁴² „Патријаршијске библиотеке“, *Преглед: полуслужбени орган свештеничког удружења Епархије жичке* год. 27, бр. 4 (1936): 38.

да јој да ново уређење. Он није хтео да она буде више застарела библиотека затвореног типа, већ модерно организована јавна библиотека, чија би богата библиотечка грађа била приступачна свим научним истраживачима. Чак је припремио и правила за ново библиотечко организовање, али ово није успео да спроведе до краја, јер му је за овако велики подухват био потребан стручни тим библиотекара и више стручног знања.⁶⁴³ У сваком случају, ово нимало не умањује његов труд и пожртвованост, које је он неизмерно пружао и поред свих својих службених обавеза.

После смрти патријарха Варнаве, за следећег патријарха изабран је Гаврило Дожић, 21. фебруара 1938. године.⁶⁴⁴ Службу библиотекара у Патријаршијској библиотеци поново је поверио Мајевском.

У Уредби о установљењу положаја и службених односа чиновника и осталих службеника за спољну црквену управу и о њиховим припадностима налазе се само општи услови за стицање звања библиотекара, без навођења његових дужности.⁶⁴⁵ Две година касније, 1940, када је донето „Привремено упуство за унутрашње пословање Патријаршијске управне канцеларије“ у смислу чл. 12. и 14. *Уредбе о организацији Патријаршијске управне канцеларије* у чл. 13. установљене су дужности библиотекара, по којима је он службеник Патријаршијског управног одбора и његове дужности су: „да чува Патријаршијску библиотеку; да води инвентар свију књига; да чини предлоге за унутрашње уређење библиотеке и предлаже Правилник за уређење ове и да подноси годишњи извештај о стању Патријаршијске библиотеке“.⁶⁴⁶

Доношење овакве уредбе поклапа се са периодом када је библиотечки фонд из старог Патријаршијског двора требало да се пресели у нову зграду за потребе Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима и да почне са радом.⁶⁴⁷ Пре него што је требала да се пресели, на захтев патријарха Гаврила,

---

⁶⁴³ Небојша Лазаревић, Нав. дело, 549.

⁶⁴⁴ Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 109.

⁶⁴⁵ *Уредба о црквенојерархијским службеницима Српске православне цркве и њихових припадностима* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1936), 69.

⁶⁴⁶ „Привремено упуство за унутрашње пословање Патријаршијске управне канцеларије у смислу чл. 12 и 14 Уредбе о организацији Патријаршијске управне канцеларије“, *Гласник СЛСПЦ* год. XXI, бр 4. (1940): 119.

⁶⁴⁷ Vladimir Mitrović, *Arhitekta Đorđe Tabaković: (1897-1971)* (Petrovaradin: Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, 2005), 148; Радован Миљковић, „Патријаршијска библиотека у Ср. Карловцима“, *Гласник СЛСПЦ* год. 20, бр 7 (1940): 263.

извршен је детаљан преглед фонда, чије стање је изгледало овако:

Стара архиепископско-митрополитско-патријарашка библиотека по инвентару имала је 7739 бројева, недостојало је 340 инвентарских и 170 празних, што је укупно на лицу места износило 7229 бројева (без резервисаних). Стање фонда по предметним областима:

Теологија – 779 бројева; на лицу места се налазило 752; недостајало 27.

Право – 547 бројева; на лицу места се налазило 508; недостајало 39.

Филозофија и педагогика – 177 бројева; на лицу места се налазило 173; недостајало 4.

Историја – 424 броја; на лицу места се налазило 407; недостајало 17.

Етнографија и статистика – 136 бројева; на лицу места се налазило 122; недостајало 14.

Грчке и римске књиге – 146 бројева; на лицу места се налазило 143; недостајало 3.

Филологија и археологија – 387 бројева; на лицу места се налазило 367; недостајало 20.

Српске књиге – 2414 бројева; на лицу места се налазило 2155; резервисаних 10; недостајало 89.

Румунске књиге – 172 броја.

Руске књиге – 891 број; на лицу места се налазило 843; недостајало 48.

Медицина – 450 бројева; на лицу места се налазило 444; недостајало 6.

Математика и природне науке – 247 бројева; на лицу места се налазило 232; недостајало 15.

Немачки класици – 60 бројева.

Речници – 143 броја; на лицу места се налазило 139; недостајало 4.

Мађарске књиге (заоставштина патријарха Георгија Бранковића) – 204 броја.

Библиотека Захарија Орфелина – 102 броја; на лицу места се налазило 99; недостајало 3.

Различито – 460 бројева; на лицу места се налазило 409; недостајало 51.

Рукописи и рукописне књиге – 256 бројева; на лицу места се налазило 253; недостајало 3.

Рукописи архимандрита Јована Рајића – 38 бројева.

Турски фермани – 4 броја.

Бакрорези – 4 броја.

Планови Сремских Карловаца – 2 броја.

Библиотека архимандрита Илариона Руварца – 1848 бројева; на лицу места се налазило 1690; недостајало 158.

Библиотека Карловачке богословије (Богословско училиште) – 6320 бројева; на лицу места се налазило 5445; недостајало 875. Стање фонда по предметним областима:

Теологија – 3459 бројева; на лицу места се налазило 62; недостајало 538.

Богослужбене књиге – 62 броја; на лицу места се налазило 48; недостајало 14.

Филозофија – 243 броја; на лицу места се налазило 203; недостајало 40.

Историја – 271 број; на лицу места се налазило 234; недостајало 37.

Филологија – 154 броја; на лицу места се налазило 129; недостајало 25.

Педагогика – 149 бројева; на лицу места се налазило 128; недостајало 21.

Право – 163 броја; на лицу места се налазило 155; недостајало 8.

Књижевност – 446 бројева; на лицу места се налазило 336; недостајало 110.

Различно – 1283 броја; на лицу места се налазило 1201; недостајало 82.

Листови – 90 бројева.

По овом инвентарном попису, у Патријаршијској библиотеци у Сремским Карловцима налазило се 16.584 наслова, недостајало је 1377, резервисаних је било 170, тако да је на лицу места било 15.037 наслова (преко 20.000 свезака). По последњим прорачунима, пред почетак Другог светског рата, целокупни библиотечки фонд Патријаршијске библиотеке бројао је преко 40.000 наслова.⁶⁴⁸

Када смо, приликом истраживања, проверавали инвентарне књиге у Патријаршијској библиотеци, пронашли смо једну инвентарну књигу *Старе архиепископо-митрополитско-патријарашке библиотеке*, у којој нема записан датум инвентарисања, ни потпис одговорног лица. Стоји само утиснут печат

---

⁶⁴⁸ Небојша Лазаревић, Нав. дело, 548-550.

Патријарашка библијотека у Карловцима. Подела је урађена по истом принципу као што је изложио Н. Лазаревић, али има неких одступања:

Теологија – 953 броја.

Право – 639 бројева.

Филозофија и педагогика – 213 бројева.

Историја – 530 бројева.

Етнографија и статистика – 155 бројева.

Грчке и римске књиге – 150 бројева.

Филологија и археологија – 460 бројева.

Српске књиге – 2879 бројева.

Румунске књиге – 212 бројева.

Руске књиге – 980 бројева.

Медицина – 463 броја.

Математика и природне науке – 259 бројева.

Различно – 526 бројева.

Према овом инвентару, свака предметна област има више књига него код Н. Лазаревића. Насумично смо проверили на лицу места и утврдили да се књиге према овом, новопронађеном, инвентару налазе у фонду. Колико њих недостаје, може да се утврди када се буде радила ревизија фонда Патријаршијске библиотеке. Покушали смо да пронађемо инвентарне књиге које је користио Н. Лазаревић, али нажалост, нисмо успели да их лоцирамо. У библиографији на крају његове студије, нема нигде помена о архивским изворима, које је засигурно користио.

Остаје још једна недоумица, да ли је Патријаршијска библиотека у Београду за време Другог светског рата имала библиотекара или не. Код Саве Вуковића пронашли смо податак да је Емил Мариновић (1902–1982) до избора за славонског епископа 1948. године, када је по монашењу добио име Емилијан, био библиотекар Патријаршијске библиотеке и парохијски свештеник.⁶⁴⁹ За време Другог светског рата је службовао у цркви Св. Апостола Петра и Павла у Београду (Топчидерска црква), што може да доведе до закључка да је ову службу

---

⁶⁴⁹ Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 186.

обављао као библиотекар Патријаршијске библиотеке у Београду. Нажалост, нисмо нашли ништа о библиотеци у овом периоду, па ово остављамо као отворено питање.

4.3.2. Шта се десило са рукописом Владимира А. Мајевског о историји Патријарашијске библиотеке?

Податак да Мајевски припрема за штампу књигу о историји Патријаршијске библиотеке налази се у чланку који је Љ. Дурковић-Јакшић приписао Исидори Секулић⁶⁵⁰ „Најстарија српска библиотека. Патријаршијска библиотека у Ср. Карловцима добија своју нову модерну зграду“:

„Данашњи библиотекар Патријаршијске библиотеке г. Владислав Мајевски, који је ретким трудом веома лепо средио толико књига припрема историју целокупне патријарашке библиотеке и нада се, пошто се са рукописом налази при крају, да ће она изићи из штампе приликом сеобе у нове просторије. С обзиром да је досадашња литература о овом ретком благу сиромашна, ново исцрпно дело г. Мајевског да ће много података научницима и омогућити им далеко боље сналажење међу огромним бројем књига, од којих не зна човек, коју би пре дохватио, већ према спољном достојанственом изгледу.“⁶⁵¹

У чланку „Патријаршијска библиотека у Ср. Карловцима“, који је Радован Миљковић написао поводом изградње нове зграде Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима такође постоји сличан податак. Он ставља напомену да опширну историју Патријаршијске библиотеке, са снимцима најзнаменитијих рукописа, припрема патријаршијски библиотекар Владимир А. Мајевски и да ће ускоро бити штампана.⁶⁵²

На основу ова два податка, видимо да је реч о књизи која би била од великог значаја за упознавање са историјатом Патријаршијске библиотеке, али и за сва каснија истраживања њене прошлости и чији би садржај био опширнији и детаљнији од *Историје Архиепископско-митрополитско-патријарашке*

⁶⁵⁰ Више о овоме у поглављу о историји зграде Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима.

⁶⁵¹ Љубомир Дурковић-Јакшић, „Нови значајни подаци о Патријаршијској библиотеци и њеној згради у Сремским Карловцима“: 31.

⁶⁵² Радован Миљковић, „Патријаршијска библиотека у Ср. Карловцима”, 263.

библиотеке у Сремским Карловцима Димитрија Руварца. Књига никада није објављена, а и не налази се у библиографији радова Мајевског.⁶⁵³ Без обзира на ову чињеницу, покушали смо да нађемо било какав податак о постојању рукописа. Прво смо прегледали регистар његове личне заоставштине, која се чува на Православном семинарију Св. Тројице у Џорданвилу (Њу Јорк). Нема ништа што би могло да указује на постојање рукописа, осим нерастумачених 18 слика илуминираних рукописа из неидентификоване библиотеке.⁶⁵⁴ Можда су у питању рукописи из Патријаршијске библиотеке, што се поклапа са напоменом Р. Миљковића, али не мора да значи.

Захваљујући истраживачком раду Р. Пилиповића и Р. Ракића, пронађен је један документ у коме Мајевски потражује финансијску надокнаду за трошкове штампања историје Патријаршијске библиотеке. Неколико месеци након смрти патријараха Варнаве, он подсећа Патријаршијски управни одбор о његовом ангажману око писања и штампања књиге *Историја Патријаршијске библиотеке*. Истиче да се посла прихватио на иницијативу патријарха Варнаве 1934. године, због чињеница да је Патријаршијска библиотека „најстарија у Југославији, постоји од пре 231 годину“ и што је „мало позната“. У другом делу документа стоје следеће речи:

„Жељу Његове Светости Патријарха ја сам испунио и покупио сам потребни материјал. У пролеће, ове године, Блаженопочивши Патријарх издао ми је наређење, да у слободно од званичног посла време, приступим писању ове 'Историје Библиотеке', с тим да исту књигу расподелим на три дела:

- 1) Кратка историја Резиденције – Срем. Карловаца.
- 2) Опис што је најзначајније у Патријаршији, и
- 3) Историја Патријаршијске Библиотеке.

Блаженопочивши Патријарх имао је жељу издати ову 'Историју Патријаршијске Библиотеке' у облику мале књиге, допунити исту са 20-25 илустрација, а исту разаслати свима библиотекама у Југославији, као и, после тога, поклањати исту посетиоцима и екскурсантима из целе Државе, – ради популаризације.

---

⁶⁵³ Антуан Нивьер, Нав. дело, 304 -305.

⁶⁵⁴ Holy Trinity Orthodox Seminary, “Archives: Vladislav Al'bionovich Maevskii“, <http://hts.edu/findingaids/maevskii.html> (preuzeto 12. 8. 2013).

Због неочекиване смрти Свјатејшег Патријарха част ми је умолити Патријаршијски Управни Одбор за осигурање суме од 7.000 /седам хиљада/ динара за издавање те књиге у количини 3.000 – три хиљаде – примерака (...).⁶⁵⁵

Молба је прослеђена професору Стевану Димитријевићу, који је као члан Патријаршијског управног одбора био у обавези да достави своје мишљење и предлог Патријаршијском управном одбору.⁶⁵⁶ Нажалост, не постоји податак да ли је новац био уплаћен Мајевском.

Цитирани документ садржи више корисних информација. На првом месту стоји информација о Патријаршијској библиотеци у Београду, када Мајевски каже да је, по налогу патријарха Варнаве, објединио четири библиотеке у једну – Патријаршијску библиотеку, види се да није рачунао на Митрополитско-патријаршијску библиотеку у Београду. У наставку се каже да је Патријаршијска библиотека најстарија у Југославији и да је формирана пре 231 годину, тј. 1706. Информација о самој књизи *Историја Патријаршијске библиотеке* и њеном садржају и намени показује да није оно што се могло очекивати. Нажалост, види се да је у питању једна књижица од око 25 листова која је требало да служи за упознавање шире јавности о овој мало познатој библиотеци. Наша очекивања, читајући одломак из изложеног чланка „Најстарија српска библиотека. Патријаршијска библиотека у Ср. Карловцима добија своју нову модерну зграду“, била су, у најмању руку, да је у питању капитално дело о историји Патријаршијске библиотеке. Постоји могућност да је Мајевски, када је написан овај чланак, три године након своје молбе Патријаршијском управном одбору, проширио своје дело. Није искључено ни да је аутор чланка, да ли у договору са Мајевским⁶⁵⁷ или на своју руку, преувеличао целу причу.

На основу ових неколико чињеница може се претпоставити да је Мајевски код себе имао спремљен рукопис за штампање, али се не знају његов коначни облик нити судбина. Да је рукопис понео са собом у Америку после завршетка Другог светског рата, вероватно би се налазио у једној од педесет и четири кутије

---

⁶⁵⁵ Архив Српске академије наука и уметности у Београду (у даљем тексту –АСАНУБ), Фонд Стеве Димитријевића, 14435, III група, бр. 44.

⁶⁵⁶ Архива Патријаршијског управног одбора (у даљем тексту – АПУО), бр. 21117/УП. 296-1937, 5. септембар.

⁶⁵⁷ Коста Поповић, „Да ли је Исидора Секулић аутор чланка о Патријаршијској библиотеци у Сремским Карловцима“, *Крбови* бр. 63/66 (2006): 67.

његове личне заоставштине. Не можемо да тврдимо да је нестао, јер није искључена ни могућност да се рукопис налази у некој од непрегледаних кутија које стоје заборављене у данашњим просторијама Патријаршијске библиотеке у Београду.

4.4. Библиотеке Карловачке богословије и Богословског друштва „Слога“

Пошто смо у претходном излагању описали готово све библиотеке целине које су припојене фонду Патријаршијске библиотеке, остале су још Библиотека Карловачке богословије и Богословског друштва „Слога“. Како ове библиотеке до сада нису детаљније обрађене, у наставку излагања ћемо се потрудити да попунимо ову празнину.

4.4.1. Оснивање Библиотеке Карловачке богословије

Првобитна Карловачка богословија (Клирикално училиште) у Сремским Карловцима, коју је основао Стефан Стратимировић 1794. године,⁶⁵⁸ није имала своју библиотеку, а само професори и амбициознији богослови имали су приступ фонду Патријаршијске библиотеке. Стефан Стратимировић је сигурно имао жељу да оснује посебну библиотеку при богословији, али недостатак простора, оскудна материјална средства, неразвијена продукција богословских књига на српском језику,⁶⁵⁹ само су неки од разлога што се ништа озбиљније није радило на овом плану. Професори су, из практичних разлога, своје предмете сажимали у скрипте из којих су предавали, диктирали или предавали ђацима на преписивање. Свеске у које су преписивали градиво биле су замена за књиге. Темишварски епископ Пантелејмон Живковић (1795–1851), који је извесно време био професор у богословији, написао је 1839. године каква тужна слика прати свештенике који су потекли из ње. По њему, било је свештеника који нису имали примерак *Светог писма* у својој библиотеци, него се фонд њихове библиотеке углавном састојао од свезака које су понели са собом, а код неких није било ни њих, јер су их продали. Недостатак библиотеке један је од узрока слабог успеха Карловачке богословије, који се манифестовао кроз штуро образовање парохијских свештеника.⁶⁶⁰

---

⁶⁵⁸ Никола Гавриловић, *Карловачка богословија (1794-1920)*, 22-65.

⁶⁵⁹ Најбољи преглед свих српских богословских штампаних књига у 17. и 18. веку в. Вељко Миросављевић, „Српске вероучевне књиге у Аустро-Угарској: у времену од 1690.-1902. год. (Историјско-библиографски приказ)“.

⁶⁶⁰ Чедомир Денић, *Српске библиотеке у Хабзбуршкој монархији током 18. века, Књ. 1. Историја*, 309-313.

На Синоду Карловачке митрополије 1863. године и на Народно-црквеном сабору 1864/65. расправљало се о лошим последицама школовања великог броја свештеника, па је донесена одлука да се укину неке богословије. Краљевским рескриптом од 10. августа 1868. године одређено је да у Карловачкој митрополији може да постоји само једна клирикална школа и то у Сремским Карловцима.⁶⁶¹ Овим рескриптом донесена је одлука да се из Клирикалног фонда издвоји 2000 форинти за оснивање њене библиотеке, а сваке следеће године по 300 форинти за куповину нових књига.⁶⁶² Као последица рескрипта, дошло је до реорганизације богословије. Како би се припремио нови наставни кадар на вишем научно-стручном нивоу, престала је са радом од 1872. до 1875. Радила је до 1920. године, када је прерасла у Православни богословски факултет у Београду.⁶⁶³

Библиотека Карловачке богословије званично је основана школске 1875/76. године. Поједини професори Карловачке богословије говоре о непримењивању предвиђеног буџета за њено оснивање и умножавање, одређеног законом, тј. Краљевским рескриптом од 10. августа 1868, као и о другим манипулацијама са њеним библиотечким фондом, који се до 1892. године налазио смештен у просторијама Патријаршијске библиотеке. Њено издржавање и умножавање књига првих година помогли су Народно-црквени фондови и прилози појединих грађана и друштава.

Најбољи извори за писање о Библиотеци Карловачке богословије су *Годишњи извештаји о богословији*, који једини садрже поуздане податке о њеној историји, пошто није сачувана потпуна архивска грађа о њеном историјату и организацији.

Према извештају И. Руварца од 1875/76. године, Саборски одбор је одредио да се из Клирикалног фонда издвоји 400 форинти за куповину неопходне богословске литературе из Русије. Пошто је набројао све купљене књиге, рекао је да, осим ових нових књига, у библиотеци има већи број уџбеника за руске Семинарије и богословских часописа. На крају је напоменуо да се професори и богослови могу служити књигама из Патријаршијске библиотеке, у којој је

---

⁶⁶¹ Никола Гавриловић, Нав. дело, 22-65.

⁶⁶² Исто, 67.

⁶⁶³ Исто, 22-168.

заступљена старија богословска литература.⁶⁶⁴

Пошто нису имали просторију за смештај библиотеке, добили су један посебан одељак у просторији Патријаршијске библиотеке, који је био под кључем. За њега је био задужен И. Руварац, који је на реверс издавао књиге професорима и богословима. Школске 1877/78, на његову молбу, добијени су неки богословски часописи, а на куповину књига потрошено је 600 форинти. За књиге је 1878. године потрошено 190 форинти; 1879. године потрошена је 101 форинта; 1880. године потрошена је 281 форинта. Није сачувано колико је потрошено 1881. године, али се зна да је вршена куповина, на основу списка у коме се налазе књиге из 1881, који је И. Руварац оставио свом наследнику и библиотекару Е. Радићу, као и потоњим ректорима и библиотекарицама. По овом списку, за време И. Руварца, купљено је 202 наслова у 458 књига.⁶⁶⁵ Када је 1. фебруара 1882. године био смењен са места ректора, по службеној дужности је предао Е. Радићу кључеве Патријаршијске и богословске библиотеке.⁶⁶⁶ Са његовим одласком као да више нико није водио бригу о библиотеци. Сама чињеница да је 1882. године заведена само једна књига, а до 1892. године ниједна речито говори о томе.⁶⁶⁷

Ко је после Е. Радића био библиотекар, не зна се поуздано, али се из извора види да је „био забачен и списак књига, око кога се мучио архимандрит Руварац“.⁶⁶⁸ До 27. новембра 1884. године нема помена о библиотеци, када је Саборски одбор, на молбу ректората, одобрио 300 форинти за куповину нових књига, под условом да се предају рачун и списак књига на увид. Није сачуван никакав документ да ли је ова дотација подигнута и да ли су књиге купљене. Маја 1886. године богослови су поднели молбу да им се отвори библиотека и да им се уведу нови предмети – рурална економија и дијететика.⁶⁶⁹ До 1889. године библиотека се помиње само кроз годишњи буџет од 300 форинти. Постоје сазнања да су те године ипак куповане књиге за библиотеку. На адресу Управе богословије почела су да стижу претећа писма од немачких књижара који се жале

---

⁶⁶⁴ *Извештај о Правосл. патриаршеско-богословском училишту у Сремским Карловцима: за школску 1875/6* (Нови Сад: Српска народна задружна штампарија, 1876), 56-67.

⁶⁶⁵ *Трећи извештај о Српском правосл. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1891-92* (Нови Сад: Штампарија Д-ра Павловића и Јоцића, 1892), 29.

⁶⁶⁶ Исто, 15.

⁶⁶⁷ Исто, 29.

⁶⁶⁸ Исто, 29.

⁶⁶⁹ Исто, 23.

на неисплаћене рачуне за продају својих књига. Ректорат се са Професорским збором, 19. априла 1889. године, обратио Саборском одбору, жалећи се на своје претходнике, са молбом да им се исплати 1650 форинти, како би измирили своје обавезе према књижарима. Саборски одбор се сложио са овом молбом, али је тражио да му се предају сви неисплаћени рачуни и списак књига које би требало купити. Професорски збор је оваку одлуку доживео као да му је то испод части, па се, 16. маја 1890. године, обратио Георгију Бранковићу да му се одобри 600 форинти за подмиривање дугова и 300 форинти за годишњу дотацију. На крају је пронађено решење да Саборски одбор поново одлучи о исплати дугова и годишње дотације, само ако Георгије Бранковић одобри списак књига које треба купити.

Спровођење ове одлуке највише су подстицала двојица младих професора, Михајло Грујић и Милутин Јакшић, јер су им биле потребне нове књиге за спремање лекција. Одмах по постављењу, за школску 1890/91. годину су саставили списак књига које је требало набавити за библиотеку. Ректорат је прихватио њихов списак и заједно са заосталих 5 рачуна (од 1886. до 1889) у вредности 122 форинте и 2 новчића, предао на одобрење Георгију Бранковићу. Уз ову документацију ректорат даје своје објашњење:

„(...) да није у стању ни оне књиге, што су рачуни им под јучерашњим даном у стању на исплату поднешени, па ни друге силне књиге, својину библиотеке богословског училишта, ни у каталогу каквом побележити ни показати, пошто нема овде ни каталога каквог, па ни књига у довољном броју ... .

Књиге су биле у библиотеци патријаршеској, од које је кључ у многих лица бивао, а без икакве одговорности за толике грдне вредности књига и списа тамо сложених. Шта више, ректори доданашњи и нису имали каталога књига своје библиотеке, те нису приликом наступања у ректорско звање и отступање од тога ни примали један другог, па ни предавали један другоме ни списа каквих а најмање књига. Књиге су узимане већином без икаквих реверза тако, да се човек чудити мора или таком ужасном немару или већма још грдној таковој бесавесности. Оно нешто књига, што има у патријаршеској библиотеци, а за богословског училишта библиотеку, или су без икаквог реда нагомилане и немају засебног обележја, – или су прорешетане те нису по делима потпуне; а

овамо се зна да су хиљаде утрошене до данас на те књиге за ово училиште.⁶⁷⁰

Према оваквом објашњењу, види се да је Управа богословије знала за финансијске малверзације око куповине књига. Овом приликом учињена је неправда према И. Руварцу, јер је он уредно водио спискове, позајмљивао књиге са реверсом и по списку књига предао библиотеку. Није могла да буде његова кривица што су његови наследници и библиотекари заборавили или изгубили овај списак.⁶⁷¹

Саборски одбор је повољно одговорио на ова захтеве, па је исплатио заостале рачуне, а за набавку нових књига одобрена је дотација од 300 форинти. За школску 1891/91. годину купљене су књиге од овог новца, али рачун није достављен Управи богословије.⁶⁷²

4.4.2. Пресељење библиотеке у нове просторије и њено каталошко сређивање

Школске 1891/92. направљена је нова зграда за смештај Карловачке богословије. Њу је сазидао прота митровачки Стефан Анђелић, за спомен браћи Анђелићима. У њу је, поред богословије, требало да се смести и Карловачка гимназија. За богословију је било предвиђено да се смести у североисточно крило зграде. У њему су се налазиле дворане за предавања, собе за професоре и једна за ректора, библиотека и стан за домара. Постојала је и велика сала за свечаности, која се по потреби уступала богословији. Просторија за смештај библиотеке садржала је отворене полице за књиге са затвореним мањим орманима, један мали сто и две катедре из старе зграде богословије.⁶⁷³

На седници Наставничког савета од 5. фебруара 1891. године за редовног професора изабран је синђел Митрофан Шевић и уједно је постављен за библиотекара.⁶⁷⁴

Пресељењу библиотечког фонда богословије из просторија Патријаршијске библиотеке у нову зграду и формирању нове, приступило се 3.

---

⁶⁷⁰ Исто, 31.

⁶⁷¹ Исто, 31.

⁶⁷² Исто, 32.

⁶⁷³ Исто, 53-54.

⁶⁷⁴ Исто, 58.

маја 1891. године, када је Ј. Вучковић постављен за привременог ректора. Прво су разврстане књиге богословије и одвојене од фонда Патријаршијске библиотеке. За овај посао патријарх Георгије је изабрао И. Руварца. По завршетку, комисија која се састојала од И. Руварца, Ј. Вучковића и М. Шивића, утврдила је да нема много књига које су припадале фонду њихове библиотеке. Истом овом приликом, спроведена је деоба књига из заоставштине Германа Анђелића између богословије и гимназије. Књиге које су биле богословске садржине припале су фонду богословије, а све остале гимназији.⁶⁷⁵ Добијено је 555 наслова у 964 књиге, које су прикључене општем фонду. М. Шивић је за све ове књиге, које су за два дана биле пренете у библиотеку богословије, као и за оне које су купљене раније, саставио списак који је одштампан на крају извештаја.⁶⁷⁶ Према овом списку, библиотека је располагала са 812 наслова у 1594 књиге. Садржински су биле подељене на IX предметних области; I. Богословље – 571 наслов у 1148 књига; II. Богослужбене књиге – 12: 12; III. Философија – 30: 79; IV. Историја – 44: 80; V. Филологија – 31: 43; VI. Педагогија – 16: 26; VII. Право – 21: 27; VIII. Књижевност – 20: 67; IX. Различито – 67: 112. Поред књига, у библиотеци су се налазили разни руски богословски часописи.⁶⁷⁷ Овај списак је, условно речено, био нека врста штампаног каталога,⁶⁷⁸ у коме су књиге биле подељене по предметним областима. Објављивање каталога књига на крају извештаја остала је пракса до укидање Карловачке богословије.

Школске 1892/93. у организацији библиотеке се осетио мали напредак. Библиотекар, М. Шивић, радосно се одазивао на позив богослова који су потраживали књиге. Сваки од њих имао је код себе штампани списак књига, па је тачно знао шта се све налази у фонду. Поједини професори су позајмљивали богословима своје приватне књиге, са циљем да код њих пробуде интересовање за науку и да се што боље упознају са богословском литературом.⁶⁷⁹ Велика пажња се усмерила на библиотеку, јер је богословима било неопходно коришћење њених фондова за напредовање у науци. Ј. Вучковић напомиње да би библиотека

---

⁶⁷⁵ Исто, 59-60.

⁶⁷⁶ Исто, 70-99.

⁶⁷⁷ Исто, 99.

⁶⁷⁸ Народна библиотека у Београду је почела да издаје свој библиотечки каталог који је штампан у неколико књига 1875. године.

⁶⁷⁹ *Четврти извештај о Православном срп. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1892-93.* (Нови Сад: Издавачка књижара и штампарија А. Пајевића, 1893), 20.

располагала много мањим фондом да Герман Анђелић није поклонио онолико књига. Велики проблем је био тај што се преко десет година уназад није располагало исправно са годишњом дотацијом од 300 форинти. Она се није трошила на куповину књига, што је значајно утицало на недостатак неопходне литературе у више примерака. Пошто су професори имали малу плату, нису могли себи да приуште куповину најнеопходнијих књига за своје потребе, па су морали да их позајмљују из библиотеке. Овде се појавио проблем када би они узимали из библиотеке велики број књига, остајао је мали број примерака за богослове, па је већина изгубила вољу за коришћењем библиотеке, јер често нису могли да добију тражену књигу. Зато се указала велика потреба за умножењем фонда. Постојао је још један проблем, а он се односио на унутрашње уређење библиотеке. По мишљењу Ј. Вучковића, лепо осмишљен простор један је од услова како привући богослове да се при читању књига осећају пријатно.⁶⁸⁰

Од добијене годишње дотације од 300 форинти за 1892. годину, на набавку књига потрошено је 251,20 форинти, а на остале библиотечке потребе: претплату за *Српски Сион*, повезивање књига, поштарину и за писаћи сто – 42,56 форинти. Остатак од 6,23 форинте пребачен је у буџет библиотеке за 1893. годину. Поред богаћења фонда новим књигама, умножио се и поклонима црквених лица и културно-просветних институција. Библиотека је на крају ове школске године располагала са 904 наслова и добијала 26 серијских публикација.⁶⁸¹

Школске 1893/94. покренута су нека питања око побољшања услова рада библиотеке. Управа је захтевала да се, сходно одредбама из 1868. године, додели она основна сума од 2000 форинти која је назначена за оснивање библиотеке, а која од тада није била исплаћена. Покренуто је питање формирања читаонице уз библиотеку. Ови захтеви су прослеђени Архијерејском синоду на разматрање, са великом надом у њихову реализацију.⁶⁸² За набавку књига и часописа потрошено је 186,50 форинти, а на остале библиотечке потребе: повезивање књига, поштарину, штампање и повезивање библиотечких протокола и писаћи прибор 118,93 форинти. Остатак од 0,80 форинте пребачен је у буџет за 1894. годину.

---

⁶⁸⁰ Исто, 23-26.

⁶⁸¹ Исто, 42-47.

⁶⁸² *Пети извјештај о Православном срп. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1893-94.* (Нови Сад: Српска манастирска штампарија, 1894), 19.

Библиотека се и ове године умножила поклонима са разних страна. Извршена је још једна подела књига из заоставштине Германа Анђелића, па је библиотеци припало још 126 наслова. На крају ове школске године је располагала са 1251 насловом и настављено је са претплатом на разне богословске часописе.⁶⁸³

Школске 1894/95. питање око формирање читаонице уз библиотеку још увек није било разрешено. Добијена је свота од 2000 форинти, која је била предвиђена за куповину *Мињеове грчке патрологије (Patrologia Graeca)*. На њену куповину утрошено је много времена, од преговора са књижарима око цене, до услова куповине. Најбоље услове је понудила аустријска књижарска фирма Rohgacher из Лијенца. Пошто ова колекција није стигла те године, њено прикључење фонду пребацило се за идућу.⁶⁸⁴ За набавку књига и часописа потрошено је 249,13 форинти, а на остале библиотечке потребе: повезивање књига, поштарину, канцеларијски прибор 69,14 форинти. Један део дотације за набавку књига и часописа, у вредности од 50 форинти, утрошен је на подмирење старог рачуна Хердерове књижаре из Беча. Остатак од 51,67 форинте пребачен је у буџет за 1895. годину. Карловачка богословија је за Светог Саву прибројана чланству Матице српске, па како до тада није добијала њена издања, библиотека је постала осигурана на њих. Као и сваке године, захваљујући великим добротворима, и ове се умножила поклонима са разних страна. Посебна захвалност усмерена је на госпођу Милеву Гојковић, која је поклонила велики број књига из библиотеке свог покојног мужа Живка Гојковића. Разни просветни заводи и епархијске конзисторије поклониле су своје извештаје и шематизме. Библиотека је, са овим поклонима и са набавком књига од годишње дотације, на крају ове школске године располагала са 1436 наслова и настављена је претплата на разне богословске часописе.⁶⁸⁵

Школске 1895/96. још увек није решено питање формирања читаонице уз библиотеку.⁶⁸⁶ Купљена је скоро комплетна *Мињеова грчка патрологија*, на коју је потрошено 1470 форинти, а за остатак се планирала куповина само

---

⁶⁸³ Исто, 37-54.

⁶⁸⁴ *Шести извештај о Православном срп. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1894-95.* (Нови Сад: Српска манастирска штампарија, 1895), 15-16.

⁶⁸⁵ Исто, 37-54.

⁶⁸⁶ *Седми извештај о Православном срп. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1895-96.* (Нови Сад: Српска манастирска штампарија, 1896), 13.

најпотребнијих латинских дела из *Мињеово латинске патрологије (Patrologia Latina)*. Добијена су сва издања Краљевске српске академије, осим оних из природнонаучне и математичке области. Учињен је покушај да се нађе неки добротвор који би за библиотеку набавио издања Југословенске академије у Загребу, али без успеха.⁶⁸⁷ За набавку књига и часописа потрошено је 247,60 форинти, а на остале библиотечке потребе: повезивање књига и поштарину 80,77 форинти. Остатак од 22,30 форинти пребачен је у буџет за 1896. годину. Библиотеке се и ове године умножила поклонима са разних страна. На крају ове школске године располагала је са 1529 наслова и настављена је претплата на разне богословске часописе.⁶⁸⁸

Школске 1896/97, поред чекања на решење око формирања читаонице уз библиотеку, покренуто је питање о постављењу сталног библиотекара. Ову службу су, по потреби, обављали професори, који, поред својих осталих обавеза, нису имали времена да услужују богослове и пописују новонабаљене књиге.⁶⁸⁹ Саборски одбор је 10. марта 1897. године, на препоруку Георгија Анђелића, одобрио припомоћ у вредности од 685 форинти за куповину појединих дела из *Мињеове латинске патрологије*.⁶⁹⁰ За набавку књига и часописа потрошено је 228,57 форинти, а на остале библиотечке потребе: повезивање књига и поштарину 98,94 форинти. Дефицит од 2,21 форинти подмирен је из дотације за 1897. Од добијене дотације од 2751,34 форинти, поред потрошње на *Мињеову грчку патрологију* (1470 форинти), утрошено је још 111 форинти на повезивање томова који нису били повезани. На *Мињеову латинску патрологију* потрошено је 1130 форинти, на трошкове допремања обе колекције 5 форинти и на набавку нових књига 35,34 форинти. Библиотека се умножила поклонима са разних страна, па је на крају ове школске године располагала са 1577 наслова и настављена је претплата на разне богословске часописе.⁶⁹¹

На почетку извештаја за школску 1897/98. одштампан је *Штатут о устројству Православног богословског училишта у Карловцима*, у коме под чл.

---

⁶⁸⁷ Исто, 20-21.

⁶⁸⁸ Исто, 34-76.

⁶⁸⁹ *Осми извјештај о Православном срп. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1896-97.* (Нови Сад: Српска манастирска штампарија, 1897), 13.

⁶⁹⁰ Исто, 29.

⁶⁹¹ Исто, 29-37.

58. стоји општа одредба о библиотеци, која гласи:

„Уз богословско училиште карловачко постоји богословијска библиотека под ректорским надзором, којом се могу користити наставници и ученици богословског училишта.“⁶⁹²

За набавку књига и часописа потрошено је 244,96 форинти, а на остале библиотечке потребе: повезивање књига и поштарину 37,27 форинти. Остатак од 15,56 форинти пребачан је у буџет за 1898. годину. Осим редовне дотације, није било више финансијске помоћи. Библиотека се и ове године умножила поклонима са разних страна. На крају ове школске године располагала је са 1904 наслова и настављена је претплата на разне богословске часописе.⁶⁹³

Наредних година настављена је устаљена пракса финансирања библиотеке која није била довољна, па се сваке године инсистирало на повећању годишње дотације. У извештају за школску 1900/1. стоји податак да се инсистирало на умножењу библиотечког фонда, са образложењем да се без добре стручне библиотеке не може замислити бављење научним радом. Нема никаквих сумњи да је за тих десет година много више учињено по овом питању него за претходних деведесет, али њен фонд је и даље остао оскудан. Није могла да се користи Патријаршијска библиотека, пошто није била каталошки сређена. Све ово је напоменуто како би се повећала дотација за куповину књига.⁶⁹⁴

Наредне школске 1901/2. донета је одредба о повећању годишње дотације на 600 круна. Како ни са овом свотом Управа богословије није била задовољна, поново је покренуто питање повећања годишње дотације, како би се ова библиотека подигла на много виши научни ниво. Управа је била свесна да није могуће добити онолику дотацију колику имају руске Духовне академије и Черновички богословски факултет (2000 круна), па се није осећала нескромном што потражује њено повећање.⁶⁹⁵

Инсистирање Управе је наредне школске 1902/3. добило позитиван одговор од Архијерејског синода. Услишена је молба за повећање дотације.

---

⁶⁹² *Девети извештај о Православном срп. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1897-98.* (Нови Сад: Српска манастирска штампарија, 1898), 16.

⁶⁹³ Исто, 58-71.

⁶⁹⁴ *Дванаести извештај о Православном срп. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1900.-1901* (Нови Сад: Српска манастирска штампарија, 1901), 15.

⁶⁹⁵ *Тринаести извештај о Православном срп. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1901.-1902.* (Нови Сад: Српска манастирска штампарија, 1902), 17.

Народно-црквени сабор је одредио повећање од 400 круна на дотадашњих 600. Исте године у библиотеци је проширен простор за смештај књига.⁶⁹⁶

До школске 1908/9. стање у библиотеци било је редовно.⁶⁹⁷ Тада је извршено неколико нових промена у организацији библиотеке. Прво је одлучено да се Друштво св. Јована Милостивог распусти и да се његов буџет од 768,03 круна пренесе у корист библиотеке. Одлучено је да богослови сваке године плаћају 10 круна за учлањење у библиотеку. Од овог новца би се подмиривали трошкови за куповину књига и њихово повезивање, као и награда за библиотекара. Поглавар Карловачке митрополије је на крају сваке године, по савету управе, одлучивао о висини награде. Библиотекар је, поред својих обавеза око књига, морао уредно да води финансијско пословање библиотеке, које се на крају сваке године проверавало. Саборски одбор је, 24. новембра 1908. године, одобрио ванредну дотацију за библиотеку од 600 круна.⁶⁹⁸ На крају године располагала је са 4129 наслова и настављена је претплата на разне богословске часописе.⁶⁹⁹

Наредне године усвојена је *Уредба о уређењу црквених, школских и фондуционалних дела Грчко-источне српске митрополије*, која је садржала измене и допуне Краљевског рескрипта од 10. августа 1868. године. Што се тиче библиотеке, усвојена је нова одлука (чл. 108.), која гласи:

„Уз богословију има се завести потребна библиотека, на коју се одређује прве године 4000 круна, а после сваке године по 600 круна.“⁷⁰⁰

На почетку извештаја за школску 1909/10. поново је одштампан *Штатут о устројству Православног богословског училишта у Карловцима* из 1897. године. Библиотека је те године располагала са 4302 наслова и настављена је претплата на

---

⁶⁹⁶ *Четрнаести извештај о Православном срп. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1903. –1904.* (Нови Сад: Српска манастирска штампарија, 1904), 34-50.

⁶⁹⁷ Једини изузетак је податак из 1905. године да се у библиотеци налазило *Мирослављево јеванђеље* које није било обезбеђено. Ово је вероватно било фототипско издање. В. *Српска православна митрополија карловачка: по подацима од 1905. год.*, 136.

⁶⁹⁸ *Извештај о Православној српској богословији и Правосл. срп. богословском семинару у Срем. Карловцима: школска година 1908./9.* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1909), 24.

⁶⁹⁹ Исто, 26-35.

⁷⁰⁰ *Уредба о уређењу црквених, школских и фондуционалних дела Грчко-источне српске митрополије одобране Превишињим Краљевским рескриптом од 10. августа 1868: са изменама, допунама и важнијим одлукама средишњих автономних органа* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1909), 136.

разне богословске часописе.⁷⁰¹

Пронашли смо да је библиотекар у школској 1910/11. био свештеник Никола Ђурић, који је предавао увод у богословље, догматско и полемичко богословље.⁷⁰² Библиотека је те године располагала са 4715 наслова.⁷⁰³

Н. Ђурићу је, за обављање службе библиотекара, одобрена награда од 300 круна.⁷⁰⁴ Он је за школску 1911/12. уредно предао рачуне о финансијском пословању библиотеке.⁷⁰⁵ Библиотека је ове године располагала са 5165 наслова.⁷⁰⁶

Школске 1912/13. остала је устаљена пракса о висини награде (300 круна) за посао библиотекара, коју је и ове године добио Н. Ђурић.⁷⁰⁷ Библиотека је те године располагала са 5165 наслова.⁷⁰⁸

Школске 1913/14. одобрена је ванредна дотација од 600 круна за повезивање књига и потврђено је примање редовне дотације за 1912/13.⁷⁰⁹ Више се не спомиње Н. Ђурић, па се не зна ко је тада био библиотекар. Библиотека је те године располагала са 5712 наслова и повећан је број разних богословских часописа на које је била претплаћена.⁷¹⁰

Карловачка богословија је, по завршетку ове школске године, који је био у знаку почетка Првог светског рата, почела полако да се гаси. Велики број кандидата се у овом периоду уписао како би избегао војну обавезу. У периоду 1914–1917. није било предавања, али су се богослови повремено оцењивали на колоквијима. Настава је обновљена 1917–1918. само за богослове IV године који су редовно похађали наставу и становали у семинару. Када је ова генерација

---

⁷⁰¹ *Извјештај о Православној српској богословији и Правосл. срп. богословском семинару у Срем. Карловцима: школска година 1909./8.* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1910), 34-51.

⁷⁰² *Извјештај о Православној српској богословији и Правосл. срп. богословском семинару у Срем. Карловцима: школска година 1910./9.* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1911), 20.

⁷⁰³ Исто, 22-37.

⁷⁰⁴ *Извјештај о Православној српској богословији и Правосл. срп. богословском семинару у Срем. Карловцима: школска година 1911./12.* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1912), 21.

⁷⁰⁵ Исто, 22.

⁷⁰⁶ Исто, 23-38.

⁷⁰⁷ *Извјештај о Православној српској богословији и Правосл. срп. богословском семинару у Срем. Карловцима: школска година 1912./13.* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1913), 23.

⁷⁰⁸ Исто, 26-44.

⁷⁰⁹ Исто, 23.

⁷¹⁰ Исто, 28-41.

завршила школовање, богословија је поново престала са радом. Формално је радила до 1922.⁷¹¹ По успостављању Српске патријаршије она је укинута, а за потребе Српске православне цркве основан је Православни богословски факултет при Београдском универзитету.⁷¹² Библиотечки фонд је после ове одлуке пресељен и предат на чување Патријаршијској библиотеци, а исто тако је урађено са фондом Богословског друштва „Слога“. Д. Руварац је ове две библиотеке каталожки средио по истом принципу као и остали фонд Патријаршијске библиотеке.⁷¹³

Поједини професори уложили су видан и велики труд и заслужни су за њено добро организационо пословање. Фонд је сваке године био знатно умножаван. За време и после рата вероватно се умножио незнатно, јер она данас, располаже са 6242 наслова у 15.620 примерака књига и часописа. Подељена је на 14 предметних група и сигнирана ознаком Б. У. I-XIV и бројем књиге.

4.4.3. Библиотека Богословског друштва „Слога“

Код младих богослова који су се школовали у Карловачкој богословији јавила се жеља за проширењем сазнања на пољу науке и уметности. Са оваквом жељом, група богослова је покушала да оснује књижевно друштво, па је овај предлог изложила Професорском збору, који се сложио са њим. Један од иницијатора за оснивање друштва био је ректор Ј. Вучковић. После овог повољног одговора, покретачи ове идеје су позвали своје другове да се окупе 31. октобра 1891. године на договор у свечаној сали Карловачке гимназије. После опсежне дискусије, коју је водио Владимир Димитријевић, одлучено је да рад друштва не буде само ограничен на богословску струку, него да се на састанцима друштва организује читање књижевних радова из пера богослова. Одбачен је предлог да се уместо књижевног друштва оснује само библиотека са читаоницом, јер би она иначе била обухваћена радом удружења. Овом приликом изабран је привремени одбор, који је имао обавезу да састави правила за будуће удружење.

---

⁷¹¹ Никола Гавриловић, *Карловачка богословија (1794-1920)*, 101.

⁷¹² В. Богољуб Шијаковић и Александар Раковић, *Универзитет и српска теологија: историјски и просветни контекст оснивања Православног богословског факултета у Београду*.

⁷¹³ Небојша Лазаревић, „Библиотека Српске патријаршије“: 546-547.

Први састанак овог одбора одржан је 2. новембра 1891. године, на коме је за председника једним гласом већине изабран С. Аранички, као и остали чланови управног одбора и решено је да се ово удружење зове Богословско друштво за књижевност и уметност „Слога“.⁷¹⁴ После неколико састанака израђено је *Правило „Слоге“*, које је одобрено на Професорском збору 30. новембра 1891. године. Извештај са ове седнице послат је Георгију Бранковићу, који је својим дописом од 5. фебруара потврдио његово оснивање.⁷¹⁵

По оснивању друштва, основана је и библиотека са читаоницом. Примарни циљ друштва се базирао на подршку члановима у интелектуланом развоју и усавршавању. Кључну улогу у остваривању ове замисли имала је што боље опремљена библиотека и читаоница. Како би коришћење библиотеке било што ефикасније, постављен је „надзорник читаонице и књижнице“.⁷¹⁶ Он је имао обавезу да чува и уређује читаоницу и књижницу, пази да се у читаоничкој дворани одржи потпуни ред и тишина и да издаје књиге за читање члановима друштва.⁷¹⁷

Библиотека је прве године располагала са 155 наслова у 297 књига и добијала је 27 часописа. Њен фонд се умножавао добровољном прилозима за куповину нових књига и часописа, као и поклонима добротвора и институција.⁷¹⁸ Оваква пракса је остала све до укидања Карловачке богословије, после чега је друштво аутоматски престало са радом.

Опширнија правила за библиотеку и читаоницу налазе се под чл. 69-85. у *Пословнику Богословског књиж. друштва „Слоге“ у Карловцима* из 1901. године. Из ових правила може се сазнати како су функционисале ове две једнице. Библиотека се отвара два пута недељно, по времену које одреди библиотекар (чл. 69). Време за враћање позајмљене књиге ограничено је на месец дана, с тиме што се може задржати дуже ако је нико не буде потраживао (чл. 70). Позајмљене књиге се морају вратити осам дана пред претпоследњу Скупштину у години, а

---

⁷¹⁴ „Оснивање Књижевног друштва у Богословији карловачкој“, *Српски Сион*, бр. 47 (1891): 753-755.

⁷¹⁵ *Трећи извештај о Српском правосл. богословском училишту у Сремским Карловцима*, 67.

⁷¹⁶ „Правило 'Слоге' богословског књижевног друштва слушаца Српске православне богословије у Карловцима“, *Српски Сион* бр. 5 (1892): 74-75. Ова правила су поново одштампана 1912.

⁷¹⁷ Исто, 75.

⁷¹⁸ „Годишњи извештај Богословског књижевног друштва 'Слоге' за год. 1892.“, *Српски Сион* бр. 28 (1892): 474.

последњег месеца не могу се позајмљивати (чл. 71). Читаоница се отвара по времену како одреди Скупштина (чл. 72) и њу су могли да посећују само чланови друштва (чл. 73). Приликом читања, очекивало се пристојно понашање (чл. 74) и није било дозвољено изношење часописа (чл. 75). По истеку времена, свако је био дужан да врати часопис библиотекару без противљења (чл. 76). Часописе је он скупљао по истеку радног времена (чл. 77). Библиотекар је имао обавезу одржавања реда у читаоници (чл. 79-80) и морао је сваком члану бити на услузи (чл. 81). У случају неких приватних обавеза или болести, био је дужан да се јави председнику, који је организовао отварање читаонице (чл. 82). Скупштина је имала власт да санкционише библиотекара или члана друштва у случају непоштовања ових правила (чл. 83). У читаоници је на неком пригодном месту био изложен списак редовних чланова, како би библиотекар имао евиденцију корисника (чл. 84). Било је забрањено ношење часописа кући. Ако је неко хтео да ово уради, онда је библиотекар морао да тражени часопис пренесе из читаонице у библиотеку (чл. 85).⁷¹⁹

Велика је штета што ова библиотека, поред оваквих строгих правила, није имала више средстава за куповину књига и часописа, што би утицало на богатство њеног фонда. Данас она броји 850 наслова у 1253 примерака (књига и часописа) и сигнирана је ознаком Сл. и бројем књиге.⁷²⁰

* * *

По оснивању Православног богословског факултета у Београду наметнуо се проблем формирања библиотеке у њему. Декан Факултета, Димитрије Стефановић, имао је идеју како да се неопходне књиге нађу у његовом фонду, те је на седници Професорског савета од 15. новембра 1924. године, на његов предлог, усвојена је одлука „да се богословска библиотека у Задру, богословска библиотека у Сремским Карловцима и библиотека Богословског друштва 'Слога' уступе Богословском факултету, било сасвим, било на употребу уз реверс”.⁷²¹

⁷¹⁹ *Пословник Богословског књиж. друштва „Слоге“ у Карловцима* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1901), 14-16.

⁷²⁰ Богољуб С. Ћирковић, „Библиотеке Српске православне цркве“, 414.

⁷²¹ Архива Православног богословског факултета (у даљем тексту – АПБФ), Записник Професорског савета, св. 1, 15. новембар 1924, 209.

Одлука је потом упућена Светом архијерејском синоду, који се није сложио са његовим захтевом.

Ово није био једини покушај преузимања библиотечког фонда Карловачке богословије за попуњавање библиотеке Богословског факултета.⁷²² Професорском савету, на седници 22. марта 1938. године, предочено је да није могуће добити фонд Библиотеке Карловачке богословије, јер је она спојена са фондом Патријаршијске библиотеке. Иначе, добо је и информацију да Патријаршијска библиотека није била доступна за научни рад. Знајући да физички не може да је добије, донета је одлука да се умоли Свети архијерејски синод да се обезбеде услови за коришћење фонда Патријаршијске библиотеке у научне сврхе.⁷²³ Свети архијерејски синод је ову молбу услишио, па је 23. септембра обавестио Професорски савет о њеном оспособљавању за научни рад,⁷²⁴ што се поклапа са периодом када је извршена реорганизација Патријаршијске библиотеке.

---

⁷²² Предраг Пузовић, „Библиотека Богословског факултета између два светска рата“, 127.

⁷²³ АПБФ, Записник Професорског савета, св. 3, 22. март 1938, 209.

⁷²⁴ Исто, св. 3, 3. октобар 1938, тч. 1.

4.5. Прва наменска зграда Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима

Прве значајне просторне, урбанистичке и градитељске интервенције, од званичног пресељења седишта Крушедолске митрополије из манастира Крушедол у Сремске Карловце, 1713. године,⁷²⁵ започео је Викентије Поповић-Хаџилавић. Важно је да се напомене да је после смрти патријараха Арсенија III, 1706. године, манастирска локација Светог Николе у Сремским Карловцима била званично седиште Сремске архиепископије (1703–1713) и незванично седиште Крушедолске митрополије (1706–1713). По пресељењу, наслеђене су извесне манастирске и архиепископске просторне и градитељске структуре, са недовољно сазнања шта је од грађевина и структура затечено, у каквом су биле стању и како су изгледале.⁷²⁶ Викентије Поповић-Хаџилавић је прво приступио радовима на адаптацији Пашиног конака.⁷²⁷ По Д. Руварцу, старо здање Двора или Пашин конак подигао је поменути архијереј 1713. године.⁷²⁸ Насупрот овој тези, Андра С. Книћанин, Вељко Петровић, Теодора Петровић,⁷²⁹ наводе да је Пашин конак дело Павла Ненадовића. Пошто је познато да Пашин конак није мењао спољашњи изглед, очигледно је да се грађевински подухват односио на унутрашње радове и преправке.⁷³⁰ Он је, залагањем Викентија Поповића-Хаџилавића, адаптиран у први Митрополијски двор у Сремским Карловцима, чинећи „прво званично седиште престолних архијереја Карловачке митрополије“.⁷³¹

На изградњи црквених грађевина у Сремским Карловцима радили су и остали карловачки архијереји. Извесне градитељске активности покретао је Мојсије Петровић. Нешто више их је имао Викентије Јовановић, на пример изградња новог резиденцијалног дела митрополијских структура и грађевина. За време патријарха Арсенија IV довршен је, 1742. године, нови Митрополијско-

---

⁷²⁵ Од тада преовладава назив Карловачка митрополија.

⁷²⁶ Велимир Љ. Ђеримовић, *Сремски Карловци и Даљ – престолни центри Карловачке митрополије: нови погледи* (Београд: Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке, 2007), 240.

⁷²⁷ Исто, 83.

⁷²⁸ Димитрије Руварац, „Једна генерација карловачких ђака: (по успоменама из године 1852-1863. г.)“, *Крбови* бр. 63/66 (2006): 195-197.

⁷²⁹ Љубисав Андрић, *Сремски Карловци* (Нови Сад: Невкош; Прометеј, 1997), 104, 142 и 144.

⁷³⁰ Велимир Љ. Ђеримовић, Нав. дело, 84.

⁷³¹ Исто.

патријаршијски двор, чију је изградњу започео Мојсије Петровић, а после њега је градио и није довршио Викентије Јовановић. Изграђен је параклис Светог Трифуна, преобликована је Дворска башта Викентија Поповића између Старог и Новог двора и настављена је изградња нове резиденцијално-парковне структуре на јужној црквено-варошкој локацији Воросово. Значајне градитељске активности на изградњи нових црквених грађевина у Сремским Карловцима имао је и митрополит Павле Ненадовић. Озбиљније градитељске подухвате показао је Мојсије Путник. Када су увелико формиране престоне митрополијско-патријаршијске структуре у Сремским Карловцима избио је велики пожар 1788. године. Изгорели су нови Митрополијско-патријаршијски двор, параклис Светог Трифуна, престижна дворска башта између Пашиног конака и новосаграђеног Двора, неколико митрополијских канцеларија у Шећер сокаку и део смештајно-економских структура и грађевина. Оштећени су били Поповићева Зимска башта, Пашин конак и Саборна црква. Његов наследник Стефан Стратимировић имао је тежак задатак око поновне изградње и санације црквених грађевина захваћених пожаром. Карловачка митрополија је дуги низ година пружала економску помоћ српским устанцима против Турака у Србији, што је вероватно утицало на то што нови Митрополијски двор није изграђен. У оваквим отежаним условима, нарочито финансијским, али и због згаришних остатака и недостатка просторних капацитета, Стратимировић је био принуђен да гради Конзисторијалну зграду (Мали двор) уз оштећену Поповићеву Зимски башту, а коју је вероватно наставио да гради Стефан Станковић.

Димитрије Руварац је у фонду Патријаршијске библиотеке пронашао два плана за нову резиденцију из времена Стефана Стратимировића. На првом је писало да није одобрен и није било ознаке из које је године, а на другом је писало *Нови Сад 12. фебруар 1830. Матија Фрелих, главни градски зидар* (Neusatz den 12. Feb. 1830. Mathias Fröhlich, Bürgerlicher Maurer-Maister). Пошто Стефан Стратимировић није успео за живота да подигне нови Двор, оставио је за његово зидање 40.000 форинти, које су 1892/94. године, каматном стопом нарасле на 300.000 форинти. Георгије Бранковић је ова средства исправно искористио и допунио за изградњу Патријаршијског двора, испунивши завештање које нико од

његових претходника није хтео или није могао да реализује.⁷³² Пожар који се догодио 1788. године није био једина незгода са којом се Стефан Стратимировић сусрео. Године 1795. и 1796. владала је куга, као и „пожар и временске непогоде 1799. године“.⁷³³ У оваквим околностима је он обнављао и поправљао црквено-престолне грађевине у Сремским Карловцима, како би их што пре, након санације оштећења или њихове изградње, оспособио за функционисање. Стефан Станковић је, као и његов претходник, због недостатка просторних капацитета, наставио са градитељским активностима које су биле мањег обима и сводиле су се углавном на одржавање затечених просторних структура и капацитета. Извршио нужне поправке на Саборној цркви, Пашином конаку и неким смештајно-стамбеним структурама.⁷³⁴

Озбиљније градитељске активности уследиле су за време Јосифа Рајачића. Саградио је нови Патријаршијски двор 1859. године, иза Саборне цркве и Пашиног конака. Његови наследници на патријаршијском престолу, Самуило Маширевић, Прокопије Ивачковић и Герман Анђелић, нису остали упамћени по конкретним градитељским подухватима.⁷³⁵ Георгије Бранковић, у сарадњи са својим архитектом Владимиром Николићем, највише је допринео изградњи и обликовању црквених грађевина у Сремским Карловцима. Његова градитељска величина је, у односу на његове претходнике, постала „и остала непревазиђена по динамици, интензитету, квалитету и квантитету изградње митрополијско-патријаршијских структура и грађевина резиденцијалног типа у Сремским Карловцима“.⁷³⁶ Он је, подизањем монументалних зграда, променио урбанистичку физиономију Сремских Карловаца, јер су нови Патријаршијски двор,⁷³⁷ Народни фондови, Богословски семинар и Стефанеум постали украс града.⁷³⁸ Познато је да је првобитни план за изградњу Патријаршијског двора укључивао Патријаршијску

---

⁷³² „Освећење Патријарашко-дворског храма у Карловцима и прослава крсног имена Патријарха српског Георгија”, *Српски Сион* (1896): 743-744.

⁷³³ Жарко Димић. *Сремски Карловци* (Сремски Карловци: Ж. Димић, 2003), 58-59.

⁷³⁴ Велимир Љ. Ђеримовић, *Сремски Карловци и Даљ – престолни центри Карловачке митрополије: нови погледи*, 84-89.

⁷³⁵ Исто, 89-91.

⁷³⁶ Исто, 91.

⁷³⁷ „Одлука од 22. септембра (4. окт.) 1897. бр. С. О. 4936/1442. ех 1897. у предмету градње патријаршке резиденције, те вршења држ. права надзора као и решевање обзиром на §. 19. тачке 9 и 10. саборског устројства од 1875.”, *Српски Митрополијски Гласник* год. 2, бр. 23 (1904): 456-457.

⁷³⁸ Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 119; Донка Стончић, *Архитект Владимир Николић* (Нови Сад: Општински завод за заштиту споменика културе, 1999), 41-61, 135-145, 155-174.

библиотеку и читаоницу у његовом склопу, али се на крају одступило од ове замисли.

Ниједан од карловачких архиепископа није успео да оствари наум да се изгради посебна зграда за смештај Патријаршијске библиотеке. Иако је идеја била присутна деценијама, она није спроведена у дело све до четрдесетих година 20. века. Крајем тридесетих година, због лошег смештаја књига на полицама, збијених и поређаних у два реда, и неадекватног простора – пет соба Патријаршијског двора у којима се налазио библиотечки фонд од преко 20.000 јединица Патријаршијске библиотеке, указала се неопходна потреба за подизањем посебне зграде за њен смештај.⁷³⁹ Данас јужну страну митрополијско-патријаршијских структура и грађевина у Сремским Карловцима дефинише објекат који је познат као Патријаршијска библиотека.⁷⁴⁰

Од 1713. године, на овој локацији је било више градитељских активности. На овом месту били су изграђени Семинаријум, Благодјејаније и Нормална школа,⁷⁴¹ који су више векова служили за просветно-образовне потребе и просвећивање српске омладине у Хабзбуршкој монархији. Зграда Нормалне школе је највероватније срушена из имовинско-правних разлога, па је стара црквена парцела враћена Карловачкој митрополији. На овој локацији је, по благослову патријарха Гаврила, и по пројекту архитекте Ђорђа Табаковића (1897–1971) 1938. године, започета изградња зграде за смештај Патријаршијске библиотеке, „у којој су се налазиле ретке и драгоцене рукописне и штампане књиге из разних научних области од XIV-XX века”.⁷⁴² Поводом изградње, у *Гласнику СЛСПЦ* објављени су следећи редови:

„(...) довраћавају се последње припреме, да ова двестогодишња скривница знања и науке буде поново отворена и приступачна свима љубитељима и пионирима наше националне науке, нарочито теологије, филозофије и историје, а не мање и филолозима, испитивачима старих рукописа, латинских, грчких, турских и славјано сербских. Наиме, док библиотекар г. В. Мајевски довршава прикупљање и регистровање многобројних и ретких књига, дотле се крај Саборне

---

⁷³⁹ Небојша Лазаревић, „Библиотека Српске патријаршије“: 550.

⁷⁴⁰ Велимир Љ. Ђеримовић, *Нав. дело*, 99.

⁷⁴¹ Коста Петровић, *Историја српске православне велике гиманзије карловачке*, 98.

⁷⁴² Душан К. Петровић, *Историја Сремске епархије*, 61-62.

цркве подиже нова велелепна зграда, у којој је предвиђена велика сала са галеријама и свима споредним просторијама, по сасвим савременим принципима, за смештање и модерно уређење Патријаршијске библиотеке. Његова Светост Патријарх Гаврило стара се, са отачаственим Архијерејима, да се посао око отварања ове библиотеке, започет још за време Блажене памјати Патријарха Варнаве, доврши и употпуни, како би библиотека била предана јавности већ идуће године“.

Пошто је, након ових редова, изложен историјат Патријаршијске библиотеке, изражава се задовољство због перспектива које се отварају: „Са идућом годином, Библиотека ће ући у нову фазу своје историје, када буде смештена у своје савремене уређене просторије, које ће уједно бити и украс лепих историских Бранкових Карловаца”.⁷⁴³

О овом догађају обавештава и почетак чланка „О Карловачкој пијаци и Нормалној школи“ аутора Косте Петровића:

„Средином октобра 1939. године почела је Српска патријаршија да зида у Срем. Карловцима палату у којој ће бити смештена патријаршијска и богословска библиотека (Карловачке богословије) и у којој ће бити велика сала за читање и рад научника који истражују прошлост Српске православне карловачке митрополије. Поред тога биће изграђене и учионице за богословски омладину. Ова намера Патријаршије мора се похвалити јер ће изградњом ове палате бити задовољена једна велика потреба, која ће омогућити нашим научницима рад на истраживању наше прошлости од пресељења Арсенија III Чарнојевића у прекосовске крајеве. Палата се зида на Престолонаследниковом тргу (на пијаци) између православне Саборне (Св. Николе) и римокатоличке Жупне цркве (Св. Тројиства), а на месту Семинаријума митрополита Мојсија Петровића, Благодјејанија митрополита Стефана Стратимировића и старе Нормалне школе.”⁷⁴⁴

Најпознатији чланак у коме се говорио о овом догађају објављен је у политичко-информативном листу *Глас народа* 17 марта 1941. године (бр. 2/3), под називом „Најстарија српска библиотека, Патријаршијска библиотека у Ср.

⁷⁴³ Радован Миљковић, „Патријаршијска библиотека у Ср. Карловцима”: 263.

⁷⁴⁴ Коста Петровић, „О Карловачкој пијаци и Нормалној школи“, *Гласник историског друштва у Новом Саду* књ. 12, св. 3-4 (1939): 434.

Карловцима добија своју нову модерну зграду“. Изнад наслова чланка нема имена аутора, а на крају стоји потпис са иницијалом имена и презименом – И. Секулић. Велики познавалац историје Патријаршијске библиотеке, Љ. Дурковић-Јакшић, када је видео овај чланак, поново га је објавио у свом прилогу „Нови значајни подаци о Патријаршијској библиотеци и њеној згради у Сремским Карловцима“. ⁷⁴⁵ Он је овај чланак са одушевљењем приписао Исидори Секулић, без сигурног доказа да је она заиста аутор. Уздајући се у поузданост научно-истраживачког апарата Љ. Дурковић-Јакшића, сви који су писали после њега о Патријаршијској библиотеци прихватили су и цитирали његово мишљење да је ауторка Исидора Секулић.

Први који је посумњао у ауторство овог чланка био је Коста Поповић. ⁷⁴⁶ Његову сумњу изазвала је најпре чињеница да се аутор чланка није потписао пуним именом, а затим и чињеница да се Исидора Секулић није бавила историјом и уређивањем библиотека. У чланку се, међутим, налазе детаљни технички подаци о новој згради, њеном зидању и планираном распореду и функционисању библиотеке. ⁷⁴⁷ Своја истраживања К. Поповић је започео прегледом свих бројева *Гласа народа* сачуваних у библиотеци Матице српске, што је резултирало следећом теоријом о овом случају:

„(...) Највећи број чланка је потписан само иницијалима. (...) Пажњу су ми привукли у првом броју *Гласа народа* иницијали И. Л. С. Испод две репортаже о друштвеним збивањима у Карловцима и Новом Саду. Тада сам се сетио да је једно време дописник *Гласа народа* био студент Илија Секулић син Лазе Секулића, главног подрумара и надзорника патријаршијских винограда. То ме је усмерило на даља истраживања.

Илија Секулић је положио матуру 1933. године у Карловачкој гимназији, али је због неке теже болести морао да напусти студије у Београду. Живео је у

---

⁷⁴⁵ Љубомир Дурковић-Јакшић, „Нови значајни подаци о Патријаршијској библиотеци и њеној згради у Сремским Карловцима“, 29-32; И.[Илија] Секулић, „Најстарија српска библиотека, Патријаршијска библиотека у Ср. Карловцима добија своју нову модерну зграду“, *Крвови* бр. 59/62 (2005): 49-51.

⁷⁴⁶ Који је иначе овај чланак приписивао Исидори Секулић док није дошао до нових истраживачких сазнања. В. *Споменица грађанима Сремских Карловаца жртвама немачке агресије и усташког терора и геноцида 1941-1944. године*, уредник Коста Поповић (Нови Сад: Издавачки фонд Св. Максима Епархије сремске, 1997), 51-52, 56.

⁷⁴⁷ Коста Поповић, „Да ли је Исидора Секулић аутор чланка о Патријаршијској библиотеци у Сремским Карловцима“: 66.

Карловцима са родитељима и млађим братом Миомиром у кући при Дворској башти у којој су се налазили укупани у брдо и патријаршијски подрум. Иако је Илијин потпис одговарао ономе 'И. Секулић' испод чланка о Патријаршијској библиотеци у *Гласу народа* он сигурно није могао да напише тако стручан, документован и у сваком погледу узоран чланак. То је могао да учини само тадашњи библиотекар Патријаршијске библиотеке царски руски емигрант Владислав Мајевски, историчар. Може се претпоставити да је он пожелео да обавести јавност о новој згради у коју треба да се усели Патријаршијска библиотека, да изнесе историју и значај те библиотеке, а посебно да ода признање патријарху Гаврилу на његовом залагању да се подигне та зграда. Вероватно је пожелео да уз то прикаже и свој рад и заслуге на сређивању библиотеке и објави де ће ускоро бити штампано и његово исцрпно дело о историји Патријаршијске библиотеке у коме ће како пише 'дати научницима много података'. Сигурно је мислио да би било боље да те податке о њему неко други изнесе, па је за то изабрао Илију Секулића чије су му репортаже у *Гласу народа* биле познате. Контакт са Илијом је могао да оствари преко Илијиног оца, Лазе патријаршијског подрумара, који је у згради Старог дворског здања, у коме је била библиотека, имао једну просторију у коју је из подрума доношено вино за потребе двора. Вероватно је Мајевски уз Илијину асистенцију написао рад који је Илија потписао и који је штампан у *Гласу народа*.

(...) Сигурно да би за Карловце била посебна част да је рад о Патријаршијској библиотеци у *Гласу народа* написала Исидора Секулић, међутим све указује да је то заједнички рад библиотекара Владимира Мајевског и Илије Секулића. Изнад свега је најважнија истина, па и сваки покушај да се до ње дође⁷⁴⁸.

Занимљиво је да је и после објављивања чланка К. Поповића било истраживача који нису узели у обзир ову теорију, или нису знали за овај чланак.⁷⁴⁹

Изградња зграде Патријаршијске библиотеке завршена је 1940. године, а са радом је требало да почне током 1941. Међутим, за време Другог светског рата била је претворена у усташко мучилиште.⁷⁵⁰ Теодора Петровић у *Сећањима* пише

---

⁷⁴⁸ Исто, 66-67.

⁷⁴⁹ В. Сњежана Ћирковић, *Библиотека Захарија Орфелина: библиографија*, 21-22, 89-91.

⁷⁵⁰ *Споменица грађанима Сремских Карловаца жртвама Немачке агресије и усташког терора и*

о стању зграде на почетку и за време Другог светског рата:

„Просторија у коју су требале бити смештене књиге те Библиотеке заузимала је највећи део простора окренут према Саборној цркви (...). Била је велика, светла, модерно уређена, са галеријама за смештај књига и амфитеатрално поређаним седиштима. Да се предвиђени план остварио, Карловци би се имали чим поносити. Та блистава и раскошно урађена зграда, претворила се нажалост, за време рата у људско мучилиште, ако не баш просторија намењена Библиотеци, која је потпуно девастирана, оно неке друге у истој згради, а нарочито подруми из којих се често чуо јаук и запомагање, а овални прозори подрума са белим оквирима били су изрешетани куршумима из митраљеза немачких 'штука', приликом налетања на Карловце 1941. године“.⁷⁵¹

После рата зграда је била заузета за војне потребе. По иселењу војних надлештава усељен је Институт за воћарство и виноградарство – АПВ,⁷⁵² а касније је донекле била преуређена за потребе Општине Сремски Карловци. У мају 2006. године кључеви зграде Патријаршијске библиотеке враћени су Српској православној цркви.⁷⁵³

Било је и примера да се конфискована имовина Српске православне цркве у Сремским Карловцима после Другог светског рата користила и рушила без знања Српске патријаршије у Београду. Један такав пример је и зграда Српске манастирске штампарије, коју су усташе опљачкале 1941. године, а после Другог светског рата представници локалне власти срушили до темеља. Онда су представници народне власти, самовољно и без новачане надокнаде за одузету имовину, од ње направили друштвено добро, што су касније искористили да на тој локацији изграде нову сремско-карловачку пијацу.⁷⁵⁴ Српска манастирска штампарија је до 1941. године имала веома разгранате послове, а до 1907. године по један примерак сваке штампане књиге поклањала је Патријаршијској библиотеци.⁷⁵⁵

геноцида од 1941. до 1944. године, 56.

⁷⁵¹ Теодора Петровић, *Сећања*, 328-329.

⁷⁵² *Уметничка топографија Сремских Карловаца*, 17; Душан К. Петровић, *Историја Сремске епархије*, 68; Богољуб С. Ћирковић, „Библиотеке Српске православне цркве“, 418.

⁷⁵³ Жарко Димић, „Историјат Архива САНУ у Сремским Карловцима“, у *Знамења Карловачке митрополије*, уредник Динко Давидов (Београд: САНУ, 2007), 102.

⁷⁵⁴ Донка Стончић, *Архитект Владимир Николић*, 89-90.

⁷⁵⁵ Теодора Петровић, *Нав. дело*, 88.

Архитекта Ђорђе Табаковић је у својој плодној градитељској каријери, половином тридесетих година 20. века, израдио и неколико пројеката за Српски православну цркву. Поред неколико цркава, пројектовао је и Дом ученика манастира Свете Тројице и парохијску зграду у Кикинди и Патријаршијску библиотеку у Сремским Карловцима. Важно је да се напомене да за пројектовање црквених објеката није примењивао препознатљиве мотиве старог црквеног градитељства, као у случају пројектовања цркава, већ се одлучивао на анализу моравске архитектуре у комбинацији са подунавском традицијом. То је осликавало утицаје ослоњене на „старо балканско градитељство, пропуштено кроз лични филтер, сасвим у духу модерне архитектуре“.⁷⁵⁶ Он је нову зграду Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима, као што је споменуто, наменски пројектовао на месту старог, порушеног објекта који је био смештен у предњем делу плаца.⁷⁵⁷

Према неким изворима, ова зграда није била грађена само за потребе Патријаршијске библиотеке. У *Топографском каталогу уметничких споменика Сремских Карловаца* који су израдили Павле Васић и Катарина Павловић пише да је зграду „пројектовао архитекта Ђорђе Табаковић за Богословију 1938. године“.⁷⁵⁸ Код Велимира Љ. Ђеримовића стоји да је ова „наменска градитељска структура и важна патријаршијска грађевина, по јужном ободу црквено-престолне локације изграђена 1938/1939. године за потребе Богословије (...)“.⁷⁵⁹ У књизи *Историја Сремске епархије* Душана К. Петровића, у делу где се говори о национализацији црквених грађевина у Сремским Карловцима после Другог светског рата, пише да се ова зграда зове Дом Св. Саве, а у наставку, у загради, пише библиотека.⁷⁶⁰ Без обзира на овакво неслагање информација о идентитету зграде, она је ипак наменски направљена за смештај Патријаршијске библиотеке. До забуне је дошло највероватније због тога што је ова зграда била изграђена под „истим кровом са посебном зградом богословских учионица, које се такође

---

⁷⁵⁶ Vladimir Mitrović, *Arhitekta Đorđe Tabaković: (1897-1971)*, 145-146.

⁷⁵⁷ Isto, 148.

⁷⁵⁸ *Уметничка топографија Сремских Карловаца*, 174.

⁷⁵⁹ Велимир Љ. Ђеримовић, *Сремски Карловци и Даљ – престолни центри Карловачке митрополије: нови погледи*, 100.

⁷⁶⁰ Душан К. Петровић, *Нав. дело*, 68.

подиже бригом Њ. св. Патријараха г. др Гаврила“,⁷⁶¹ а и на раскошно украшеним улазним вратима налазио се мозаик са ликом Св. Саве, по чему је ова зграда првобитно названа Светосавски дом.⁷⁶²

Патријаршијска библиотека смештена је између порте Саборне цркве Св. Николе и порте католичке цркве Пресветог Тројства, што је вероватно утицало на Ђ. Табаковића да посвети нарочиту пажњу изради пројекта. Приликом пројектовања, веома важно је било обратити пажњу на потребу да се обезбеди довољно простора за административне канцеларије и, уз једноставну прегледну комуникацију, да се оне повежу са просторијама предвиђеним за смештај књига. Њеном изградњом била је, а и остала, заокружена целина Трга Бранка Радичевића. Директна повезаност са портом Саборне цркве Св. Николе такође указује на чињеницу да је библиотека била саставни део црквеног живота. Табаковићеву жељу да је прилагоди затеченом окружењу осликавају прозорски отвори на дугачком ходнику који донекле понављају распоред и облик отвора на Саборној цркви Св. Николе. Чак је и репрезентативни улазни портал идентичан са оним у дну зграде према цркви.⁷⁶³

Основа зграде је у облику правоугаоника и прилично је издужена, прати изглед црквеног брода и има оријентацију исток-запад. Фасада, која је решена мирно и без драматичних испуста, има врата и четири прозора у приземљу, а пет прозора на спрату према Тргу Бранка Радичевића.⁷⁶⁴ Угаоно је лоцирана у односу на митрополитско-патријаршијску порту и „зато има дужу или северну фасаду и краћу или западну фасаду“.⁷⁶⁵ Због угаоног полагаја има основу у облику ћириличног слова Г. Дужи крак зграде који се протеже до Трга Бранка Радичевића, према црквеној порти, целом својом дужином представља границу која дефинише јужни гранични потез грађевинске парцеле са црквено-престоним садржајем Карловачке митрополије. Северна, или најдужа, страна (фасада) зграде окренута је ка јужној фасади Саборне цркве Св. Николе и на њој се истичу два угаона ризалита, а висина венца парира висини венца цркве. Мањи крак зграде је

---

⁷⁶¹ И. [Илија] Секулић, Нав. дело, 50.

⁷⁶² Теодора Петровић, *Сећања*, 328-329; в. Љубомир Дурковић-Јакшић, „Прилог историји страдања Патријаршијске библиотеке“, *Гласник СЛСПЦ* год. LXVII, бр. 10 (1986): 239-240.

⁷⁶³ Vladimir Mitrović, *Nav. delo*, 148.

⁷⁶⁴ *Уметничка топографија Сремских Карловаца*, 174.

⁷⁶⁵ Велимир Љ. Теримовић, Нав. дело, 99.

целом својом дужином окренут према Тргу Бранка Радичевића и има оријентацију север-југ, тако да целом својом дужином гледа на трг и протеже се све до северне границе порте католичке цркве Пресветог Тројства.⁷⁶⁶ Простор зграде са уличне стране (улични тракт) компонован је снажно али ненаметљиво, са великим отворима сложеним у правилне осе, и у њему се налазе административне и репрезентативне просторије (канцеларија за управника библиотеке и помоћно особље). Улазни портал конципиран је по угледу на бочне портале средњовековних цркава Рашке школе. Из функционалних разлога има асиметричан положај у односу на главно улично прочеље, тако да је северним прочељем ближи ћошку који гледа према Саборној цркви Св. Николе. У приземљу се налази пространи хол, одакле води степениште на први спрат, где се налази сала дуга 12 метара. Она је првенствено била предвиђена за читаоницу и смештај књига, користила се за седнице Градског парламента, али се јасно види њена првобитна намена. Изнад ње се налази уски балкон у виду другог нивоа за смештај књига (од 40.000 до 45.000). Његова висина је 2 метра, тако да нису потребне мердевине за узимање књига. За смештај рукописних књига биле су предвиђене тзв. мале галерије. Облик светларника који се налази изнад сале, поред тога што омогућава проток природног светла, подсећа на скромнију верзију европских дворских библиотека (по узору на библиотеку у Берну).⁷⁶⁷

Изградња ове зграде само говори о високој културној и библиотечкој свести у Српској православној цркви, за коју је највише заслужан патријарх Варнава. Напокон је дошло време да „непроцењиво закопано благо“ буде доступно свима коју су жарко желели да га истражују. Нажалост, поред добре воље и уложене енергије, трагична политичка збивања за време и после Другог светског рата ову зграду су оставила без њене првобитне намене.

---

⁷⁶⁶ Исто, 99.

⁷⁶⁷ Vladimir Mitrović, Nav. delo, 148.

5. ПАТРИЈАРШИЈСКА БИБЛИОТЕКА ЗА ВРЕМЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА И НЕПОСРЕДНО ПОСЛЕ ЊЕГА

Трагични догађаји за српски народ и Српску православну цркву почели су нападом сила Осовине на Краљевину Југославију 6. априла 1941. године. Патријарх Гаврило је по избијању рата морао да напусти Београд, јер је са појединим архијерејима подржао војни пуч 27. марта 1941. године.⁷⁶⁸ Немачки канцелар Адолф Хитлер оптужио је Србе да су главни узрочници и кривци за априлску југословенску катастрофу. После такве директне оптужбе покренута је директива за територијану прерасподелу Југославије.⁷⁶⁹ На страни Немачке, као предводнице сила Осовине, нашли су се сви традиционални непријатељи српског народа, који су имали претензије на поједине делове Краљевине Југославије. Италија је деценијама имала аспирације на цело јадранско подручје; Бугарска на Јужну и Стару Србију; Мађарска на Бачку, Барању и Банат и Албанија на присједињавање Косова и Метохије и Новопазарског Санџака.⁷⁷⁰ Нови чинилац било је стварање Независне Државе Хрватске 10. априла 1941. године.⁷⁷¹ Њу су првобитно створили Италијани и Немци, па је после предата на руковођење припадницима Усташке организације,⁷⁷² која је годинима пре преузимања власти спремала план за чишћење Срба, по свим оним крајевима које је сматрала делом своје државе.⁷⁷³ По преузимању власти у Независној Држави Хрватској, усташе су почеле да остварују свој план. Спровођена је денационализација Срба, тако што је 25. априла 1941. године донета одредба о забрани ћирилице у јавном и приватном животу на територији Независне Државе Хрватске. Забрањени су сви ћирилични натписи, штампање књига на ћирилици, као и продаја књига са марксистичким,

---

⁷⁶⁸ В. Радмила Радић, *Живот у временима*, 345-352; Убрзо га је немачка војска ухапсила у Острогу. Прошао је кроз затворе у Сарајеву и Београду. Био је интерниран за време рата у манастире Раковица и Војловица, одакле је, заједно са жичким епископом Николајем Велимировићем, одведен у логор Дахау. Вратио се у Србију 14 новембра 1946. године. в. Исто, 353-447.

⁷⁶⁹ Вељко Ђурић, *Српска православне црква у Независној Држави Хрватској: 1941-1945* (Ветерник: ЛДИЈ, 2002), 7.

⁷⁷⁰ Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве. Књ. 2*, 663.

⁷⁷¹ Вељко Ђурић, Нав. дело, 8.

⁷⁷² Исто, 9.

⁷⁷³ Ђоко Слијепчевић, Нав. дело, 663-664.

пројугословенским, англофилским и демократским садржајем.⁷⁷⁴

Са масовним убиствима започето је већ крајем априла 1941. године у Херцеговини, Лици, на Кордуну и Банији и у Босни. У Глини је крајем јула побијено око 2000 Срба; у логору Јадовно код Госпића од 7000 до 10.000 људи, а у Јасеновцу се број побијених временом повећао на неколико стотина хиљада. До половине јула 1941. године, у Србији је пронашло уточиште око 85.000 Срба из Независне Државе Хрватске.⁷⁷⁵

После државно-административне промене, на територији бивше Краљевине Југославије дошло је до окупације Срема и његовог припајања Независној Држави Хрватској. Усташки терор није био усмерен само на пљачку и геноцидну политику над свима који нису Хрвати, него и на уништавање српске и јеврејске културно-историјске баштине. Пре него што је усташка војска дошла у Срем, немачка војска, која је у свом формацијском саставу имала специјалне јединице за ову врсту акција, пљачкала је музеје, библиотеке, архиве и друге културне институције. Задатак им је био да проналазе уметничке предмете, библиотечку и архивску грађу војне и војно-политичке природе, која би им била од посебне користи за културно-научне установе у Немачкој. Усташе су, за разлику од Немаца, имале другачији метод пљачкања и уништавања културних добара, али крајњи резултати био им је исти.⁷⁷⁶

Прва културна институција која је уништена при бомбардовању Београда, 6. априла 1941. године, била је Народна библиотека. Немачки авиони су на њено богато културно благо бацили запаљиве бомбе и потпуно је уништили. Ова катастрофа се догодила и као последица лоших околности у којима је Народна библиотека била у Краљевини Југославији између две светска рата. Поред свих апела о потреби зидања нове зграде, наместо оне на Косанчићевом венцу која је била у очајном стању, држава је остала незаинтересована. Не умањујући чин немачке агресије, треба ипак рећи да део одговорности припада и држави, јер је одбила да се сагради нова зграда у којој би библиотечке „драгоцености у случају

---

⁷⁷⁴ Јелена Попов, „Библиотеке и књижнице у Војводини за време Другог светског рата“, *Зборник за историју* 25 (1982): 62.

⁷⁷⁵ Радмила Радић, *Вером против вере: држава и верске заједнице у Србији 1945-1953* (Београд: ИНИС, 1995), 46.

⁷⁷⁶ Јелена Попов, Нав. дело, 51-52; в. Вељко Ђурић, Нав. дело, 131-132.

пожара биле очуване“.⁷⁷⁷ Поред рукописног и штампаног културног блага, уништени су и сви каталози и сва архива Народне библиотеке. Једино су сачуване две рукописне књиге, око стотинак писама и неколико хиљада књига и часописа који нису били у њеним депоима, него на различитим местима по Београду.⁷⁷⁸ Од ње је остао само пепео и неколико угљенисаних листова, који се данас налазе изложени у улазном холу Народне библиотеке Србије.

После завршетка Априлског рата, 17. априла 1941, наступиле су године окупације Србије под немачком управом, до октобра 1944. године. Убрзо по успостављању окупаторске управе у Србији, почео је полако да се нормализује и културни живот.⁷⁷⁹ Одлука о забрани објављивања листова и часописа, која је ступила на снагу одмах по завршетку Априлског рата, промењена је под утицајем Недићеве Владе националног спаса, која се трудила да по сваку цену нормализује свакодневни живот у Србији. Покренуто је неколико дневних новина, које су служиле као писано пропагандно средство за успостављање мира, реда и рада код домаћег становништва. Званично гласило Недићеве Владе националног спаса биле су новине *Ново време*, објављиване од 6. маја 1941. до 5. октобра 1944 године.⁷⁸⁰ Поред њих, најзначајнији дневни и недељни листови били су *Обнова*, *Српски народ*, *Наша борба* и *Просветни гласник*. Бојан Ђорђевић је израдио библиографију чланака ових новина,⁷⁸¹ у којима има података о културном животу и посебно о стању у библиотекама у Београду за време Другог светског рата. Скоро сви чланци из поменутих новина базирају се на апелацији за обнову фонда Народне библиотеке Србије и добијању нове зграде.⁷⁸² Сазнајемо да је Библиотека града Београда за време окупације радила несметано са корисницима и да Београд не може да одговори на потребе читалаца због недостатка књига.⁷⁸³ Министарство просвете и вера је 1943. године организовало обавезан стручни курс за све библиотекаре са више предмета (Подела наука, Историја српског штампарства, Рад са читаоцима и у читаоницама, Позајмичка служба, Историја

---

⁷⁷⁷ Мираш Кићовић, „Пропаст и обнова Народне библиотеке у Београду“, 9.

⁷⁷⁸ Исто, 13.

⁷⁷⁹ Бојан Ђорђевић, *Летопис културног живота Србије под окупацијом: 1941-1944*, 5-7.

⁷⁸⁰ Исто, 9

⁷⁸¹ Исто.

⁷⁸² Више о томе в. Александра Вранеш, „Народна библиотека у ратним годинама: (1941-1944)“, *Гласник Народне библиотеке Србије* год. 1, бр. 1 (1999): 9-28.

⁷⁸³ Више о томе в. Љубомир Дурковић-Јакшић, *Библиотека града Београда: 1928-1945* (Београд: Библиотека града Београда, 1995).

библиотека, Библиографија, Библиотечка пропаганда, Организација библиотека, Подела и распоређивање књига, Набавка књига, Каталогизација књига, Српско библиотечко законодавство, Техника књиге и Инвентарисање књига) у трајању од шест месеци.

На почетку окупације, Универзитетска библиотека била је затворена за кориснике. Библиотечке просторије делимично је заузела немачка војска, која је у првом налету цепала књиге, обијала фиоке и уништавала документациони материјал. Библиотечки фонд је био доступан само цивилним и војним окупационим властима. Пошто није било корисника, обављање посла се свело на ревизију фондова⁷⁸⁴ и израду централног каталога.⁷⁸⁵ Пред ослобођење отворена је читаоница, коју су углавном посећивали студенти и докторанди. За време окупације, Универзитетска библиотека прошла је „са релативно мало штете“.⁷⁸⁶

Бомбардовање Београда није заобишло ни Библиотеку Српске академије наука и уметности, која се налазила смештена у две-три просторије Академијине зграде у Бранковој улици. Претрпела је озбиљну штету. Око 2000 часописа страних институција било је сасвим уништено, а страдала је рукописна и архивска збирка. По успостављању окупације, по наређењу и овлашћењу војног заповедника за Србију, у Библиотеку је дошао један немачки официр са звањем доктора наука, који је узео кључеве од просторија у којима су се чувала драгоцене архивске документа. Нешто касније је окупаторска војска узела неколико сандука са старим повељама и писмима српских владалаца и још пуно вредних историјских докумената.

Као што се види, библиотечки живот за време окупације није био потпуно мртав. Неке библиотеке, као што је Библиотека града Београда, радиле су несметано, неке су под окупационом присмотром радиле мањим интензитетом, а неке су биле затворене. Организовани су стручни курсеви за библиотекаре, што говори да се српско библиотекарство развијало и у отежаним условима.

Међу књижним фондовима који су прошли без оштећења је и фонд Патријаршијске библиотеке у Београду. Другачију судбину је, међутим, имала

---

⁷⁸⁴ Милица Б. Продановић, „Универзитетска библиотека 'Светозар Марковић' у Београду“: 166.

⁷⁸⁵ Милош Марковић, „Универзитетска библиотека има 300.000 научних књига: рад на састављању великог централног каталога“, *Ново време* год. 2, бр. 455 (1942): 4.

⁷⁸⁶ Милица Б. Продановић, *Нав. дело*, 166

Патријаршијска библиотека у Сремским Карловцима.

5.1. Пренос фонда Патријаршијске библиотеке у Свеучилишну књижницу у Загребу

Анте Павелић (1889–1959)⁷⁸⁷ је, на предлог Министарства одбране, 22. маја 1941. године потписао „Zakonsku odredbu o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih, umjetničkih, kulturnopovjesnih i prirodnih spomenika sa područja Nezavisne Države Hrvatske“. На основу ове заповести, професор Владимир Ткалчић (1883–1971)⁷⁸⁸ је, као управник Музеја за умјетност и обрт у Загребу, имао обавезу да све културно-историјске и уметничке предмете из православних цркава и манастира преузме и донесе у институцију којом је управљао.⁷⁸⁹ Брига хрватских научних институција за чување културног блага у српским црквама и манастирима почела је његовим одласком у манастир Гомирје. Други део посла, који се односио на фрушкогорске манастире, обавио је од 29. августа до 16. септембра 1941. године. Све је ово урадио заједно са стручњацима из Конзерваторског завода из Загреба. Исто тако су у Хрватски државни музеј умјетности и обрт донети предмети из парохијских цркава широм Независне Државе Хрватске.⁷⁹⁰

Када је Сремским Карловцима промењено име у Хрватски Карловци, почело је са издавањем специјалних законских одредаба за градске културне установе и црквену имовину. На место повереника над целокупном православном црквеном имовином постављена су два одговорна лица. За економску страну управљања постављен је градоначелник Сремских Карловаца Вјекослав Голубовић, а за финансијску Андрија Лудвиг. Њих двојица су имали овлашћење да, по свом нахођењу, поставе своје поверенике за један или за више поседа који

---

⁷⁸⁷ Родоначелник усташког покрета.

⁷⁸⁸ Владимир Ткалчић је рођен у Загребу. На филозофском факултету у Загребу дипломирао је географију, историју, археологију и историју уметности. Поред тога што је био зачетник хрватске музеологије, био је одличан познавалац фотографије и конзервације. Од 1934. до 1952. године обављао је службу управника Музеја за умјетност и обрт у Загребу.

⁷⁸⁹ Који је био интерес В. Ткалчића у овом послу, остаје непознато. Не знају се тачно његове намере, да ли је то радио као представник хрватског режима или као професионални музеолог. Треба имати у виду и чињеницу да је хрватска власт из Загреба све ово плаћала. Како би неке чињенице биле јасније, требало би видети сведочење Радослава Грујића о њему. В. Милан П. Костић, *Злодела и греси* (Сремски Карловци: Сремска епархија, 1990), 239.

⁷⁹⁰ Вељко Ђурић, *Српска православне црква у Независној Држави Хрватској: 1941-1945*, 124-126.

имовински припадају Епархијском управном одбору у Сремским Карловцима, Патријаршијским добрима у Сремским Карловцима, као и над имовином Новосадске црквене општине у Сремским Карловцима.⁷⁹¹

На основу овога документа, за повереника над Патријаршијском имовином постављен је Антун Лешински. Он је 5. јула 1941. године запечатио Патријаршијски двор у Сремским Карловцима. Кључ, који је задржао код себе, предао му је јеромонах Мардарије Прокић.⁷⁹² Према следећем записнику, у благајни у Патријаршијском двору пронађено је 6506,25 динара, који су потицали делом из патријаршијског фонда, делом из Народно-црквених фондова и делом из личног патријарховог фонда. Пронађено је и 7000 динара од кауције предузимача за оправку Патријаршијског двора и у вредносним хартијама 1 ком. од 5000 динара са купоном бр. 24 и 4 ком. у вредностима 16.000 динара са купоном бр. 24. Новац му је предао в. д. благајника М. Прокић.⁷⁹³ О преузимању фонда Патријаршијске библиотеке пронашли смо један кратки записник, у коме нема детаља о броју књига. Записник су потписали библиотекар В. А. Мајевски и М. Прокић:

„Дана 5/VII.1941. год. запечаћена је библиотека архимандрита Илариона Руварца, библиотека друштва 'Слога', Књижница богословије Карловачке и Архиепископско-Митрополитско-Патријаршка библиотека, а која сачињавају заједно 'Патријаршијску библиотеку' и кључеве предати поверенику г. Антуну Лешинском из Сријемских Карловаца.“⁷⁹⁴

После овога, Равнатељство за понову из Загреба преузело је конфисковане књиге, као и управу над целокупном патријаршијском имовином. О томе сведочи још једна одлука од 25. августа 1941. године, којом се проглашава да „на темељу Законске одредбе од 6.08.1941. број СССХХV/993/Z.P. 1941. о имовини особа које су напустиле подручје НДХ да је имовина Српске православне архиепископије и Митрополије карловачке из Сремских Карловаца постала имовином Независне државе Хрватске, а некретнине поменуте установе, које су уписане у градском улошку бр. 879 катастарске општине Сремски Карловци уступају се у посед и

---

⁷⁹¹ АСПЦ – Комисија за прикупљање података о страдању Србу у НДХ, Независна Држава Хрватска, Државно равнатељство за понову, Загреб бр. 31/41.

⁷⁹² Исто, Реверс.

⁷⁹³ Исто, Привремени записник.

⁷⁹⁴ Исто, Реверс.

власништво и грунтовно преносе на Државно равнатељство за понову у Загреб, па се грунтовни уред у Карловцима позива да тај пренос власништва грунтовно спроведе“.⁷⁹⁵

Прва незванична вест, која се ширила од Срема ка Београду, била је да усташе намеравају да Патријаршијску библиотеку, заједно са осталим црквеним зградама, запале, како би доживела исту судбину као Народна библиотека Србије. Б. Ћирковић сведочи да су неки истакнути Загребчани из научних кругова и људи југословенске оријентације, чувши за ову кобну замисао, интервенисали да се од ње одустане, те да се оно што је вредно заплени, а остало да се уништи.⁷⁹⁶ Било је и међу Србима, који су се летњих месеци 1941. године налазили у Хрватској, различитих мишљења о томе како треба спасавати богатства из објеката Српске православне цркве. Један од њих био је и Бошко Стрика, који је у Загребу одржавао везе за хрватским научницима. Као сарадник загребачких музеја познавао је Владимира Ткалчића и његове сараднике, којима је препоручивао да се све црквене драгоцености што пре пренесу у Музеј за умјетност и обрт, јер им прети опасност од пљачкања. По његом сведочењу, они су прихватили предложен савет. После доношења црквених драгоцености из српских манастира и цркава у Музеј за умјетност и обрт, међу пописивачима био је и Б. Стрика, који је тврдио да су све пописали и сложили у музејске депое.⁷⁹⁷

Министарство просвете Независне Државе Хрватске је, крајем августа 1941. године, упутило налог Равнатељству Свеучилишта у Загребу да се оформи комисија из састава Свеучилишне књижнице која ће пренети књиге из Патријаршијске библиотеке у Загреб, са циљем да се похране у депо Свеучилишне књижнице. Комисија, коју је предводио Владимир Ткалчић, састојала се од двојице стручњака, Марка Орешковића и Младен Бошњака из Свеучилишне књижнице и четворице помоћних радника. Преузела је библиотечку грађу из Патријаршијске библиотеке 3. септембра 1941. од професора Стјепана Готвалда,⁷⁹⁸ који је био изласланик Државног равнатељста за понову из Загреба.

---

⁷⁹⁵ Душан Вулетић, *Судбина културне баштине Срема у току II светског рата. Том 2* (Нови Сад: Архив Војводине, 1997), 19.

⁷⁹⁶ Богољуб С. Ћирковић, „Библиотеке Српске православне цркве“, 416.

⁷⁹⁷ Вељко Ђурић, *Српска православна црква у Независној Држави Хрватској: 1941-1945*, 128-129.

⁷⁹⁸ Стјепан Готвалд био је типичан пример интелектуалца који је прихватао усташке идеје, па је све своје знање ставио у њихову службу. Волео је да им се додворава доносећи им поклоне са

За време њеног боравка, од 1. до 3. септембра, комисија није прегледала Библиотеку Карловачке богословије, нити је из ње износила књиге.⁷⁹⁹ Б. Ћирковић у свом раду нигде не спомиње постојање ове комисије, већ наводи да је усташка власт делегирала 40 језуитских калуђера да изврше наређење.⁸⁰⁰ Један од службеника (портир) Карловачке богословије Новак Турањанин предао је, 6. септембра 1941. године, кратки реферат ректору Душану Лазичићу, у коме описује шта су све усташе опљачкале и конфисковале. Две ставке се тичу књига, једна у којој се каже да су се из Патријаршијске библиотеке камионом носиле књиге и остале ствари, а друга да из Библиотеке Карловачке богословије до тада није још ништа однето.⁸⁰¹

Пошто је комисија прегледала конфискован библиотечки фонд, саставила је извештај, 6. септембра 1941. године, у коме је констатовано да је библиотека „врло богата научно-стручном литературом на свим језицима, са око 20.000 књига и пар хиљада старих рукописа [у 10 сандука]“.⁸⁰² Грађа је из Патријаршијске библиотеке однета по киши, што је додатно утицало на уништавање и пропадање књига.⁸⁰³ Целокупна библиотечка грађа убачена је у три вагона, без икаквог реда. Они су пре ове акције били коришћени за ратне сврхе, па су били оштећени. Пропуштали су воду, али срећом, киша је ускоро престала, па су књиге претрпеле мања оштећења.⁸⁰⁴ Укупно је био 41 сандук, али било је и грађе која није упакована у сандуке. По доласку на загребачку железничку станицу, целокупна библиотечка грађа је у шпедитерским колима отпремљена у депо Свеучилишне књижнице. При оваквом транспорту, вероватно је један део књига био

путовања по српским манастирима. В. Вељко Ђурић, *Српска православне црква у Независној Држави Хрватској: 1941-1945*, 127.

⁷⁹⁹ *Споменица грађанима Сремских Карловаца жртвама Немачке агресије и усташког терора и геноцида од 1941. до 1944. године*, 52.

⁸⁰⁰ Б. Ћирковић у свом раду нигде не спомиње постојање ове комисије, већ наводи да је усташка власт делегирала 40 језуитских калуђера да изврше наређење. В. Богољуб С. Ћирковић, *Нав. дело*, 416.

⁸⁰¹ АСПЦ – Комисија за прикупљање података о страдању Србу у НДХ, Препис Сремско-карловачки срез – Београдско-карловачка епархија.

⁸⁰² Душан Вулетић, *Судбина културне баштине Срема у току II светског рата* (Нови Сад: Историјски музеј Војводине, 1992), 155; Јелена Попов, „Библиотеке и књижнице у Војводини за време Другог светског рата“: 62-63.

⁸⁰³ Богољуб С. Ћирковић, *Нав. дело*, 416-417; Небојша Лазаревић, „Библиотека Српске патријаршије“: 550-551.

⁸⁰⁴ Душан Вулетић, *Нав. дело*, 156.

поприлично оштећен, а неке и изгубљене.⁸⁰⁵ Рукописи су били пребачени у специјални трезор и сложени у осам ормана. Рукописи из библиотеке Илариона Руварца, коју су били допремљени у 7 сандука, пребачени су у „мало спремиште“, а његове књиге смештене су заједно са осталим књигама у депо.⁸⁰⁶ Сви ови подаци се налазе забележени у званичном извештају Свеучилишне књижнице од 14. јула 1946. бр. 135/1945, где на крају пише:

„У просторије, где су те књиге смештене, осим службених лица, нико није имао приступа. Књиге су кроз читаво време остале онако како су биле смештене након допреме. Нити једна књига или рукопис није унесен у наше збирке“.⁸⁰⁷

Један од чланова комисије, Марко Орешковић, у свом сведочењу тврдио је да су књиге остале у истом стању као када су допремљене, да о њима нико није водио рачуна и да никоме није било дозвољено њихово коришћење (Прилог 13).⁸⁰⁸

Нашли смо и изјаву директора Карловачке гимназије Симе Грозданића, који наводи да је душа усташког покрета у Сремским Карловцима био професор Вјекослав Барлековић.⁸⁰⁹ Мачековац који је себе у Независној Држави Хрватској прогласио за највећег Хрвата и револуционара, пише у резимеу изјаве Грозданић, био је „главни упропаститељ српских националних тековина у Сремским Карловцима. Он је један од највећих инспиратора за прогањање Срба и за увођење усташких и велико-хрватских новотарија. Он је успео, да измири још пре слома Југославије све хрватске политичке фракције (Радићевце, Франковце итд.) тако је он остао неки хрватски апостол у Карловцима“.

Изјава која је написана на 10 страна садржи и одељке који се тичу Богословије Св. Саве, Патријаршијског двора, Свештеничког конвикта и Стефанеума. В. Барлековић је, после одласка немачке војске, примио на управљање све просторије Богословије Св. Саве са њеним инвентаром. Са својим послушницима је у лето 1941. године вршио пљачке инвентара (клупе, столови, ормани, столице итд). У овој згради је основао ђачки интернат и отворио

---

⁸⁰⁵ *Злочини окупатора на културно-историјским споменицима у Срему*, елаборат Покрајинске комисије за утврђивање злочина окупатора, 3. група, 243.

⁸⁰⁶ Душан Вулетић, *Нав. дело*, 156.

⁸⁰⁷ АВК, Сремски Карловци, бр. 15762, Извештај Свеучилишне библиотеке, Загреб, бр. 639/1946.

⁸⁰⁸ АВК, Сремски Карловци, записник од 17. маја 1946, изјава Марка Орешковића, инв. бр. 15761.

⁸⁰⁹ АСПЦ – Комисија за прикупљање података о страдању Србу у НДХ, Записник др Симе Грозданића од 31. октобра 1942. године.

Учитељску школу, у којој је постао заменик управника. Лично је располагао конфискованим библиотечким фондом, те он сноси одговорност за све крађе књига из ове библиотеке. Неке књиге је продавао својим ученицима (нпр. речнике итд). Са суплентом и логорником Ивом Бојановским дао је својим ђацима да пљачкају и спале све ђачке књижице богослова. После одласка немачке војске, исто тако је преузео и Патријаршијски двор. Довео је комисију из Загреба, која је камионима одвезла велику библиотеку и остале ствари од историјске вредности. Наводи да су неки људи из Београда покушавали да помоћу Немаца спасу све из Патријаршијског двора и превезу у Београд. На то је В. Барлековић одговорио: „Ниједна игла не смије да оде у Београд из Хрватске државе“. Он је од Патријаршијског двора направио усташку школу, у којој се индоктринирао усташки подмладак. Свештенички конвикт претворио је у женски ђачки интернат, којим су руководиле „милосрдне сестре“ из Осијека. Једна од њих је о питању покрштавања Срба говорила на пијаци: „Зар ту ђубрад да примимо у нашу Католичку цркву“. Стефанаум су потуно опљачкали, тако да су остале празне просторије.

Поменути логорник Иво Бојановски учествовао је у уништавању Српске манастирске штампарије. Као усташки комесар потрудио се да се оштете машине и учине неупотребљивим, слова разнесу, магацини са материјалом опљачкају, а примерци и табаци *Грчко-српског речника* и *Србљаци* униште, као и све остале затечене књиге у штампарији. Ова штампарија је радила од 1892. године и била је оспособљена за штампање књига на црквенословенском и грчком језику.⁸¹⁰

Сви вредни предмети из Патријаршијског двора беспштедно су разграбљени или однесени у Загреб. Ово је све пропраћено саблажљивим сценама, попут оне када часне сестре Светог Крижа из девастираног Патријаршијског двора износе елегантније комаде намештаја, писаће столове, ормане и тепихе. По окончању ових немилых сцена, 1102 предмета је завршило у Хрватском државном музеју за умјетност и обрт. Они су после рата враћени и данас се чувају у Патријаршијском двору у Београду.⁸¹¹ Још неки значајни објекти

---

⁸¹⁰ *Споменица грађанима Сремских Карловаца жртвама Немачке агресије и усташког терора и геноцида од 1941. до 1944. године*, 55-56.

⁸¹¹ Срђан Ерцеган, *Лукијан – православни Архиепископ карловачки, Митрополит и Патријарх српски :1908-1913*, 195.

су страдали у Сремским Карловцима, као што је новосаграђена зграда за смештај Патријаршијске библиотеке, коју су усташе користиле за становање и мучење неистомишљеника Срба, па је на крају окупације била прилично руинирана.⁸¹²

Када је реч о фрушкогорским манастирима који су се нашли на удару усташких власти, ваља истаћи да је одредба о забрани ћирилице била је само иницијална агресија за почетак „чишћења“ њихових библиотека. Ниједна није била поштеђена, а у неким манастирима начињена је непроцењива штета. Уништаване су књиге из српске историје и књижености. Сачувани су само делови фондова из библиотека манастира Крушедол, Беочин, Раваница и Јазак, које су под надзором В. Ткалчића допремљене у Музеј за умјетност и обрт у Загребу. Што се тиче фондова из осталих манастира (Гргетег, Хопова, Раковац, Бешеново, Шишатовач, Кувеждин и Привина Глава), сачувано је само неколико рукописа и јеванђеља, која је В. Ткалчић преузео. Остале књиге су биле опљачкане, а неке и дефинитивно уништене и спаљене када су усташе минирале манастире.⁸¹³

---

⁸¹² Душан Вулетић, *Судбина културне баштине Срема у току II светског рата*. Том 2 19-23.

⁸¹³ *Злочини окупатора на културно-историјским споменицима у Срему*, елаборат Покрајинске комисије за утврђивање злочина окупатора, 3. група, 244 ; Душан Вулетић, *Судбина културне баштине Срема у току II светског рата*, 157-158; Јелена Попов, „Библиотеке и књижнице у Војводини за време Другог светског рата“: 62.

5.2. Библиотеке Карловачке богословије и Богословије Св. Сава

Министарство народне просвете Независне Државе Хрватске упутило је, 19. јануара 1943. године, захтев управи Свеучилишне књижнице да поново пошаље комисију у Сремске Карловце, како би конфисковала библиотечки фонд Карловачке богословије. Преузет је из просторија Учитељске школе (бившег Семинара), спакован је у гомиле, а не у сандуке, и допремљен у Свеучилишну књижницу. Због недостатка простора за њено складиштење, грађа је смештена у соби вратара и у још једној просторији. Не постоје никакви записници о примопредаји и допреми, као ни о стању фонда све до периода када су морао да се врати власнику.⁸¹⁴

Библиотека Богословије Св. Сава, за време окупације Сремских Карловаца, служила је као библиотека Учитељске школе. На сваком примерку књиге налази се печат којим су усташе обелажавале њену припадност овој школи. Према Душану Вулетићу, фонд ове библиотеке се састојао од 9500 књига, у чијем саставу су се налазиле и књиге из библиотеке митрополита Михаила Јовановића и још неких архијереја. Њен фонд није отпремљен у Свеучилишну књижницу, али је библиотека далеко више оштећена од осталих, јер је била изложена пљачки окупаторских војника који су били смештени у овој згради.⁸¹⁵ По њему, спасено је само 3000 књига.⁸¹⁶ За разлику од њега, Н. Лазаревић каже да се фонд састојао од 25.000 књига и да је један део ове библиотеке пренет у Свеучилишну књижницу.⁸¹⁷ Слажу се у томе да су коришћене за потребе Учитељске школе и да су окупаторски војници пљачкали библиотеку. По управнику Патријаршијске библиотеке Б. Ћирковићу, фонд ове библиотеке је 1941. године садржао 18.522 наслова у 60.020 библиографских јединица. За време рата нестало је 1380 књига. Овај извор је вероватно најмеродавнији због Ћирковићевог личног увида у стање фонда у просторијама Патријаршијске библиотеке у Београду.

---

⁸¹⁴ Душан Вулетић, *Судбина културне баштине Срема у току II светског рата*, 157; Јелена Попов, Нав. дело, 63.

⁸¹⁵ Јелена Попов, Нав. дело, 63.

⁸¹⁶ Душан Вулетић, *Судбина културне баштине Срема у току II светског рата*, 157.

⁸¹⁷ Небојша Лазаревић, Нав. дело, 551.

5.3. Преузимање библиотечког фонда после окончања рата

После завршетка рата, поставило се питање проналажења српских црквено-културно-историјских споменика однетих за време Независне Државе Хрватске у Загреб и њиховог враћања власнику. Први корак Светог архијерејског синода било је постављење Љубомира Дурковић-Јакшића, 6. јуна 1945. године, за библиотекара Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима. За обављање ове службе одређен му је месечни хонорар од 2500 динара, који је почео да прима од 1. јула 1945. године.⁸¹⁸ По постављењу, уручена му је легитимација са којом му је држава обезбеђивала слободно кретање. Отпутовао је у Сремске Карловце и сместио се у Старом двору. Неколико месеци је радио на добијању дозволе за припрему зграде Патријаршијске библиотеке саграђене 1940, у коју је требало да се сместе све књиге и архивалије из Загреба. План му није успео, јер су и њу, као и остале Патријаршијске зграде, заузеле цивилне и војне власти ради својих потреба.⁸¹⁹

Ради бољег разумевања, потребно је напоменути да су после Другог светског рата престолне митрополијско-патријаршијске структуре и градитељско-резиденцијалне целине у Сремским Карловцима поново проживеле културни геноцид у комунистичким државно-правним околностима. Он је интензивно трајао од 1945. (Демократска Федеративна Југославија) до 1991. године (Социјалистичка Федеративна Република Југославија).⁸²⁰ Комунистичка власт је спроводила политичке и законске санкције које су укључивале и конфискацију непокретних и покретних добара Српске православне цркве, њеног свештенства и верног народа. Незаконито развлачење и уништавање остатака непокретне и покретне имовине Српске православне цркве, као што каже Динко Давидов, граничило се са историјским огрешењем и националном издајом.⁸²¹

По налогу Министарства просвете Федералне Државе Хрватске, 17. јула 1945. године, бр. 5174, формирана је Комисија за излучење библиотека, рукописа

⁸¹⁸ АСАС, бр. 1050, 25/10 јуна 1945.

⁸¹⁹ Љубомир Дурковић-Јакшић, „Прилог историји страдања Патријаршијске библиотеке”: 241; АСАНУБ, Заоставштина Љубимира Дурковића Јакшића, 14.787 (несређена грађа).

⁸²⁰ Велимир Љ. Ђеримовић. *Сремски Карловци и Даљ – престолни центри Карловачке митрополије: нови погледи*, 38.

⁸²¹ Динко Давидов, „Предисловије“ у *Злодела и греси*, Милан П. Костић (Сремски Карловци: Сремска епархија, 1990), 48.

и црквених ствари, које су конфисковане из православних манастира и цркава и депоноване у Музеј за умјетност и обрт у Загребу. Комисија се углавном састојала од људи који су учествовали у конфискацији (директор Музеја за умјетност и обрт Владимир Ткалчић, библиотекар Зденко Војновић и кустос Иван Бах). Српска патријаршија је послала др Радослава Грујућа.⁸²²

Према Грујићевом извештају, у Загребу је пронађено „око четрдесет камиона“ конфискованих ствари, које су биле смештене у Музеју за умјетност и обрт, Свеучилишној књижници, Земљском архиву и у Гипсотечи.⁸²³ Захваљујући томе што конфисковане књиге нису биле уврштене у редован фонд Свеучилишне књижнице, у целости су биле сачуване.⁸²⁴ Када је извршен преглед свих конфискованих ствари, издвојене су оне из Срема, које су, у јулу 1946. године, превезене у једанаест вагона од петнаест тона у Београд и смештене у зграду Српске патријаршије. Овим поводом сачињен је детаљан записник о примопредаји, која је трајала од 13. маја до 8. јула 1946. године.⁸²⁵ У Архиви Светог архијерејског синода налази се примерак записника на 408 куцаних страна.⁸²⁶ У оквиру њега постоји део који се тиче преузимања књига и рукописа са подручја Народне Републике Србије. Р. Грујић је преузео библиотечки фонд Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима, заједно са библиотеком Илариона Руварца и Карловачке богословије.

Записник је закључен 6. јула 1945. године у Загребу. Поред чланова комисије, потписали су га М. Ставановић, изасланик Министарства просвете Народне Републике Србије на темељу овлашћења, и управник Свеучилишне књижнице Матко Ројнић.⁸²⁷ Књиге и драгоцености нису враћене у првобитан

---

⁸²² Грујић је доживео тужну судбину, пресудом Суда части Београдског универзитета 1945, да се због сарадње са окупационим властима и идеолошког утицаја на омладину лиши професорског звања и одлуком Одбора четвртог насеља Првог народноослободилачког рејона да му се одузме српска национална част. Ова неправда је исправљена у марту 2014, када су одлуком Вишег суда у Београду наведене оптужбе проглашене ништавним.

⁸²³ Љубомир Дурковић-Јакшић, „Прилог историји страдања Патријаршијске библиотеке”: 241; АСАНУ, Заоставштина Љубимира Дурковића Јакшића, 14.787 (несређена грађа); Радослав М. Грујић, „Српски црквени, културно-историски и уметнички споменици сачувани у Загребу од усташког уништења“, *Гласник СЛСПЦ* год. XXVII, бр. 1 (1946): 9-11.

⁸²⁴ Јелена Попов, „Библиотеке и књижнице у Војводини за време Другог светског рата”: 72.

⁸²⁵ Војвођански музеј (Нови Сад), Записник о примопредаји културно-историјских предмета, бр. 371-1946, од 13. свибња 1946. инв. бр. б.б.; в. Душан Вулетић, *Судбина културне баштине Срема у току II светског рата*, 180-250.

⁸²⁶ Музеј СПЦ, ЗРГ.

⁸²⁷ Исто.

смештај у Сремским Карловцима, јер су Патријаршијски двор, Свештенички конвикт и зграда Патријаршијске библиотеке (Дом Св. Саве) били запоседнути за потребе касарне и војне болнице. Р. Грујић је, још пре него што је почео транспорт из Загреба, предложио да се за смештај Патријаршијске библиотеке и Архива ослободи у Сремским Карловцима зграда која је направљена за ту сврху. Имао је и идеју да се у њу сместе још и делимично спасене библиотеке из фрушкогорских манастира. Са овим предлогом се сложило Министарство просвете Демократске Федеративне Југославије и упутило допис Народноослободилачком одбору Војводине у Новом Саду да се зграда која је наменски направљена за Патријаршијску библиотеку испразни и преда Српској православној цркви. Народноослободилачки одбор Војводине није прихватио овај предлог, са објашњењем да је ова, као и остале зграде у Сремским Карловцима, после рата национализована и нове власти је користе за своје потребе.⁸²⁸ Само неколико соба које су се налазиле у Старом двору су остале на располагању.⁸²⁹ У неколико покушаја Свети архијерејски синод је молио Председништво владе Народне Републике Србије да се просторије Патријаршијског двора у Сремским Карловцима, после иселења војних болница, доведу у исправно стање и да се однете ствари врате на место.⁸³⁰ Ова молба није била услишена.

Грујић је сматрао да је В. Ткалчић свој посао урадио савесно. Он је одмах по конфискацији пописивао све преузете предмете, а када није могао због ограниченог времена да их попише на терену, то је чинио касније, по смештању у Музеј за умјетност и обрт. Предмете који су донети из Срема стављао је одвојено од осталих конфискованих предмета, које је после рата неоштећене вратио старом власнику.⁸³¹ По записнику који је саставио Р. Грујић, сачуван је највећи део ових предмета, а око 70% од онога што је затечено било је на свом месту.⁸³²

Због велике зиме и недостатка огрева за ложење музејских просторија, примопредаја је прекинута и Р. Грујић се вратио у Београд. Пре него што је кренуо други пут у Загреб, одржана је седница Светог архијерејског синода у

---

⁸²⁸ *Споменица грађанима Сремских Карловаца жртвама Немачке агресије и усташког терора и геноцида од 1941. до 1944. године*, 55-56.

⁸²⁹ *Гласник СЛСПЦ* год. XXVII, бр. 3 (1946): 45.

⁸³⁰ *Гласник СЛСПЦ* год. XXVII, бр. 5 (1946): 68.

⁸³¹ Душан Вулетић, *Судбина културне баштине Срема у току II светског рата*, 263.

⁸³² АВК, Сремски Карловци, записник од 15. листопада 1945, изјава др Радослава Грујића, инв. бр. 15743.; Душан Вулетић, Нав. дело, 263-269.

марту 1946. године, на којој се расправљало о овом проблему:

„(...) Узет је на знање извештај преосвећеног викарног епископа г. Арсенија као администратора загребачке епархије и протојереја др Радослава Грујића, професора универзитета у пензији, о учињеним интервенцијама за осигурање материјалних средстава на терет државе око преноса имовине и драгоцености Српске православне цркве које су за време окупације однесене и пронађене у Загребу. Препоручено је и Претседништву Светог архијерејског синода, да учини све потребно да се чим пре осигурају средства за пренос ових ствари у Београд. Оне ствари за које се установи да припадају епархијама, које се налазе на територијама данашње Народне Републике Хрватске а које су потребне за употребу при св. богослужењима, имају се издвојити и тамо оставити под надзором надлежног архијереја, док све остале ствари које су од културно историјске и уметничке вредности имају се пренети заједно са свима осталим стварима у Београд.“⁸³³

Појавио се проблем око финансирања транспорта из Загреба у Београд. Чланови комисије, Р. Грујић и Иван Бах су, у допису Министарству просвете Демократске Федеративне Хрватске, напоменули да ће се транспорт извршити у етапама. Потраживали су 30 вагона, а за прву етапу, која је требало да се спроведе 25. октобра 1945. године, била су потребна 3.⁸³⁴ По овом питању су се Демократска Федеративна Хрватска и Савезно министарство финансија изјаснили да немају буџетских могућности да то реализују,⁸³⁵ па је питање транспорта одложено за мај 1946. године. Савезно министарство финансија предложило је да се трошкови превоза (335.700 динара)⁸³⁶ регулишу на бази односа између оштећених и оних оних који су штету проузроковали, али Министарство просвете Демократске Федеративне Хрватске није прихватило ову обавезу, очекујући одобрење за кредит из савезног буџета.⁸³⁷ Министарство просвете Србије тражило је од Српске православне цркве да се преузети предмети и књиге који нису за богослужбену употребу доделе државним библиотекама и музејима. Свети архијерејски синод се супротставио оваквом захтеву, позивајући се на право које

⁸³³ *Гласник СЛСПЦ* год. XXVII, бр. 5 (1946): 68.

⁸³⁴ АСАНУБ, Заоставштина Љубимира Дурковића Јакшића, 14.787 (несрећена грађа).

⁸³⁵ Исто.

⁸³⁶ Исто.

⁸³⁷ Љубомир Дурковић-Јакшић, „Прилог историји страдања Патријаршијске библиотеке”: 243.

је Устав загарантовао Српској православној цркви и издејствовао да се случај реши у њену корист.⁸³⁸ Примопредаја је настављена 17. јуна 1946. године, а о овом деловању сведочи записник који је Р. Грујић саставио 24. јула 1946. године:

„(...) За време зиме 1945/6 год. – пошто Патријаршија није располагала довољним сретствима за пренос свих пронађених црквених предмета из Загреба у Београд – предузети су потребни кораци преко Комисије за верске послове код Министарства просвете НР Србије, да оно издејствује за тај пренос потребни кредит.⁸³⁹ И почетком маја 1946. год. успело се да Министарство просвете Србије добије од Министарства финансија своту од 350.000 дин. у ову сврху.

Примивши то решење Министарство просвете Србије одмах је одредило своје делегате, који ће са делегатом Св. Синода српске Патријаршије, отићи у Загреб и тамо преузети све црквене и друге предмете који су пронађени у Загребу, а потичу са територије Срема у данашњим његовим границама припалим Војводини у оквир НР Србије. После тога Комисија је одмах отпутовала у Загреб и успела да, од 17. јуна до 13. јула о.г. обави примопредају пронађених предмета, спакује их у једанаест вагона од по 15 тона, пренесе их у Београд. Све те предмете и пренешене ствари данас се налазе у десном крилу Двора српске Патријаршије.

Ових дана Патријаршиски управни одбор одредио је Комисију, која ће 29. о.м. почети са разврставањем довежених из Загреба предмета на оне које имају практични – богослужбени значај од оних који имају музејску, библиотечку или архивску вредност,⁸⁴⁰ па ће се први сукцесивно слати српским-црквеним манастирима из којих су однешени, а други сместити у Музеј, библиотеку и архив Српске Патријаршије.

Из Загреба су, у тих једанаест вагона пренешене ствари из свих 14 фрушкогорских манастира, из Двора патријаршије у Карловцима и из шест православних цркава (3 из Карловаца, а по једна из Јаска, Черевиха и Каменице).

---

⁸³⁸ Исто, 245-247.

⁸³⁹ Српска православна црква је после рата лишена скоро свих прихода из којих је до сада подмиривала своје потребе. Њена имовина је стављена под удар аграрне реформе, тако да није могла да рачуна на ове приходе од црквених добара. В. *Гласник СЛСПЦ* год. XXVII, бр. 3 (1946): 33.

⁸⁴⁰ Митрополитски архив био је смештен у згради Народно-црквених фондова. За време окупације у њега је често долазио један немачки стручњак за повеље, па се после рата одмах могло констатовати да у појединим кутијама недостају повеље. Исто тако, прегледане су неке фасцикле, у којима није било материјала под назначеним бројевима. За разлику од њега, Патријаршијски архив био је пренет у Загреб, заједно са Патријаршијском библиотеком, и исто тако је по завршетку рата пребачен у Београд.

Из Карловаца је још пренесена и збир старих новаца металних и значајних нађен у гимназији карловачкој, а пронађена сада у Археолошком музеју у Загребу.

Исто тако пренесена је у Београд нова библиотека српске Патријаршије у Карловцима, као и библиотека архимандрита Руварца и српске православне богословије. А у Свеучилишној књижници у Загребу остале су још не пренесени поједини делови разних архива из Срема, које се сада издвајају из набацаних гомила и по њиховим бившим сандуцима. Што се тиче манастирских библиотека утврђено су могле бити пренете, као и архиве у манастирима Гргетега, Хопова, Бешенова и других. За то сам обавештен да су пренета у Сремску Митровицу, где се сада налазе.⁸⁴¹

О свим овим радњама био је обавештен и Свети архијерејски синод, који је на својој седници одржаној крајем јуна узео у обзир ово обавештење, а о судбини преузетих предмета одлучио:

„Све драгоцености имају се похранити у Патријаршијску ризницу а остале ствари, које су од културно-историјског значаја спремити у такву просторију, која може бити приступачна и посетиоцима, који се интересују за црквену уметност. Узет је на знање и извештај протојереја др Радослава Грујића, професора универзитета у пензији, о извршеним пословима око пописа и преузимања ове имовине од појединих државних установа у Загребу, као и о утврђеном аранжману са државним властима о територијалној расподели и чувању имовине на оним територијама којима оне фактичко припадају. Према овоме аранжману у Београд су пренесене само оне ствари које су са територије Народне Републике Србије, а остала пронађена имовина, која је са територије Народне Републике Хрватске, има остати и даље на том подручју. Сходно томе све ствари са ове територије смештене су у Загребу у згради Православне црквене општине, Боговићева ул. бр. 7, где ће се на исти начин комисијски прегледати, пописати и расподелити по Епархијама као и оне које су пренесене у Београд. Установљено је да се у Музеју надбискупије загребачке налази још наших ствари, али због одсутности управника овог музеја морало се примање ових ствари одредити доцније. Са извештајем професора Грујића упознат је и преосвећени епископ

---

⁸⁴¹ АВК, Сремски Карловци, додаток на записник од 15. октобра 1945, изјава др Радослава Грујића, инв. бр. 15744.; Душан Вулетић, *Судбина културне баштине Срема у току II светског рата*, 269-270.

зворничко-тузлански као администратор Епархија босанских ради трагања у Загребу за оним стварима, које су однесене из Босне.⁸⁴²

Проналажење и враћање црквених драгоцености њиховом власнику, не би били извршени без несебичне љубави Р. Грујића и храбрости митрополита Јосифа Цвијовића (1878–1957), који је замењивао одсутног патријарха Гаврила.⁸⁴³ Вагони са црквеним драгоценостима стизали су, од 6. маја 1946, на Савско пристаниште, а одатле су, под присмотром Р. Грујића и делегата Министарства Србије Наде Андрејевић-Кун и Милутина Гарашанина, превезене у зграду Српске патријаршије. Пошто је већина црквених драгоцености припадала библиотекама, којима по чл. 251. Црквеног устава управља Патријаршијски управни одбор, Свети архијерејски синод је донео одлуку да се даља брига о њима уступи Патријаршиском управном одбору.⁸⁴⁴

На једној од седница Светог архијерејског синода, које су се одржавале од краја октобра до половине новембра, донета је одлука о сређивању црквене имовине пренете из Загреба. За надзорни орган постављени су в. д. секретара Светог архијерејског синода Драг. Мијатовић, Р. Грујић, Ђорђе Сп. Радојчић, Светозар Душанић и Љ. Дурковић-Јакшић, да приступе овом послу.⁸⁴⁵ Сређивање библиотечког фонда Патријаршијске библиотеке поверено је Љ. Дурковић-Јакшићу и његовим сарадницима, професорима С. Душанићу, Јовану Велимировићу и Јовану Дајковићу.⁸⁴⁶ Пре него што се приступило преношењу и сређивању Патријаршијске библиотеке и осталих драгоцености, дошло је до несугласица између Светог архијерејског синода и Министарства просвете Народне Републике Србије, због којих је Ђ. Радојчић морао да поднесе оставку. О свему овоме пише Љ. Дурковић-Јакшић.⁸⁴⁷

Приступивши сређивању фонда Патријаршијске библиотеке, чланови комисије нашли су се пред тешким задатком. Идеја је била да се фонд уреди по првобитном стању, тј оном од пре рата. На тај начин су једино могли да утврде

---

⁸⁴² *Гласник СЛСПЦ* год. XXVII, бр. 8 (1946): 119.

⁸⁴³ Пошто епископ Иринеј Тирић, као најстарији члан Синода, није могао да долази на седнице јер је живео у мађарском окупационом подручју, место председавајућег преузео је Јосиф Цвијовић. В. Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 263.

⁸⁴⁴ АСАС, бр. 1745/зап. 229/46.

⁸⁴⁵ *Гласник СЛСПЦ* год. XXVIII, бр. 1 (1946): 8.

⁸⁴⁶ Љубомир Дурковић-Јакшић, „Прилог историји страдања Патријаршијске библиотеке”: 244-245.

⁸⁴⁷ Исто, 244-247.

које књиге недостају, а недостајале су и целе групе – нпр. *Медицина*, и да сачувају форму библиотека целина које су ушле у састав Патријаршијске библиотеке. Морали су да израде каталог и да поставе нове полице. Љ. Дурковић-Јакшић је израдио нацрт за њих. Прва партија израде трајала је од 1947. до 1949. године.⁸⁴⁸ Књиге су смештене у полице, урађени су ревизија и каталози, што је био први услов за оспособљавање ове библиотеке да служи својој намени.⁸⁴⁹

Први проблем на који су наишли биле су незагрејане просторије и нису имали помоћ око одржавања хигијенских услова за рад. Биле су им потребне полице за које нису имали финансијских средстава. Свети архијерејски синод је потраживао од Министарства индустрије Народне Републике Србије набавку од 25 кубних метара чамовине за израду полица.⁸⁵⁰ Ово одобрење није било лако добити, јер је о њему одлучивало Председништво владе Србије. Зато је Свети архијерејски синод 10. маја 1947. године издао следећу препоруку: „(...) ставити научним радницима на располагање онај део књига који је већ сређен и смештен у полице, као и оне књиге које су у Библиотеци, која је раније овде била,⁸⁵¹ а која се налази сређена и пописана. Због тога требало би, да патријаршијски библиотекар др Љубомир Дурковић прими и ову Библиотеку и споји је са главном и организује Читаоницу и отвори, јер је то једини начин да у овом моменту и под овим околностима отворимо Библиотеку“.⁸⁵²

Изабрани чланови Комисије су предложили да им се придружи Богољуб Ћирковић и да се постави један послужитељ, који ће одржавати хигијенске услове у библиотечким и музејским просторијама.

Целокупан рад Комисије, са смерницама за будуће активности, изложио је Љ. Дурковић-Јакшић у извештају који је поднео Светом архијерејском синоду 29. октобра 1947. године.⁸⁵³ Овом извештају приложена је „Скица уређења Патријаршијске библиотеке“.⁸⁵⁴ Као велики стручњак, имао је одлично осмишљену концепцију како да се среди фонд, који се састојао од више посебних библиотека. Његова замисао била је да после каталогског сређивања фонда из

---

⁸⁴⁸ Небојша Лазаревић, „Библиотека Српске патријаршије, 551.

⁸⁴⁹ Богољуб С. Ћирковић, „Библиотеке Српске православне цркве“, 417.

⁸⁵⁰ АСАС, бр. 861/зап. 965/46.

⁸⁵¹ Овде се мисли на Личну библиотеку патријарха Варнаве.

⁸⁵² Љубомир Дурковић-Јакшић, „Прилог историји страдања Патријаршијске библиотеке“, 247-248.

⁸⁵³ Исто, 248-250.

⁸⁵⁴ Исто, 249.

Сремских Карловаца (Општи фонд, Библиотека Карловачке богословије, Библиотека друштва „Слога“, Библиотека Илариона Руварца и Орфелинова библиотека), приступи сређивању Библиотеке Богословије Св. Саве, Библиотеке друштва „Братство“, а после њих, на ред би дошле Библиотеке манастира Крушедол, Шишатовца, Беочин, Раковац и других. Пошто су неке књиге из ових библиотека, по преузимању завршиле у Музеју СПЦ, било је неопходно њихово физичко спајање са онима из Патријаршијске библиотеке, како би се комплетирале и каталoшки средиле. Нажалост, ова његова препорука није реализована ни до данашњих дана. На крају извештаја предложио је да се, поред управника, постави и један исправан и сталожен човек, који по природи воли да чува старине. Као управник хтео је да ради бесплатно, јер је имао посао професора на Православном богословском факултету за предмет Историја Српске православне цркве, све док његов новопостављени помоћник не буде оспособљен да управља Патријаршијском библиотеком. Овај предлог није му био одобрен, па је, 8. јануара 1948. године, напустио дужност управника.⁸⁵⁵ По његовим речима, које преноси Александар Младеновић (1930–2010), прави разлог за напуштање ове службе био је условљавање примањем свештенмонашког чина, који је требало да прими и због ангажовања на Православном богословском факултету, на коме је радио до 1954. године.⁸⁵⁶

За Патријаршијску библиотеку ово је био и остао велики губитак, јер је Љ. Дурковић-Јакшић својим библиотекарским знањем и искуством могао пуно да уради на њеном унапређењу.⁸⁵⁷ Нажалост, чланови Светог архијерејског синода очигледно нису исправно проценили његов потенцијал и жељу да Патријаршијску библиотеку у наредном периоду постави на заслужено место у српском библиотекарству. Уместо да свој библиотекарски ангажман проведе у овој библиотеци, понуђено му је запослење у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“, у којој је радио од 1954. до 1977. године и у којој је дочекао пензију у звању библиотекара саветника. Од 1947. године постављен је за спољног

---

⁸⁵⁵ Исто, 250.

⁸⁵⁶ Александар Младеновић, *Проф. Др Љубомир Дурковић-Јакшић: 1907-1997* (Београд: Народна библиотека Србије, 1997), 278.

⁸⁵⁷ Сама чињеница да је Љ. Дурковић-Јакшић у стручном библиотекарском часопису *Библиотекар* објавио 44 чланка, у периоду од 1950. до 1980. године, говори о његовој посвећености библиотекарству.

сарадника Историјског института Српске академије наука и уметности у Београду, а од 1950. године изабран је за редовног члана Историјског института Црне Горе на Цетињу. Као врсни познавалац библиотекарства, предавао је Основе науке о књизи и Историју књижевства у Средњој библиотекарској школи у Београду⁸⁵⁸ од 1963. до 1972. године. Када се узме у обзир обим његовог списатељског и библиотекарског опуса,⁸⁵⁹ види се заиста да је Патријаршијска библиотека изгубила врсног стручњака управо у периоду када је српско библиотекарство убрзаним корацима грабило напред.

---

⁸⁵⁸ Александар Младеновић, Нав. дело, 278.

⁸⁵⁹ В. Љубица Брунет, *Прилог проучавању библиографије др Љубомира Дурковића-Јакшића* (Нови Сад: Филозофски факултет, 1974).

5.4. Библиотека Богословије Св. Сава

Ова веома важна и богата библиотека, по спајању фондова из Сремских Карловаца и Београда пре Другог светског рата, није ушла у фонд Патријаршијске библиотеке, јер је Богословија Св. Саве несметано радила до почетка рата. Стицајем околности, о којима је писано на крају претходног поглавља, после рата је ипак доспела у фонд Патријаршијске библиотеке као посебна целина. О томе информативно обавештава Б. Ћирковић.⁸⁶⁰

Домен нашег излагања овом приликом биће само библиотечко организационо пословање Библиотеке Богословије Св. Саве, а не и историјат ове установе, јер је скоро из штампе изашла књига монаха Игнатија Марковића у којој је детаљно истражена њена организација и историја.⁸⁶¹ Ипак, прегледајући ову књигу ради сакупљања података о библиотеци, уочили смо да се библиотека само спорадично помиње. Због тога смо преузели одговорност да, користећи доступне изворе, наредним излагањем додамо још један важан сегмент њеној историји.

Прва богословија у Београду основана је 1810. и радила је до 1813. године. О њеном раду има мало података, али као што каже И. Марковић, „лик њеног управитеља игумана Викентија Ракића и обнова црквеног и просветног живота у устаничкој Србији надаље постигнута његовим ученицима, најбоље сведоче о овом богоугодном делу”.⁸⁶² Први повољни моменат за отварање богословије догодио се са променама у односима Православне цркве у Србији са Цариградском патријаршијом, што је резултирало усмерењем пажње на васпитавање српских свештеничких кандидата. После низа позитивних договора ове две стране, основана је 1836. године Београдска богословија.⁸⁶³ Њен рад је укинут указом Њ. В. Краља од 31. децембра 1903. године, на предлог Министра просвете и црквених послова, а по послушању Министарског Савета, на основу чл. 28. Закона о Богословији од 11. јануара 1896. године. У њој је школовање завршило 1680 ученика, предавало је 87 професора. Неколико пута је у овом

---

⁸⁶⁰ Богољуб С. Ћирковић, „Библиотеке Српске православне цркве,” 416.

⁸⁶¹ Игнатије Мидић, *Сто седамдесет пет година Богословије Св. Саве у Београду: (1836-2011)* (Београд: Богословије Светог Саве, 2011).

⁸⁶² Исто, 17-19.

⁸⁶³ Исто, 23-33.

периоду преуређивана, како би одговорила потребама Српске цркве. На основу закона из 1896. године, основана је, 30. новембра 1900. године, нова богословија под називом Богословија Св. Саве. Патрон и крсна слава обе богословије био је Свети Сава.⁸⁶⁴ Када је Београдска богословија престала са радом, њен библиотечки фонд припао је Богословији Св. Саве, јер она је представљала њену закониту наследницу.

Због оскудних извора везаних за библиотеку, може се претпоставити да је, по оснивању Богословије 1836. године, покренута иницијатива за формирање библиотеке, јер се, по подацима из школске 1880/81. године, у њеном фонду налазило 10.000 књига.⁸⁶⁵ Овај податак сведочи да су се чланови управе богословије озбиљно бавили умножавањем њеног фонда, од чега су стручну корист имали и професори и ученици. На крају ове школске године, њен фонд се, поред куповине нових књига, умножио и поклонима „родољубивих приложника“ међу којима су најистакнутији Свети архијерејски синод Руске православне цркве и београдски митрополит Михаило Јовановић. У току године, фонд библиотеке се два пута премештао због припремања интерната у згради богословије. Она се налазила смештена код данашње Саборне цркве и имале је 10 пространих соба за смештај 100 ученика. По Закону о устројству Богословије из 1863. године,⁸⁶⁶ библиотекар се бирао са мандатом од годину дана из професорског кадра. За ову годину (1880/81) изабран је протосинђел Никанор Ружичић⁸⁶⁷ (1843–1916).⁸⁶⁸

Наредне школске 1881/82. библиотекар је био професор Јеврем Бојовић.⁸⁶⁹ На крају ове године библиотека је располагала са 7300 примерака књига и брошура, 1450 часописа, 34 карата и атласа, 37 историјских слика, 120 школских и 130 црквених књига. Све књиге које су позајмили ученици враћене су у фонд. Министарство просвете и црквених послова покренуло је акцију за каталожко сређивање библиотеке, како би се олакшало њено коришћење. Предвиђено је да

---

⁸⁶⁴ Исто, 103-106.

⁸⁶⁵ *Православна богословија у Београду: у школској години 1880/1* (Београд: Државна штампарија, 1882), V.

⁸⁶⁶ *Закон о устројству богословије* (Београд, 1863).

⁸⁶⁷ *Православна богословија у Београду: у школској години 1880/1*, V.

⁸⁶⁸ Никанор Ружичић је рођен Свилеуви. После завршене гимназије у Шапцу, завршава Београдску богословију, а касније Кијевску духовну академију. Био је ректор Београдске богословије од 1883. до 1896. године, када је изабран за жичког епископа. Године 1898. постављен је за нишког епископа. Пензионисан је 1911. године. Умро је у Београду. В. Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 357.

⁸⁶⁹ *Годишњи извештај о стању Богословије Београдске: у школској 1881-2 години* (Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1882), 36.

се за све књиге израде 3 инвентара, који би садржали формат и сигнатуру књига, поделу по предметним областима и азбучни каталог. Како би се што пре израдио, библиотекар су на испомоћ додељена још два сарадника (протојереј Живојин Јовичић и протосинђел Фирмилијан Дражић).⁸⁷⁰

Школске 1882/83. на почетку годишњег извештаја о библиотеци сазнаје се да је она основана када и Богословија (1836). Претходних десет година умножена је трудом Михаила Јовановића, поклоњеним руским књигама и часописима, библиотеком покојног архимандрита Саве Јовшића (професора богословије), која је бројала 220 књига, и библиотеком покојног државног питомца Петра Остојића од 100 разних немачких и руских новина и књига. По библиотечком пропису од 22. фебруара 1882, који је послало Министарство просвете и црквених послова, покренуто је њено каталожко сређивање. По каталогу је те године располагала са 1600 наслова у 8000 свезака. Поред књига, биле је пуно новина. Било је још неких мањих поклона, а поред ове библиотеке постојала је и библиотека за потребе ученика. Набављени су разни домаћи и страни стручни часописи, нова издања домаћих књига и поручене су књиге преко руских књижара у вредности од 1000 динара. Поред књига, у библиотеци се налазило 35 мапа, 37 историјских слика и слике за наставу из природних наука. Библиотека је била смештена у две простране собе.⁸⁷¹

Библиотека је, школске 1883/84, располагала са 9000 свезака књига, часописа и новина. У истом периоду умножена је са 200 књига и разним руским духовним часописима. Наручене су књиге у вредности од 800 динара.⁸⁷²

Школске 1884/85. извештава се о раду Друштва „Братство“, које је основано још 1869. године и имало своју посебну библиотеку са читаоницом. Нема посебног извештаја за библиотеку, осим напомене да су ученици редовно користили њен фонд⁸⁷³ и да је и те године било поклоњено књига и часописа са разних страна, од којих је највише поклатио Михаило Јовановић.⁸⁷⁴

---

⁸⁷⁰ Исто, 53-55.

⁸⁷¹ *Годишњи извештај о стању Богословије Београдске: за 1882-3 школ. годину* (Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1883), 25-26.

⁸⁷² *Годишњи извештај о стању Богословије Београдске: за 1883-4 школску годину* (Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1884), 12.

⁸⁷³ *Годишњи извештај о стању Богословије Београдске: за 1884-5 школску годину* (Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1885), 38.

⁸⁷⁴ Исто, 52.

Не постоји податак о томе са колико је књига библиотека располагала школске 1893/94, већ само кратко саопштење, у коме се не наводи да је, према каталошком сређивању од 1882. године, располагала са 1700 наслова у око 9000 свезака грађе. Као и претходних година, фонд је приновљен разним домаћим и страним богословским часописима, као и са 2 војне карте Краљевине Србије и 2 гипсане бисте Караџића и Ненадовића. Зграда богословије била је у веома лошем стању, тако да више није била ни за грађевинску оправку. Управа богословије је апеловала код државе за подизање нове зграде, за коју је постојао инвестициони фонд од 350.000 динара.⁸⁷⁵

Школске 1897/98. библиотека је била умножена новим издањима Српске краљевске академије и библиотеком Михаила Јовановића, који је тестаментом завештао велики број својих књига богословији. Пошто је било жалби на његов тестамент, добијање ових књига одложено је до решавања спора. На крају године библиотека је располагала са 2187 наслова у 4563 свеске.⁸⁷⁶

Школске 1898/99. библиотека је располагала са 2300 наслова у 10.500 свезака. У фонду се није налазила само богословска литература, него су биле заступљене и остале гране наука. Највише је било српских и руских књига, као и неколико србуља. Била је уређена према најновијим правилима, са алфаветских и стручним каталогом. Половина књига била је повезана, а половина неповезана. Те године је ступио на снагу тестамент покојног Михаила Јовановића, по коме је његова лична библиотека предата богословији. Пошто је смештена у посебну просторију, приступило се њеном каталошком сређивању. Располагала је са 1500 наслова у 5000 свезака.⁸⁷⁷

Школске 1899/1900. добијена је на поклон лична библиотека покојног архимандрита Нићифора Дучића (од 1880. до 1886. године радио је као управник Народне библиотеке у Београду),⁸⁷⁸ који је легат оставио из захвалности према

---

⁸⁷⁵ *Годишњи извештај Богословије Београдске: школска година 1893-94* (Београд: Народна штампарија Љ. Ј. Бојовића, 1894), 18-19.

⁸⁷⁶ *Годишњи извештај Богословије Београдске: школске 1897/8. године* (Београд: Електрична штампарија Ђуре Станојевића, 1898), 21.

⁸⁷⁷ *Годишњи извештај Краљевске-српске Београдске Богословије: за школску 1898/9. године* (Београд: Државна штампарија, 1899), 11.

⁸⁷⁸ В. Гордана Мирчов, „Нићифор Дучић као управник Народне библиотеке Србије“, *Гласник Народне библиотеке Србије* год. 7, бр 1 (2005): 159-164; Ненад Идризовић, „Библиотекарски живот архимандрита Нићифора Дучића“, у *Огледи из историје црквеног библиотекарства* (Београд: Православни богословски факултет, 2015), 131-134.

богословији у којој је стекао своје основно богословско образовање и васпитање. Завештао је 1752 наслова у 3007 свезака. По новом прорачуну, библиотека Михаила Јовановића је располагала са 4250 наслова у 6603 свеске и три рукописа. Обе библиотеке смештене су као посебне целине и физички су биле одвојене од општег фонда. На улазу у њих стајао је натпис: „Библиотека Митрополита Михаила“ и „Библиотека архимандрита Нићифора Дучића“ – дар београдској Богословији. Те године библиотека је располагала са 9217 наслова у 17.000 свезака.⁸⁷⁹

Према извештају библиотекара за школску 1900/1, библиотека је у односу на претходну годину умножена са 243 наслова у 361 свеску.⁸⁸⁰ Наредне, последње, године располагала је са 9496 наслова у 17.550 свезака. Све је било каталогизовано по прописаним библиотечким правилима. Овде се може сазнати да је ђачка библиотека била одлично опремљена и сређена, али података о броју књига нема.⁸⁸¹

Богословија Светог Сава званично је почела са радом 1. децембра 1900. године. Њен почетни фонд формиран је од књига које су поклонили Министарство просвете и црквених послова и разни добротвори.⁸⁸² Наредне школске 1901/2. Министарство просвете и црквених послова поново је поклонило неколико књига, као и још неки добротвори.⁸⁸³ Школске 1902/3. библиотека је била потпуно каталогизована и располагала је са 183 наслова у 300 свезака.⁸⁸⁴ Спајање са фондом некадашње Београдске богословије дошло је на ред школске 1903/4. По спајању, библиотека је располагала са 9719 свезака. Настављено је са праксом примања поклоњених књига од разних институција и приватних лица.⁸⁸⁵

Без обзира што је у извештају за претходну школску годину писало о

---

⁸⁷⁹ *Годишњи извештај Краљевске-српске Београдске Богословије: за школску 1899.-1900. год.* (Београд: Државна штампарија, 1900), 9.

⁸⁸⁰ *Годишњи извештај Краљевске-српске Београдске Богословије: за школску 1900. и 1901. год.* (Београд: Државна штампарија, 1901), 9.

⁸⁸¹ *Годишњи извештај Краљевске-српске Београдске Богословије: за школску 1901. и 1902. год.* (Београд: Државна штампарија, 1902), 16.

⁸⁸² *Извештај о Богословији Светога Саве: за школску 1900.-1901. годину* (Београд: Државна штампарија, 1901), 51-52.

⁸⁸³ *Извештај о Богословији Светога Саве: за школску 1901.-1902. годину* (Београд: Државна штампарија, 1902), 24.

⁸⁸⁴ *Извештај о Богословији Светога Саве: за школску 1902.-1903. годину* (Београд: Државна штампарија, 1903), 32.

⁸⁸⁵ *Извештај о Богословији Светога Саве: за школску 1903.-1904. годину* (Београд: Штампарија „Доситеј Обрадовић“, 1904), 48-49.

спајању библиотечких фондова обе богословије, нажалост, ни наредне 1904/5. није реализовано њихово физичко уједињење. Због недостатка простора у згради Богословије Св. Саве није било могуће преселити библиотечки фонд Старе богословије. Те године библиотека је располагала, без фонда Старе богословије, са 195 наслова у 1244 свеске. Настављено је са умножењем фонда од добротвора и са преплатом на разне научне часописе.

По одлуци Професорског савета, реализовано је пресељење Ђачке библиотеке из Старе у Нову богословију, јер је у њој 14. новембра 1904. године отворена читаоница за ученике, која је била у то време једина читаоница овакве врсте у Србији. За њено пословање била су задужена четири ученика из најстаријих разреда (V разреда), који су ову обавезу обављали са ревношћу, за шта су били похваљени. Колико је њено постојање било озбиљно, сведоче њена организациона правила, која су гласила:

„У књижницу ће долазити ученици Богословије Св. Саве само дању, у време кад немају школског рада црквених дужности.

У књижницу ће долазити ученици овим редом:

Понедељком, Средом и Недељом после службе – V разред

Уторником и Четвртком – IV разред

Недељом по подне – II и I разред

У књижници се читају журналы одређени за ученике и нарочито одређене књиге.

У књижници не сме бити разговора. Који од ученика жели да чита књигу, записаће на парчету хартије књигу коју жели, а записку дати дежурном књижничару, који ће ту књигу набавити.

У књижници се ученици не могу бавити у беспосличењу.

За неред и неуредно понашање ученици ће се неизоставно и строго казнити.⁸⁸⁶

Ова правила сведоче да су ученици редовно посећивали библиотеку. Редовно је добијала велики број српских, као и немачких, грчких, а највише руских часописа. На крају те године располагала је са 1459 наслова у 2415 свезака.⁸⁸⁷

Школске 1905/6. библиотека Нове богословије располагала је са 272 наслова у 383 свеске. Већина библиотечке грађе била је приновљена куповином.

---

⁸⁸⁶ *Извештај о Богословији Светога Саве: за школску 1904.-1905. годину* (Београд, 1905), 61-62.

⁸⁸⁷ Исто, 64.

Настављено је са умножењем фонда поклонима од добротвора и преплатом на разне научне часописе. Број дежурних ученика у Библиотеци те године смањио се са четворице на двојицу (Чедомир Тодоровић и Михаило Петровић). Фонд је приновљен са 147 наслова у 153 свеске, па је библиотека располагала са 1606 наслова у 2658 свезака.⁸⁸⁸

Школске 1906/7. библиотекар Светозар Томић прилаже жалбу, што фонд Старе богословије није доступан, због велике удаљености од Нове богословије, па умољава да се барем пренесе један део ради употребе. Библиотека је располагала са 216 наслова у 280 свезака. Што се тиче Библиотеке ученика, настао је проблем око мањка простора у библиотеци за читалачки део, због њене велике посећености, па су ученици узимали књиге и часописе на коришћење ван библиотеке. Број дежурних за ову годину повећан је на тројицу (Јован Узелац, Чедомир Тодоровић и Михаило Петровић). Библиотека је располагала са 1645 наслова у 2644 свезака.⁸⁸⁹

Школске 1907/8. опет се покреће питање физичког спајања фондова обе богословије. Библиотекар Светозар Томић наводи да се, по броју књига и часописа, ова библиотека налази одмах иза Народних библиотека у Београду и Крагујевцу. Велики добротвор за ову годину био је митрополит Димитрије Павловић, потоњи патријарх српски, који је поклонио 475 примерка разних дела за потребе ученика. Библиотека је приновљена са 357 наслова у 469 свезака.⁸⁹⁰

Школске 1908/9. библиотека је располагала са 1277 наслова, од којих је те године приновљено 303 наслова у 454 свеске. Фонд се углавном састојао од богословске литературе, а мањи део чинила је литература из филозофије и класичне филологије. Тачка библиотека располагала је са 1428 наслова. Највећи део фонда састојао се од богословске и поучно-забавне литературе. По одлуци Професорског савета, за ову годину добијено је 200 динара за куповину нових књига.⁸⁹¹ Када је престала да ради Стара богословија, са њом је престало да

---

⁸⁸⁸ *Извештај о Богословији Светога Саве: за школску 1905.-1906. годину* (Београд: Штампарија Андре Петровића, 1906), 86-89.

⁸⁸⁹ *Извештај о Богословији Светога Саве: за школску 1906.-1907. годину* (Београд: Штампарија Андре Петровића, 1907), 45-47.

⁸⁹⁰ *Извештај о Богословији Светога Саве : за школску 1907.-1908. годину* (Београд: Нова штампарија „Давидовић“, 1908), 43-44.

⁸⁹¹ *Извештај о Богословији Светога Саве : за школску 1908.-1909. годину* (Београд: Нова штампарија „Давидовић“, 1909), 26.

постоји друштво „Братство“. Ученици Нове богословије су 11. априла 1907. године обновили ово друштво, само са промењеним именом у „Братство“. Поред својих циљева, оно је имало своју библиотеку.⁸⁹²

Школске 1909/10. библиотека је умножена са 120 наслова у 207 свезака, па је располагала са укупно 1397 наслова. Библиотека ученика располагала је са 1470 наслова и примала је 16 богословских часописа и 4 патриотске новине.⁸⁹³

Школске 1910/11. библиотека је умножена са 167 наслова у 225 свезака, па је располагала са укупно 1564 наслова. Библиотека ученика располагала је са 1703 наслова и примала је 23 богословска часописа и 5 патриотских новина.⁸⁹⁴ У извештају о раду друштва „Братство“ налазе се и подаци о организацији његове библиотеке и читаонице, које су биле смештене у једној пространој соби у интернатском делу зграде. Из практичних разлога, чланови друштва су ову просторију поделили на два дела, па су раздвојили библиотеку од читаонице. Књига које су наследили из старог друштва „Братство“ није било пуно, па су се обратили Професорском савету за новчану помоћ. Одобрено им је 200 динара, за које су купили 152 књиге. Поред ове принове, добијена је цела мостарска Мала библиотека са 36 наслова у 185 примерака и библиотека Браће Јовановић из Панчева са 27 књига. Од чланарине купљено је још 30 књига и исто толико добијено је на поклон од разних приватних лица. Ово друштво спада међу најстарија у Србији. Кроз њега је прошао велики број свештеника и истакнутих црквених писаца.⁸⁹⁵

До почетка Првог светског рата, у извештајима за наредне две школске године, нема помена о фонду библиотеке. Постоје само редовни извештаји о Библиотеци друштва „Братство“, која је за школску 1912/13. добила новчану помоћ од 500 динара. Половина суме потрошена је на повезивање старих књига, а за остатак је набављено 227 наслова у 320 свезака. Велики добротвор био је протојереј Алекса Илић, који је поклатио своју личну библиотеку. Настављена је претплата на разне часописе.⁸⁹⁶ Наредне године је набављен мањи број књига, јер

---

⁸⁹² Исто, 33.

⁸⁹³ *Извештај о Богословији Светога Саве: за школску 1909.-1910. годину* (Београд: Нова штампарија „Св. Саве“, 1910), 21-22.

⁸⁹⁴ *Извештај за школску 1910.-1911. годину* (Београд: Нова штампарија „Давидовић“, 1911), 80-81.

⁸⁹⁵ Исто, 92-94.

⁸⁹⁶ *Извештај за школску 1911.-1912. год.* (Београд: Штампарија „Св. Сава“, 1912), 166-167.

није било довољно новчаних средстава.⁸⁹⁷

Неколико месеци пре почетка Првог светског рата, почели су радови на изградњи нове зграде богословије на Врачару. Завршетак је планиран до 1. новембра 1915. Рат је прекинуо изградњу, која никада није настављена.⁸⁹⁸

По завршетку рата, заступник ректора, протојереј Добросав М. Ковачевић, упутио је 1. фебруара 1918. писмо Министарству просвете и црквених послова. У њему наводи да је зграда богословије после окупације остала у веома лошем стању и да се без њене оправке не може започињати нова школска година. Сличну молбу упутио је и Светом архијерејском синоду.⁸⁹⁹ Богословија је требала да почне са радом 29. априла 1919, али како је те године оформљено Министарство пошта и телеграфа, које је усељено у њену зграду, указала се потреба за новом. Пошто је зграда Карловачка богословије остала празна када је прерасла у Православни богословски факултет, указом краља Петра I Карађорђевића од 12. септембра 1920, пресељена је у Сремске Карловце.⁹⁰⁰

Наредних неколико година, библиотечки фонд из Старе и Нове богословије налазио се у сандуцима, јер није било простора за његов смештај. Приличан број књига је био оштећен и уништен у рату. Пронашли смо да је школске 1922/23. библиотека умножена са 45 наслова, од којих су неки добијени на поклон, а неки купљени за 2000 динара. Остале је очувана Библиотека друштва „Братство“, која је исте године раполагала са 2900 књига.⁹⁰¹ Библиотекар је те године био јеромонах др Јустин Поповић.⁹⁰² Фонд је остао у сандуцима до школске 1927/28.⁹⁰³ Нажалост, у међувремену ученицима није била доступна ни Патријаршијска библиотека, на шта су се највише жалили ученици завршних разреда.⁹⁰⁴ Према извештају библиотекара, проте Бориса Волобујева, за школску

---

⁸⁹⁷ *Извештај за школску 1913.-1914. год.* (Београд: Штампарија „Св. Сава“, 1913), 19.

⁸⁹⁸ Игнатије Марковић, *Нав. дело*, 134.

⁸⁹⁹ Исто, 137-138.

⁹⁰⁰ Исто, 139.

⁹⁰¹ „Духовне школе и просвета Српске православне цркве у 1922/23. години“, *Весник Српске цркве* год. 28, март-август (1923): 80.

⁹⁰² Радмила Радић, „Богословија Св. Саве у Сремским Карловцима: између Синода СПЦ и Министарства вера“, у *Зборник радова научног скупа Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати – (Православни богословски факултет, 24. и 25. мај 2007)*, књ. 2 (2007): 245.

⁹⁰³ *Извештај за школску 1927/28. год.* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1928), 14.

⁹⁰⁴ „Отворено писмо Св. Синоду“, *Хришћански живот* бр. 10 (1924): 417-420.

1927/28. може се сазнати да је и жички епископ Никанор Ружичић пред смрт завештао своју личну библиотеку богословији. Простор за библиотеку налазио се у приземљу зграде бивше Карловачке богословије.⁹⁰⁵ Распакивање и сређивање библиотеке започето је септембра 1927. године. Професорски савет је, по препоруци из реферата Б. Волобујева, набавио још један раф за смештај књига, поред постојећих намештених зидних рафова, три велике инвентарне књиге и 5000 каталошких листића. До краја школске године, све књиге су биле смештене по полицама. У инвентарну књигу заведено је 10.507 наслова који су чинили две трећине фонда, а за 5004 наслова израђен је лисни каталог по насловима и предметном садржају, како би се убрзало коришћење библиотеке.⁹⁰⁶

Наредне школске 1928/29. Б. Волобујев је све књиге инвентарисао и сместио у полице са сигнатуром и бројевима. Лисни каталог израђен је само за половину фонда, што је у овом случају износило 7036 наслова. Према инвентарној књизи, библиотека је располагала са 15.840 наслова.⁹⁰⁷

Школске 1929/30. библиотека је умножена поклоњеном библиотеком професора протојереја Јована Живковића и још неким поклоњеним и купљеним књигама. На крају године располагала је са 16.189 књига, од којих су 13.280 биле каталогизоване. За испомоћ при изради лисног каталога Б. Волобујев је добио двојицу ученика.⁹⁰⁸

Школске 1930/31. завршена је израда лисног каталога, чиме је било омогућено несметано коришћење библиотеке. Са приновљеним књигама, у фонду је било 16.340 наслова.⁹⁰⁹

Пошто је завршен лисни каталог, школске 1931/32. се приступило ревизији фонда, јер од краја рата ово није било урађено. Према каталогу, библиотека је располагала са 16.469 наслова. Набављена су још три рафа, што је обезбедило бољу прегледност фонда. Библиотекар је био професор Никола Г. Дориомедов.⁹¹⁰

---

⁹⁰⁵ Игнатије Марковић, Нав. дело, 150.

⁹⁰⁶ *Извештај за школску 1927/28. год.*, 14.

⁹⁰⁷ *Извештај за школску 1928/29. годину* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1929), 15.

⁹⁰⁸ *Извештај за школску 1929/30. годину* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1930), 17.

⁹⁰⁹ *Извештај за школску 1930/31. годину* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1931), 15.

⁹¹⁰ *Извештај за школску 1931/32. годину* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1932), 19-20.

Школске 1932/33. извештај о Библиотеци друштва „Братство“ говори да је те године умножена са 410 књига, па је располагала са 2295 књига.⁹¹¹ Општи фонд библиотеке је умножен са 980 књига. Завршено је каталогизовање по наслову и предметном садржају, па се приступило изради алфаветског каталога. Библиотека је располагала са 17.449 наслова. Библиотекар је био професор Никола Акајомов.⁹¹²

У школској 1933/34, по извештају Н. Акајомова, испуњени су сви услови за израду алфаветског и предметног каталога, чији је завршетак планиран за наредну годину. Библиотека је располагала са 17.724 наслова,⁹¹³ а Библиотека друштва „Братство“ располагала је са 2579 књига.⁹¹⁴

За библиотекара је, школске 1934/35, постављен професор Лука Крстић. Према његом извештају, израђен је алфаветски и предметни каталог. Библиотека је радила преко целе године и располагала је са 17.918 наслова. Поред њих, постојао је фонд од 5000 књига у магацину библиотеке, које су се додељивале као награде одличним ученицима.⁹¹⁵ Библиотека друштва „Братство“ у току те године је умножена великим бројем књига, али је урађена детаљна прерасподела фонда, па је на крају располагала са 2274 књиге.⁹¹⁶

У наредној школској години библиотека је располагала са 18.048 наслова. Број књига за додељивање одличним ученицима повећан је на 6176. Њих је већином поклонио Свети архијерејски синод. Поред редовног попуњавања и сређивања фонда, извршен је генерални преглед свих богословских часописа и утврђено је њихово тачно стање.⁹¹⁷ Библиотека друштва „Братство“ располагала је са 2276 књига.⁹¹⁸

Школске 1936/37. библиотеку су посетили југословенски библиотекари,

---

⁹¹¹ *Извештај за школску 1932/33. годину* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1933), 15.

⁹¹² Исто, 19.

⁹¹³ *Извештај за школску 1933/4. годину* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1934), 19.

⁹¹⁴ Исто, 13.

⁹¹⁵ *Извештај за школску 1934/5. годину* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1935), 19-20.

⁹¹⁶ Исто, 14.

⁹¹⁷ *Извештај за школску 1935/6. годину* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1936), 20.

⁹¹⁸ Исто, 15.

које је предводио У. Џонић.⁹¹⁹ Библиотека је располагала са 18.105 наслова и повећан је број књига за награђивање одличних ученика. Рад са корисницима, професорима и ученицима, обављан је несметано целе године, као и ауторско и предметно каталогизовање новоприновљених књига.⁹²⁰ Библиотека друштва „Братство“ располагала је са 2835 књига.⁹²¹

Школске 1937/38. библиотека је располагала са 18.179 наслова, а у магацину се налазило 6303 књиге. Поред редовног посла, завршено је попуњавање појединих годишта заведених и некомплетних часописа. Библиотекар је још увек био Л. Крстић, који је, по препоруци професора Теодора Балабанова, започео аналитичку обраду чланка у лисном каталогу, нарочито у руским часописима, којих је у фонду било око 5000 примерка.⁹²² Што се тиче Библиотеке друштва „Братство“, умножена је библиотечком грађом у вредности од 8000 динара. Фонд библиотеке је био детаљно прегледан и преуређен.⁹²³

Школске 1938/39. библиотека је располагала са 18.268 наслова. Књиге су издаване и великом броју ученика, јер фонд њихове библиотеке није био довољно опремљен стручном литературом. У магацину се налазила 6421 књига. Започета је ревизија фонда, која није могла да се заврши те године, због великог броја јединица библиотечке грађе. За библиотекара је постављен суплент Владимир Питовић. Порастао је број посетилаца из разних просветних институција (наставници са ученицима и студенти), који су желели да виде ову богату библиотеку.⁹²⁴ Библиотека друштва „Братство“ умножена је за 224 нове књиге у вредности од 7500 динара. Добијена је просторија за читаоницу, која је била украшена сликама познатих личности из црквено-друштвених кругова.⁹²⁵

Школске 1939/40. библиотека је располагала са 18.474 наслова, а у магацину се налазило 6305 књига. Ревизија није завршена ни те године, јер је

---

⁹¹⁹ *Извештај за школску 1936/7. годину* (Сремски Карловци: Патријаршијска штампарија, 1937), 10.

⁹²⁰ Исто, 18-19

⁹²¹ Исто, 13.

⁹²² *Извештај за школску 1937/8. годину* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1938), 23-24.

⁹²³ Исто, 17.

⁹²⁴ *Извештај за школску 1938/9. годину* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1939), 26.

⁹²⁵ Исто, 20.

толико обиман посао изискивао више времена и пажње.⁹²⁶ Друштво „Братство“ није посветило много пажње набавци нових књига, али је зато купило ормане од храстовине у вредности од 12.400 динара, како би се књиге боље сачувале, а чланови друштва осећали пријатније.⁹²⁷

За наредну школску 1940/41. није штампан годишњи извештај, због почетка Другог светског рата. Може се претпоставити да се и те године библиотека умножила, о чему сведоче четири инвентарне књиге које су остале сачуване до данашњих дана. Оне се налазе у Патријаршијској библиотеци у Београду. Прва уписана библиографска јединица је *Весник Српске цркве*, а последња је *Један поглед на наше спиритуалисте и њихове последице* (од М. М. Петровића) са бројем 18.756.

После Другог светског рата, ова библиотека је, по одлуци Светог архијерејског синода, издвојена као библиотека целина у склопу Патријаршијске библиотеке, а Богословија Св. Саве је формирала нову.

Према претходно изложеном, може се сазнати да се, поред библиотека Михаила Јовановића и Нићифора Дучића, у фонду налази и библиотека нишког епископа Никанора Ружичића. Велика заслуга за каталошко сређивање библиотеке припада руским професорима, који су овом послу приступили озбиљно и систематично. По којим библиотечким правилима су израдили лисни каталог, остаје непознаница, јер нам он није био доступан. Вероватно се налази негде заборављен у депиома Патријаршијске библиотеке у Београду. Које је реално стање у фондовима ових библиотека (Богословије Св. Саве, Друштва „Братство“ и Ћачке библиотеке), може да се утврди само после извршене ревизије.

---

⁹²⁶ *Извештај за школску 1939/40. годину* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1940), 41-42.

⁹²⁷ Исто, 33.

6. ПАТРИЈАРШИЈСКА БИБЛИОТЕКА У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ 20. ВЕКА

6.1. Кратак осврт на историју

Српске православне цркве у другој половини 20. века

Српска православна црква је из Другог светског рата изашла са великим последицама, као што су разорена црквено-административна организација, велики број уништених или оштећених цркава и манастира, упражњена епископска места и парохije, са патријархом и неким епископима у емиграцији и у тешком материјалном стању.⁹²⁸

Први сусрет Српске православне цркве са новим комунистичким режимом био је скоро „романтичан“. Српска православна црква улазак Црвене армије и југословенских партизана 20. октобра у Београд дочекала је као дуго очекивано „ослобођење“.⁹²⁹ Јосиф Цвијовић се у овим данима појављивао у јавности, посећивао болеснике и држао опела и парастосе за погинуле борце. Партијски руководиоци Комунистичке партије Југославије, чије је руководство преузело власт у држави, редовно су, у почетку, присуствовали свим опелима, парастосима, благодарењима и црквеним славама. Црквеним достојанственицима указиване су све службене почести.⁹³⁰ Овакви толерантни односи су убрзо прекинути, јер је руководство нове власти приступило остварењу свога плана и програма који се потупно разликовао од онога што су очекивали Српска православна црква и већина српског народа. Свештенство Српске православне цркве било је прво на удару. Почело је са друштвеним-политичким и физичким прогонима. Комунистичка власт је хапсила свештенике у Београду и ликвидирала без икаквог суђења.⁹³¹ Поред насиља над свештеницима, било је пуно случајева ометања вршења богослужења.⁹³² Нова власт је на разне начине подстицала свештенике на

---

⁹²⁸ Радмила Радић, *Живот у временима: патријарх Гаврило (Дожић): 1881-1950.*, 450.

⁹²⁹ Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве. Књ. 3. За време Другог светског рата и после њега* (Београд: БИГЗ, 1991), 158.

⁹³⁰ Радмила Радић, Нав. дело, 451.

⁹³¹ Ђоко Слијепчевић, Нав. дело, 161.

⁹³² Исто, 162-164.

самовољну активност, уперену против послушности архијерејима.⁹³³ Радило се на нарушавању јединства Српске православне цркве на подручју Јужне Србије. Неколико свештеника је, по инструкцијама Комунистичке партије Југославије, у складу са „њезином тезом о македонском народу“, још за време рата радила на отцепљењу од Српске православне цркве, што је наставила и после рата.⁹³⁴ Државна власт је јавно помагала атеизам и верско образовање омладине сматрала је непотребним, па је, у складу са тиме, избацила верску наставу из школа.⁹³⁵ Склапање брака, вођење матичних књига и васпитање деце, који су пребачени у надлежност државне администрације, додатно су утицали на ограничење права Српске православне цркве и њене друштвене активности.⁹³⁶

Лоше црквено-политичке прилике дочекале су патријарха Гаврила, који се вратио у Србију 14. новембра 1946. године.⁹³⁷ По свом доласку, одмах је сазвао ванредно заседање Светог архијерејског сабора, како би се упознао са претешком ситуацијом која је задесила Српску православну цркву и Србију. На редовном заседању Светог архијерејског сабора, у мају 1947. године, поред стварања нових епархија и избора шесторице епископа, дошло је и до проглашења допуњеног *Устава Српске православне цркве* из 1931. године.⁹³⁸ Патријарх Гаврило је изненада умро 7. маја 1950. године од срчаног удара.⁹³⁹ Сахрањен је у Саборној цркви у Београду.

За новог патријарха изабран је злетовско-струмички епископ и администратор Сремске епархије Викентије Проданов (1890–1958) 1. јула 1950 године. Он је био човек „са великим животним искуством, које је стекао као учитељ, судски бележник, секретар Светог архијерејског синода и епископ“.⁹⁴⁰ По преузимању патријаршијске дужности, сусрео се са пуно проблема. Најтежи проблем био је решавање црквеног питања у НР Македонији, поводом чега је стално био под притиском режима да призна македонске сепаратисте. Црквени

---

⁹³³ Исто, 164-168.

⁹³⁴ Исто, 168-170.

⁹³⁵ Исто, 170-172.

⁹³⁶ Исто, 172-176.

⁹³⁷ В. Радмила Радић, *Живот у временима: патријарх Гаврило (Дожић): 1881-1950.*, 471-510.

⁹³⁸ Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 109.

⁹³⁹ Радмила Радић, Нав. дело, 565.

⁹⁴⁰ Предраг Пузовић, „Патријарх српски Викентије (1890-1958)“, у *Прилози за историју Српске православне цркве. 4* (Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2014), 99.

раскол који је избио у Македонији надживео је патријарха Викентија.⁹⁴¹ Много енергије је уложио у регулисање односа Цркве и државе. Решио је питање социјалног и пензионог осигурања свештенства, јер је режим ликвидирао црквени пензиони фонд после Другог светског рата.⁹⁴² Успео је да са државом потпише *Уговор о социјалном осигурању свештеника*.⁹⁴³ Посебно је бринуо да обезбеди услове за нормалан рад у богословијама и на Православном богословском факултету, нарочито после 1952. године, када је факултет био избачен са Београдског универзитета.⁹⁴⁴ Захваљујући њему дошло је до покретања издавачке делатности,⁹⁴⁵ која је у десет послератних године била незнатна⁹⁴⁶. Много је радио и на успостављању веза са осталим помесним православним црквама.⁹⁴⁷ Умро је 5. јула 1958. године, под загонетним околностима,⁹⁴⁸ убрзо после редовног заседања Светог архијерејског сабора, на коме није призната сепаратистичка црквена организација у Македонији под називом Македонска православна црква.⁹⁴⁹

После смрти патријарха Викентија, на патријаршијски престо постављен је, 13. септембра 1958. године, жички епископ Герман Ђурић (1899–1991). Његово патријарховање „пало је у време које је било обележено владавином друштвеног система начелно неспојивог са хришћанством“.⁹⁵⁰ Његова величина се исказала у дипломатском и преговарачком умећу са таквим режимом.⁹⁵¹ Све што је постигнуто за време његовог патријарховања, учињено је са великим напором и огромним сметњама.⁹⁵²

Један од важних циљева патријарха Германа био је успостављање добрих односа са помесним православним црквама и њиховим поглаварима, јер је

---

⁹⁴¹ Исто, 99.

⁹⁴² Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 79.

⁹⁴³ В. Душан Н. Петровић, *Патријарх Викентије Проданов: чувар јединства Српке цркве: 1890./1950-1958*. (Сремски Карловци: Српска православна епархија сремска, 2013), 100-104.

⁹⁴⁴ Предраг Пузовић, „Патријарх српски Викентије (1890-1958)“, 99.

⁹⁴⁵ Душан Н. Петровић, *Нав. дело*, 130-133.

⁹⁴⁶ Радомир Ракић, „Издавачка делатност Цркве од 1945. до 1970. године“, у *Српска православна црква: 1920-1970: споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије* (Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1971), 291-292.

⁹⁴⁷ Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 79.

⁹⁴⁸ Душан Н. Петровић, *Нав. дело*, 247-250.

⁹⁴⁹ Исто, 237-246.

⁹⁵⁰ Вељко Ђурић, *Герман Ђурић: патријарх у обезбоженом времену. 1* (Београд: Манастир Сланци, 2012), 5.

⁹⁵¹ Исто, 5.

⁹⁵² Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 133; в. Вељко Ђурић, *Герман Ђурић: патријарх у обезбоженом времену. 1* и Вељко Ђурић, *Герман Ђурић: патријарх у обезбоженом времену. 2* (Београд: Манастир Сланци, 2012).

јединство православних цркава у овом тешком времену било од великог значаја.⁹⁵³ Постигао је посебне резултате у развијању издавачке делатности Српске православне цркве.⁹⁵⁴ Колико је био добар у дипломатским преговорима са владајућим режимом, говори чињеница да је новац за издаваштво дуго година добијан посредством Савезне комисије за верска питања и уплаћиван на рачун Патријаршијског управног одбора.⁹⁵⁵ За време патријарха Германа обновљено је и подигнуто пуно цркава. Изграђена је нова зграда Православног богословског факултета и зграда Богословије у манастиру Крка.⁹⁵⁶ Његовим упорним залагањем настављено је са изградњом Храма Светог Саве на Врачару.⁹⁵⁷ За време његовог патријарховања основано је више нових епархија у дијаспори и у Србији.⁹⁵⁸ Ипак, догодила су се два раскола. Приликом оснивања нових епархија у Сједињеним Америчким Државама и Канади, 1963. године, америчко-канадски епископ Дионисије Миливојевић није признао одлуке Светог архијерејског сабора, па је отишао у раскол, који је превазиђен после смрти патријарха Германа. Епархије скопска, злетовско-струмичка и охридско-битољска, које су се налазиле подручју НР Македоније, уз велику подршку државних власти, издвојиле су се из састава Српске православне цркве и формирале Македонску православну цркву, коју није признала ниједна православна црква у свету.⁹⁵⁹

Патријарх Герман је, након дуже болести, прво био умировљен 1990. године, а упокојио се 27. августа 1991. Сахрањен је у цркви Св. Марка у Београду. Све што је за српски народ и Српску православну цркву урађено у овим тешким временима, постигнуто је „с великим напором захваљујући мудрости, стрпљењу и трпљењу патријарха Германа“.⁹⁶⁰

Пошто патријарх Герман због болести више није могао да обавља патријарашку дужност, на заседању Светог архијерејског сабора, 1. децембра

---

⁹⁵³ Предраг Пузовић, „Двадесет година од упокојења патријарха српског Германа“, у *Прилози за историју Српске православне цркве*. 4, 105.

⁹⁵⁴ В. Вељко Ђурић, *Герман Ђорић: патријарх у обезбоженом времену*. 1, 344-351.

⁹⁵⁵ Исто, 348.

⁹⁵⁶ Предраг Пузовић, „Двадесет година од упокојења патријарха српског Германа“, у *Прилози за историју Српске православне цркве*. 4 (Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2014), 106.

⁹⁵⁷ В. Милан Д. Јанковић, *Патријарх Герман у животу и борби за Спомен-храм* (Крагујевац: Каленић, 2001).

⁹⁵⁸ Предраг Пузовић, Нав. дело, 107.

⁹⁵⁹ Сава Вуковић, *Српски јерарси*, 135.

⁹⁶⁰ Предраг Пузовић, Нав. дело, 108.

1990. године, за новог патријарха изабран је рашко-призренски епископ Павле Стојчевић (1914–2009). Своје управљање рашко-призренском епархијом обављао је у тишини и без истицања, иако је стање у његовој епархији, која је територијално обухватала Косово и Метохију, било непрестано у „жижи интересовања“.⁹⁶¹

Његово патријарховање пада у тешка времена за Српску православну цркву и српски народ. После распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, који се у формално-правном смислу десио проглашењем независности Словеније и Хрватске 25. јуна 1991. године, долази до ратних сукоба у Босни и Херцеговини (1992–1995), Хрватској (1991–1995) и на Косову и Метохији, пре и после НАТО бомбардовања Србије (24. марта до 10. јуна 1999), када је српски народ поново морао да напусти своја вишевековна огњишта.⁹⁶² Био је сведок различитих политичких дешавања и превирања у Србији, пре и после 5. октобра 2000. године.

Што се тиче црквене издавачке делатности деведесетих година 20. века, била је у константном успону, јер се у оквирима Српске православне цркве разгранала свест о важности издавачке делатности као о средству за мисионарење и верско-научно образовање.⁹⁶³

---

⁹⁶¹ В. Радмила Радић, *Патријарх Павле* (Београд: Тањуг, 2005), 29-37.

⁹⁶² Исто, 43-158.

⁹⁶³ В. Ненад Идризовић, „Црква и издаваштво“, *Православље* (сајамски додаток), 23. октобар 2011, 6-8.

6.2. Осврт на развој српског библиотекарства у другој половини 20. века

После Другог светског рата почело је интензивније да се ради на развоју библиотекарства, јер су створени политички, друштвени, економски и културни предуслови за формирање и ширење мреже библиотека у Србији.⁹⁶⁴ Релативно брзо су се формирале библиотеке и читаонице, без икаквог организационог плана. Појавило се пуно нових типова библиотека са самоуким и недовољно стручним кадром, што је покренуло читав низ питања која су се морала постепено и плански решавати. Њихово решавање је у почетку ишло мало спорије, јер није било довољно стручних кадрова, стручне литературе и одговарајуће школе за стручно образовање библиотекара.⁹⁶⁵ Без обзира на овакво стање, мали број стручњака из области библиотекарства успео је својим ентузијазмом да сагледа постојеће проблема и постави „себи и друштву велике задатке у области библиотекарства“.⁹⁶⁶

Од 1946. године почело је са петнаестодневним и тромесечним стручним курсевима за оспособљавање библиотекара. Заједничким радом владе Федеративне Народне Републике Југославије и Министарства просвете Народне Републике Србије, решена су елементарна питања библиотечке делатности и библиотекарске струке, што је 1947. године резултирало доношењем *Основне одредбе о библиотекарско-архивистичкој струци*. Наредне 1948. године Комитет за школе Федеративне Народне Републике Југославије изадо је *Наредбу о увођењу нових звања*, као и више наредби о припадљености и одређивању основне плате за постојећа и новоуведена звања.⁹⁶⁷

Пошто су извршене све одговарајуће припреме и израђена сва потребна документа, приступило се формирању професионалих удружења, од којих је прво основано Друштва библиотекара Србије у јануару 1949. године. У договору Друштва библиотекара Србије са професионалним удружењима хрватских и

---

⁹⁶⁴ Гордана Стокић Симончић и Жељко Вучковић, „Основни правци развоја библиотекарства у Србији: 1945-1990“, у *Библиотеке и идентитет*, 50.

⁹⁶⁵ Десанка Стаматовић, „О библиотекарској професији – историја и перспектива“, у *Библиотекарство на крају века: зборник радова*, 5.

⁹⁶⁶ Исто, б.

⁹⁶⁷ Исто, б.

словеначких библиотекара, формиран је 1949. године Савез друштава библиотекара Југославије, који је наредне године постао члан Међународне федерације библиотекарских удружења – IFLA.⁹⁶⁸ Године 1948. отворена је Средња библиотекарска школа у Београду и покренут је часопис *Библиотекар*.⁹⁶⁹

Као што се види, за релативно кратко време створени су услови да се библиотекари Србије посвете својим задужењима, као и доградњи и усавршавању своје професије.⁹⁷⁰ Од ове године почиње да се шири мрежа библиотека у Србији. Дошло је до експанзије отварања разних типова библиотека, од отварања јавних народних библиотека по градовима широм Србије, до формирања најмањих библиотечких центара по селима.

Све активности до 1948. године дефинисане су по узору на совјетски модел, у којем су државни режим и остали привредно-друштвени облици живота били, под организованом контролом комунистичке идеологије.⁹⁷¹ Након сукоба са Информбироом 1948. године, дошло је до напуштања бирократског партијског модела и извесне либерализације привреде, те демократизације друштвеног и културног живота. Овакве промене су утицале на слободнији и отворенији проток књига, идеја и информација из света, што је српском библиотекарству омогућило да прати и усваја библиотекарске светске стандарде, трендове и професионалне вредности. Под оваквим утицајем, српско библиотекарство обликовало је организацију установа и удружења.⁹⁷²

Дуго се чекао републички Закон о библиотекама, који је донет 10. новембра 1960. године. По њему су библиотеке добиле статус самосталних установа, или установа у склопу државних органа и осталих привредних и друштвених организација, са циљем ширења општег образовања.⁹⁷³ Године 1965. донет је нови Закон о библиотекама.⁹⁷⁴

Како је српско библиотекарство почело да добија своје организационо устројење и даље је остао проблем стручног образовања библиотекара, како би се

---

⁹⁶⁸ Гордана Стокић Симончић и Жељко Вучковић, „Основни правци развоја библиотекарства у Србији: 1945-1990“, 50.

⁹⁶⁹ Десанка Стаматовић, „О библиотекарској професији – историја и перспектива“, 7.

⁹⁷⁰ Исто, 7.

⁹⁷¹ Гордана Стокић Симончић и Жељко Вучковић, Нав. дело, 51.

⁹⁷² Исто, 68.

⁹⁷³ Исто, 58.

⁹⁷⁴ Исто, 59

поспешио њихов квалитетан и успешан рад. Указивала се потреба за високообразованим библиотечким кадром самом чињеницом да је издавачка продукција била повећана, што је утицало на повећање библиотечких фондова, поготово у научним и специјалним библиотекама.⁹⁷⁵ Напокон је, 1963. године, основана је Катедра за библиотекарство на Филолошком факултету у Београду. Пошто је прошла разне школске реформе, у којој је мењала своју организациону структуру, од школске 1991/92. постаје самостална организациона јединица под називом Катедра за библиотекарство и информатику.⁹⁷⁶

Што се тиче каталогизације и класификације библиотечке грађе, прво је покренут систематски рад на стручном и предметном каталогу у Народној библиотеци Србије од 1948, али је стручни каталог уведен 1974. године. Почетком педесетих година 20. века, покренута је иницијатива за увођење Универзалне децималне класификације у библиотечко-каталожке системе, која је нешто касније и прихваћена.⁹⁷⁷

Народној библиотеци Србије је, на основу Закона о библиотекама из 1965. године, стављено у задатак формирање централног каталога књига на територији Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Са реализацијом је започето 1972, а крајем 1974. и почетком 1975. године покренута је и централизована каталогизација књига у Србији, да би наредне године дошло до увођења каталогизације у публикацији (СIP). Седамдесете године у Народној библиотеци Србије протекле су у прихватању међународних стандарда за опис свих врста библиотечке грађе, као што је примена ISBD (International Standard Bibliographic Description) формата, чиме су постављени темељи развоја не само у Народној библиотеци Србије, него и у осталом библиотечком окружењу у Србији.⁹⁷⁸

Израда каталожких правила у Југославији одвијала се засебно по републикама⁹⁷⁹ све до 1961. године, када је одржана Међународна конференција о каталожким правилима у Паризу, на којој је учествовало неколико југословенских

---

⁹⁷⁵ Десанка Стаматовић, „О библиотекарској професији – историја и перспектива“, 9.

⁹⁷⁶ Исто, 9-12.

⁹⁷⁷ Гордана Стокић Симончић и Жељко Вучковић, „Основни правци развоја библиотекарства у Србији: 1945-1990“, 57.

⁹⁷⁸ Исто, 62-63.

⁹⁷⁹ Eva Verona, *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Deo 1, Odrednice i redalice* (Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986), 7.

библиотекара. Правила која су овом приликом прихваћена,⁹⁸⁰ нашла су у српским и југословенским библиотекарским круговима широк пријем. Комисија за каталогизацију Савеза друштва библиотекара Југославије сазвала је састанак од 14. до 15. децембра 1961. године, на коме је донета препорука да се приступи изради општејугословенских каталошких правилима, која би била приближна Париским правилима. Ово је био први озбиљан корак према формирању уједначене каталошке праксе за читаву Југославију. Савез друштава библиотекара Југославије прихватио је ову препоруку на састанку одржаном у Београду 6. априла 1962. године, после чега се интензивно радило на изради правилника. Велики библиотечки стручњак, Ева Верона (1905–1996) из Свеучилишне књижнице у Загребу, у сарадњи са библиотекарима из целе Југославије, прихватила се овога посла и објавила 1970. године прво издање *Pravilnika i priručnika za izradbu abecednih kataloga. Dio 1, Odrednice i redalice*, који је 1986. године издат у измењеном издању. Други том је изашао 1983. године и садржински је обухватао каталошки опис.⁹⁸¹ Оба правилника су и даље општеважећа у библиотекама у Србији.

Са појавом рачунара, почетком осамдесетих година 20. века, и њиховог увођења у библиотечке системе, дошло је до промена технологије рада и приступа послу, јер је почела да „расте свест о бржем, сигурнијем и удобнијем услуживању корисника“.⁹⁸² Овакав технолошки напредак резултирао је формирањем и усвајањем Библиотечко-информационог система, 1987. године, Заједнице југословенских националних библиотека.⁹⁸³

После распада Југославије, дошло је до разградње југословенског библиотечко-информационог система. Прекинути су сарадња стручњака и професионалних библиотечких удружења, размена обавезног примерка, као и систем аутоматизоване узајамне каталогизације.⁹⁸⁴

На крају 20. века, развој библиотекарства у целом свету углавном се

---

⁹⁸⁰ В. „Закључци Међународне конференције о каталошким правилима, Париз, октобар 1961.“, *Библиотекар* год. 14, бр. 1 (1962): 15-17.

⁹⁸¹ Ева Верона, *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 2, Kataložni opis* (Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1983) 7.

⁹⁸² Десанка Стаматовић, „О библиотекарској професији – историја и перспектива“, 12-13.

⁹⁸³ Гордана Стокић Симончић и Жељко Вучковић, „Основни правци развоја библиотекарства у Србији: 1945-1990“, 64-66.

⁹⁸⁴ Гордана Стокић Симончић и Жељко Вучковић, „У потрази за професионалним идентитетом: библиотекарство у Србији 1991-2011“, у *Библиотеке и идентитет*, 106-107, 105-126.

базирао на савлађивању коришћења савремених информационих технологија, како би библиотекари одржали квалитет и квантитет услуга за кориснике, као и на очувању своје професије, због чега су морали да прођу пут од традиционалне, преко аутоматизоване, до електронске библиотеке.⁹⁸⁵

Године 1994. покренута је прва дигитализација културног наслеђа у оквиру пројекта *Растко*, који је на интернету присутан од 1997. године. Почетком 21. века уложени су велики напори у овом библиотечком пројекту око дигитализације културне и научне баштине.⁹⁸⁶

Свако боље упознавање са историјом и библиотечко-културним приликама у српском библиотекарству после Другог светског рата до краја 20. века можда је најбоље сагледати кроз чланке и прилоге у часопису *Библиотекар*, који је био помни сведок свих ових дешавања.⁹⁸⁷

---

⁹⁸⁵ Десанка Стаматовић, „О библиотекарској професији – историја и перспектива“, 12-13.

⁹⁸⁶ Гордана Стокић Симончић и Жељко Вучковић, „У потрази за професионалним идентитетом : библиотекарство у Србији 1991-2011“, 113.

⁹⁸⁷ В. Здравка Радуловић и Долорес Калођера-Петровић, *Библиографија часописа „Библиотекар“: 1948-1997* (Београд: Библиотекарско друштво Србије, 2007).

6.3. Организација Патријаршијске библиотеке за време управе Богољуба С. Ћирковића (1949–1996)

Богољуб Ћирковић (1908–1996) је на месту управника Патријаршијске библиотеке провео скоро четрдесет година.⁹⁸⁸ У канцеларији Светог архијерејског синода нашли смо његов досије у коме се налазе службена документа од његовог постављења за суплента у Богословији Св. Саве у Сремским Карловцима, па до краја управљања Патријаршијском библиотеком, које са поклапа са његовом смрћу. Само мали број докумената у Архиви Патријаршијске библиотеке у Београду био је од помоћи у сагледавању његовог библиотекарског ангажмана. Нажалост, највише докумената се односи на његов учитељско-богословски рад, а најмање на период када је радио и управљао Патријаршијском библиотеком.

Богољуб Ћирковић званично је постављен за библиотекара Патријаршијске библиотеке 1. јануара 1949. Био је хонорарни предавач на Православном богословском факултету (Свето писмо Новог завета и Црквенословенски језик) и у Богословији Св. Сава (Српски језик). Крајем децембара 1958. године упутио је молбу Светом архијерејском синоду да буде постављен за управника Патријаршијске библиотеке.⁹⁸⁹ На седници Светог архијерејског синода од 30. децембра 1958. године,⁹⁹⁰ његова молба је позитивно решена.⁹⁹¹

Небојша Лазаревић је на крају своје студије о Патријаршијској библиотеци напоменуо да је њен фонд од 1951. године постао приступачан свим научним и јавним радницима и да се радило на њеном модерном уређењу, како би у

---

⁹⁸⁸ Богољуб Ћирковић је рођен је 6. маја 1908. године у селу Спанци (срез Прокупачки), а у неким изворима као датум рођења стоји 7. март 1910. године. Основну школу похађао је у Барбатовцу 1920-1922. године; гимназију у Куршумлији 1922-1925; Српску православну богословију у Призрену од 1925-1930; Православни богословски факултет у Београду 1930-1934. године. У октобру 1934. године постављен за суплента и помоћника васпитача у Богословији Св. Саве у Сремским Карловцима. По потреби службе, премештен је 1937. у Призренску богословију, а наредне године у Битољску богословију. Положио је државни испит за професора средњих школа 15. априла 1940. В. Слободан Милеуснић, „Упокојио се у Господу професор Богољуб Ћирковић, управник Патријаршијске библиотеке“, *Гласник СЛСПЦ* год. LXXVII, бр. 3 (1996): 50; АСАС, бр. 7177/934; АСАС, бр. 8833/934; АСАС, бр. 3990/зап. 1148/937; АСАС, бр. 4347/937; АСАС, бр. 6613/зап. 1885/938.

⁹⁸⁹ АСАС, бр. 3523/958.

⁹⁹⁰ АСАС, бр. 3443/958.

⁹⁹¹ АСАС, бр. 3523/зап. 901/958.

будућности била најбољи сведок наше библиотечко-просветне културе.⁹⁹² Овде се види да је Н. Лазаревић улагао пуно наде у Ћирковића, од кога се очекивало да уради много на стручном унапређењу Патријаршијске библиотеке, баш у периоду када је српско библиотекарство било у експанзији.

Када смо прегледали архивску грађу Патријаршијске библиотеке у Београду, приметили смо да документација из послератног периода није уредно вођена. Годишњи извештаји о раду библиотеке први пут се појављују почетком деведесетих година 20. века. Овакво стање ствари није нас обесхрабрило да, на основу доступне архивске грађе, покушамо да изложимо најзначајније моменте у њеном библиотечком-организационом пословању.

Савез друштава библиотекара Југославије Патријаршијску библиотеку је препознао као специјалну стручну библиотеку,⁹⁹³ о чему сведочи информација у приручнику *Библиотеке у Југославији* из 1962. године.⁹⁹⁴ Поред локацијске информације (улица 7. јула 5), стоји податак да је основана 1706. године и да садржи 310.233 јединица библиотечке грађе. Ова информација је веома важна, јер указује на то да се професионална библиотечка заједница, која је после 1960. године била ослобођена идеолошких ограничења владајућег комунистичког режима,⁹⁹⁵ односила према Патријаршијској библиотеци са дужном пажњом и на црквене институције гледала са стручне стране. Сама чињеница да се приређивачи приручника у предговору извињавају „што нису могле бити обухваћене и наше најстарије библиотеке – манастирске, зато што нису поседовани потпуни подаци о тој врсти библиотека за већину република“,⁹⁹⁶ говори о квалитативној промени односа према Српској православној цркви и вредновању њене културне баштине. Велика заслуга за појављивање Патријаршијске библиотеке у приручнику припада Н. Лазаревићу,⁹⁹⁷ који је извршио његову коначну редакцију. У њему се, према истакнутим подацима о

---

⁹⁹² Небојша Лазаревић, „Библиотека Српске патријаршије“, 552.

⁹⁹³ Више о развоју специјалних библиотека у Србији в. Марина Митрић, „Специјалне библиотеке у Србији : категоризација и анализа“, *Инфотека* год 10, бр. 1-2 (2009): 35-49.

⁹⁹⁴ *Библиотеке у Југославији* (Београд: Савез друштва библиотекара Југославије, 1962), 9.

⁹⁹⁵ Гордана Стокић Симончић и Жељко Вучковић, „Основни правци развоја библиотекарства у Србији: 1945-1990“, 58.

⁹⁹⁶ *Библиотеке у Југославији*, II.

⁹⁹⁷ На основу његове студије и прилога Р. Грујића објављен је, још педесетих година, један прилог у коме се налазе основни подаци из историје Патријаршијске библиотеке. В. Александар Поповић, „Прилог грађи за историју библиотека у Србији XIX и XX века“, *Библиотекар* год. 5, бр. 3-4 (1953): 139-141, 137-145.

величини фонда, Патријаршијска библиотека ставља у ред највећих: одмах после Народне библиотеке Србије (452.502 јединице), Библиотеке Српске академије наука и уметности (446.325 јединица) и Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ (396.640 јединица). Промена укупне друштвене и културне климе, која се јасно могла осетити већ и у вези са представљањем библиотека, нудила је нове могућности за развој Патријаршијске библиотеке.

Буџет Патријаршијске библиотеке, седамдесетих и осамдесетих година 20. века, зависио је од финансијског стања Српске православне цркве, која је у овом периоду за њу издвајала само за најнеопходније потребе, као што је материјал за картотеку.⁹⁹⁸ Нема података о захтевима или молбама за промену таквог стања, нити исказане потребе за систематском набавком библиотечке грађе. Принављање фонда није било систематски спровођено, већ је било препуштено доброј вољи појединаца – добротвора који су поклањали књиге.⁹⁹⁹

Библиотека је, додатно, остала без две значајне колекције књига, које би јој, по пракси спровођеној пре Другог светског рата, сигурно припале.

После патријарха Варнаве, који је Патријаршијску библиотеку изванредно обогатио својом личном библиотеком, слично се могло очекивати и од његовог наследника, патријарха Гаврила. Његова лична и службена историја била је испресецана Другим светским ратом, заточеништвом код Немаца, прогонством и несугласицама са новим комунистичким властима. Овако неповољне околности нису потпуно омеле формирање његове личне библиотеке, која на крају није завршила у фонду Патријаршијске библиотеке. Комисија коју је Свети архијерејски синод овластио да изврши попис његове заоставштине утврдила је да има ствари које нису могле да буду предмет деобе, према прописма Српске православне цркве, међу којима је била његова библиотека. Она је по овоме додељена његовим најближим сродницима,¹⁰⁰⁰ па, у материјалном погледу, није сачуван његов свет књига. Он би сигурно имао чиме да обогати фонд Патријаршијске библиотеке, јер је као личност велике културе, богословске спреме и практичног искуства, био припадник типичне верске елите прве

---

⁹⁹⁸ АБСП, Буџет за 1967.

⁹⁹⁹ Богољуб С. Ћирковић, „Библиотеке Српске православне цркве“, 417.

¹⁰⁰⁰ Радмила Радић, *Живот у временима: патријарх Гаврило (Дожић) 1881-1950.*, 575.

половине 20. века.¹⁰⁰¹

Лична библиотека патријарха Германа, човека који се није одвајао од књиге и који је носио име „Патријарх Герман – Мецена српске црквене књиге”,¹⁰⁰² после његове смрти није нашла место у фонду Патријаршијске библиотеке. Ова библиотека сигурно је бројала неколико хиљада јединица. Неколико његових књига смо пронашли у нераспакованим кутијама у просторијама Патријаршијске библиотеке у Београду. Оне на насловној страни имају утиснут печат *Библиотека патријарха српског Германа*, а испод њега је уписан инвентарни број. Шта се заиста десило са његовом библиотеком и која је њена коначна судбина, остављамо као отворено питање.

За разлику од непознавања књижевно-богословских афирмација патријарха Гаврила и патријарха Германа, свет књига патријарха Викентија остао је познат и доступан. У фонду Патријаршијске библиотеке у Београду налази се његова књижна заоставштина, која не представља легат у строгом смислу речи, јер није ни физички, а ни по сигнирању, издвојена из општег фонда. Његове књиге су смештене *in continuo* и обележене сигнатурама од П II 17413 до П II 20142. Само уз детаљну ревизију може се реконструисати његов легат. За ову информацију дугујемо захвалност П. Ракићу, садашњем библиотекару Патријаршијске библиотеке, који је у депоу *in situ* урадио прелиминарни преглед.

Патријарх Викентије је своју личну библиотеку, која броји 1625 књига, завештао Патријаршијској библиотеци. По Б. Ћирковићу, у питању су књиге које је патријарх Викентије успео да скупи у времену од 1941. до 1958. године, пошто су му личну библиотеку запленили Бугари у Штипу“.¹⁰⁰³

После његове смрти, извршен је попис његове заоставштине, која се налазила у вили у улици Ужичкој бр. 4. Попис је извршен 31. јула 1958. По завршеном послу, протођакон Живан Стефановић је известио Свети архијерејски синод. Овом приликом библиотека није била пописана и није процењена њена вредност. Ово је остављено за касније, јер се пописивач није сматрао довољно

---

¹⁰⁰¹ Исто, 588.

¹⁰⁰² Миљав Д. Протић, „Издавачка делатност Српске цркве за време патријарха Германа”, у *Патријарх српски Герман: споменица поводом двадесетогодишњице његовог патријаршког служења: 1958-1978* (Београд: Српска патријаршија, 1978), 173; в. Вељко Ћурић, *Животописаније патријарха Германа*, 396-402.

¹⁰⁰³ Богољуб С. Ћирковић, Нав. дело, 417.

стручним за њену процену, па је, због годишњих одмора, она одложена за септембар.¹⁰⁰⁴

Пронашли смо још један документ, који датира од 21. јула 1958, у коме се налази *Списак књига Блаженопочившег патријарха српског Викентија* састављен 16. јула 1958. године,¹⁰⁰⁵ који броји 912 библиотечких јединица, са мањим бројем личних предмета. На полеђини списка стоји да су пописане књиге и ствари предате на чување госпођи Наталији Филиповић до даљег наређења Светог архијерејског синода, 21. јула 1958.¹⁰⁰⁶

Независно од броја књига, самим увидом у њих, нашли смо писана сведочанства: белешке и посвете дародаваца, у којима се види да је реч о књигама из времена до 1939. године. На многим књигама стоји само аутограф *Проданов* или *В. Проданов*,¹⁰⁰⁷ што потврђује да је реч о примерцима који су набављени пре устоличења за патријарха, јер се на књигама, по устоличењу, потписивао зеленим мастилом у маниру средњег века.¹⁰⁰⁸

По овоме, није тачно да су његову личну библиотеку уништили бугарски окупатори у Штипу и да је у Патријаршијску библиотеку доспела колекција књига сакупљена у периоду после 1941. године. Страдала је само збирка књига у двору Епархије злетовско-струмичке (у Штипу), која је прикупљана две године, од средине 1939. до почетка априла 1941. Све што је он добијао од литературе и набављао за свој стручни историографски рад и пастирску делатност није померано из његовог епископског апартмана који се налазио у Патријаршијском двору у Београду, како је иначе и данас обичај да епископи, викарни и епархијски, имају собу и помоћну просторију у њему. Штета је што је заматак Библиотеке Епархије злетовско-струмичке пропао услед бугарске окупације, али је права срећа да је велика група књига из најплодотворнијег периода његовог живота нашла своје место на полицама у депоима Патријаршијске библиотеке.

Број запослених у Патријаршијској библиотеци у Београду није растао у складу са захтевима савременог доба. До последње деценије 20. века у њој је, уз

---

¹⁰⁰⁴ АСАС, *Викентије* – 21Б. Протођакон Живан Стефановић Светом Архијерејском Синоду, 31. јул 1958.

¹⁰⁰⁵ Исто, *Списак књига Блаженопочившег патријарха српског Викентија* састављен 16. јула 1958.

¹⁰⁰⁶ Исто, На списку је остављено 5 места за потписе чланова комисије „Оверавају чланови пописне комисије“. Потписа нема. Краћи списак има 576 инвентарисаних јединица.

¹⁰⁰⁷ Примера има заиста много да би сви били наведени.

¹⁰⁰⁸ В. Сигнатура П II 18109.

Ћирковића, било запослено или хонорарно плаћено неколико службеника, који су израђивали алфаветски лисни каталог за библиотечку грађу која се налазила у фонду и сукцесивно за нови прилив библиотечке грађе. Они су, такође, радили са корисницима. Један од драгоцених сарадника на изради лисног каталога био је Душан Павловић. Знајући за његов библиотечки ангажман, потражили смо његов досије у Канцеларији Светог архијерејског синода. Неким случајем, није се налазио на предвиђеном месту, нити смо до краја истраживања до њега успели да дођемо.

Инвентарне књиге и каталошки листићи, које је ручно израдио Мајевски, остали су у употреби до данашњих дана. Инвентарисање и каталогизација после Другог светског рата обухватили су физичку обраду књига које Мајевски није стигао да инвентарисе и обради, као и за све приновљене књиге. Све публикације су, по уласку у фонд, уписиване у инвентарне књиге, које су редовно ажуриране. Свака књига садржи печат и сигнатуру. Лисни ауторски каталог подељен је према врсти писма – на азбучни и латинични каталог, а предметни је израђен само делимично. Каталогски листићи садрже елементарне информације (наслов, име аутора, година издања и име издавача) (Прилог 14).

Из молбе коју је Б. Ћирковић 25. децембра 1989. године упутио Светом архијерејском синоду, тражећи ангажовање још једног послужитеља, сазнаје се да су у Патријаршијској библиотеци од 1947. године, осим управника, радила највише три службеника. Заправо, у тренутку када пише ову молбу, била су запослена два службеника, јер је један, Љубомир Котарчић, отишао да ради у Народној библиотеци Србије. Због увећања обима посла око израде лисног каталога и рада са корисницама, њих двојица последње две године нису могли да искористе законски предвиђен годишњи одмор. Молба му је услишена и на ово место додељен му је ђакон Ненад Михаиловић, који је пре ове службе радио као писар Светог архијерејског синода.¹⁰⁰⁹

Када смо прегледали инвентарне књиге, приметили смо да се библиотечки фонд од 1947. до 1989. године увећао за 47.510 наслова, што је у просеку око 1000 књига годишње.

Један корак у унапређењу библиотечко-организационог пословања било је

---

¹⁰⁰⁹ АСАС, бр. 3436/зап. 1642/889.

успостављање одређених правила за коришћење библиотечке грађе. На доношење ових правила вероватно је утицало повећано интересовање у научним круговима за проучавање рукописног и библиотечко-културног наслеђа у Патријаршијској библиотеци, као и у Музеју СПЦ. Свети архијерејски синод је, по препоруци управитеља Патријаршијске библиотеке и Музеја СПЦ, ставио на дневни ред доношење *Правилника о наплаћивању услуга библиотека и музеја на територији Српске православне цркве у Југославији*, који је ступио на снагу 5. јуна 1967. године.¹⁰¹⁰ У првом, општем делу, налазе се правила о начину услуживања корисника и позајмљивања библиотечке грађе. Ради боље информисаности, изложићемо само неке, за овај рад битне, чланове:

чл. 2 – Под услугом у овом Правилнику подразумева се позајмљивање и публикација: књига, часописа, новина, фотографија, плаката, рукописа, филмова, микро-филмова и другог библиотечког и музејског материјала.

Материјал из претходног става може се позајмљивати само привремено ради: читања, разгледања, упознавања, проучавања, излагања, штампања, прештампавања, снимања, преснимавања, пресликавања и друге сличне сврхе, увек уз личну потврду лица које је предмет примило и по могућству да се обави у просторијама Музеја или Библиотеке.

чл. 3 – Предмет из фонда библиотеке – музеја уступају се бесплатно странкама на читање, разгледање и проучавање само у просторијама библиотеке – музеја под надзором лица које управља библиотеком – музејем.

Рукописи и новине могу се бесплатно разгледати само два пута (ово због оштећења).

чл. 5 – За коришћење библиотечког и музејског материјала ради: штампања, излагања, прештампавања, снимања, преснимавања, пресликавања и друге сврхе плаћа се накнадно по овом Правилнику.

Накнаду плаћа оно физичко или правно лице које услугу тражи. (...)

чл. 8 – Позајмљивање библиотечког и музејског материјала на коришћење странкама у просторијама библиотеке или музеја, одобрава управник библиотеке или музеја. Изузетно позајмљивање изван просторија библиотеке и музеја приватним лицима и установама одобрава Св. Синод за Патријаршијску, односно

---

¹⁰¹⁰ АСАС, бр. 2013/зап. 345/967.

надлежни Архиепископ за Епархијску, манастирску и црквену, на основу писмене молбе заинтересованог и предлога управника библиотеке – музеја.

чл. 12 – (...) Приходи од Патријаршијске библиотеке и Музеја СПЦ у Београду предаваће се Патријаршијском управном одбору посебно за Библиотеку а посебно за Музеј.

Други део *Правилника*, Посебни део, говори о висини плаћања услуга снимања рукописа и музејских експоната. Овако добро формиран *Правилник* сведочи о великом интересовању научника и културно-просветних институција у тадашњој Југославији за истраживање богатих библиотечких фондова. После извршених мањих измена и допуна (чл. 13) 1981.¹⁰¹¹ *Правилник* је поново ступио на снагу и са оваквим правилима остао је правоснажан до данашњих дана.

Колико је Патријаршијска библиотека била заиста посећена, сведочи последњи извештај Б. Ћирковића од 2. маја 1995,¹⁰¹² у коме стоји да је за годину дана посетило 1665 корисника, од научних радника, студената, ученика средњих школа, до оних који ниси могли да нађу тражену књигу у другим библиотекама. На крају извештаја напомиње да се и поред тројице службеника (двојице запослених за стално и једног који ради хонорарно) осећа велика потреба за још једним.

За пожртвованост и посвећеност Српској православној цркви, као професору Православног богословског факултета и управнику Патријаршијске библиотеке, Ћирковићу је, 1988. године, патријарх Герман доделио орден Св. Саве I степена. Свети архијерјски синод је усвојио овај предлог, те му доделио високо признање за „самопрегоран рад на научном, културном и просветном пољу у Српској православној цркви, као и дугогодишње успешно руковођење Патријаршијском библиотеком“.¹⁰¹³

Кратке црте о његовом библиотекарском животу исписао је у некрологу његов дугогодишњи колега Слободан Милеуснић, управник Музеја СПЦ:

„(...) Био је не само управник ове најстарије и најзначајније српске библиотеке него и све остало: обрађивач књига, доносилац истих, тумач старих

---

¹⁰¹¹ *Правилник о наплаћивању услуга библиотека и музеја на територији Српске православне цркве у Југославији* (Београд: Завод за умножавање при Светом архијерејском синоду, 1981).

¹⁰¹² АБСП, (несређена грађа).

¹⁰¹³ АСАС, бр. 1243/зап. 365/988.

текстова и преводаца (посебно старословенских, црквенословенских и руских текстова). Бројни научници и знатижељници, поред књига долазили су у Патријаршијску библиотеку и због проф. Ћирковића; долазили су код њега због савета, поуке, неки опет да чују мудру реч и лепо приповедање (...). Било је ту приче, мудровања, али и прилежног рада и умовања. Ко је једном ушао у Патријаршијску библиотеку (а до ње се долази бројним ходницима), више није могао да се од те установе отуђи. Његовим посредовањем бројни појединци, па и установе, даровали су Патријаршијској библиотеци вредне књиге или чак целе библиотеке. Лако је било поклонити књигу Патријаршијској библиотеци, али је било тешко, чак некада и немогуће да се из библиотеке књига, као позајмица изнесе, посебно ако је реч о старој и реткој књизи. Рукописи и старе штампане књиге ни да се помену као позајмица. Ту није било разлике; да ли је то студент, обичан корисник, епископ или сам патријарх. Ако је и неко био у милости, а тих је било мало, то је морало да се обави уз испуњен реверс, и што је најважније гарант да ће се иста на време вратити. (...)“.¹⁰¹⁴

Постоји још једно сведочанство о њему које је написао његов наследник, Лука Новаковић, у извештају о раду Патријаршијске библиотеке за 1995. годину:

„(...) У историји Библиотеке Српске патријаршије, по казивању савременика, остаће запамћен као ригорозни хранитељ књижног фонда Библиотеке, који је повремено могао и да се замери неким корисницима Библиотеке не дајући да се ретка књига износи ван зграде Патријаршије бојећи се да не буде загубљена, оштећена или не дај Боже уништена. Често је сам лично пратио читаоца до оближње фотокопирнице ради преснимавања неких делова књига за кориснике из других градова, или слао службенике Библиотеке у пратњу. У оквиру Библиотеке, водио је рачуна о сваком примерку књиге, новине или часописа, негодујући када би спремачица употребљавала воду за прање подова или прозора, или бивајући много узнемирен када би се у депоима где се чувају књиге обављали неки радови попут увођења централног грејања, струје или кречења.“¹⁰¹⁵

Ових неколико описа Ћирковићевог ригорозног става по питању

---

¹⁰¹⁴ Слободан Милеуснић, „Упокојио се у Господу професор Богољуб Ћирковић, управник Патријаршијске библиотеке“: 51-52.

¹⁰¹⁵ АБСП, од 2. маја 1996.

коришћења књига говори и о његовом стручном односу према савременим токовима српског библиотекарства, према којима је остао потпуно затворен. Његов ангажман се уклапа у профил библиотекара који је Љ. Дурковић-Јакшић предложио у извештају о раду Патријаршијске библиотеке из 1947. Он пише да ће посао у Патријаршијској библиотеци захтевати да се поред стручног библиотекара-управника постави један исправан и сталожен човек, који по природи воли да чува старине.¹⁰¹⁶ Ово нам говори да је Ћирковић био одличан избор за помоћника управника, али не и за управљање Патријаршијском библиотеком.

Иза себе је оставио незнатан научни допринос црквеном библиотекарству. Објавио је само један чланак, „Библиотеке Српске православне цркве“, у зборнику *Српска православна црква 1920–1970: споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије*.¹⁰¹⁷ Ово је чланак са информативно-прегледним садржајем о стању свих црквено-школских библиотека Српске православне цркве у периоду од 1920. до 1970. У њему се налази поглавље у коме је изложено кратко историјско-библиотечко стање Патријаршијске библиотеке у Београду, што је недовољно, знајући колико је времена провео у овој институцији, а написао је само један фрагмент из њене библиотечко-организационе шеме из скорије историје.

---

¹⁰¹⁶ Љубомир Дурковић-Јакшић, „Прилог историји страдања Патријаршијске библиотеке”, 250.

¹⁰¹⁷ Богољуб С. Ћирковић, „Библиотеке Српске православне цркве“, у *Српска православна црква 1920-1970* (Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1971), 411-431.

6.4. Сарадња Патријаршијске библиотеке и Народне библиотеке Србије

Патријаршијска библиотека није била затворена за сарадњу са научним институцијама за време Б. Ћирковића. Овом приликом обрадили смо сарадњу са Народном библиотеком Србије, јер је она била најозбиљнија и трајала је више деценија.¹⁰¹⁸ Тицала се обраде старих и ретких књига, њихове заштите, конзервације и рестаурације, као и микрофилмовања, а у разним видовима одвија се и данас.

Народна библиотека Србије је, као централна и матична библиотечка институција у Србији, покренула иницијативу за заштиту старе и ретке књиге као покретног културног добра од изузетног значаја.¹⁰¹⁹ У духу међународних конвенција и препорука, у СР Србији је 1977. године донет Закон о заштити културних добара, који обухвата и стару и ретку књигу. Нешто касније, Заједница музеја Србије је, на предлог Народне библиотеке Србије, 22. октобра 1988. године, донела *Критеријуме за утврђивање* ових добара. Прецизирано је опредељење за категорисање старе и ретке књиге од изузетног, односно добра од великог значаја за српску културну историју. Обухваћени су ћирилске рукописне књиге и повеље настале до 18. века, инкунабуле и штапмане књиге – србуље до 1638. године, уникатни примерци касније насталих књига, периодике и других библиотечких материјала, који се налазе на територији Србије. Још од 13. века, рукописно стваралаштво српског народа било је изложено пљачкама, уништавањима и насилним присвајањима. Постоји велики број српских рукописа који красе ризнице многих колекционара и рукописне збирке највећих библиотека у свету. За време турске окупације, највећи део рукописних књига нашао је уточиште у црквама и манастирима. Због оваквих трагичних историјских

---

¹⁰¹⁸ Наша истраживања ограничена су само на сарадању Народне библиотеке Србије и Патријаршијске библиотеке, док се о сарадњи (микрофилмовање и конзервирање) у осталим збиркама (Музеј СПЦ, Збирка Радослава М. Грујића у Музеју СПЦ, Пећка патријаршија, манастир Дечани, манастир Грачаница, манастир Крка, манастир Св. Тројице код Пљеваља, манастир Сретење, Рашко-призренска епархија, манастир Љубостиња, манастир Манасија, манастир Хиландар и др), може пронаћи довољно података у архивској и интерној грађи Народне библиотеке Србије и Патријаршијске библиотеке која је коришћена у овом поглављу.

¹⁰¹⁹ Димитрије Богдановић, „Стара српска рукописна књига и проблем реконструкције њених фондова”, у *Студије из српске средњовековне књижевности*, избор Татјана Суботин-Голубовић (Београд: Српска књижевна задруга, 1988), 80-88.

околности, представници Српске православне цркве и Народне библиотеке Србије, знајући праву вредност старих и ретких књига, хтели су да ураде нешто по питању њихове даље заштите. Народна библиотека Србије је, још пре него што је донет Закон о заштити културних добара, на плану заштите од разних форми отуђења или уништавања старе и ретке књиге, као и њеног безбедног чувања, предложила Републичком комитету за културу Србије да утврди 612 рукописних књига које се налазе у црквеним институцијама. Овакав библиотечко-културолошки подухват је на крају добио своју реализацију 19. маја 1973. године у потписивању *Уговора о културној сарадњи између Српске православне цркве и Народне библиотеке Србије*, којим је регулисана заштита старе и ретке књиге у фондовима Српске православне цркве, као категорија покретних споменика културе од изузетног значаја.¹⁰²⁰

Пре него што је званично потписан овај уговор, постојала је сарадња између Патријаршијске библиотеке и Народне библиотеке Србије на пољу описа рукописа из фондова Патријаршијске библиотеке. О томе сведочи одлука Светог архијерејског синода Српске православне цркве, од 17. септембра 1963. године, да се Одељењу за опис рукописа Народне библиотеке Србије одобрава позамљивање рукописа из Патријаршијске библиотеке ради њиховог систематског описа.¹⁰²¹ У наставку стоји напомена, упућена Патријаршијској библиотеци, да стручњаци из Одељења за опис рукописа Народне библиотеке Србије морају позајмљене рукописне књиге добро чувати и на време враћати.¹⁰²² Ова врста сарадње трајала је до 18. јануара 1964. године, када је, по усменом наређењу главног секретара Светог архијерејског синода, обустављена, после спора између управника Патријаршијске библиотеке Б. Ђирковића и Биљане Стипчевић, која је на рукописном *Требнику* из 16. века променила постојећу пагинацију.¹⁰²³

---

¹⁰²⁰ Драгутин Никчевић, „Значај сарадње Народне библиотеке Србије и Српске православне цркве на заштити старе и ретке књиге“, *Библиотекар* бр. 3-4, год. 41 (1989): 66-67.

¹⁰²¹ АБСП, (несређена грађа).

¹⁰²² АСАС, бр. 2891/зап. 461, од 17. септембра 1963. године.

¹⁰²³ АБСП, Несређена грађа. Изјаву Б. Ђирковића поводом ове ситуације пронашли смо у несређеној архивској грађи Патријаршијске библиотеке. Приликом читања ове изјаве, приметили смо тензију Б. Ђирковића, о чему сведочи његово неприхватање било какве сугестије Б. Стипчевић. Ко је од њих био у праву, тешко је рећи, јер за овај рукопис постоје два различита инвентарна описа, која су израђена много после овог немилог догађаја. Први инвентарни опис који је израдио Д. Богдановић, изгледа овако: *Требник*, срп., око 1550 г. Папир, 295 листова, 210x140мм. Записи. ПБ 32. У другом инвентарном опису, који су израдили Зоран Ранковић, Владимир Вукашиновић и Радоман Станковић (филигранолошка датирања), постоји неслагање у

Нисмо нашли никакав архивски документ о њиховој сарадњи после овог неспоразума, што не значи да није настављена, о чему сведочи чланак од Д. Богдановића у *Археографским прилозима* – „Археографско одељење Народне библиотеке СР Србије (новембар 1968)“.¹⁰²⁴ Овај чланак представља научноистраживачки извештај и будући ангажман Археографског одељења на опису јужнословенских ћирилских рукописа у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији и иностранству. У њему се налази податак да је Одељење за опис рукописа Народне библиотеке Србије под овим називом радило до 1965. године, све до одласка његовог начелника Владимира Мошина (1894–1987) из ове институције.¹⁰²⁵ Оно је добило нови назив – Археографско одељење. За начелника је постављен Милорад Панић-Суреп, иначе тадашњи директор Народне библиотеке Србије, који је ову функцију вршио до смрти, 22. априла 1968. године. Након његове смрти, за начелника је постављен Д. Богдановић, који је вероватно наставио сарадњу са Патријаршијском библиотеком, јер је Б. Ћирковић уважавао његов рад и према њему гајио велико поверење и поштовање. На крају чланка налази се прилог колико је описано ћирилских рукописа у разним институцијама

пагинацији са претходним описом, па изгледа овако: *Требник*, српска редакција, око 1550 г. Папир, I + 296 + I + 2 листа, 210x140mm. Има штампане додатке српских штампарија XVI в. Као што видимо, пагинирање овог рукописа остало је још увек неусклађено, јер је и једна и друга страна имала различит приступ. Ћирковићева реакција била је више због нарушавања договора, него због промене пагинације рукописа.

¹⁰²⁴ Димитрије Богдановић, „Археографско одељење Народне библиотеке СР Србије“, *Археографски прилози* 34 (2012): 157-189.

¹⁰²⁵ За почетак организованог археографског рада у Југославији најзаслужнији је Владимир Мошин, који је 1961. године основао Археографско одељење у Народној библиотеци Србије. Он је обликовао археографски метод описа рукописа, који је изложио у предговору описа *Збирке рукописа Југословенске академије знаности и умјетности* (1955. године). Овај метод је допунио његов наследник Димитрије Богдановић са сарадницима из Археографског одељења. Археографски описи обухватају резултате изучавања скритпоријума, идентификацију писара, датирање рукописа помоћу водених знакова (филигранологија), илуминацију рукописа итд. У оквиру делатности Археографског одељења покренут је пројекат *Опис јужнословенских ћирилских рукописа* и издаје се научни часопис *Археографски прилози*, у коме се објављују научни и стручни радови из археографије и сродних дисциплина. Првобитну групу археографа су, поред Владимира Мошина и његове супруге, чинили су Ђорђе Трифуновић, који је убрзо напустио овај посао, Биљана Стипчевић, Љубица Ђорђевић, Димитрије Богдановић, Олга Недељковић. Било је и чланова коју су се у рад повремено укључивали. Међу њима су били Радмила Маринковић, слависта Александар Ћирић, богослов Прибислав Симић (касније и професор црквене уметности и литургије на Православном богословском факултету), Марија Шајковић и др. Због политичких интрига Владимир Мошин је напустио Народну библиотеку Србије и накратко прешао да ради у Народном музеју. Димче Стојанов Мире – директор Државног архива, понудио је Мошину да пређе у Скопље ради оснивања Археографског одељења. То је град у коме је био цењен и поштован, ту је остао и упокојио се тамо где су му „старачки дани били уходани“. В. Владимир Алексејевич Мошин, *Под теретом: аутобиографија* (Београд: Народна библиотека Србије; Панчево: Градска библиотека, 2008).

у Београду. Пише да је у Патријаршијској библиотеци описано укупно 258 рукописа. Ови описи су вероватно израђени после горепоменутог неспоразума, јер овај посао није могао да буде урађен од 17. септембра 1963. до 18. јануара 1964. године. Постоји још један податак који потврђује сарадњу, када Д. Богдановић, у периоду када пише чланак, извештава да је у току „рад на опису рукописа београдских збирки Патријаршијске библиотеке, Музеја СПЦ, Архива САНУ и Народне библиотеке СРС, као и збирке манастира Крке у Далмацији“.¹⁰²⁶

Сарадња Патријаршијске библиотеке и Народне библиотеке Србије наставила се неколико година касније. После М. Павловић-Сурепа, за директора Народне библиотеке Србије постављен је Светислав Ђурић. Како би се поспешила и учврстила сарадња Народне библиотеке Србије и Српске православне цркве на пољу описа и заштите јужнословенских ћирилских рукописа из црквених фондова, он је тражио пријем код патријарха Германа. Према службеној белешци главног секретара Светог архијерејског синода протојереја-ставрофора Младена Младеновића, патријарх Герман је 6. јуна 1969. године у 11 часова примио управника Народне библиотеке Србије С. Ђурића и Д. Богдановића. Пријему је, поред горепоменутих, присуствовао и управник Музеја СПЦ Светозар Душанић. На самом почетку разговора, С. Ђурић је захвалио патријарху Герману што је нашао времена да их прими и одмах је њему и свим члановима Светог архијерејског синода поделио по један примерак *Програма развоја Народне библиотеке СР Србије*.¹⁰²⁷ Намера С. Ђурића је првенствено била да се успостави сарадња између Народне библиотеке Србије и Српске православне цркве на плану микрофилмовања и описа рукописа, који се налазе у власништву Српске православне цркве. При томе је нарочито напоменуо рукописне фондове манастира Хиландара. Он је замишљао сарадњу отвореног карактера, тј. очекивао је да Народна библиотека Србије добије картотеку Патријаршијске библиотеке и Библиотеке Православног богословског факултета, како би заинтересоване кориснике могла да упућује где могу да пронађу потребну литературу.

Патријарх Герман начелно се сложио са изнетим предлозима, јер је увидео обострани интерес, напоменувши да се ова сарадња спроводи поступно, корак по

---

¹⁰²⁶ Димитрије Богдановић, „Археографско одељење Народне библиотеке СР Србије“: 159.

¹⁰²⁷ *Програм развоја Народне библиотеке СР Србије*, уредник Александар Пејовић (Београд: Народна библиотека Србије, 1969).

корак). Са обе стране су одређена по двојица људи који су имали задужење да разраде детаље будуће сарадање. Од стране Српске православне цркве изабрани су секретар Светог архијерејског синода протојереј-ставрофор Младен Младеновић и управник Музеја СПЦ Светозар Душанић. Пошто је С. Ђурић захвалио патријарху Герману на разумевању, одлучио је да у име Народне библиотеке Србије за даље преговоре задужи Д. Богдановића, а други члан би био он сам.¹⁰²⁸ Овом разговору није присуствовао Б. Ћирковић, што изгледа сиптоматично. Изгледа да је патријарх Герман, избором С. Душанића,¹⁰²⁹ тражио погоднију особу за ову врсту сарадње.

Битно је нагласити да се до успостављања сарадње на највишем нивоу, између патријарха Српске православне цркве и управника Народне библиотеке Србије, релативно лако налазио заједнички језик када су стручни послови у питању. С. Ђурић, као интелектуалац, али исто тако и припадник владајућег комунистичког партијског система, не заобилази Патријаршијску библиотеку, већ јој признаје заслужено место у систему библиотека Србије. Он је, као ниједан управник Народне библиотеке Србије до тада, имао стратешки план развоја националне библиотеке, библиотекарства у Србији и осмишљене пројекте сарадње.

Неколико месеци после пријема представника Народне библиотеке Србије код патријарха Германа, НБС је доставила Светом архијерејском синоду на увид и детаљно проучавање *Предлог о културној сарадњу између Српске православне цркве и Народне библиотеке СР Србије на плану описа, снимања и заштите старих ћирилских рукописа који се налазе у фондovima Српске православне цркве* (Прилог 15).¹⁰³⁰

На неколико места у нацрту предлога се може приметити да се инсистира на убрзаној сарадњи због спасавања друштвено-културног добра, које не сме више да се одлаже. На седници Светог архијерејског синода одржаној 27.

---

¹⁰²⁸ АСАС, бр. 856 и 877/зап. 112 од 27. фебруара 1970. године.

¹⁰²⁹ Светозар Душанић (Прибинић 1907 – Београд 1990), потиче из угледне свештеничке породице, завршио је Сарајевску богословију, а на Богословском факултету дипломирао 1934. године. Од 1946. до смрти био је управник Музеја Српске православне цркве у Београду. В. Слободан Милеуснић, „Светозар Душанић, управник Музеја Српске православне цркве“, *Гласник СЛСПЦ* год. LXXI, бр 5 (1990): 118-119; Биљана Цинцар-Костић, „Професор Светозар Ст. Душанић: (првих сто наслова библиографије) – поводом сто година од рођења“, *Гласник СЛСПЦ* год. LXXXIX, бр 8 (2008): 206-211.

¹⁰³⁰ В. АСАС, Бр. 856 и 877/зап. 112 од 27. фебруара 1970. године.

фебруара 1970. године донета је одлука да епископ бачки Никанор Иличић (1906–1986) уз помоћ главног секретара Светог архијерејског синода М. Младеновића, ректора Богословије Св. Саве у Београду протојереја ставрофора Душана Кашића, научног саветника Рајка Веселиновића, управника Патријаршијске библиотеке Б. Ћирковића и управника Музеја Српске православне цркве С. Душанића, проучи и поднесе мишљење и предлог о предмету сарадње Српске православне цркве и Народне библиотеке Србије.¹⁰³¹

Овај посао је, изгледа, препуштен само С. Душанићу, пошто се у Архиви Народне библиотеке Србије и Архиви Патријаршијске библиотеке налази само његово критичко мишљење на достављени предлог о сарадњи.¹⁰³²

Осврт С. Душанића на текст о предложеној сарадњи, коју је иницирала Народна библиотека Србије, указује да није био најбоље конципиран за црквени интерес. Наравно, он поздравља овакав вид сарадње, јер свака брига о културним добрима иде у прилог Српској православној цркви. Без обзира што је препознао добронамерност управника Народне библиотеке Србије и његових сарадника, ипак је сматрао својом одговорношћу да укаже на неке евентуалне проблеме. На првом месту је примедба С. Душанића на недовољну ангажованост око конзервације црквених рукописа, пошто је радионица за конзервацију рукописа при Заводу за заштиту споменика културе Србије пресељена 1966. године у Народну библиотеку Србије. Ову примедбу која садржи само део истине, вероватно је написао не знајући право стање ствари. Новопостављена начелница Конзерваторске лабораторије Народне библиотеке Србије Вера Радосављевић (1922–)¹⁰³³, наводи да су:

---

¹⁰³¹ Исто.

¹⁰³² Исто.

¹⁰³³ Вера Радосављевић је, по завршеном Технолошком факултету 1950. године, специјализирала конзервацију папира и пергамента 1952-1953. године у Лондону у Public Record Office и конзервацију штафелајног сликарства у Courtanld Institute, University of London. Године 1976. докторила је на Одјелу за повијест, повијест уметнина, археологију и етнологију Филозофског факултета у Загребу. Основала је прву Конзерваторску лабораторију у земљи јануара 1949. године, при тадашњем Заводу за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије. На захтев СИБ-а ФНРЈ 1960. године премештена је ради формирања конзерваторске лабораторије у Музеј револуције народа Југославије у Београду, због конзервације докумената и других предмета из НОБ-а. Републичку конзерваторску лабораторију папира и пергамента основала је 1966. године при Народној библиотеци Србије, где је остала до краја свог радног века. Лично је конзервирала, или је руководила конзервацијом више стотина највреднијих споменика културе у СР Србији (рукописи ризница манастира Дечани, Пећке патријаршије, Грачанице, Патријаршиске библиотеке, Музеја српске православне цркве, Библиотеке САНУ, Универзитетске библиотеке

„(...) сви покушаји Завода за заштиту споменика културе СР Србије у току двадесет година, управо од 1949. када је основана лабораторија за конзервацију књига – да организује заштиту како треба пропали су углавном због недостатка средстава и несхватања да велики број малих полуопремљених радионица са приученим кадром никада не може дати оно што се може лако постићи у великој, добро опремљеној лабораторији где ради квалификовано особље“.¹⁰³⁴

Конзерваторска лабораторија Народне библиотеке Србије започела је са радом 1969. године, када су и урађена два рукописа из Музеја СПЦ. За наредну, 1970. годину, планирана је, по извештају В. Радосављевић, конзервација великог броја рукописа, који су у власништву Српске православне цркве. Она још наводи да ће Конзерваторска лабораторија, по пресељењу у нову зграду, према петогодишњем плану за период од 1971. до 1975. године, реализовати конзервацију 97.000 листова библиотечког материјала Српске академије наука, Српске православне цркве и осталих културних институција.¹⁰³⁵

Занимљива је и Душанићева примедба, када спомиње пропуштену прилику Српске православне цркве, на предлог бивше директорке Завода за заштиту споменика културе Србије Разуменке Петровић–Зуме (1915–2008), да се при неком манастиру оснује радионица за конзервацију књига, у којој би радили монаси и монахиње.¹⁰³⁶

„Светозар Марковић“, Музеја града Београда и др), од којих су неки од непроцењивог значаја за српску културу. Конзервирала је и материјал ван Србије који је од изузетне културно-историјске вредности, као што су *Дивишево јеванђеље*, *Силоаново јеванђеље*, велики број повеља од 13. до 16. века и сл. Поред конзервације библиотечког материјала успешно је радила на конзервацији црквеног веза из раздобља 13–17. века, затим старих застава, митри и других реликвија и антиквитета. Круна њеног практичног рада је свакако конзервација *Мирослављевог јеванђеља* 1998. године (када је већ 15 година била у пензији), највреднијег и најстаријег српског рукописа (12. век), јединог нашег рукописа уписаног у Листу светске баштине, због своје историјске и културне вредности. Овом конзервацијом његов животни век продужен је бар за осам стотина година, колико је трајало и до сада (ако се чува под прописаним условима). Захваљујући стручно изведеним конзерваторским радовима на културним добрима Србије, она је у значајној мери допринела да наша национална култура има своју историју, већ да постоји и да ће постојати у будућности.

¹⁰³⁴ Вера Радосављевић, „Заштита библиотечког материјала у СР Србији“, *Библиотекар* бр. 5, год. XXII (1970): 565.

¹⁰³⁵ Исто, 566-567.

¹⁰³⁶ Према речима Разуменке Петровић, Завод за заштиту споменика културе Србије је, у периоду када је она била директорка, био спреман да обезбеди стручно особље за обуку монаха, односно монахиња и да потребне столове и пресу, као и увозну хартију за тај посао. Нисмо пронашли било какву службену преписку између Завода и СПЦ на ову тему. Можда је предлог био усменог карактера, који је С. Душанић у сваком случају напоменуо, очекујући од Народне библиотеке Србије да не тражи новчану надокнаду за конзервацију рукописа. Најзанимљивије је то што је овај предлог дошао од особе која је била „приврженик Народноослободилачког покрета“, о којем је

Примедбе С. Душанића биле су углавном академско-црквена запажања, која нису била довољна да се дефинитивно спроведе сарадња између Српске православне цркве и Народне библиотеке Србије, па је због тога овај посао препуштен њиховим правним службама. Процес од припремања адекватног уговора до његовог коначног потписивања трајао је све до његовог званичног потписивања, 16. јануара 1973. године, када је коначно закључен Уговор између Народне библиотеке СР Србије, коју заступа управник Светислав Ђурић, с једне стране и Српске православне цркве, коју заступа Свети архијерејски синод Српске православне цркве, с друге стране (Прилог 16).¹⁰³⁷

У име Народне библиотеке Србије потписао је њен управник С. Ђурић, а за централну имовину Српске православне цркве и Архиепископије београдско-карловачке патријарх Герман, као и остали епархијски архијереји (осим црногорско-приморског митрополита Данила Дајковића).

Овај уговор представља позитиван пример о заштити старих и ретких књига, о чему сведочи велики број микрофилмованих и конзервираних књига из црквених и манастирских ризница у лабораторијама Народне библиотеке Србије.¹⁰³⁸ Микрофилмовањем је заштићено преко 1000, а конзервирано преко 400 рукописних књига насталих до 18. века. Важно је напоменути да су се, пре него што би сарадници из Археографског одељења приступили конзервацији оштећеног рукописа, вршила научна испитивања и одређивање свих релевантних

писала више него о темама из своје струке (дипломирала је физико-хемију на Београдском универзитету). Постављена је за директорку Завода за заштиту споменика културе Србије 1957. године, где је наследила М. Панића Сурепа. За време вишегодишњег управљања овом институцијом (до 1968), остала је позната по томе што је остварила одличну сарадњу са сличним институцијама и поспешила је интересовање државе за очување споменика културе. Претпостављамо да је њен предлог више био маркетиншког карактера, јер из горенаведене напомене В. Радосављевић видимо да то није било реално. Можда је ов предложила по угледу на римокатоличку манастирску преписивачко-штампарску делатност на Западу, која није изгубила свој континуитет још од средњег века, док је код нас прекинута османлијским освајањем. Нажалост, без обзира што је овај предлог имао предности и користи за Српску православну цркву, није могао да буде реализован. Кључни проблем био је мали број монаха и монахиња, недовољан и за најосновније манастирске потребе. Ово је вероватно разлог зашто Српска православна црква није позитивно реаговала на предложену донацију и асистенцију од стране Завода. С. Душанић је, знајући постојеће стање у манастирима, ипак имао позитивна очекивања у будућности за оснивање конзерваторских радионица при манастирима. В. Доброслав Ст. Павловић, „Разуменка–Зума Петровић (1915–2008)“, *Гласник друштва конзерватора Србије* бр. 33 (2009): 352.

¹⁰³⁷ АСАС, Бр. 217 од 16. јануара 1973. године.; АНБС, Бр. 201/1 од 5. маја 1973. године.

¹⁰³⁸ АСАС, Бр. 651/зап. 187 од 27. марта 1981. године; АНБС, Бр. 05-1314/2 од 28. 4. 1981. године; Драгутин Никчевић, „Значај сарадње Народне библиотеке Србије и Српске православне цркве на заштити старе и ретке књиге“: 66-70; Архива Народне библиотеке Србије (у даљем тексту – АНБС), Бр. 850/1 од 17. 7. 1991. године; АНБС, Бр. 10-282/1 од 13. 3. 1992. године.

елемената који би обезбедили даљу пуну употребну научну вредност рукописа на коме треба извршити конзервацију. Ова испитивања су обухватала исправност континуације листова, основне идентификационе податке, констатовање оштећења и структуру књига изражену по свешчицама. Ако би се приступило опису рукописа, требало је, поред физичких података, утврдити идентитет писара, место и време настанка, писмо и језик, илуминације, повез, садржај и трагове историје у записима. Сви ово приступи чине стручне експертизе који имају далекосежни значај у даљем проучавању рукописа – споменика културе, као незаобилазне сегменте приликом истраживања културне историје српског народа.

Дошло је до исправке и допуне уговора 8. јуна 1984. године (Прилог 16), јер су примећени неки недостаци који су углавном били на штету Српске православне цркве. Састанак је одржан у просторијама Народне библиотеке Србије између представника Светог архијерејског синода С. Душанића и представника Народне библиотеке Србије, директора Милана Милутиновића и начелника Археографског одељења Александра Младеновића.

По потписивању, обе стране су изразиле спремност да увек пронађу споразумни излаз из сваке ситуације до које би могло евентуално да дође, јер су свесне да раде на значајном подухвату развоја српске културе. Без обзира што су ове измене и допуне потписане, нисмо успели нигде да нађемо новосостављени уговор у коме се налазе ове исправке. Нашли смо само одлуку Светог архијерејског синода упућену С. Душанићу да „ступи у контакт са представницима Народне библиотеке СР Србије у Београду и настоји да се изврши измена и допуна постојећег уговора (...)”.¹⁰³⁹ Сасвим је могуће да је првобитна верзија уговора од 16. јануара 1973. године формално важила све до 6. септембра 2012. године, када су патријарх српски Иринеј (Гавриловић) и в. д. управника Народне библиотеке Србије Дејан Ристић у Патријаршијском двору у Београду потписали нови *Протокол о сарадњи Светог архијерејског синода и Народне библиотеке Србије на пољу неговања писане и штампане културне баштине, образовања, унапређења библиотечке сарадње на основама савремених научних достигнућа, заштите културног наслеђа, промоције и упознавање јавности са културном баштином коју Српска православна црква и Народна*

---

¹⁰³⁹ АСАС, Бр. 2451/ зап. 836 од 15 септембра 1988. године.

библиотека Србије чувају.¹⁰⁴⁰

Према службеној белешци коју је Надежда Синдик, која је била задужена за фототеку у Археографском одељењу, написала 25. октобра 1983. године, стоји да је за рукописе из Патријаршијске библиотеке израђен инвентар и шири научни опис за 70 рукописа. Потребно је рећи да је инвентар рукописа Патријаршијске библиотеке званично израђен и одштампан 2012. године.¹⁰⁴¹ За његову израду консултована је литература која се односи на физички опис појединих рукописа, као што је веома значајно дело Д. Богдановића *Инвентар ћириличких рукописа у Југославији (XI до XVII века)*.¹⁰⁴² А што се тиче податка да је урађен шири научни опис за 70 рукописа, овде се вероватно мисли на уводне белешке код сваког микрофилмованог рукописа, које садрже елементарне податке о њему. Систематски археографски опис још увек није урађен.

По евиденцији коју је израдила, 20. новембра 2001, Бранка Кокаш, библиотекарка задужена за читаоницу у Археографском одељењу, и са нашим малим исправкама,¹⁰⁴³ микрофилмовано је 275 рукописа (Прилог 17).

Последњи писани документ пронађен у архивској грађи који сведочи о овој сарадњи датира од 13. марта 1992. године, када је начелник Археографског одељења А. Младеновић тражио дозволу за микрофилмовање 9 рукописних књига из Патријаршијске библиотеке.¹⁰⁴⁴ Ови рукописи вероватно нису ни преузети, јер

---

¹⁰⁴⁰ АНБС, Бр. 0101-1475/1 од 6. 9. 2012. године.

¹⁰⁴¹ Зоран Ранковић и др., *Инвентар рукописа Библиотеке Српске патријаршије*.

¹⁰⁴² Димитрије Богдановић, *Инвентар ћириличких рукописа у Југославији: (XI-XVII века)* (Београд: САНУ, 1982).

¹⁰⁴³ Два рукописа су се водила по старим сигнатурама 18610/75 и 18075, па смо прегледали њихове микрофилмове и видели да су у питању рукописи Рс 462 и Рс 399. За рукописе Рс 172 и Рс 327 урађени су допунски микрофилмови, што смо морали да утврдимо гледајући снимке.

¹⁰⁴⁴ АНБС, Бр. 10-282/1 од 13. 03. 1992. године. У питању су следећи рукописи:

1. Рс 41 – *Утешни посмртни говор на сахрани*, латински језик, 1740. г. Папир, II листа + 121 страна, 185 x 117 mm.

2. Рс 85 – *Иларион Зеремски, Српски манастири у Банату* (Сремски Карловци, 1907) (у рукопису).

3. Рс 88 – *Abschrift des von St. Majestat Kaiser Karl dem Zechsten der Graflich Eltzischen verliehenen Pralzgrafen Diplomsfamilie im Jahre 1733*, немачки језик, XVIII в. Папир, II + 66 страна, 376 x 241 mm.

4. Рс 92 – *Привилегије за добро Даљ*, латински језик, 1723. г. Папир, 10 листова, 292 x 209 mm.

5. Рс 98 – *Устројство семинарије од 1774. г.*, немачки језик, последња четвртина XVIII в. Папир, 41 лист, 375 x 230 mm.

6. Рс 99 – *Протест митрополита Викентија Јовановића Видака*, немачки језик, 1778. г. Папир, 82 стране, 377 x 235 mm. Записи.

7. Рс 105 – *Славеносрпске хронике деспота Ђорђа Бранковића*. Том I, рускословенски језик, 1742-1748. г. Папир, VIII + 344 листа, 320 x 215 mm.

се њихови снимци не налазе у Микрофилмском фонду Народне библиотеке Србије. Ова сарадња је заиста била активна, што потврђује број микрофилмованих рукописа, од укупно 432 рукописа која се налазе у Рукописном фонду Патријаршијске библиотеке.

Археографска комисија је рукописе који су били оштећени прослеђивала Одељењу за конзервацију и рестаурацију. На основу интерне грађе¹⁰⁴⁵ у којој се водила евиденција о преузетим и враћеним рукописима и старим и штампаним књигама са својством културног добра,¹⁰⁴⁶ познато је који су рукописи конзервирани и рестаурирани. Од 1970. до 1992. године, конзервирано и рестаурирано је 103 рукописа. Неки су имали мања оштећења, али био је и велики број оних са озбиљнијим оштећењима.

Као што се може видети, ова сарадња је најбоља потврда колико су обе институције схватале да се у културологији књига налази и чува душа једног народа, његова свест, мисао и традиција. Из оваквог виђења произашло је да књигама треба посветити посебну пажњу на плану заштите.¹⁰⁴⁷ Нажалост, ова плодотворна сарадња незванично је прекинута 1992. године, вероватно због политичко-финансијске кризе у држави, што је директно утицало и на смањење буџета у институцијама културе. У новом *Протоколу о сарадњи* оваква врста

---

8. Рс 106 – *Славеносрпске хронике деспота Ђорђа Бранковића*. Том II, рускословенски језик, 1742-1748. г. Папир, XXXIX + 599 листова, 320 x 215 mm. Запис писара Константина, игумана студеничког.

9. Рс 343 – *Зборник различитих састава*, српска редакција, последња четвртина XVII в. Папир, I + 526 листова, 197 x 135 mm. Има „Хронограф митрополита Михаила“, Цвет дарова и дар љубави, Беседе светих отаца, Посланицу Господа Исуса Христа, Житије краља Драгутина. Записи.

¹⁰⁴⁵ У питању су две радне свеске које обухватају период од 1970. до 1992. године, у којима се налази евиденција за Рс 68, Рс 84, Рс 105, Рс 226, Рс 228, Рс 70, Рс 106, Рс 32, Рс 34, Рс 119, Рс 122, Рс 60, Рс 39, Рс 38, Рс 9, Рс 15, Рс 236, Рс 86, Рс 212, Рс 81, Рс 32, Рс 178, Рс 192, Рс 255, Рс 191, Рс, 17, Рс 176, Рс 245, Рс 229, Рс 231, Рс 256, Рс 238, Рс 69, Рс 191, Рс 28, Рс 23, Рс 20, Рс 79, Рс 78, Рс 77, Рс 144, Рс 33, Рс 180, Рс 30, Рс 182, Рс 94, Рс 230, Рс 53, Рс 59, Рс 181, Рс 24, Рс 270, Рс 271, Рс 243, Рс 239, Рс 399, Рс 263, Рс 248, Рс 81, Рс 80, Рс 254, Рс 49, Рс 276, Рс 278, Рс 462, Рс 275, Рс 69, Рс 272, Рс 274, Рс 240, Рс 377, Рс 51, Рс 323, Рс 45, Рс 428, Рс 429, Рс 440, Рс 324, Рс 428, Рс 344, Рс 365, Рс 349, Рс 352, Рс 341, Рс 421, Рс 420, Рс 424, Рс 398, Рс 385, Рс 423, Рс 427, Рс 426, Рс 430, Рс 379, Рс 388, Рс 425, Рс 424, Рс 372, Рс 64, Рс 284, Рс 310, Рс 346, Рс 353.

¹⁰⁴⁶ Скупштина Републике Србије, на седницама Већа удруженог рада, Већа општина и Друштвено-политичког већа од 26. новембра 1990. донела је Одлуку о утврђивању старе и ретке књиге од изузетног значаја, на чијем се списку нашло 193 рукописа из Патријаршијске библиотеке. в. „Одлука о утврђивању старе и ретке књиге од изузетног значаја“, *Службени гласник РС* бр. 17/90.

¹⁰⁴⁷ Драгутин Никчевић, „Значај сарадње Народне библиотеке Србије и Српске православне цркве на заштити старе и ретке књиге“: 68.

заштите рукописа предвиђена је чл. 10,¹⁰⁴⁸ што нам улива велику наду да ће се завршити оно што је започето.

После упокојења Б. Ћирковића није пронађен кључ од просторије где су смештени рукописи, па је Свети архијерејски синод оформио комисију која је отворила просторије и пописала рукописе. Ова одлука извршена је 23. августа 1996. године у 12 часова и 50 минута, у присуству чланова комисије: епископа далматинског Лонгина, в. д. управника Патријаршијске библиотеке Ђакон Луке Новаковића, управника Музеја Српске православне цркве С. Милеуснића, управника Патријаршијског двора Мирослава Ракоњца и мајстора Стојана Даниловића. Овом приликом је утврђено, на основу претходног списка и директног увида на полицама, да недостаје десет рукописа (Рс 1, Рс, 145, Рс 202, Рс 203, Рс 205, Рс 209, Рс 210, Рс 211, Рс 215 и Рс 217),¹⁰⁴⁹ који су иначе нестали за време Другог светског рата. Постоји и податак да недостају рукописи Рс 64 и Рс 284,¹⁰⁵⁰ који није веродостојан, јер су касније пронађени.

---

¹⁰⁴⁸ Чл. 10. Рестаурација, конзервација, дигитализација и микрофилмовање рукописа, као и других књижних фондова епархија, Библиотеке Српске Патријаршије и библиотеке Музеја Српске православне Цркве може се обављати у Народној библиотеци Србије на основу међусобног договора управа Народне библиотеке Србије, Библиотеке Српске Патријаршије или Музеја Српске Православне Цркве, уз одобрење Светог Архијерејског Синода. Трошкове рестаурације и конзервације библиотечке грађе у власништву Српске Православне Цркве сноси Народна библиотека Србије. в. АНБС, Бр. 0101-1475/1 од 6. 9. 2012. године.

¹⁰⁴⁹ Не зна се тачно који су то били рукописи.

¹⁰⁵⁰ АСАС, бр. 1581/зап. 1067, од 23. августа 1996. године. То су рукописи:

1. Рс 64 – *Минеј за септембар*, српска редакција, 1547. г. Папир, I + 222 листа, 301 x 206 mm. Запис.
2. Рс 284 – *Минеј за октобар*, српска редакција, 1613. г. Папир, 226 листова, 311 x 210 mm. Запис писара.

6.5. Лука Новаковић као управник Патријаршијске библиотеке (1996–2005)

После упокојења Б. Ћирковића упразнило се место управника Патријаршијске библиотеке. Свети архијерејски синод обавестио је службенике Н. Михаиловића и Живорада Јанковића да „поверени им посао обављају савесно, солидарно и са заједничком одговорношћу“, ¹⁰⁵¹ до постављења новог управника Патријаршијске библиотеке. Ова одлука била је кратко на снази, јер је 16. фебруара 1996. године, на предлог патријарха Павла, постављен Лука Новаковић ¹⁰⁵² за в. д. управника Патријаршијске библиотеке. ¹⁰⁵³ По увођењу у дужност састављен је и записник који омогућава неке закључке о раду Библиотеке у претходном периоду:

„Одлуком Светог архијерејског синода бр. 272/зап. 159 од 16. фебруара 1996. године, ђакон Лука Новаковић, дипломирани теолог из Београда, постављен је за в.д. Управника Патријаршијске библиотеке.

Ђакон Лука Новаковић се јавио на дужност у понедељак 26. фебруара 1996. године. Том приликом је Његова Светост Патријарх српски Г. Павле на лицу места, у присуству протојереја-ставрофора Милана Д. Јанковића, главног секретара Светог архијерејског синода, те ђакона Ненада Михаиловића и Живорада Јанковића, службеника ове Библиотеке, о. Луку предао, и то:

'кључеве: улазних врата (2 кључа); читаонице и картотеке (по 1 кључ); улаз у депо са десне стране (2 комплета по 2 кључа); улаз у библиотеку блаженопочившег патријарха Варнаве и библиотеке проф. Стевана Микића (по 1 кључ).

---

¹⁰⁵¹ АСАС, бр. 177/зап. 116/996.

¹⁰⁵² Лука Новаковић је рођен 31. октобра 1962. године у Руду (Република Српска). По завршетку основне школе у родном месту, уписује Богословију Св. Саве у Београду, коју завршава 1983. године. Исте године, по благослову патријарха Германа и Светог архијерејског синода, уписује Московску духовну академију, на којој је 1987. године одбранио кандидатски рад на тему *Евхаристија и искупљење по делима Св. Јована Златоустог*. По повратку, добија стипендију од Светског савета црква за једногодишњи боравак у Оксфорду, ради учења енглеског језика и упознавања са теолошком литературом. Активно је учествовао у више сусрета хришћанске омладине, о чему је својевремено писао у *Православљу*. Почетком 1988. године конкурише за место асистента на Богословском факултету у Београду за предмет Канонско право са црквеном администрацијом. Пошто је Савет наставника Богословског факултета изразио позитивно мишљење о његовој кандидатури и писмено обавестио Свети архијерејски синод, добио је решење о постављењу 10. маја 1988. године. По разрешењу дужности асистента 1994. године, постављен је за управник Интерната на Богословском факултету, којим је руководио до 1996. године.

¹⁰⁵³ АСАС, бр. 272/зап. 159/996.

печате: 'Патријаршијска библиотека – Београд' (са грбом СПЦ), 2 комада; 'Патријаршијска библиотека – Београд' (мањи без грба) 1 комад; 'Библиотека архимандрита проф. др Јустина Поповића'¹⁰⁵⁴ 1 комад. штампиле: деловодни штампиле 'Патријаршијска библиотека' са грбом и местом за број и датум (1 комад); штампиле за завођење књига 'Патријаршијска библиотека – Београд' (1 комад); штампиле 'враћено' (1 комад); штампиле 'Библиотека архимандрита Стефана Ил[к]ића' (1 комад); 'Библиотека Стевана Ђурђевића' (1 комад).

Комисијски је утврђено да је последњи број у Књизи евиденције корисника и читалаца – 13130.

По налогу Његове Светости Патријарха сада запослени у Патријаршијској библиотеци ће одмах приступити прегледу реверса издатих и позајмљених књига и предузети потребне мере да се позајмљене књиге одмах врате у Библиотеку.

Поред тога имају извршити нови попис рукописних и других књига од посебног значаја, као и проверу постојећег стања по принципу случајних узорака и то: увидом у картотеку и на полицама.

Овим је ђакон Лука Новаковић, практично примио дужност в. д. управника Патријаршијске библиотеке.¹⁰⁵⁵

Новаковић је службу в. д. управника обављао до 26. јуна 2001. године, када је Свети архијерејски синод донео одлуку да га постави за управника Патријаршијске библиотеке.¹⁰⁵⁶ Уз друга важна задужења која је добио у Српској патријаршији, са места управника Патријаршијске библиотеке прво је постављен за в. д. директора Патријаршијске управне канцеларије,¹⁰⁵⁷ а 6. јула 2006. и за њеног директора.¹⁰⁵⁸

Најбољи увид у библиотечко-организационо пословање Патријаршијске библиотеке у периоду од 1996. до 2006. године имали смо после прегледа њене архиве, која је, од периода доласка Л. Новаковића, уредно и педантно вођена.

Према првом извештају од 2. маја 1996. године, фонд библиотеке располагао је са 130.000 наслова у 400.000 библиографских јединица. Из њега се

---

¹⁰⁵⁴ Јустин Поповић (1894–1976) је за живота своју личну библиотеку завештао Патријаршијској библиотеци, која се још увек налази смештена у манастиру Ћелије (код Ваљева).

¹⁰⁵⁵ АСАС, бр. 272/зап. 159/996 ; АПБ, бр.1/996.

¹⁰⁵⁶ АСАС, бр. 1626/зап. 840/2001.

¹⁰⁵⁷ АПУО, бр. 639/2005.

¹⁰⁵⁸ АПУО, бр. 571/зап. 203/2006.

може сазнати да је фонд током претходне године умножен са 2180 књига, часописа и новина, који су добијени искључиво путем поклона. Захваљујући томе, државна субвенција¹⁰⁵⁹ усмерена је на друге библиотечке послове (конзервацију и заштиту старих и ретких рукописних и штампаних књига, повезивање старе периодике, израда полица итд). Висина ових средстава износила је 81.290 динара, што је за оно време представљало значајну суму, али ништа од поменутих послова није релизовано, јер су средства била обезвређена инфлацијом. У даљем тексту Л. Новаковић напомиње да је библиотечки фонд затечен је у веома лошем стању. Било је нереализованих 59 реверса за књиге, од којих је 6 било на има Б. Ћирковића. Већина реверса је била стара по неколико година, па када су њихове потписнике подсетили на позајмљене књиге, они су углавном заборавили шта су са њима урадили. Контролисањем стања на полицама утврђено је да недостаје још књига, али се није могло са сигурношћу рећи да ли су позајмљене ради коришћења или су биле затрпане у некој од гомила часописа, новина и нераспоређених књига. Службеницима је предстојао велики посао око сређивања ових гомила, као и детаљно чишћење и кречење библиотечких просторија, због уклањања наслага чађи и прашине настале због ложења пећи на угљь и дрва, а које су погубно деловале на библиотечку грађу. Осим ових физичких послова, постојали су много озбиљнији проблеми, као што је недостатак стручног кадра, лоши услови за смештај библиотечке грађе, као и непостојање систематски организоване набавке. Запослене су чинила три службеника, од којих су двојица имала искуства на послу књижничара, а трећи је био без искуства. Ово су били неки од проблема са којима се сусрео Л. Новаковић, које је временом успешно решавао.

Лука Новаковић, у својој представци Светом архијерејском синоду, напомиње да су просторије пуне књига до плафона, по угловима на подовима налази се разна периодика која чека своје место на полицама и нема више простора за ново пристигле књиге. Како би се бар мало побољшало ово стање, започето је застакљивање постојећих сталажа и полица у централном делу

---

¹⁰⁵⁹ Почетком деведесетих година 20. века Патријаршијска библиотека је почела да прима материјалну помоћ из државног буџета. Вероватно је ово разлог што су се од овог периода годишњи извештаји редовно писали, како би се оправдала материјална средства добијена од Министарства културе.

библиотеке, ради заштите од прашине, прејаког светла и физичког хабања. Уз помоћ средстава из државне субвенције Министарства културе, овај посао успешно је завршен 2001. године.

Увидевши неопходност унапређења стручног кадра, Л. Новаковић се обратио Светом архијерском синоду са молбом да се Мирјана Билек-Шиљековић прими у хонорари радни однос на пословима класификације и каталогизације библиотечке грађе. Ово је био одличан потез, јер је она имала веома богато библиотекарско радно и академско искуство.¹⁰⁶⁰ Свети архијерејски синод је у септембру 1996. године донео позитивну одлуку о њеном постављењу.¹⁰⁶¹ Са њеним доласком почели су да се примењују ISBD стандарди при каталогизацији.

Оно што је одликовало залагање Л. Новаковића у Патријаршијској библиотеци може да се окарактерише као менаџерска и организациона агилност. Када је постао управник, тражио је позитивна решења за очување библиотечке грађе коју су његови претходници готово три пуна века сакупљали и чували. У складу са тим, могу се посматрати његов активан однос према савременим донетима библиотекарства и контакти са библиотечком заједницом у Србији, али и његов ангажман у односу на ширу јавност.

План Л. Новаковића на осавремењавању рада Патријаршијске библиотеке подразумевао је увођење нових технологија и рачунарске опреме. Имао је одличну замисао о формирању њеног библиотечко-информационог система.¹⁰⁶² Његова замисао преточена је у документ који обухвата једанаест ставки, које сведоче о озбиљном приступу библиотечко-организационом пословању:

1. „Извршење генералног пописа књижног фонда наше библиотеке, са прецизном евиденцијом за сваку књигу, број примерака и њихово стање, у ком депоу и на којој полици се налази;
2. Формирање нових – рачунарских каталога књига који би за кратко време омогућили ефикасно претраживање фонда по азбучном реду (имена аутора), по називима дела (принцип коришћења кључних

---

¹⁰⁶⁰ Мирјана Билек-Шиљековић као магистар библиотекарства, радила је у Народној и Универзитетској библиотеци БиХ од 1961. до 1972, а од 1972. до 1992. године у својству начелника Библиотеке Академије наука и уметности БиХ. В. АБСП, бр. 27/35/996.

¹⁰⁶¹ АБСП, бр. 63/996.

¹⁰⁶² Лука Новаковић, „Библиотека Српске патријаршије“, *Заједница библиотека* бр. 1-2, год. XX (1997): 16-17; АБСП, бр. 60/996; АБСП, бр. 25/997.

речи из наслова дела), научним областима (теологија, историја, филозофија, психологија, уметност, музика...), као и под-групама поменутих области (у оквиру теологије – литургика, пастирско богословље, омилитика, канонско и црквено право...), што би корисницима библиотеке и научним радницима омогућило широкообухватно коришћење литературе из области, а за релативно кратко време;

3. Прецизну евиденцију о издатим и прочитаним књигама, њиховим корисницима, најтраженијим и читанијим књигама;
4. Издавање билтена који би упућивали на одређену литературу из конкретних области, као и билтена о издавачкој делатности СПЦ, епархија СПЦ, као и билтена са приспелим књигама у току године у Патријаршијску библиотеку;
5. Комплетна припрема за издавање и штампу репринт издања старих, ретких и драгоцених књига;
6. Формирање 'Хиландарске собе' – на само једном рачунару, где би били похрањени већ израђени микрофилмови ретких књига хиландарске библиотеке, а такође и слајдова фресака у храмовима манастира Хиландара, – на такав начин је омогућено проучавање хиландарске ризнице овде у нашим условима и за оне који никада неће моћи да посете ову нашу велику светињу.
7. Формирање архива музичких записа црквеног појања, како на основу сачуваних муз. знакова из 12. и 13. века, тако и на основу нота каснијих појаца и композитора, хорова. Српске цркве и других помесних православних цркава – и тако сачувати од заборавља сво богатство православне црквене музике;
8. Формирање архива тонских и записа са сликом, наших угледних савременика, – архијереја, духовника, проповедника, научника и других црквено-народних трудбеника (замислите када би сада могли слушати глас и гледати лик владике Николаја Велимировића док држи неку од својих многобројних проповеди, или оца Јустина док поучава). Разуме се, ови архиви би били уређени по принципу

библиотеке, подаци каталогизовани и на захтев доступни за проучавање;

9. Скенирање старих и ретких рукописа и књига – њихова слика са свим страницама похрањена на диск (металну плочу) величине 12x12cm, заведена под бројем и стављена на полицу. На овакав начин – чување старих књига од хабања, цепања, пропадања – чак и дислоцирање у посебно обезбеђене депое;
10. Вођење финансијског и материјалног пословања библиотеке, евиденција о поклонима, куповини и набавци књига, приходи, расходи везани за корицење, рестаурацију књига, израду полица, и др.;
11. Могуће повезивање са сличним постојећим системима на нивоу Цркве, са сродним библиотекама и институцијама у земљи и иностранству о коришћењу њихових ресурса.¹⁰⁶³

Када се одржавао састанак директора матичних библиотека из Србије, Црне Горе и Републике Српске, 2. јуна 1997. у Народној библиотеци Србије, искористио је прилику да обавести учеснике:

„(...) да је у току осавремењивање Патријаршијске библиотеке и других црквених библиотека. Библиотеке Српске православне цркве очекују стручну помоћ у свом развоју и спремне су и отворене за стручну сарадњу.¹⁰⁶⁴

Колико је био заинтересован за што боље унапређење Патријаршијске библиотеке, сведочи и податак да је једно време (од 11. до 25. јуна 1997. године) боравио у Ерлангену (Немачка), ради упознавања са библиотекарским пословањем на рачунарима у црквеним и државним библиотекама. Као и увек, и овом приликом је својим домаћинима презентовао пројекте библиотечно-информативног система Патријаршијске библиотеке.¹⁰⁶⁵

Поред великог труда који је уложио за реализацију библиотечно-информационог система,¹⁰⁶⁶ он на крају ипак није потпуно оставрен због недостатка финансијских средстава.

---

¹⁰⁶³ АБСП, бр. 42/996.

¹⁰⁶⁴ АБСП, бр. 37/997.

¹⁰⁶⁵ АБСП, бр. 44/997.

¹⁰⁶⁶ АБСП, бр. 42/996; АБСП, бр. 29/996; АБСП, бр. 77/997; АБСП, бр. 26/998.

Набављена је рачунарска опрема за инсталацију библиотечког софтвера БИСИС.¹⁰⁶⁷ Због објективних разлога, када су хонорарни сарадници, који су имали знање за руковање компјутерима и могућност за обуку за рад на овом софтверу, напустили библиотеку, са електронском каталогизацијом започето је крајем 2002. године.¹⁰⁶⁸ Овакав технолошки помак омогућио је боље и брже претраживање фондова.¹⁰⁶⁹

Кадровски проблеми су, међутим, били пресудни за успех овог подухвата. Једини стручни кадар, као и неки запослени у Патријаршијској библиотеци, нису били спремни да се усавршавају за електронску обраду на рачунарима. Они који су прихватили рад на рачунарима нису познавали библиотечно-каталожка правила. Проблем је решен потпуно нестручно: тако што су се подаци са каталожких листића, које је израђивала М. Билек-Шиљековић, уносили у поља и потпоља у БИСИС-у. И поред кадровских проблема, убрзана каталогизација је утицала на пораст броја корисника Патријаршијске библиотеке.

Пошто је израда електронског каталога дуготрајан процес, претраживање фонда омогућено је уз помоћ ауторског лисног каталога, који се интензивно ажурира. Он је формално подељен на ћирилични и латинични део и има развијен систем упутних каталожких листића, који су од велике помоћи корисницима за проналажење жељених монографских и серијских публикација. Нажалост, за некњижну грађу није израђен никакав каталог. Свака библиотека целина која је ушла у фонд Патријаршијске библиотеке има свој иницијал препознавања, који се налази исписан у доњем десном углу каталожког листића. Поред библиотека целина, које смо споменули и обрадили у претходним поглављима, постоје још легати архимандрита Стефана Илкића, протојереја-ставрофора Стевана Ђурђевића, Ђорђа П. Вучетића, Светозара Д. Поповића и Олге В. Петровић-Карпов. Веома значајни део фонда представља рукописна збирка, у којој се налазе 432 рукописне књиге и Библиотека архимандрита Јована Рајића, која броји 59 рукописа. Патријаршијска библиотека је, по речима Л. Новаковића, затвореног типа али је због значаја и јединствености збирки, коришћење фондова могуће у

---

¹⁰⁶⁷ АБСП, бр. 44/2002; в. БИСИС, Библиотечко информациони систем, „Pregled razvoja BISIS-a“, <http://www.bisis.rs/program/pregled-razvoja-bisisa/> (preuzeto 21. 1. 2016).

¹⁰⁶⁸ Електронска каталогизација у библиотечком софтверу БИСС трајала је до 2103. године, када се приступило коришћењу библиотечког софтвера СОБИСС.

¹⁰⁶⁹ Јелица Живковић, „Библиотека Српске патријаршије“, *Гласник НБС* бр. 1, год. 7 (2005): 187.

њеним просторијама.¹⁰⁷⁰

Један од кључних проблема био је и остао обезбеђивање адекватног простора за пресељење Патријаршијске библиотеке, јер њен тренутни смештај не одговара стандардима, као ни њеном значају и потребама. Лука Новаковић је поводом овог проблема умољаво Свети архијерејски синод да после доношења Закона о враћању имовине црквама и верским заједницама¹⁰⁷¹ у приоритете за добијање нове зграде, поред Музеја и Архива СПЦ, уврсти и Патријаршијску библиотеку.¹⁰⁷²

Још једно драматично сведочанство о стању фонда Патријаршијске библиотеке налази се у извештају за 2005. годину који је, као в. д. управника, написао ђакон Ненад Михаиловић.¹⁰⁷³

„Библиотека оскудева са простором. Књиге које су враћене из Загреба 1946. год. у Патријаршијски двор у Београду биле су смештене у то време у одговарајуће полице. Међутим, пошто се фонд књига од тада увећавао, а просторије остале исте, књиге не могу да буду адекватно распоређене у полице и морају да леже на поду. Слободан сам умолити Свети архијерејски Сабор да изнађе могућности да Библиотека има свој новчани фонд како би могла да прати разна издања из других установа и Епархија и могла да се претплати на разне часописе и новине из других Епархија које су од великог значаја за нашу Библиотеку тј. за млађа поколења која ће ту моћи да нађу издања која су излазила пре много година јер је тако чинила и претходна управа. Захваљујући њима наша је Библиотека јако богата ретким књигама, часописима и новинама. Молимо Свети архијерејски синод да нам према својим могућностима изађе у сусрет и реши просторно и материјално стање наше Библиотеке.“¹⁰⁷⁴

Према последњем извештају који је Л. Новаковић упутио Светом архијерејском синоду, од 14. септембра 2005. године, види се да је за непуну деценију значајно увећан број запослених. Поред Новаковића, у Патријаршијској

---

¹⁰⁷⁰ Лука Новаковић, „Библиотека Српске патријаршије“, https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=113 (преузето 20. 1. 2016).

¹⁰⁷¹ Донет је 2006.

¹⁰⁷² АБСП, бр. 44/2002.

¹⁰⁷³ Ненад Михаиловић је од 1974. године радио је као службеник на разним патријаршијско-административним пословима, а од 1989. године, на молбу Б. Ћирковића, постављен је за службеника Патријаршијске библиотеке.

¹⁰⁷⁴ АБСП, бр. 30 и 63, од 1. маја 2006.

библиотеци било је још 5 службеника, који су имали различита задужења. Ненад Михаиловић је био његов заменик, а по опису посла био је задужен за пријем поклона, издавање књига и рад са корисницима; Бранкица Вукмировић, запослена од 1. марта 1999. године, била је задужена за израду електронског каталога монографских публикација; Радмила Ковачевић, запослена од 3. октобра 2002, задужена је била за израду електронског каталога, издавање књига и рад са корисницима; Марија Бошковић, запослена од 1. октобра 1999. године, била је дуже време на боловању и практично без задужења; и М. Шиљеговић-Билек, задужена за ручну обраду монографских публикација, вођење инвентарних књига, издавање књига и стручну обуку запослених.¹⁰⁷⁵ Иако је број запослених повећан и направљена извесна расподела радних задатака, јасно је да, са нагомиланим проблемима, он није могао брзо да покаже видљиве резултате.

По коначној приморедој дужности управника између Л. Новаковића и Н. Михаиловића, 30. новембра 2005. године, оформљена је комисија од три члана ради прегледа библиотечког фонда и инвентарних књига. На основу овога пописа, сазнајемо да је укупни библиотечки фонд, заједно са легатима, рукописима, општом библиотеком и старим српским новинама, располагао са 155.076 наслова (400.000 библиографских јединица). Комисија је имала велике потешкоће приликом пописа необрађених књига, часописа, новина и архивалија, које су се налазиле у засебним просторијама. У питању су били библиотечки фондови Библиотеке богословије Св. Саве (16.971 наслов) и фрушкогорских манастира (16.929 наслова). Чланови комисије су дуго размишљали шта да раде са четири просторије у којима су ове библиотеке смештене. Водили су се мишљу да их запечате до времена када се стекну услови за ревизију и каталожку обраду ових библиотека. По извршеном попису, закључено је да постоји велики број необрађених књига, старих часописа, наших и страних, штампе и архива, које би требало стручно обрадити. Установљено је да књиге из легата Светозара Д. Поповића имају сигнатуру, али немају инвентарну књигу ни каталожке листиће. Исто тако је установљено да неке библиотеке и легати (Библиотека Стефана Илкића, Библиотеке Ђорђа П. Вучетића, Библиотека Захарија Орфелина и рукописи Јована Рајића) имају каталожке листиће али немају инвентарне књиге,

---

¹⁰⁷⁵ АБСП, бр. 52/2005.

које можда постоје, али их нису добили на увид. Ово је био први попис Патријаршијске библиотеке после Другог светског рата који је створио поуздани оквир за рад приликом следеће примопредаје дужности управника. На крају су чланови комисије истакли да је сарадња особља Патријаршијске библиотеке могла бити боља. Чланови комисије су овакво чињенично стање написмено поднели Светом архијерејском синоду 14. децембра. 2005.¹⁰⁷⁶ Приликом овог пописа није урађена ревизија целокупног фонда, пошто она, као озбиљан и дуготрајан библиотечки процес, не може да се уради за месец дана.

Као што се може закључити, Л. Новаковић је имао визију унапређења Патријаршијске библиотеке коју није спровео до краја, јер је био заузет другим црквено-службеним и академским обавезама. Био је идејни творац пројекта изградње Информационог система Српске православне цркве, који је подржао Свети архијерејски синод.¹⁰⁷⁷ О његовом ангажману сведочи велики број новинских чланака.¹⁰⁷⁸ Као уредник, трудио се да широј јавности презентује дневне и глобалне новости у вези са догађајима који се на било који начин додирују са животом и радом Српске православне цркве. Када је Свети архијерејски синод 1999. године одлучио да се при Српској патријаршији оснује Информативна служба Српске православне цркве *Православље прес*, Новаковић добија постављење за заменика директора ове службе епископа хвостанског Атанасија (Раките). Њен циљ је да, посредством штампе, електронских медија и интернета информише домаћу и светску јавност о културно-научним догађајима и новостима у Српској православној цркви. По благослову патријарха Павла, а

---

¹⁰⁷⁶ АСАС, бр. 1760, од 31. октобра 2005.

¹⁰⁷⁷ АБСП, бр. 69/997 ; АБСП, бр. 114/998.

¹⁰⁷⁸ „Компјутери у Библиотеци Патријаршије СПЦ: српска књижевна ризница са 400.000 књига и часописа“, *Политика*, петак 12. јул 1996; „Потписан уговор о заједничком информационом систему СПЦ: модерна технологија значајна за комуникацију институција СПЦ“, *Политика*, 2. децембар 1996; „Највећа духовна институција СРБА модернизује своје представљање свету: Православна црква на интернету“, *Вести*, 25. новембар 1997; „Крајем недеље креће програм електронског представљања СПЦ: Српска црква на интернету“, *Reportaža*, 11. новембар 1997; „Библиотека Српске патријаршије ове године слави 290 рођендан: електронске ризнице“, *Вечерње новости*, 29. септембар 1997; „Припремљен програм електронског представљања Српске православне цркве: светосавље на интернету“, *Вечерње новости*, 20. септембар 1997; „Библиотека Српске патријаршије постоји 290 година: на помолу електронска ризница“, *Стари град*, 15. октобар 1997; „Библиотека Српске патријаршије: баштина на интернету“, *Београдске новине*, 7. новембар 1997; „Компакт disks о Hilandaru: СПЦ на webu“, *Danas*, 14-15. март 1988; „Српска православна црква на интернету“, *Православље* год. 32, бр. 739 (1998); „Потписан уговор о изради пројекта развоја библиотечко-информационог система Српске православне цркве“, *Православље* год. 32, бр. 740 (1998); „Осам векова Хиландара“, *Православље* год. 32, бр. 741 (1998).

сходно одлуци Светог архијерејског синода (бр. 2388 од 23. септембра 2002), у времену од 24. септембра 2002. до 30. јуна 2004. године, одобрено му је плаћено одсуство ради одбране докторске дисертације *Никодим Милаш епископ далматинско-истријски и његов допринос православној канонској науци* на Понтификалном источном институту у Риму. За време одсуства била му је обезбеђена замена, коју је, по одлуци Светог архијерејског синода, обављао Н. Михаиловић,¹⁰⁷⁹ док је за рукописе и рукописни фонд био је задужен С. Милеуснић (управник Музеја СПЦ).¹⁰⁸⁰

Ове податке је било потребно навести како би се показало да је Л. Новаковићу за библиотечко-организационо пословање Патријаршијске библиотеке остало мало времена. Око писања научно-библиотечких студија и афирмације црквеног библиотекарства није се пуно ангажовао, што је велика штета, јер је човек са оваквим могућностима сигурно могао много више да учини за унапређење библиотечко-организационог пословања поверене му библиотеке.

Патријаршијска библиотека, по важећој Унесковој типологији, има статус специјалне библиотеке, која је, као организациона једница Српске патријаршије, јурисдикционо потчињена Светом архијерејском синоду. Коришћење библиотечке грађе омогућено је само у читаоници, у оквиру радног времена од 8 до 16 часова. Ова услуга је бесплатна. Њени корисници су претежно научни радници, ученици богословије, студенти теологије и других факултета друштвених смерова. За коришћење општег фонда постоји књига читалаца, у коју се сваки корисник обавезно уписује ради евиденције, а за коришћење рукописа и старих новина, потребно је умолити Свети архијерејски синод за дозволу. По извештајима, библиотеку на годишњем нивоу посећује у просеку око 2000 корисника.¹⁰⁸¹

---

¹⁰⁷⁹ АСАС, бр. 2388/зап. 1149/2002.

¹⁰⁸⁰ АСАС, бр. 2208/2002.

¹⁰⁸¹ Јелица Живковић, Нав. дело, 186.

7. НА ПОЧЕТКУ ЧЕТВРТОГ СТОЛЕЋА...

Улазећи у четврти век свог постојања, Патријаршијска библиотека има могућности да значајно промени позицију коју је до сада заузимала у српској научној и културној јавности. Динамичнији развој који сада бележи може се пратити кроз неколико значајних пројеката чији је покретач.

За наследника чувара старина Патријаршијске библиотеке 2007. године постављен је Зоран Недељковић (1962–).¹⁰⁸² На самом почетку своје управе, благоизволео је од Светог архијерејског синода добијање новог службеног назива за ову институцију – Библиотека Српске патријаршије. Покренуо је и велики број стручно-библиотечких пројеката:

1. Истраживање и прикупљање српских рукописа у иностраним збиркама

Пројекат је покренут 2008. године и у првој фази га је подржало Министарство за дијаспору, а од 2009. године га финансира Министарство културе Републике Србије. Научну комисију Библиотеке Српске патријаршије, која је ангажована на реализацији овог пројекта чине: мр Зоран Недељковић, председник Комисије, проф. др Бранислав Тодић (Филозофски факултет – Београд), проф. др Зоран Ранковић (Православни Богословски факултет – Београд), проф. др Зоран Ракић (Филозофски факултет – Београд), проф. др Ирена Шпадијер (Филолошки факултет – Београд) и мр Владан Тријић (Народна библиотека Србије – Београд).

До сада су комплетно обрађене рукописне збирке у Чешкој, Словачкој и Мађарској. Тренутно се ради у Аустрији, где је планирано да научно-истраживачки рад буде завршен у 2016, евентуално у 2017. години.

Од 2016. године започет је рад на обради рукописа српске редакције у Ватиканској библиотеци.

Први резултат ових истраживања јесте издање *Српске рукописне књиге у Чешкој*, штампано 2015. године.

2. Дигитализација, ревизија и стручна обрада рукописног фонда Библиотеке Српске патријаршије

Пројекат је покренут 2009. године. У циљу његове реализације формирана

---

¹⁰⁸² Пре него што је постављен за управника, радио је у Канцеларији Светог архијерејског синода.

је научна комисија коју чине: председник Комисије мр Зоран Недељковић, протојереј-ставрофор др Владимир Вукашиновић (Православни Богословски факултет – Београд), проф. др Бранислав Годић (Филозофски факултет – Београд), проф. др Зоран Ранковић (Православни Богословски факултет – Београд), мр Душица Грбић (Библиотека Матице српске – Нови Сад) и Радоман Станковић (Народна библиотека Србије – Београд).

Као први корак реализације овог пројекта израђен је 2012. године *Инвентар рукописа Библиотеке Српске патријаршије*.

3. Коричење штампе, периодике и књига у Библиотеци Српске патријаршије, као пројекат који у континуитету траје од 2009. године.

4. Израда електронског и штампаног каталога легата патријарха Павла

После 6. септембра 2012. године, када је потписан *Протокол о сарадњи Светог архијерејског синода и Народне библиотеке Србије на пољу неговања писане и штампане културне баштине, образовања, унапређења библиотечке сарадње на основама савремених научних достигнућа, заштите културног наслеђа, промоције и упознавање јавности са културном баштином коју Српска православна црква и Народна библиотека Србије чувају*, покренут је заједнички пројекат на каталожном сређивању и заштити Личне библиотеке патријарха Павла. Ова библиотека ужива статус легата Библиотеке Српске патријаршије и физички се налази смештена у његовом спомен-простору у манастиру Раковица (Београд). Целокупна библиотечка грађа, која броји око 10.000 библиографских јединица, електронски је каталогизована и предметно и стручно класификована. Поводом 100 година од рођења патријарха Павла, 11. септембра 2014, у Народној библиотеци Србије је приређена изложба са експонатима из његове библиотеке. Исте године, као круна рада на обради ове библиотеке, објављен је први том *Каталога Личне библиотеке патријарха Павла*, у коме су се налазе књиге на српском и јужнословенским језицима (5384 библиографских јединица).

5. Пројекат превода *Славеносрпских Хроника* грофа Ђорђа Бранковића је покренут 2013. године. *Хронике* су писане у другој половини 17. века, и вероватно представљају најзначајнији споменик српске историје из тог, за српски народ тамног и тешког, доба. Са друге стране, за истраживаче историје језика и писмености *Хронике* пружају драгоцен извор података за иначе прилично слабо

проучен период наше историје 17. и почетка 18. века, који је прелазна фаза од старе културне парадигме православног Словенства ка Вуковом моделу књижевног језика. Једини примерак *Хроника* се чува у Библиотеци Српске патријаршије. Међутим, овај обиман текст од 3279 страна, све до сада, три века, чекао је да буде преведен и тиме доступан научној јавности.

6. Библиотечко-информациони систем COBISS

У децембру месецу 2012, са одобрењем Светог ахијерејског синода, Библиотека Српске патријаршије прешла је на нови библиотечко-информациони систем – COBISS-2, а од 2015. године на COBISS-3.

Много се радило на библиотечко-стручном усавршавању запослених, који су, за разлику од прошлих времена, похађали стручне семинаре и полагали државни испит за библиотекара пред комисијом у Народној библиотеци Србије. Почело се са запослењем библиотекара са искуством из других установа културе, као и са онима који су завршили основне студије из библиотекарства и информатике. Она данас броји седам запослених библиотекара.

Захваљујући финансијској подршци Министарства вера и Министарства културе, 2008. године су детаљно обновљене поједине библиотечке просторије.

Као што се може видети, ови пројекти и стручно усавршавање запослених оликовају један позитиван тренд у библиотечко-организационом пословању Библиотеке Српске патријаршије. Без обзира на овакве промене, много тога се још може учинити на овом плану. Због значаја њених библиотечких фондова за културу и историју српског народа, потребно је извршити неку врсте реформе у њеном раду и организацији, како би унапредили и променили садашњи положај црквеног библиотекарства у савременом српском друштву, на чијем челу она стоји као стожер, не само црквеног него и српског библиотекарства. Полазећи са оваквог становиштва, потрудићемо се да наши предлози буду реални према постојећим условима и тренутним људским ресурсима, као и њеним будућим капацитетима и могућностима:

1. Општа и темељна ревизија фондова, која није извршена још од 1949. године – ово би значило упоређивање стања са подацима из инвентарних књига; топографска ревалоризација материјала уз информативну проверу података из лисног каталога, као и њихова допуна, јер лисни каталог садржи само

елементарне податке; одвајање архивске од библиотечке грађе допринело би формирању посебног специјалног фонда са збиркама рукописних докумената, преписком знаменитих завешталаца, твораца легата и слично.

2. Библиотека Српске Патријаршије вапи за организационим реструктурирањем. Будућа организација подразумевала би стварање система одељења, али на такав начин да прате историјску генезу настанка књижних фондова. Посебна одељења и библиотеке целине могу бити: Стара патријаршијска библиотека (Сремски Карловци), Библиотека Богословије Св. Саве (Београд – Сремски Карловци) и Патријаршијска библиотека (Београд).

3. Осмислити профил Библиотеке када је у питању савремена грађа и са њим усагласити набавну политику: осигурати систематско праћење издавачке делатности из домена теологије и обезбедити средства за доследно попуњавање фонда. Императив је да Патријаршијска библиотека има буџет за куповину књига. Такође, може се, ретроспективно, радити на набавци грађе која је већ, према својој тематици, требало да буде део њеног фонда. Важно је и развити размену публикација, бар у мери у којој је развијен поклон као вид набавке.

4. Наведене активности немогуће је реализовати без пажљиве кадровске политике, која би подразумевала на првом месту запошљавање већег броја стручних лица, са одговарајућом научном и стручном спремом,¹⁰⁸³ професионалном радном мотивацијом и посвећености високим етичким начелима православне вере.

5. Пажњу би требало усмерити на праћење савремених токова менаџмента у култури, примењујући широк спектар односа из домена комуникације са јавношћу. Неопходна је организација научних скупова и сарадња са сродним институцијама културе, како би се библиотечка ризница Српске православне цркве учинила извором сазнања и поштовања, не само у друштву истомишљеника, него и у секуларним круговима. Када се 2006. године навршило три века од њеног оснивања, није приређен никакав научни скуп или изложба поводом овог јубилеја, нити се у јавности чула било каква вест о овоме. Библиотека Српске патријаршије и данас представља непознаницу за своје савременике, који на њу гледају као на неистражену ризницу засновану на давно превазиђеном концепту

---

¹⁰⁸³ На првом месту православне теолошке студије и библиотекаарство и информатика, а онда остали друштвени смерови, као што су филолошко-језичке студије, историја и историја уметности.

библиотеке.

Неопходно је радити на презентацији збирки српској и иностраној јавности, путем тематских изложби у адекватним изложбеним просторима других сродних институција. Ово је нарочито изводљиво путем веб-презентације и виртуелних изложби на сајту Српске православне цркве.

6. Решити горуће питање простора за смештај библиотечке грађе, која може, у једном делу, да се изведе правилно конципираном и на законским одредбама заснованом отписом монографских и серијских публикација, које својом садржином не одговарају профили библиотеке, као и прекобројних примерака. Овакве публикације чине велики проценат фонда, оптерећују га у већ немогућим условима за обраду постојећих збирки и за смештај нових стручних публикација. По расходовању, оне би као поклон могле да буду од користи богословијама, црквеним и другим библиотекама.

7. Развијати матичне функције, установити Библиотеку Српске патријаршије као неку врсту централне библиотеке за Српску православну цркву, која ће имати покретачку и саветодавну улогу у обједињавању и уједначавању рада на бризи за целокупну црквену библиотечку ризницу.

8. У оквиру пројекта дигитализације, ревизије и стручне обраде рукописног фонда Библиотеке Српске патријаршије потребно је израдити потпуни археографски опис рукописне збирке. Ово обухвата археографску методу, која садржи следеће елементе обраде: сигнатуру; наслов рукописа; физички опис; податке о аутору, месту и времену постанка; податке о писму и језику, илуминацији и повезу; подробен преглед садржаја, све записе, историјат и литературу о рукопису. Са оваквим систематским описом, рукописна збирка напослетку може да се прикључи археографском корпусу у оквиру вишедеценијског пројекта описа јужнословенских ћириличких рукописа.

9. Књиге које припадају фрушкогорским манастирима, а тренутно се налазе у фонду Музеја СПЦ, требало би спојити са остатком из Библиотеке Српске патријаршије.

10. Од пресудне важности су: успостављање уске сарадње са Академијом за конзервацију и рестаурацију СПЦ, подстицање и учешће у реализацији идеје за преко потребно отварање смера за конзервацију и рестаурацију библиотечке и

архивске грађе. Овако би се решило питање неопходне заштите фондова, а студенти би имали корисну праксу.

11. Требало би интензивирати сарадњу са професорима Православног богословског факултета, Филолошког и Филозофског факултета, у оквиру истраживачких пројеката за студенте постдипломских студија, везаних за фондове старе и ретке књиге, као и за аналитичка и библиографска истраживања.

Ови предлози су можда преамбициозни, а главни разлог је што се наше гледиште базира на сагледавању са стране, а не на искуству некога ко је запослен у њој. Када смо писали ову студију, осетили смо уску повезаност са њеним радом и организацијом, што нам је дало мало подстрека за излагање ових предлога. Да ли је њихова реализације могућа или није, оставићемо да одлуче они који брину о библиотечко-организационом пословању Библиотеке Српске патријаршије.

Ослушкујући црквено и друштвено јавно мњење и садашњу управу Библиотеке Српске патријаршије, сазнали смо да је тренутно највећа брига усмерена на решавање проблема неадекватног простора, који је недовољан и неодговарајући за смештај њене библиотечке грађе. Године 2013. покренута је иницијатива за изградњу нове зграде, чија би се локација налазила на срушеним темељима Народне библиотеке Србије на Косанчићевом венцу. Због неких административних несугласица са управом Народне библиотеке Србије још увек није започето са њеном изградњом.¹⁰⁸⁴

За реализацију наших предлога, као и добијање нове зграде за смештај Библиотеке Српске патријаршије, није битна само материјална страна. Она је само један аспект, за њихову реализацију. Као што каже Јелица Живковић:

„(...) кључ за право решење ваљало би тражити у осмишљавању стратегије која би објединила напоре Цркве, као власника, и доносилаца политичких одлука да се Патријаршијска библиотека сачува, уреди на савремени начин [који је делимично урађен] и стави на потуно располагање српском народу, коме су њени оснивачи и велики донатори наменили. Тада би наша најстарија библиотека могла да заузме почасно место у српском библиотекарству које јој, како из историјских разлога тако и због значајних фондова којима располаже, припада“.¹⁰⁸⁵

¹⁰⁸⁴ СПЦ, „Библиотека Српске Патријаршије на Косанчићевом венцу“, http://www.spc.rs/sr/biblioteka_srpske_patrijarshije_na_kosanchitshevom_vencu (преузето 14. 1. 2016).

¹⁰⁸⁵ Јелица Живковић, Нав. дело, 188.

ЗАКЉУЧАК

Библиотека Српске патријаршије зашла је у четврти век свог постојања. Чињеница да њен тристоти рођендан није обележен било каквим манифестацијама, ни у јавности ни унутар Српске православне цркве, само по себи говори о положају који она данас заузима међу српским институцијама културе и образовања. Докторску дисертацију на тему *Патријаршијска библиотека Српске православне цркве 1706–2006* стога сматрамо покушајем да се јавности укаже на значај данас најстарије библиотеке у Београду и да се начини солидан основ за даља истраживања. Када се узме у обзир чињеница да до сада није написана потпуна историја Патријаршијске библиотеке, чини се да смо успели да истражимо и употпунимо један важан део у историјском развоју српских библиотека.

Од драгоцене помоћи за почетак истраживања историје Патријаршијске библиотеке били су нам веома корисни радови Љ. Дурковић-Јакшића, Д. Руварца, Р. Грујића, Н. Лазаревића, Б. Ћирковића, Ч. Денића, Р. Пилиповића и П. Ракића. Осим њихових радова, који се ипак баве само једним аспектом или делом историјата Патријаршијске библиотеке, скоро да нема више истраживања на ову тему. Наш рад се, поред коришћења дела горепомнутих аутора, базирало на исцрпном истраживању доступне архивске грађе из Архива САНУ у Сремским Карловцима и Београду, Архива Војводине у Сремским Карловцима, Архивске збирке Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“, Архива Југославије, Архива Народне библиотеке Србије, Архива Православног богословског факултета, Архива Светог архијерејског синода, Архива Патријаршијског управног одбора, Музеја СПЦ и Архива Библиотеке Српске патријаршије. Коришћен је велики број монографских и серијских публикација из 19. и 20. века, чије смо податке систематизовали и хронолошки обрадили. Оваквим истраживачким приступом открили смо много података са којима библиотечно-

научна јавност до сада није била упозната. По први пут смо научној и стручној јавности предочили низ нових чињеница. На првом месту, сачуване рукописне инвентаре Патријаршијске библиотеке из 18. и 19. века. Изложен је хронолошки низ библиотекара до данашњих дана, са освртом на њихов библиотечки ангажман и допринос унапређењу библиотечко-организационог пословања Патријаршијске библиотеке. Презентовано је неколико чланака у црквено-јавним гласилима у којима је описано реално стање о доступности фондова Патријаршијске библиотеке у 19. и почетком 20. века. По прегледу Збирке писама Димитрија Руварца, приметили смо да је у његово време развијена међубиблиотечка позајмица, која у данашњем раду Патријаршијске библиотеке не функционише у потпуности. Открили смо да је идеја реорганизације Патријаршијске библиотеке средином тридесетих година 20. века потекла од Друштва библиотекара Југославије. Сазнали смо да књига коју је Мајевски спремао о историји Патријаршијске библиотеке није била обимне садржине, како се очекивало према њеној најави у црквеним и јавним гласилима. По први пут је обрађено библиотечко-организационо пословање Библиотеке Карловачке богословије и Библиотеке Богословије Св. Саве, као и организација Патријаршијске библиотеке у другој половини 20. и почетком 21. века.

Докторска дисертација *Патријаршијска библиотека Српске православне цркве 1706–2006* представља прву истраживачку студију на ову тему, чији су резултати веома важни за историју српских библиотека, јер откривају нове чињенице и померају досадашња сазнања из историјског развоја Патријаршијске библиотеке.

Утврдили смо да се Патријаршијска библиотека у организационом смислу није равномерно и сукцесивно развијала. Било је периода успона и падова, времена када није имала скоро никакав смештајни простор, као што је то било у Сремским Карловцима од 1706. до 1737. године, много промена седишта и сељења, највише због неповољних политичких околности изазваних ратовима. Најдужи део њене историје и није везан за развој на српском тлу, већ у различитим државама, због чијих је закона и административних мера много пута мењала и службени назив (Архиепископско-митрополијска библиотека, Архиепископско-митрополијска-патријарашка библиотека, Карловачка

патријаршеска библиотека, Народна библиотека, Патријарша библиотека, Библиотека карловачка, Дворска библиотека, Патријаршијска библиотека у Карловцима, Стара архиепископско-митрополијско-патријарашка библиотека у Сремским Карловцима, Патријаршијска библиотека у Београду и Библиотека Српске патријаршије).

Под утицајем законских прописа државних и црквених власти, с времена на време, у 18. и почетком 19. века, вршено је пописивање и инвентарисање Патријаршијске библиотеке, још од периода Мојсија Петровића и Викентија Јовановића. Најзаслужнији од свих карловачких митрополита за умножење и библиотечко унапређење Патријаршијске библиотеке био је митрополит Стефан Стратимировић, док су остали карловачки патријарси много више енергије трошили у непрестаној борби за црквено-школску аутономију.

Један од најсветлијих делова њене историје био је период између два светска рата. Патријаршијска библиотека доживела је велики напредак за време патријарха Варнаве, који је, као велики поштовалац књиге, имао осећаја за њено организационо унапређење. Он је започео изградњу наменске зграде за Патријаршијску библиотеку у Сремским Карловцима, а премда је зграда завршена 1941, никада није усељена у намењени јој простор. После трагичне судбине фонда Патријаршијске библиотеке за време Другог светског рата, фонд није био враћен у Сремске Карловце, него у депое Српске патријаршије у Београду, у којима се налази до данашњих дана. У другој половини 20. века, Патријаршијска библиотека је била изолована од савременог развоја библиотека у Србији и последице тога прате је до данашњег дана.

Захваљујући овом истраживању може се тврдити следеће:

1. Сачувано је шеснаест рукописних инвентара Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима:

На првом месту је недатиран анонимни препис заоставштине патријарха Арсенија III из 1706. године, у коме се налази пописан почетни фонд Патријаршијске библиотеке. Наредни инвентар датира из 1733. године, када је вршен попис целокупне имовине Београдско-карловачке митрополије. Сачуван је списак књига, које су српски посланици из Будима купили 1742. године из „карловачке патријаршеске библиотеке“. Наредни попис књига налази се у

Генералном инвентару, који је израђен после смрти патријарха Арсенија IV, 7. јануара 1748. године. За време Павла Нендовића израђен је, 1755. године, *Инвентаријум вјех всјакаго вида веишеј и имјенија сеје Митрополии* у три свеске. Попис књига налази се на крају друге и у другом делу треће свеске. После смрти Павла Ненадовића, 26. децембра 1768. године (по новом календару), израђен је инвентар целокупне имовине у Новом двору у Сремским Карловцима, Даљу и епископској кући у Осијеку, у коме су сумарно пописане књиге. Сачуван је инвентар школских књига из 1769. године, из кога се може сазнати да су у Патријаршијској библиотеци биле смештене школске књиге које су се употребљавале у Покрово-богородиченој школи. Сачуван је инвентар Патријаршијске библиотеке из 1776. године, који има структурне елементе каталога, за разлику од претходних инвентара, који су били само сумарни пописи књига. За време администрације Мојсија Путника израђен је инвентар 13. априла 1780. године, а наредне, 1781. године, по заповести цара Јосифа II, израђен је инвентар у коме су биле посебно инвентарисане књиге Викентија Јовановића Видака, а посебно књиге из остатка фонда Патријаршијске библиотеке. Прво инвентарисање за време Стефана Стратимировића извршено је 4. јануара 1791. године, а следећи инвентар су израдили Стефан Стратимировић и његов асистент, капетан Тома Јовановић Видак, 12. марта 1792. године. Сачуван је *Каталог библиотеке* из 1810. године, у коме су књиге разврстане по струкама и форматима, што је представљало велики библиотечко-каталошки напредак наспрам претходних пописа и инвентара. Сачуван је *Инвентар књига архиепископско-митрополитске библиотеке у Карловцима* из 1842. године, у коме се налази инвентар из 1837. (после смрти Стефана Стратимировића) и инвентар из 1842. године (после смрти Стефана Станковића). Добротом директора Архива у Сремским Карловцима, добили смо списак књига из личне библиотеке Јосифа Рајачића.

Овим истраживањем не искључујемо могућност да постоје и други инвентари који се можда налазе у Архиву САНУ у Сремским Карловцима, или у заборављеним и непрегледаним кутијама у депоима Патријаршијске библиотеке у Београду.

2. Сачуван је само један штампани каталог, и то из 1787. године. То је

једини штампани каталог који до данас има Патријаршијска библиотека. Ова чињеница само потврђује да надлежна црквена власт никада није имала добро развијену свест о значају Патријаршијске библиотеке и о потреби да њени фондови буду доступни широкој јавности.

3. Установљен је хронолошки низ када је реч о библиотекарица Патријаршијске библиотеке. Неки од њих спадају у сам врх српске интелектуалне елите, други у високе црквене великодостојнике, а годину дана у њој је радио и један будући патријарх:

1. Мојсије Путник, потоњи карловачки митрополит, први пут се спомиње као библиотекар 1752. године;

2. Јохан Ваплер, од 1794. до 1798. године;

3. Лукијан Мушицки, потоњи горњокарловачки епископ, од 1802. до 1812. године;

4. Иларион Руварац, од 1872. до 1882. године;

5. Емилијан Радић, 1884. година;

6. Никодим Лемајић, 188?. година;

7. Сергије Нинић-Шакрок, 1892. до 189?. године;

8. Димитрије Бранковић, 1896. до 1898. године;

9. Георгије Летић, потоњи темишварски епископ и администратор карловачке митрополије, 1899. године;

10. Димитрије Руварац, од 1899. до 1908. године;

11. Георгије Летић, потоњи бачки епископ, од 1909. до 1910. године;

12. Димитрије Руварац, од 1911. до 1932. године;

13. Владимир А. Мајевски, од 1933. до 1941. године;

14. Хранислав Ђорић, потоњи српски патријарх, 1941. године;

15. Емил Мариновић, потоњи славонски епископ, од 1941. до 1944. године.

До тада су претходно набројани имали статус библиотекара, а после Другог светског рата почело постављање управника Патријаршијске библиотеке:

16. Љубомир Дурковић-Јакшић, 1945. до 1948. године;

17. Богољуб С. Ћирковић, 1948. до 1996. године;

18. Лука Новаковић, 1996. до 2005. године;

19. в. д. управника Ненад Михаиловић, 2005. до 2007. године;

20. Зоран Недељковић, од 2007.

Дошли смо до закључка да је организација Патријаршијске библиотеке највише зависила од појединаца. У недостатку јасне визије њеног развоја коју је могла развити само највиша структура Српске православне цркве, појединци су, својим знањем, трудом и родољубљем обележавали поједине периоде њене историје. Посебно место у библиотечко-организационом пословању Патријаршијске библиотеке заузимају браћа Руварац и Владимир А. Мајевски, који су својом пожртвованошћу урадили много више него што се од њих очекивало.

На основу истраживања, развојни пут Патријаршијске библиотеке састоји се из шест периода:

Први период од 1706. до 1737. године чини развојни пут Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима, када су њени књижни фондови били смештени у разним сандуцима, за разлику од Митрополитске библиотеке у Београду, која јој је придружена, а која је имала физички и визуелно оформљену библиотеку. Резултати истраживања показују да су иницијални фонд Патријаршијске библиотеке чиниле књиге из заоставштине патријарха Арсенија III, јер су карловачки митрополити имали намеру да од књижних збирки (заставштине подручних епископа) у Сремским Карловцима, почев од 1706. године, по указивању повољних услова, у будућности формирају библиотеку. Сама чињеница да је она у овом периоду имала и улогу књижаре, какву је имала и Митрополитска библиотека у Београду, говори о њеном условном постојању.

Други период обухвата организацију Патријаршијске библиотеке од 1737. године, када је дошло до спајања фондова из Сремских Карловаца и Београда, па до смрти Стефана Стратимировића 1837. године. Ово је период када је Патријаршијска библиотека имала узлазну путању у свом библиотечком развоју.

Од 1737. године почиње интензивније пописивање целокупне митрополитске имовине у Сремским Карловцима, у чијем склопу је вршено и пописивање библиотечке грађе. У једном периоду, након доласка патријарха Арсенија IV у Сремске Карловце, обе библиотеке још увек нису биле физички спојене и нису биле смештене у посебну просторију, што њега није спречавало да се према целокупном фонду односи као једној библиотечкој целини. Она у овом

периоду није имала само улогу библиотеке, него и књижаре, као што је било уобичајено и у претходном периоду.

Најстарији сачуван документ у коме она носи званичан назив Патријаршијска библиотека датира од 18. марта 1742. године. У питању је списак књига које су српски посланици из Будима купили из „карловачке патријаршеске библиотеке“.

Када је патријарх Арсеније IV сазидао Нови двор у Сремским Карловцима, након је Патријаршијска библиотека са књижаром добила свој смештајни простор у његовом приземљу, почетком четрдесетих година 18. века. Библиотечки фонд је пре избијања Аустријско-турског рата, 1788. године, превезен бродом прво у Даљ, а потом у Сентандреју. Одлука о његовом транспорту у Сентандреју показала се одлучујућом за безбедност публикација које су биле спасене од пожара који је уништио Нови двор до темеља.

На основу пронађене и доступне архивске грађе, утврдили смо да су до 1776. године углавном израђивани сумарни пописи књига, а од те године датира први рукописни каталог Патријаршијске библиотеке. Године 1778. израђена је штампана верзија каталога, која је идентична са рукописним предлошком из 1776. године. Његово постојање је веома значајно, јер је у питању најстарији штампани каталог у Срба и у историји српских библиотека.

Као први познати библиотекар у Патријаршијској библиотеци помиње се Мојсије Путник. Податак датира из 1752. године, што представља прво помињање библиотекара у једној српској библиотеци. Непостојање званичног документа о његовом постављењу не умањује значај ове информације. Сасвим је могуће да је Мојсије Путник ову службу обављао у склопу осталих црквено-административних послова, које је обављао као митрополитски службеник.

Период за време Стефана Стратимировића био је један од најбољих периода у организационом устројству Патријаршијске библиотеке у Хабзуршкој монархији. Библиотека је, после повратка из Сентандреје, била смештена на спрату западног крила у Старом двору. Стефан Стратимировић је посвећивао велику пажњу њеном уређењу и умножењу фонда. Побољшавао је њен смештај и општи изглед.

Како је Стефан Стратимировић водио каталожко уређење, сведочи

Каталог библиотеке из 1810. године, у коме су књиге разврстане по струкама и форматима, што је представљало велики библиотечко-каталошки напредак наспрам претходних каталога. Он је имао жељу да се патријаршијска збирка књига стави на располагање корисницима, па је у ту сврху обезбедио службеника – библиотекара и у једном документу назвао ју је народном библиотеком.

Колико је се развила свест о важности и достојанству библиотекарског позива код Срба у Хабзбуршкој монархији, говори податак о званичном постављењу библиотекара у Патријаршијској библиотеци. Словак лутеранске вероисповести Јохан Ваплер, који је остао без посла у државној служби, добија намештење за библиотекара Патријаршијске библиотеке 1794. године, тако да о њему може да се говори као о првом библиотекару за којег знамо у новијој српској историји. После његове смрти, библиотекарску службу могла су да обављају само свештена лица православне вероисповести, од којих је најпознатији Лукијан Мушицки, јер о осталима нема података.

Трећи период обухвата временско раздобље од 1837. до 1932. године, када је организација Патријаршијске библиотеке имала ретроградни ток. На овакво стање је највише утицала лоша политичка ситуација у Карловачкој митрополији у 19. и почетком 20. века. Велики утицај извршило је и оснивање српских читаоница у Војводини у 19. веку, као и формирање црквено-општинских и приватних библиотека, после чега Патријаршијска библиотека више није била једини извор знања. Када је 1920. године дошло до уједињења Српске православне цркве и успостављања седишта Српске патријаршије у Београду, српски патријарх Димитрије, поред својих административно-организационих обавеза, није имао времена да води још и бригу о организацији Патријаршијске библиотеке. Сама чињеница да је она остала у Сремским Карловцима сведочи о њеном скрајнутости од очију јавности.

Две личности које су оставиле неизбрисив траг у укупној историји Патријаршијске библиотеке била су браћа Руварац. Иларион Руварац је, као велики поштовалац писане речи, по свом нахођењу прихватио да се брине о Патријаршијској библиотеци у периоду од 1872. до 1882. године. Каталошки је средио библиотечку грађу, стручно потпомогнут разним немачким библиотечким приручницима, које му је препоручио Стојан Новаковић. Према подацима са

каталошких листића, које је својеручно израдио, саставио је, заједно са Стеваном Поповићем, инвентар целокупне библиотечке грађе Патријаршијске библиотеке. Својом личном библиотеком, које је после његове смрти припала Патријаршијској библиотеци, знатно је бројчано и садржински унапредио њен фонд.

Достојан наследник Илариона Руварца, који га је превазишао својим пожртвованим библиотечким ангажманом, био је његов брат Димитрије Руварац. На месту библиотекара провео је тридесет година. Поред многобројних проблема са политичким радикалским неистомишљеницима, који су у свакој прилици хтели да дискредитују његов живот и дело, незаинтересованости црквених великодостојника за Патријаршијску библиотеку, недоступности њеног фонда за научни рад, нередовног или скоро никаквог примање новачне надокнаде за библиотекарски посао, остао је неуморан у својој жељи да фонд Патријаршијске библиотеке буде доступан корисницима. Сама чињеница да је развио међубиблиотечку позајмицу, која није довољно развијена ни у данашњем библиотечком пословању Патријаршијске библиотеке, говори о његовом озбиљном доживљају библиотекарског позива.

Четврти период који обухвата развој Патријаршијске библиотеке у од 1932. до 1941. године. Без обзира што су српске библиотечко-културне институције за време Првог светског рата доживеле уништење и конфискацију својих фондова, у послератном периоду дошло је до експанзије српског библиотекарства. Приступило се отварању нових библиотека, набавци књига, успостављању библиотечке размене, као и формирању система библиотека у Србији. Патријаршијска библиотека се двадесетих година 20. века није нашла у овом систему, јер више није била примарни извор знања за људе од науке, који су своје истраживачке афинитете усмерили ка библиотечко-културним институцијама у Београду, као што су Народна библиотека, Библиотека САНУ и Универзитетска библиотека. Недовољна ангажованост надлежне црквене управе на унапређењу библиотечко-органizacionог пословања Патријаршијске библиотеке, непостојање штампаног каталога, недоступност фонда за научни рад, недовољна упућеност јавности у историју ове најстарије српске библиотеке, само су умањивали њену национално-културну важност.

Неуспели покушај изградње Патријаршијског комплекса на Врачарском

платоу у Београду, почетком тридесетих година 20. века, у чијем склопу је требало да се нађе и Патријаршијска библиотека, био је велика нада узданица за њено пресељење у Београд. Претпостављамо да би овим чином јавност била боље упућена у постојање најстарије српске библиотеке, којој би се отворила могућност укључења у систем библиотека у Србији.

Велика заслуга за реорганизацију Патријаршијске библиотеке тридесетих година 20. века припада патријарху Варнави и његовом оданом службенику и библиотекару Владимиру А. Мајевском. Патријарх Варнава заслужује почасно месту у историји Патријаршијске библиотеке, одмах после Стефана Стратимировића. Не сме да се заборави ни велики и пожртвовани труд Мајевског, који је каталошки обрадио све библиотечке фондове у Сремским Карловцима (општи фонд Патријаршијске библиотеке, Библиотеку Карловачке богословије, Библиотеку богословског друштва „Слога“ и Библиотеку архимандрита Илариона Руварца), као и личну библиотеку патријарха Варнаве. Процес реорганизације Патријаршијске библиотеке укључивао је спајање библиотечких фондова из Сремских Карловаца са личном библиотеком патријарха Варнаве и преосталим књижним фондом Митрополитско-патријарашке библиотеке у Београду. Спајање је извршено само каталошки, али не и физички, јер је фонд Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима требало да се смести у нову зграду у овом месту, како би првенствено служио за потребе карловачких богослова и осталих научних радника. По нашем мишљењу, ова реорганизација је била неопходан услов за прикључење Патријаршијске библиотеке систему библиотека у Србији. На основу истраживања, иницијатива за њено прикључење није дошла из црквених кругова, него од Друштва библиотекара Југославије.

Патријарх Варнава је за смештај фондова из Сремских Карловаца покренуо пројекат изградње нове зграде. Завршена је 1941. године, за време патријарха Гаврила. Ова зграда представља другу специјално и наменски пројектовану зграду за библиотеку код Срба, одмах после зграде Универзитетске библиотеке у Београду. Њена изградња говори о подизању културно-библиотечке свести у црквеним круговима, коју је утемељио патријарх Варнава. Напокон је дошло време да „непроцењиво закопано благо“ буде доступно свима коју су жарко желели да га истражују. Нажалост, поред добре воље и уложене енергије,

трагична политичка збивања за време и после Другог светског рата ову зграду су оставила без првобитне намене.

Открили смо да Мајевски није спремао капитално дело о историји Патријаршијске библиотеке, како је писало у појединим новинским чланцима, већ је била у питању књижица општеинформативног садржаја о знаменитостима Сремских Карловаца, са кратком историјом Патријаршијске библиотеке. Њено објављивање, које никада није било реализовано, требало је да се поклопи са завршетком реорганизације Патријаршијске библиотеке, њеним отварањем за научни рад и изградњом нове зграде.

Пети период је један од најтежих у историји Патријаршијске библиотеке. На почетку Другог светског рата, када је Срем припојен новоформираној Независној Држави Хрватској, усташка власт је, поред спровођења геноцидне политике према свима који нису Хрвати, посебну пажњу усмерила на српске културно-просветне установе у Срему, а посебно у Сремским Карловцима. Започета је конфискација културно-историјских и уметничких предмета из православних цркава и манастира. За њихово складиштење изабрани су депои Музеја за умјетност и обрт у Загребу. Предводник комисије која је пописивала и преузимала ове драгоцености био је директор Музеја за умјетност и обрт Владимир Ткалчић. Приликом истраживања, открили смо да је међу члановима комисије био један Србин југословенске оријентације, Бошко Стрика, који је Владимиру Ткалчићу препоручивао да се све црквене драгоцености што пре пренесу у Музеј за умјетност и обрт, јер им прети опасност од пљачкања. По његовим речима, савет је био прихваћен.

Зграда Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима запечаћена је 5. јула 1941 године, а конфискација је извршена почетком септембра. Целокупна библиотечка грађа је без икаквог реда убачена у три вагона и превезена у Загреб, са циљем складиштења у депое Свеучилишне књижнице у Загребу. Приликом транспорта, вероватно је један део књига био прилично оштећен, а неке и изгубљене. Према сведочењу једног од чланова комисије, Марка Орешковића, књиге су до краја рата остале у истом стању као када су допремљене, о њима нико није водио рачуна и никоме није било дозвољено њихово коришћење.

Библиотека Карловачке богословије није конфискована овом приликом.

Њено преузимање је извршено 19. јануара 1943. године. Библиотечка грађа била је спакована у гомиле и допремљена у Свеучилишну књижницу у Загребу. Нису сачувани никакви записници о примопредаји и допремању, као ни о стању фонда до периода када је морао да се врати власнику.

Због немогућности враћања књига у зграду Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима, њихов смештај је преусмерен у зграду Српске патријаршије у Београду. Овде је важно да споменемо велику и пожртвовану љубав Радослава Грујића и скопског митрополита Јосифа Цвијовића, који је замењивао одсутног патријарха Гаврила, без којих проналажење и враћање црквених драгоцености не би било спроведено у потпуности. Исто тако, велика заслуга припада и Љ. Дурковић-Јакшићу, који је, као извршни познавалац библиотечке науке успео да, поред ограничених могућности и мањка средстава, на најбољи начин смести фонд Патријаршијске библиотеке у зграду Српске патријаршије у Београду. Његов ангажман је био од велике користи за библиотечко уређење Патријаршијске библиотеке и у послератном периоду. Због несугласица са Светим архијерејским синодом, напустио је управничку службу 8. јануара 1948. године. Овај чин се може сматрати само формалним, јер студије које је објављивао о Патријаршијској библиотеци у каснијем периоду говоре о његовој љубави и нераскидивој вези са овом институцијом.

Шести период у развоју Патријаршијске библиотеке је време друге половине 20. века, које се може карактерисати као време стагнације, нарочито с обзиром на убрзани развој библиотекарства у Србији. Но, библиотекарска професионална заједница у Србији имала је проактиван однос према Патријаршијској библиотеци, који се огледа у непрекидној сарадњи са Народном библиотеком Србије.

Када су после Другог светског рата били испуњени најосновнији услови за функционисање Патријаршијске библиотеке за рад са корисницима, настављено је са израдом лисног каталога који је започео Мајевски. Свака публикација је уписана у инвентарну књигу, печатирана и сигнирана. До друге половине деведесетих година 20. века, каталoшки листићи садржали су елементарне податке, а од овог периода приступило се њиховој изради по ISBD стандардима. Од 2001. започета је електронска каталогизација у библиотечком софтверу

БИСИС, а од 2012. године у СОBISS окружењу. Претраживање монографских и серијских публикација, које се нису нашле у електронском каталогу, омогућено је преко ауторског лисног каталога и предметног, који је израђен смо делимично.

Број запослених у другој половини 20. века углавном се ограничавао на највише три службеника, чији је број, према извештајима управника Патријаршијске библиотеке Богољуба Ћирковића и Луке Новаковића, био премали за њено квалитетно пословање. За време управе Л. Новаковића, од 1996. до 2005. године, осетио се велики помак у библиотечко-организационом пословању Патријаршијске библиотеке, насупрот претходним деценијама. О овоме најбоље сведочи његова замисао о формирању библиотечко-информационог система Патријаршијске библиотеке. Почетком 21. века, када је покренута електронска каталогизација, појавила се потреба за запошљавањем нових службеника, па се њихов број до краја његове управе повећао на шест.

Од 2008. године до данашњих дана, Патријаршијска библиотеке доживела је просперитет кроз неколико озбиљних пројеката, као и у стручном усавршавању запослених и повећању њиховог броја.

Чак и после упознавања са историјском организацијом Патријаршијске библиотеке, какву до сада научна јавност није имала прилике да види, још увек је тешко одредити мисију ове библиотеке, циљеве и сврху њеног постојања. Због тога смо у раду били вођени мишљу да ниједна библиотека није острво, па смо покушали да Патријаршијску библиотеку сагледамо у контексту развоја српског библиотекарства. Зато је, где год је то било могуће, Патријаршијска библиотека стављана у контекст развоја библиотекарства код Срба. Схватајући да је настала и развијала се у оквиру Српске православне цркве, мора се схватити и да њено постојање нема други циљ него коришћење и да на тај начин она припада српском народу.

Једини стратешки циљ Светог архијерејског синода и управе Патријаршијске библиотеке, који се назире као светлост на крају тунела, јесте усмеравање целокупне енергије на изградњу нове наменске зграде у Београду. Ово је најбољи начин да Српска патријаршија покаже озбиљну иницијативу за очување свога културног блага, које исто тако припада целом српском народу. Патријаршијска библиотека заслужује да добије репрезентативну зграду за своје

библиотечке потребе, која са добро осмишљеним архитектонско-организационим простором, треба да служи најмање наредних сто година.

Поред великог труда који смо уложили око обелодањивања историје ове библиотеке, која се налазила записана по разним скривеним документима и чланцима у архивским и библиотечким фондовима у Србији и ван ње, имали смо још један циљ. Писањем ове студије хтели смо да поставимо термилошки и теоретско-методолошки оквир, који би омогућио да феномен црквених библиотека код нас добије поуздану, доследну и проверљиву експликацију. Зато стојимо са убеђењем да докторска дисертација *Патријаршијска библиотека Српске православне цркве: 1706–2006* има изузетан значај и представља допринос укупном развоју корпуса знања о овом феномену и историји српских библиотека. Она може допринети новом сагледавању друштвене улоге црквених библиотека у бржој професионализацији библиотечке делатности код нас.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Архивска грађа

1. АБСП – Архива Библиотеке Српске патријаршије
2. АВК – Архив Војводине у Сремским Карловцима
  - Извештај Свеучилишне библиотеке, Загреб (1946)
  - Фонд Илирске дворске депутације
3. АЗУБСМ – Архивска збирка Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“
  - Збирка Димитрија Руварца
4. АЈ – Архив Југославије
  - Министарство просвете Краљевине Југославије
5. АНБС – Архива Народне библиотеке Србије
6. АПБФ – Архива Православног богословског факултета
  - Записник Професорског савета
7. АПУО – Архива Патријаршијског управног одбора
8. АСАНУБ – Архив Српске академије наука и уметности у Београду
  - Фонд Стеве Димитријевића
  - Заоставштина Љубимира Дурковића Јакшића, 14.787 (несређена грађа)
9. АСАНУК – Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима
  - МП А – Митрополијско-патријаршијски А – архивски фонд
  - МП Б – Митрополијско-патријаршијски Б – архивски фонд
  - Varia
10. АСАС – Архива Светог архијерејског синода
11. АСПЦ – Архив Српске православне цркве
  - Велики Црквени суд
  - Комисија за прикупљање података о страдању Срба у НДХ
12. Војвођански музеј Нови Сад
13. Музеј Српске православне цркве Београд
  - Збирка Радослава Грујића

Монографске, серијске публикације и електронски извори

14. Андрић, Љубисав. *Сремски Карловци*. Нови Сад: Невкош; Прометеј, 1997.
15. Бараћ, Драган. „Сто четрдесет пет година првог српског државног библиотекара“. *Гласник Народне библиотеке Србије* год. 1, бр. 1 (1999): 55-66.
16. Бацкић-Деспотовић, Љубица. *Историја писма, књига и библиотека: за III разред усмереног образовања*. Београд: 9. мај, 1980.
17. Берлас, Јене. „Писмо Стефана Стратимировића грофу Ференцу Сечењију поводом оснивања библиотеке 'Bibliotheca Hungarica' 13/25. августа 1802.“. *Studia Slavica* год. 39, бр. 3/4 (1994): 221-243.
18. „Библијотека Илариона Руварца“. *Српски Сион* (1905): 769.
19. „Библиотека Српске патријаршије: баштина на интернету“. *Београдске новине*, 7. новембар 1997.
20. „Библиотека Српске патријаршије ове године слави 290 рођендан: електронске ризнице“. *Вечерње новости*, 29. септембар 1997.
21. „Библиотека Српске патријаршије постоји 290 година: на помолу електронска ризница“. *Стари град*, 15. октобар 1997.
22. „Библиотека у Двору патријарашком“. *Глас истине: лист за црквене проповеди, хришћанску науку, духовну књижевност, животопис, старине и православне црквено-народне потребе* год. 5, бр. 4. (1888): 49.
23. *Библиотеке у Југославији*. Београд: Савез друштва библиотекара Југославије, 1962.
24. BISIS, Bibliotečko informacioni sistem. „Pregled razvoja BISIS-a“. <http://www.bisis.rs/program/pregled-razvoja-bisisa/> (preuzeto 21. 1. 2016).
25. Богдановић, Димитрије. „Археографско одељење Народне библиотеке СР Србије“. *Археографски прилози* 34 (2012): 157-189.
26. Богдановић, Димитрије. *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI-XVII века)*. Београд: САНУ, 1982.
27. Богдановић, Димитрије. „Метод описа рукописа у Археографском одељењу Народне библиотеке СРС у Београду“. *Библиотекар* бр. 5 (1968): 361-390.

28. Богдановић, Димитрије. „Стара српска рукописна књига и проблем реконструкције њених фондова”. У *Студије из српске средњовековне књижевности*. Избор Татјана Суботин-Голубовић, 80-88. Београд: Српска књижевна задруга, 1988.
29. Бошков, Мирјана. „Руска штампана књига у нашем XVIII веку“. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* књ. 16/2 (1973): 527-567.
30. Бранковић, Димитрије. „Говор архимандрита Димитрија Бранковића над одром архимандрита Илариона Руварца”. *Српски Сион* (1905): 475-476.
31. Брунет, Љубица. *Прилог проучавању библиографије др Љубомира Дурковића-Јакшића*. Нови Сад: Филозофски факултет, 1974.
32. Verona, Eva. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Deo 1, Odrednice i redalice*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986.
33. Verona, Eva. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Deo 2, Kataložni opis*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1983.
34. Веселиновић, Рајко. „Преглед историје Карловачке митрополије од 1695. до 1919. године”. У *Српска православна црква: 1219–1969: споменица о 750-годишњици аутокефалности*, 221-240. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1969.
35. Веселиновић, Рајко Л. „Народноцрквена и привилегијска питања Срба у Хабзбуршкој монархији 1699–1716. године“. У *Историја српског народа, Књ. 4. Том. 1, Срби у XVIII веку*. Београд: Српска књижевна задруга, 1994.
36. Веселиновић, Рајко Л. „Срби у великом рату: 1683–1699“. У *Историја српског народа, Књ. 3. Том. 1, Срби под туђинском влашћу: 1537–1699*. Београд: Српска књижевна задруга, 1994.
37. Витковић, Гаврило. *Споменици из будимског и пештанског архива, Књ. 3*. Београд: СУД, 1873.
38. Витковић, Гаврило. *Споменици из будимског и пештанског архива, Књ. 4*. Београд: СУД, 1873.
39. Витковић, Гаврило. *Споменици из будимског и пештанског архива, Књ. 6*. Београд: СУД, 1875.
40. Војновић, Жарко. „Почеци бележења манастирских библиотека Карловачке митрополије“, *Читалиште* бр. 24 (2014): 38-45.

41. Војновић, Жарко. „Први пројекат централног каталога манастирских библиотека на подручју Карловачке митрополије”. *Читалиште* бр. 25 (2014): 34-44.
42. Вранеш, Александра. „Народна библиотека у ратним годинама: (1941–1944)“. *Гласник Народне библиотеке Србије* год. 1, бр. 1 (1999): 9-28.
43. Вранеш, Александра. „О зачецима Универзитетске библиотеке и о Урошу Цонићу“. У *Изградња Универзитетске библиотеке у Београду 1919–1925: дневници Уроша Цонића, VIII-XI*. Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 2011.
44. Вукашиновић, Владимир. „Доситеј Обрадовић и просветни извори српске теологије у XVIII веку“. У *Очување националног идентитета захваљујући прожимању култура: допринос првих универзитетских школованих Срба на и истоку и западу Европа у 18. веку: зборник радова*. Београд: Монс Хемус, 2013.
45. Вуковић, Божидар. „[И мисли да пренесе штампарију у отаџбину]”. У *Издавачи, штампари, преписивачи*. Приредила Надежда Р. Синдик. Цетиње: Обод, 1996.
46. Вуковић, Сава. *Српски јерарси: од деветог до двадесетог века*. Београд: Евро, 1996.
47. Вулетић, Душан. *Судбина културне баштине Срема у току II светског рата*. Нови Сад: Историјски музеј Војводине, 1997.
48. Вулетић, Душан. *Судбина културне баштине Срема у току II светског рата. Том 2*. Нови Сад: Архив Војводине, 1997.
49. Вучковић, Јован. „Библиотека Илариона Руварца”. *Српски Сион* (1905): 543-544.
50. Вучковић, Јован. „Иларион Руварац”. *Српски Сион* (1905): 476-477.
51. Гавриловић, Никола. *Историја ћирилских штампарија у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку*. Нови Сад: Институт за изучавање историје Војводине, 1974.
52. Гавриловић, Никола. *Карловачка богословија (1794–1920)*. Сремски Карловци: Српска православна богословија Светог Арсенија Сремца, 1984.

53. Гавриловић, Никола. „Школство код Срба у Хабзбуршкој монархији“. У *Историја српског народа, Књ. 4. Том. 2, Срби у XVIII веку*. Београд: Српска књижевна задруга, 1994.
54. Гавриловић, Славко. *О Србима Хабзбуршке монархије*. Београд: СКЗ, 2010.
55. Гавриловић, Славко. „Писма Лукијана Мушицког Урошу Несторовићу“. *Зборник МСКЈ књ. XVIII/2 (1970)*: 366-378.
56. Гавриловић, Славко. „Срби у Хабзбуршкој монархији од краја XVIII до средине XIX века“. У *Историја српског народа, Књ. 5. Том. 2, Од Првог устанка до Берлинског конгреса 1804–1878*. Београд: Српска књижевна задруга, 1994.
57. Гардашевић, Благота. „Организационо устројство и законодавство Православне цркве између два Светска рата“. У *Српска православна црква 1920–1970*. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1971.
58. „Главније одлуке Саборског одбора почињући од 1875“. *Српски Митрополијски Гласник* год. 16, бр. 7 (1918): 92-93.
59. „Главније одлуке Саборског одбора почињући од 1875“. *Српски Митрополијски Гласник* год. 17, бр. 5, 7 (1919): 64-68, 91-95.
60. *Гласник СЛСПЦ* год. XXVII, бр. 3 (1946): 33, 45.
61. *Гласник СЛСПЦ* год. XXVII, бр. 5 (1946): 68.
62. *Гласник СЛСПЦ* год. XXVII, бр. 8 (1946): 119.
63. *Гласник СЛСПЦ* год. XXVIII, бр. 1 (1946): 8.
64. *Годишњи извештај Богословије Београдске: школске 1897/8. године*. Београд: Електрична штампарија Ђуре Станојевића, 1898.
65. *Годишњи извештај Богословије Београдске: школска година 1893-94*. Београд: Народна штампарија Љ. Ј. Бојовића, 1894.
66. „Годишњи извештај Богословског књижевног друштва 'Слоге' за год. 1892.“. *Српски Сион* бр. 28 (1892): 474.
67. *Годишњи извештај Краљевске-српске Београдске Богословије: за школску 1898/9. Године*. Београд: Државна штампарија, 1899.
68. *Годишњи извештај Краљевске-српске Београдске Богословије: за школску 1899.–1900. год.* Београд: Државна штампарија, 1900.
69. *Годишњи извештај Краљевске-српске Београдске Богословије: за школску 1900. и 1901. год.* Београд: Државна штампарија, 1901.

70. *Годишњи извештај Краљевске-српске Београдске Богословије: за школску 1901. и 1902. год.* Београд : Државна штампарија, 1902.
71. *Годишњи извештај о стању Богословије Београдске: у школској 1881–2 години.* Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1882.
72. *Годишњи извештај о стању Богословије Београдске: за 1882–3 школ. годину.* Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1883.
73. *Годишњи извештај о стању Богословије Београдске: за 1883–4 школску годину.* Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1884.
74. *Годишњи извештај о стању Богословије Београдске: за 1884–5 школску годину.* Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1885.
75. „Годишњи трошак митрополита београдско-карловачког Вићентија Јовановића на званичнике, учитеље и послужитеље”. *Архив за историју српске православне карловачке митрополије* год. 4, св. 3 (1914): 279-281.
76. *Грађа за биографски речник чланова Друштва српске словесности, Српског ученог друштва и Српске краљевске академије.* Уредник Никша Стипчевић. Београд: САНУ, 2007.
77. Грујић, Никанор. *Автобиографија Никанора Грујића.* Приредио Иларион Зеремски. Сремски Карловци: Богословски Гласник, 1907.
78. Грујић, Радослав М. „Библиотеке српских црквених институција”. У *Народна енциклопедија СХС, Књ. 1, А-З.* Нови Сад; Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001.
79. Грујић, Радослав М. „Књижевна писма митрополита Стевана Стратимировића”. *Богословски гласник* год. 7, књ. 13, св. 3-6 (1908): 204-219, 311-324.
80. Грујић, Радослав М. „Пакрачка епархија: историјско-статистички преглед“. У *Споменица о српском православном владичанству пакрачком.* [Пакрац]: Издање свештенства владичанства пакрачког, 1930.
81. Грујић, Радослав М. „Пећки патријарси и карловачки митрополити у XVIII веку”. *Гласник историског друштва у Новом Саду* год 4, св. 1 (8) (1931): 13-34.
82. Грујић, Радослав М. *Прилози за историју Србије у доба аустријске окупације (1718–1739.).* Београд: Државна штампарија, 1914.

83. Грујић, Радослав М. *Српска православна црква*. Београд: Евро; Крагујевац: Каленић, 1995.
84. Грујић, Радослав М. „Српски црквени, културно-историски и уметнички споменици сачувани у Загребу од усташког уништења“. *Гласник СЛСПЦ* год. XXVII, бр. 1 (1946): 9-11.
85. Давидов, Динко. „Предисловије“. У *Злодела и греси*, Милан П. Костић. Сремски Карловци: Сремска епархија, 1990.
86. Давидов, Динко. *Српска графика XVII века*. Нови Сад: Матица српска, 1978.
87. Даниловац, Јован. *Српски свештеник у Карловачкој митрополији: његова спремност, дужност и награда*. Нови Сад: Штампарија српске књижаре браће М. Поповића, 1890.
88. *Дванаести извјештај о Православном срп. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1900.–1901.* Нови Сад: Српска манастирска штампарија, 1901.
89. *Двор Патријаршије у Београду*. Приредио Боривој Анђелковић. Београд: Издавачка фондација Српске православне цркве Архиепископије београдско-карловачке, 2013.
90. *Девети извештај о Православном срп. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1897–98.* Нови Сад: Српска манастирска штампарија, 1898.
91. Денић, Ч. „Павле Бенички, секретар митрополита Стратимировића“. *Зборник МСИ* бр. 58 (1998).
92. Денић, Чедомир. *Српске библиотеке у Хабзбуршкој монархији током 18. века, Књ. 1. Историја*. Београд: САНУ, 2010.
93. *Десети извештај о Православном срп. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1898–99.* Нови Сад: Српска манастирска штампарија, 1899.
94. Деретић, Јован. *Историја српске књижевности*. Београд: Sezam Book, 2007.
95. Деретић, Јован. *Културна историја Срба: предавања*. Београд: Народна књига-Алфа, 2005.

96. Димић, Жарко. „Историјат Архива САНУ у Сремским Карловцима“. У *Знамења Карловачке митрополије*. Уредник Динко Давидов, 98-105. Београд: САНУ, 2007.
97. Димић, Жарко. *Прва Српска читаоница у Сремским Карловцима 1868–2008*. Нови Сад: Градска библиотека, 2009.
98. Димић, Жарко. *Сремски Карловци*. Сремски Карловци: Ж. Димић, 2003.
99. Димић, Љубодраг. *Културна политика Краљевине Југославије 1918–1941. Књ. I*. Београд: Стубови културе, 1996.
100. Драгосавац, Б. *Јавне библиотеке у Србији од 1901. до 1918. године*. Докторска дис., Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2014.
101. Дурковић-Јакшић, Љубомир. *Библиотека града Београда: 1928–1945*. Београд: Библиотека града Београда, 1995.
102. Дурковић-Јакшић, Љубомир. *Библиотеке у Србији*. Земун: „Сава Мухић“, 1978.
103. Дурковић-Јакшић, Љубомир. „Двор Београдско-карловачке архиепископије у Београду“. У *Српска православна црква 1920–1970*, 137-139. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1971.
104. Дурковић-Јакшић, Љубомир. „Екслибрис Марка Сервијског“. *Библиотекар* год. 26, бр. 4-6 (1974): 59-63.
105. Дурковић-Јакшић, Љубомир. *Историја Српских библиотека*. Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије, 1963.
106. Дурковић-Јакшић, Љубомир. „Најстарија библиотека у Београду“. *Гласник СЛСПЦ* год. 51, бр. 1 (1970): 9-19.
107. Дурковић-Јакшић, Љубомир. „Настанак и судбина најстарије библиотеке у Београду“. *Библиотекар* год. 32, бр. 1-6 (1980): 52-59.
108. Дурковић-Јакшић, Љубомир. „Нови значајни подаци о Патријаршијској библиотеци и њеној згради у Сремским Карловцима“. *Гласник СЛСПЦ* год. LXIX, бр. 1 (1988): 29-32.
109. Дурковић-Јакшић, Љубомир. „Орфелинова библиотека“. *Библиотекар* год. 28, бр. 3/4 (1976): 433-440.
110. Дурковић-Јакшић, Љубомир. *Основи науке о књизи*. Београд: Библиотека града Београда, 1996.

111. Дурковић-Јакшић, Љубомир. „Прилог историји наших штампаних каталожких листића“. *Библиотекар* год 12, бр. 3-4 (1960): 156-162.
112. Дурковић-Јакшић, Љубомир. „Прилог историји страдања Патријаршијске библиотеке“, *Гласник СЛСПЦ* год. LXVII, бр. 10 (1986): 239-250.
113. „Духовне школе и просвета Српске православне цркве у 1922/23. години“. *Весник Српске цркве* год. 28, (март-август 1923): 80.
114. Ђорђевић, Бојан. *Летопис културног живота Србије под окупацијом: 1941–1944*. Нови Сад: Матица српска, 2001.
115. Ђурић, Вељко. *Варнава – патријарх српски*. 2 изд. Подгорица: Књижевна задруга Српског народног вијећа; Пљевља: Српски културни центар „Патријарх Варнава“, 2012.
116. Ђурић, Вељко. *Герман Ђорић: патријарх у обезбоженом времену. 1*. Београд: Манастир Сланци, 2012.
117. Ђурић, Вељко. *Герман Ђорић: патријарх у обезбоженом времену. 2*. Београд: Манастир Сланци, 2012.
118. Ђурић, Вељко. *Животоописаније патријарха Германа*. Београд: Манастир Сланци, 2011.
119. Ђурић, Вељко, *Српска православна црква у Независној Држави Хрватској: 1941–1945*. Ветерник: ЛДИЈ, 2002.
120. *Емилијан плем. Радић: доктор богословије и магистар духовне академије*. С руског посрбио П. Т. Б. м.: б. и., 1883.
121. Ерцеган, Срђан. *Лукијан – православни Архиепископ карловачки, Митрополит и Патријарх српски: 1908–1913*. Сремски Карловци: Српска православна епархија сремска, 2013.
122. Живковић, Јелица. „Библиотека Српске патријаршије“. *Гласник НБС* бр. 1, год. 7 (2005): 175-190.
123. „Закључци Међународне конференције о каталожким правилима, Париз, октобар 1961.“. *Библиотекар* год. 14, бр. 1 (1962): 15-17.
124. *Законъ о устројству богословіе*. Београд, 1863.
125. *Злочини окупатора на културно-историјским споменицима у Срему*. Елаборат Покрајинске комисије за утврђивање злочина окупатора, 3. група, 244.

126. Ивић, Алекса. „Иларионова одрека владичанског достојанства”. *Гласник историског друштва у Новом Саду* год. 5, 2 (12) (1932): 285-288.
127. Ивић, Павле и Александар Младеновић, „О језику код Срба у раздобљу од 1690. до 1804“. У *Историја српског народа, Књ. 4. Том. 2, Срби у XVIII веку*, 69-106. Београд: Српска књижевна задруга, 1994.
128. Идризовић, Ненад. „Библиотекарски живот архимандрита Нићифора Дучића“. У *Огледи из историје црквеног библиотекарства*, 131-134. Београд: Православни богословски факултет, 2015.
129. Идризовић, Ненад. „Дела (посланице, беседе и размишљања) патријарха Варнаве“. У *И живот за православље: зборник радова поводом 75-годишњице упокојења патријарха Варнаве*. Уредник Вељко Ђурић Мишина, 195-209. Београд: Храм Св. Саве; Подгорица: Књижевна задруга Српског народног вијећа; Пљевља: Српски културни центра „Патријарх Варнава“, 2012.
130. Идризовић, Ненад. „Црква и издаваштво“. *Православље (сајамски додатак)*, 23. октобар 2011, 6-8.
131. *Извештај за школску 1910.–1911. годину*. Београд: Нова штампарија „Давидовић“, 1911.
132. *Извештај за школску 1911 –1912. год.* Београд: Штампарија „Св. Сава“, 1912.
133. *Извештај за школску 1913.–1914. год.* Београд: Штампарија „Св. Сава“, 1913.
134. *Извештај за школску 1927/28. год.* Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1928.
135. *Извештај за школску 1928/29. годину*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1929.
136. *Извештај за школску 1929/30. годину*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1930.
137. *Извештај за школску 1930/31. годину*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1931.
138. *Извештај за школску 1931/32. годину*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1932.

139. *Извештај за школску 1932/33. годину.* Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1933.
140. *Извештај за школску 1933/4. годину.* Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1934.
141. *Извештај за школску 1934/5. годину.* Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1935.
142. *Извештај за школску 1935/6. годину.* Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1936.
143. *Извештај за школску 1936/7. годину.* Сремски Карловци: Патријаршијска штампарија, 1937.
144. *Извештај за школску 1937/8. годину.* Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1938.
145. *Извештај за школску 1938/9. годину.* Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1939.
146. *Извештај за школску 1939/40. годину.* Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1940.
147. *Извештај о Богословији Светога Саве: за школску 1900.–1901. годину.* Београд: Државна штампарија, 1901.
148. *Извештај о Богословији Светога Саве: за школску 1901.–1902. годину.* Београд: Државна штампарија, 1902.
149. *Извештај о Богословији Светога Саве: за школску 1902.–1903. годину.* Београд: Државна штампарија, 1903.
150. *Извештај о Богословији Светога Саве: за школску 1903.–1904. Годину.* Београд: Штампарија „Доситеј Обрадовић“, 1904.
151. *Извештај о Богословији Светога Саве: за школску 1904.–1905. годину.* Београд, 1905.
152. *Извештај о Богословији Светога Саве: за школску 1905.–1906. годину.* Београд: Штампарија Андре Петровића, 1906.
153. *Извештај о Богословији Светога Саве: за школску 1906.–1907. годину.* Београд: Штампарија Андре Петровића, 1907.
154. *Извештај о Богословији Светога Саве: за школску 1907.–1908. годину.* Београд: Нова штампарија „Давидовић“, 1908.

155. *Извештај о Богословији Светога Саве: за школску 1908.–1909. Годину.* Београд: Нова штампарија „Давидовић“, 1909.
156. *Извештај о Богословији Светога Саве: за школску 1909.–1910. годину.* Београд: Нова штампарија „Св. Саве“, 1910.
157. *Извештај о Правосл. патриаршеско-богословском училишту у Сремским Карловцима: за школску 1875/6.* Нови Сад: Српска народна задружна штампарија, 1876.
158. *Извештај о Православној српској богословији и Правосл. срп. богословском семинару у Срем. Карловцима: школска година 1908./9.* Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1909.
159. *Извештај о Православној српској богословији и Правосл. срп. богословском семинару у Срем. Карловцима: школска година 1909./8.* Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1910.
160. *Извештај о Православној српској богословији и Правосл. срп. богословском семинару у Срем. Карловцима: школска година 1910./9.* Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1911.
161. *Извештај о Православној српској богословији и Правосл. срп. богословском семинару у Срем. Карловцима: школска година 1911./12.* Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1912.
162. *Извештај о Православној српској богословији и Правосл. срп. богословском семинару у Срем. Карловцима: школска година 1912./13.* Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1913.
163. *И живот за православље: зборник радова поводом 75-годишњице упокојења патријарха Варнаве.* Уредник Вељко Ђурић Мишина. Београд: Храм Св. Саве; Подгорица: Књижевна задруга Српског народног вијећа; Пљевља: Српски културни центар „Патријарх Варнава“, 2012.
164. Илић Агапова, Марија. *Јавне библиотеке.* Београд: Библиотека града Београда, 2003.
165. Јакшић, Милутин. *О Арсенију IV Јовановићу Шакабенти: лекције из историје Карловачке митрополије.* Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1899.

166. Јакшић, Милутин. *О Вићентију Јовановићу: прилози за историју митрополитства му 1731–1737*. Нови Сад: Штампарија Српске књижаре М. Поповића, 1900.
167. Јанковић, Драгослав. „Поводом 50-годишњице рада Универзитетске библиотеке 'Светозар Марковић' у Београду“. *Библиотекар* год. 27, бр. 6 (1976): 717-724.
168. Јанковић, Марија. *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*. Београд: Историјски институт, 1985.
169. Јанковић, Милан Д. *Патријарх Герман у животу и борби за Спомен-храм*. Крагујевац: Каленић, 2001.
170. Јовановић, Миодраг. *Српско црквено градитељство и сликарство новијег доба*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
171. Кадијевић, Александар. „Београдски период рада архитекте Виктора Викторовича Лукомског (1920–1943)“. *Годишњак града Београда* књ. XLV–XLVI (1998–1999): 125-128.
172. Казимировић, Владимир П. „Нови задаци наше Патријаршије: посвећено Његовој светости патријарху Варнави“. *Весник: недељно црквено-политички лист* бр. 16 (1930): 1.
173. Капер, Зигфрид. *По нашем Подунављу. Део 1*. Београд: Д. Петковић, 1935.
174. Кашанин, Милан. *Српска књижевност у средњем веку*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2002.
175. Kassics, Ignác. *Enchiridion seu extractus benignarum normalium ordinationum regiarum*. 1. Pestini: Typis Nob. Matthiae Trattner de Petróza, 1825.
176. Кићовић, Миrash. *Историја Народне библиотеке у Београду*. Београд: Народна библиотека Србије, 1960.
177. Кићовић, Миrash. „Пропаст и обнова Народне библиотека у Београду“. *Библиотекар* год. 1, бр. 1 (1948): 8-18.
178. Кићовић, Миrash. „Рукописи Народне библиотеке у Београду“. *Архивски алманах* бр. 1 (1958): 49-80
179. Ковачевић, Божидар. „Црква и књига последњих пет векова“. У *Српска православна црква: 1219–1969: споменица о 750-годишњици аутокефалности*, 163-182. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1969.

180. Kovács, Máté. *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében: az államalapítástól 1849-ig*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1963.
181. „Kompakt doks o Hilandaru : SPC na webu“. *Danas*, 14-15. mart 1988.
182. „Компјутери у Библиотеци Патријаршије СПЦ: српска књижевна ризница са 400.000 књига и часописа“. *Политика*, петак 12. јул 1996.
183. Константиновић, Василије. *Карловци са њиховом околином*. Сремски Карловци: Штампарија Косте Павловића, 1882.
184. Корићанац, Татјана. *Дворска библиотека деспота Стефана Лазаревића*. Београд: Музеј града, 2006.
185. Косик, Виктор И. *Русская церковь в Югославии: (20–40-е гг. XX века)*. Москва: Православный Свято-Тихоновский Богословский институт, 2000.
186. Костић, Милан П. *Злодела и греси*. Сремски Карловци: Сремска епархија, 1990.
187. Костић, Мита и Живан Сеченски. „Извештај о раду у Митрополитско-патријаршиском архиву у Сремским Карловцима“. *Историски часопис. Орган Историског института САНУ* књ. 3 (1952): 430-432.
188. Kostić, Mita „Istorijat i uređenje Arhiva SAN u Sremskim Karlovcima“. *Arhivist* br. 3, dodatak (1995): XCV.
189. Костић, Мита. *Књиге, књижевство и књижнице Срба у XVIII веку: каталог: српска штампана књига 18. века*. Нови Сад: Библиотека Матице српске; Београд: Народна библиотека Србије.
190. Костић, Мита. *Руско-српска књижевна трговина Терзијанског доба: (једна глава из монографије о Курбецковој штампарији)*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1912.
191. Костић, Мита. „Темишварски епископ Петар Петровић по књигама његове библиотеке“. *Гласник историског друштва у Новом Саду* год 8, 3 (1935): 452-464.
192. Костић, Мита. „Тихомир Остојић, Захарија Орфелин: живот и рад му“. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* књ. 4 (1924): 279-283.
193. Котарчић, Љубомир. „Библиотека Захарије Орфелина и њена историјска судбина“. *Библиотекар* год. 35, бр. 2/3 (1983): 5-18.
194. „Крајем недеље креће програм електронског представљања СPC: Српска црква на интернету“. *Reportaža*, 11. новембар 1997.

195. Лазаревић, Небојша М. „Библиотека Српске патријаршије”. *Зборник Православног богословског факултета II* (1951): 535-553.
196. Лазаревић, Стефан деспот. *Књижевни радови*. Приредио Ђорђе Трифуновић. Београд: Српска књижевна задруга, 1979.
197. Лазић, Мирослав. „Између патриотизма, побожности и трговине: мотиви издавачке делатности Божидара Вуковића“. *Археографски прилози* 35 (2013): 49-101.
198. Магарашевић, Ђорђе. *Његова светост патријарх српски Георгије Бранковић и српска просвета*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1900.
199. Мајевски, Владимир А. „Моји сусрети и живот са владиком Николајем“. *Троичко-Светосавски мисионар: независни српски часопис* бр. 2 (1958): 19.
200. Мајевски, Владимир А. *Народни патријарх: (Његова светост Варнава)*. Књ. 2. Београд, 1933.
201. Мајевски, Владимир А. „Смрт владике Николаја“. *Троичко-Светосавски мисионар: независни српски часопис* бр. 4 (1958): 8-9.
202. Мајевски, Владимир А. *Српски патријарх Варнава и његово доба*. Књ. 1. Осијек: Штампарија А. Рот, 1933.
203. „Манастирска штампарија”. *Српски Сион* (1893): 411-413.
204. Марковић, Милош. „Универзитетска библиотека има 300.000 научних књига: рад на састављању великог централног каталога“. *Ново време* год. 2, бр. 455 (1942): 4.
205. Марковић, Никола. „Димитрије Руварац и савременици: према архивској грађи Универзитетске библиотеке 'Светозар Марковић' у Београду”. У *Зборник радова научног скупа Браћа Руварац у српској историографији и култури, Сремска Митровица од 18. до 20. септембра 1996*. Уредници Чедомир Попов и Негован Витомировић, 249-253. Нови Сад: САНУ, Огранак у Новом Саду, 1997.
206. Медаковић, Дејан. „Враћање српских средњовековних рукописа из Немачке“. *Библиотекар* бр. 4 (1970): 309-311.
207. Мидић, Игнатије. *Сто седамдесет пет година Богословије Св. Саве у Београду: (1836–2011)*. Београд: Богословије Светог Саве, 2011.
208. Милеуснић, Слободан. „Светозар Душанић, управник Музеја Српске

- православне цркве“. *Гласник СЛСПЦ* год. LXXI, бр 5 (1990): 118-119.
209. Милеуснић, Слободан. „Сто писама Димитрија Руварца Радославу Грујићу“. У *Зборник радова научног скупа Браћа Руварац у српској историографији и култури, Сремска Митровица од 18. до 20. септембра 1996.* Уредници Чедомир Попов и Негован Витомировић, 275-286. Нови Сад: САНУ, Огранак у Новом Саду, 1997.
210. Милеуснић, Слободан. „Упокојио се у Господу професор Богољуб Ћирковић, управник Патријаршијске библиотеке“. *Гласник СЛСПЦ* год. LXXVII, бр. 3 (1996): 50-52.
211. Миљковић, Радован. „Патријаршијска библиотека у Ср. Карловцима“. *Гласник СЛСПЦ* год. 20, бр 7 (1940): 263-264.
212. Миросављевић, Вељко. „Српске вероучевне књиге у Аустро-Угарској: у времену од 1690.–1902. год. (Историјско-библиографски приказ)“. *Богословски Гласник* год. 2-5, књ. 4-10, св. 1-6 (1903/1906).
213. Мирчов, Гордана. „Нићифор Дучић као управник Народне библиотеке Србије“. *Гласник Народне библиотеке Србије* год. 7, бр 1 (2005): 159-164.
214. Мирчов, Светлана и Борјанка Трајковић. „Судбина несталих српских средњовековних рукописа из збирке Народне библиотека у Београду“. *Књижевне новине* год. 56, бр. 1097/1098 (2004): 8-9.
215. Митрић, Марина. „Специјалне библиотеке у Србији: категоризација и анализа“. *Инфотека* год 10, бр. 1-2 (2009): 35-49.
216. Mitrović, Vladimir. *Arhitekta Đorđe Tabaković: (1897–1971)*. Petrovaradin: Pокрајински завод за заштиту споменика кulture, 2005.
217. „Митрополитска Библијотека у Ср. Карловцима“. *Бранково коло* год. 10, бр 13 (1904): 416.
218. Младеновић, Александар. *Проф. Др Љубомир Дурковић-Јакишић: 1907–1997*. Београд: Народна библиотека Србије, 1997.
219. Мошин, Владимир Алексејевич. *Под теретом : аутобиографија*. Београд: Народна библиотека Србије; Панчево: Градска библиотека, 2008.
220. Мошин, Владимир Алексејевич. „Рукописи бивше београдске Народне библиотеке у Даблину и у Загребу“. *Библиотекар* бр. 5 (1968): 349-359.

221. Мошин, Владимир Алексејевич. *Ћирилски рукописи Југословенске академије. Део 1, Опис рукописа*. Загреб: Југословенска академија знаности и умјетности, 1955.
222. Мошин, Владимир Алексејевич. *Ћирилски рукописи у Повјесном музеју у Хрватској; Копитарева збирка словенских рукописа и Цојсов ћирилски одломак у Љубљани*. Београд: Народна библиотека Србије, 1971.
223. „Највећа духовна институција СРБА модернизује своје представљање свету: Православна црква на интернету“. *Вести*, 25. новембар 1997.
224. Немировски, Јевгениј Љвович. *Црногорска библиографија: 1494–1994. Том 1, Издања Божидача Кнежевића и Вићенца Вуковића, Стефана Мариновића, Јакова од Камене реке, Јеролима Загуровића, Јакова Крајкова, Ђованиа Антониа Рампацета, Марка и Бартоломеа Ђинамиа 1519–1638*. Цетиње: Централна народна библиотека Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“, 1993.
225. „Непокретно имање Митрополије београдске у Београду 1730.“ *Архив за историју Српске православне карловачке митрополије* год. 2, бр. 13-14 (1912): 209.
226. Нивьер, Антуан. *Православные священнослужители, богословы и церковные деятели русской эмиграции в Западной и Центральной Европе: 1920–1995: биографический справочник*. Москва: Русский путь, 2007.
227. Никчевић, Драгутин. „Значај сарадње Народне библиотеке Србије и Српске православне цркве на заштити старе и ретке књиге“. *Библиотекар* бр. 3-4, год. 41 (1989): 66-70.
228. Новаковић, Лука. „Библиотека Српске патријаршије“. *Заједница библиотека* бр. 1-2, год. XX (1997): 16-17.
229. Новаковић, Лука. „Библиотека Српске патријаршије“. https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=113 (преузето 20. 1. 2016).
230. „Нове појединости о монументалном Светосавском храму“. *Правда* бр. 351, 16. 12. 1932.
231. „Њ. Св. Патријарх Варнава преселио се у своју резиденцију; Св. архијерејски синод отпочео свој рад у новом патријаршијском двору у Београду; Сеоба Патријаршије из Срем. Карловаца у Београд“. *Гласник СЛСПЦ* год. XVII, бр. 22-23 (1936): 508.

232. „Одлука од 22. септембра (4. окт.) 1897. бр. С. О. 4936/1442. ех 1897. у предмету градње патријаршке резиденције, те вршења држ. права надзора као и решевање обзиром на §. 19. тачке 9 и 10. саборског устројства од 1875.“. *Српски Митрополијски Гласник* год. 2, бр. 23 (1904): 456-457.
233. „Одлука од 2. (15.) марта 1904. г. бр. С. О. 614/20. ех 1904. у предмету руковања списима митрополитским т. зв. (metropolitana)“. *Српски Митрополијски Гласник: званични орган за народно црквене автономне послове* год. 6, бр. 2 (1908): 19.
234. „Одлука о утврђивању старе и ретке књиге од изузетног значаја“. *Службени гласник РС* бр. 17/90.
235. Орфелин, Захарија. „Предговор Вечном календару“. Превео Жарко Војновић. *Панчевачко читалиште* бр. 7 (2008): 49.
236. Орфелин, Захарија. *Представка Марији Терезији*. Нови Сад: Матица српска, 1972.
237. „Осам векова Хиландара“. *Православље* год. 32, бр. 741 (1998).
238. „Освећење Патријарашко-дворског храма у Карловцима и прослава крсног имена Патријарха српског Георгија“. *Српски Сион* (1896): 743-744.
239. *Осми извјештај о Православном срп. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1896–97*. Нови Сад: Српска манастирска штампарија, 1897.
240. „Оснивање Књижевног друштва у Богословији карловачкој“. *Српски Сион* бр. 47 (1891): 753-755.
241. Остојић, Тихомир. *Захарија Орфелин: живот и рад му*. Београд: СКАНУ, 1923.
242. „Отворено писмо Св. Синоду“. *Хришћански живот* бр. 10 (октобар 1924): 417-420.
243. „О употреби списа м. п. и н. ц. архиве“. *Српски Митрополијски Гласник: званични орган за народно црквене автономне послове* год. 1, бр. 1 (1903): 14-15.
244. Павић, Милорад. *Историја, сталеж и стил*. Нови Сад: Матица српска, 1985.
245. Павић, Милорад. „Српска књижевност барока; Српска књижевност и просветитељство; Српска књижевност класицизма“. У *Историја српског народа*,

- Књ. 4. Том. 2, Срби у XVIII веку, 165-226. Београд: Српска књижевна задруга, 1994.
246. Павловић, Доброслав Ст. „Разуменка–Зума Петровић (1915–2008)“. *Гласник друштва конзерватора Србије* бр. 33 (2009): 352.
247. „Патријаршијске библиотеке“. *Преглед: полуслужбени орган свештеничког удружења Епархије жичке* год. 27, бр. 4 (1936): 38.
248. *Пети извјештај о Православном срп. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1893-94*. Нови Сад: Српска манастирска штампарија, 1894.
249. Петковић, Гордана. *Патријарх Јосиф Рајачић: (1785–1861)*. Београд: Завод за уџбенике, 2009.
250. Петровић, Вељко. *Карловци*. Сремски Карловци: Фрушка гора, 1930.
251. Петровић, Душан К. *Историја Сремске епархије*. Сремски Карловци: Сремска епархија, 1970.
252. Петровић, Душан. *Патријарх Лукијан Богдановић: [последњи патријарх карловачки]*. Сремски Карловци: Српска православна епархија сремска, 2013.
253. Петровић, Душан Н. *Патријарх Викентије Проданов: чувар јединства Српке цркве: 1890./1950–1958*. Сремски Карловци: Српска православна епархија сремска, 2013.
254. Петровић, Коста. *Историја српске православне велике гиманзије карловачке*. Матица српска: Нови Сад, 1951.
255. Петровић, Коста. „О Карловачкој пијаци и Нормалној школи“. *Гласник историског друштва у Новом Саду* књ. 12, св. 3-4 (1939): 434-443.
256. Петровић, Коста. „Патријаршиско-митрополитска архива у Сремским Карловцима“. У *Зборник Матице српске. Серија друштвених наука* 2, 139-141. Нови Сад: Матица српска, 1951.
257. Петровић, Теодора. *Из историје српске књижевности*. Нови Сад: Матица српска, 1950.
258. Петровић, Теодора. „Карловачки круг митрополита Стратимировића“. *Зборник Матице српске за српску књижевност и језик* књ. 8 (1960): 55-65.
259. Петровић, Теодора. *Сећања*. Сремски Карловци: Матица српска, 1981.
260. Петров, Милан. „Прилог историји српских библиотека у XVIII веку“.

- Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* књ. 35, св. 1-2 (1969): 95-106.
261. Пилиповић, Радован и Предраг Ракић. „Лична библиотека патријарха Варнаве“. У *И живот за православље: зборник радова поводом 75-годишњице упокојења патријарха Варнаве*. Уредник Вељко Ђурић Мишина, 171-186. Београд: Храм Св. Саве; Подгорица: Књижевна задруга Српског народног вијећа; Пљевља Српски културни центар „Патријарх Варнава“, 2012.
262. Pilipović, Radovan. „Sekularni sadržaji u fondovima Biblioteke srpske patrijaršije – primer medicinske literature prvo polovine XIX veka“. У *Zbornik radova IX Međunarodne naučne konferencije Juni na Uni „Informacijska posmenost – cjeloživotno učenje“*, 7-9 juna 2012. godine, 29-40. Bihać: Kantonalna i Univerzitetska biblioteka, 2012.
263. *Писма из Трста: Никифор Вукадиновић Димитрију Руварцу*. Приредили Никола Марковић и Даница Филиповић. Београд: Архив Србије, 2011.
264. Плавшић, Лазар. *Српске штампарије: од краја XV века до половине XIX века*. Београд: Удружење графичких предузећа Југославије, 1959.
265. Подољски, Михаило. *Филип Николић први правителствени библиотекар: (прилог за историју Народне библиотеке у Београду)*. Београд: Грегорић, 1930.
266. Поповић, Александар. „Прилог грађи за историју библиотека у Србији XIX и XX века“. *Библиотекар* год. 5, бр. 3-4 (1953): 137-145.
267. Поповић, Душан Ј. *Срби у Војводини. Књ. 2, Од Карловачког мира 1699. до Темнишварског сабора 1790*. Нови Сад: Матица Српска, 1959.
268. Поповић, Коста. „Да ли је Исидора Секулић аутор чланка о Патријаршијској библиотеци у Сремским Карловцима“. *Крвови* бр. 63/66 (2006): 66-67.
269. Попов, Јелена. „Библиотеке и књижнице у Војводини за време Другог светског рата“. *Зборник за историју* 25 (1982): 51-75.
270. *Пословник Богословског књиж. друштва „Слоге“ у Карловцима*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1901.
271. „Потписан уговор о заједничком информационом систему СПЦ: модерна технологија значајна за комуникацију институција СПЦ“. *Политика*, 2. децембар 1996.
272. „Потписан уговор о изради пројекта развоја библиотечко-информационог

- система Српске православне цркве“. *Православље* год. 32, бр. 740 (1998).
273. *Правила Друштва југословенских библиотекара*. Београд: Друштво југословенских библиотекара, 1932.
274. *Правилник о наплаћивању услуга библиотека и музеја на територији Српске православне цркве у Југославији*. Београд: Завод за умножавање при Светом архијерејском синоду, 1981.
275. „Правило о употреби митрополитско-патријарашке и народно-црквене архиве“. *Српски Митрополијски Гласник: званични орган за народно црквене автономне послове* год. 1, бр. 17 (1903): 344-347.
276. „Правило о употреби митрополитско-патријарашке и народно-црквене архиве“. *Српски Митрополијски Гласник: званични орган за народно црквене автономне послове* год. 7, бр. 10 (1909): 152-155.
277. „Правило о употреби митрополитско-патријарашке и народно-црквене архиве“. *Српски Митрополијски Гласник: званични орган за народно црквене автономне послове* год. 10, бр. 26 (1912): 409-412.
278. „Правило 'Слоге' богословског књижевног друштва слушалаца Српске православне богословије у Карловцима“. *Српски Сион* бр. 5 (1892): 74-75.
279. *Православна богословија у Београду: у школској години 1880/1*. Београд: Државна штампарија, 1882.
280. „Привремено упутство за унутрашње пословање Патријаршијске управне канцеларије у смислу чл. 12 и 14 Уредбе о организацији Патријаршијске управне канцеларије“. *Гласник СЛСПЦ* год. XXI, бр. 4. (1940): 119.
281. Пријатељ. „Митрополитска библиотека у Карловцима“. *Српски одјек* бр. 43 (1908): 1.
282. „Припремљен програм електронског представљања Српске православне цркве: светосавље на интернету“. *Вечерње новости*, 20. септембар 1997.
283. *Програм развоја Народне библиотеке СР Србије*. Уредник Александар Пејовић. Београд: Народна библиотека Србије, 1969.
284. Продановић, Милица Б. „Универзитетска библиотека 'Светозар Марковић' у Београду“. *Библиотекар* год. 1, бр. 2 (1949): 164-171.
285. Протић, Милисав Д. „Издавачка делатност Српске цркве за време патријарха Германа“. У *Патријарх српски Герман: споменица поводом*

- двадесетогодишњице његовог патријарашког служење: 1958-1978*, 173-228. Београд: Српска патријаршија, 1978.
286. П. С. „Библиотека у којој се међу књигама чувају и иконе“. *Политика*, уторак 30. јануар 1940, 13.
287. Пузовић, Предраг. „Библиотека Богословског факултета између два светска рата“. *Српска теологија у двадесетом веку* (2007): 117-128.
288. Пузовић, Предраг. „Двадесет година од упокојења патријарха српског Германа“. У *Прилози за историју Српске православне цркве. 4*. Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2014.
289. Пузовић, Предраг. „Патријарх српски Викентије (1890–1958)“. У *Прилози за историју Српске православне цркве. 4*. Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2014.
290. Радић, Радмила. „Богословија Св. Саве у Сремским Карловцима: између Синода СПЦ и Министарства вера“. У *Зборник радова научног скупа Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати – (Православни богословски факултет, 24. и 25. мај 2007)*, књ. 2, 239-248. Београд: Православни богословски факултет, 2007.
291. Радић, Радмила. *Вером против вере: држава и верске заједнице у Србији 1945–1953*. Београд: ИНИС, 1995.
292. Радић, Радмила. *Живот у временима: патријарх Гаврило (Дожић) 1881–1950*. Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2011.
293. Радић, Радмила. *Патријарх Павле*. Београд: Тањуг, 2005.
294. Радовић, Ђуза. „Стотридесет година Библиотеке Српске академије наука и уметности“, *Библиотекар* год. 25, бр. 1 (1973): 5-39.
295. Радојчић, Никола. „Димитрије Руварац: читуља“. *Гласник историског друштва у Новом Саду* год. 5, 1 (11) (1932): 145-156.
296. Радојчић, Никола. „Историјске студије митрополита Стефана Стратимировића“. *Гласник историског друштва у Новом Саду* год 2, св. 3 (4) (1929): 317-361.
297. Радојчић, Никола. „О двадесетопетогодишњици смрти Илариона Руварца“. *Гласник историског друштва у Новом Саду* год. 3, 3 (7) (1930): 352-358.

298. Радојчић, Никола. „Око митрополита Стефана Стратимировића”. *Гласник историског друштва у Новом Саду* год 10, 2 (28) (1937): 161-179.
299. Радонић, Јован. *О Илариону Руварицу*. Нови Сад: Штампариија књижаре браће М. Поповића, 1907.
300. Радосављевић, Вера. „Заштита библиотечког материјала у СР Србији“. *Библиотекар* бр. 5, год. XXII (1970): 565-569.
301. Радуловић, Здравка и Долорес Калођера-Петровић. *Библиографија часописа „Библиотекар“: 1948–1997*. Београд: Библиотекарско друштво Србије, 2007.
302. Рајаџић, Петар. *Patrijarh Josif Rajačić: prošlost i sadašnjost*. Sremski Karlovci: Научно-меморијални центар „Patrijarh Josif Rajačić”, 2008.
303. Рајић, Јован. *Историја катихизма православних Срба у цесарским државама*. Панчево, 1884.
304. Рајић, Милош. *Србски народни фондови: по списима, кои се у патриаршеској писмохрани наоде*. Карловци: Типографија Митрополитско-Гимназијална, 1864.
305. Рајковић, Ђорђе. „Грађа за историју штампариија у Срба“. *Летопис Матице српске* књ. 117 (1874): 122-134.
306. Рајковић, Ђорђе. *Изабрани списи. 1, Биографије књижевника*. Нови Сад: Матица српска, 1950.
307. Ракић, Радомир. „Издавачка делатност Цркве од 1945. до 1970. године“. У *Српска православна црква: 1920–1970: споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије*, 291-310. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1971.
308. Ранковић, Зоран, Владимир Вукашиновић и Радоман Станковић. *Инвентар рукописа Библиотеке Српске патријаршије*. Београд: Библиотека Српске патријаршије, 2012.
309. Религиозная деятельность Русского Зарубежья. „Маевский Владислав Альбинович“. http://zarubezhje.narod.ru/mp/m_001.htm (прузето 13. 7. 2013).
310. Росић, Варнава. *Значај васкрсења христовог и Светосавске православне цркве за српски народ – размисљања о ускрсу 1937*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампариија, 1937.

311. Росић, Варнава. *Српска православна црква у прошлости и садашњости: њена улога и њен значај у историји нашега народа: беседа Његове светости патријарха српског Варнаве којом је отворио прво заседање Патријаршијског савета у Сремским Карловцима а дан 29/16. маја 1934. године*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1935.
312. Руварац, Димитрије. *Аутобиографија и библиографија Димитрија Руварца протојереја и библиотекара Патријарашке библиотеке*. Нови Сад: Застава, 1927.
313. Руварац, Димитрије. *Димитрија Руварца Библиографија: 1864.–1912*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1912.
314. Руварац, Димитрије. *Доле образину Г. Др. Емилијане пл. Радићу!*. Панчево: Штампарија браће Јовановић, 1883.
315. Руварац, Димитрије. „Зашто се архимандрит Иларион Руварац није примио избора за вршачког владикау?“. *Српски Сион* (1905): 567-568.
316. Руварац, Димитрије. *Историја Архијепископско-митрополитско-патријарашке библиотеке у Сремским Карловцима*. Сремски Карловци, 1919.
317. Руварац, Димитрије. „Једна генерација карловачких ђака: (по успоменама из године 1852–1863. г.)“. *Кривови* бр. 63/66 (2006): 195-197.
318. Руварац, Димитрије. „Како је Лукијан Мушицки дошао до калуђерства“. *Српски Сион* (1904): 735-737.
319. Руварац, Димитрије. „Митролијски карловачки двор“. *Српски Сион* (1905): 110-113.
320. Руварац, Димитрије. „Митрополит Стеван Стратимировић“. *Гласник историског друштва у Новом Саду* год 4, св. 3 (10) (1931): 374-391.
321. Руварац, Димитрије. „Моја седамдесетогодишњица“. *Архив за историју Српске православне Карловачке митрополије* год. 2, бр. 21-22 (1912): 321-327.
322. Руварац, Димитрије. „Мојсије Петровић, митрополит београдски: 1713–1730“. *Споменик СКА XXXIV*, Други разред књ. 31 (1898): 81-200.
323. Руварац, Димитрије. *Опис српских фрушкогорских манастира 1753. године*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1903.
324. Руварац, Димитрије. „Писмо патријарха српског Атанасија II Гавриловића будимском владици Василију Димитријевићу“. *Српски Сион* (1905), 560-561.

325. Руварац, Димитрије. „Протокол грунтов – новија резиденција Карловачкија”. *Српски Сион* (1905): 521-526.
326. Руварац, Димитрије. *Радикали и српска манастирска штампарија*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1907.
327. Руварац, Димитрије. *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*. Сремски Карловци: Издање Георгија Бранковића, 1902.
328. Руварац, Димитрије. *Српски народни сабори 1774. и 1781. године и Тестаменти митрополита Мојсија Петровића и Павла Ненадовића*. Нови Сад: Застава, 1927.
329. Руварац, Димитрије. „Тестамент митрополита Стефана Стратимировића”. *Архив за историју Српске карловачке митрополије* књ. 3 (1913): 307-312.
330. Руварац, Димитрије. „Штампани књижевни радови архимандрита Илариона Руварца”. *Српски Сион* (1905): 505-509.
331. Руњанин, Петар. *Аутобиографија Петра Руњанина (1775.–1839.)*. Припремио Никола Радојчић. Сремски Карловци: Богословски Гласник, 1914.
332. Самарцић, Радован. „Наука код Срба у XIX и XX веку“. У *Историја српског народа, Књ. 6. Том. 2, Од Берлинског конгреса до уједињења 1878–1918*. Београд: Српска књижевна задруга, 1994.
333. Сандо, Драгомир. „Димитрије Руварац уредник и аутор чланака у часопису 'Српски Сион'“. У *Зборник радова научног скупа Браћа Руварац у српској историографији и култури, Сремска Митровица од 18. до 20. септембра 1996*. Уредници Чедомир Попов и Негован Витомировић, 297-304. Нови Сад: САНУ, Огранак у Новом Саду, 1997.
334. *Седми извјештај о Православном срп. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1895–96*. Нови Сад: Српска манастирска штампарија, 1896.
335. Секулић, И.[Илија]. „Најстарија српска библиотека, Патријаршијска библиотека у Ср. Карловцима добија своју нову модерну зграду“. *Крвови* бр. 59/62 (2005): 49-51.
336. Секулић, Лаза. „Архимандрит Иларион Руварац”. *Гласник историског друштва у Новом Саду* год. 5, 2 (12) (1932): 307-308.

337. Сечански, Вера. „Још нешто о штампарији у Римнику”. *Библиотекар* год. 28, бр. 3-4 (1976): 359-368.
338. Сеченски, Живан. „Рад на прикупљању и сређивању архивског материјала у Сремским Карловцима”. *Историски часопис. Орган Историског института САНУ* књ. 2 (1951): 362-365.
339. „Слаб напредак богословске нам књиге. Посвећено високопречасном Митрополијско-Црквеном Савету“. *Српски Сион* бр. 16 (1903): 483-485.
340. Сланкаменац, Првош. „Извештај о раду у Митрополитско-патријаршиском архиву у Сремским Карловцима”. *Историски часопис. Орган Историског института САНУ* књ. 3 (1952): 471-472.
341. Слијепчевић Ђоко. *Историја Српске православне цркве. Књ. 2, Од почетка XIX века до краја Другог светског рата*. Искра: Минхен, 1966.
342. Слијепчевић, Ђоко. *Историја Српске православне цркве. Књ. 3. За време Другог светског рата и после њега*. Београд: БИГЗ, 1991.
343. Слијепчевић, Ђоко. *Михаило – архиепископ београдски и митрополит Србије*. Минхен: Искра, 1980.
344. Соларичъ, Павелъ. *Ново гражданско землеописаніе. часть I. Венецији, 1804*.
345. *Споменица грађанима Сремских Карловаца жртвама немачке агресије и усташког терора и геноцида 1941–1944. године*. Уредник Коста Поповић. Нови Сад: Издавачки фонд Св. Максима Епархије сремске, 1997.
346. СПЦ. „Библиотека Српске Патријаршије на Косанчићевом венцу“. http://www.spc.rs/sr/biblioteka_srpske_patrijarshije_na_kosanchitshevom_vencu (преузето 14. 1. 2016).
347. Српска академија наука и уметности. „Димитрије Руварац“. <http://www.sanu.ac.rs/Clanstvo/IstClan.aspx?arg=502> (преузето 23. 1. 2016).
348. Српска академија наука и уметности. „Иларион Руварац“. <http://www.sanu.ac.rs/Clanstvo/IstClan.aspx?arg=503> (преузето 20. 1. 2016).
349. Српска академија наука и уметности. „Павле Стаматовић“. <http://www.sanu.ac.rs/Clanstvo/IstClan.aspx?arg=538>, (преузето 26. 1. 2016).
350. *Српска библиографија 1868–1944. Књ. 10*. Београд: Народна библиотека Србије, 1994.

351. *Српска библиографија 1868–1944. Књ. 16.* Београд: Народна библиотека Србије, 2004.
352. „Српска манастирска штампарија у седишту српског Патријарха”. *Српски Сион* (1895): 481-484, 498-499.
353. *Српска православна митрополија карловачка: по подацима од 1905. год.* За уредништво одговара Мато Косовац. Саборски одбор: Сремски Карловци, 1910.
354. „Српска православна црква на интернету“. *Православље* год. 32, бр. 739 (1998).
355. Стаматовић, Десанка. „О библиотекарској професији – историја и перспектива“. У *Библиотекарство на крају века: зборник радова*. Приредио Добривоје Младеновић, 3-16. Београд: Библиотекарско друштво Србије, 1996.
356. Стаматовић, Десанка. *Читалишта у Србији у XIX веку*. Београд: Народна библиотека Србије, 1984.
357. Стаматовичъ, Павле. *Младый Сербльинъ у всемирномъ царству*. Будим, 1834.
358. Станојевић, Глигор. *Митрополит Василије Петровић и његово доба (1740–1766)*. Београд: Народна књига; Историјски институт, 1979.
359. *Стара српска рукописна и штампана књига: из београдских збирки: каталог изложбе*. Београд: Народна библиотека Србије; Културно-просветна заједница Србије, 1984.
360. Стефановић, Мирјана Д. *Лексикон српског просветитељства*. Београд: Службени гласник, 2009.
361. Стојановић, Љубивоје. *Стари српски записи и натписи. Књ. 2.* Београд: САНУ, 1983.
362. Стојановић, Љубомир. *Стари српски записи и натписи. Књ. 6.* Београд: САНУ, 1988.
363. Стокић Симончић, Гордана и Жељко Вучковић. „Основни правци развоја библиотекарства у Србији: 1945–1990“. У *Библиотеке и идентитет*. Панчево: Градска библиотека, 2012.
364. Стокић Симончић, Гордана и Жељко Вучковић. „У потрази за професионалним идентитетом: библиотекарство у Србији 1991–2011“. У *Библиотеке и идентитет*. Панчево: Градска библиотека, 2012.

365. Стокић Симончић, Гордана. *Књига и библиотеке код Срба у средњем веку*. Панчево: Градска библиотека, 2008.
366. Стончић, Донка. *Архитект Владимир Николић*. Нови Сад: Општински завод за заштиту споменика културе, 1999.
367. Стратимировић, Стефан. „Писмо митрополита Стратимировића о народној библијотеци“. *Архив за историју Српске православне карловачке митрополије* год. 1, бр. 3-4 (1911): 53-54.
368. Суботић, Јован. *Живот Саве Текелије, безсмртног благодјтеља народа србског*. Будим: Матица Србска, 1862.
369. Сувајцић, Бошко. *Иларион Руварац и народна књижевност*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2007.
370. Терзић, Славенко. „Русија и српска револуција: (1804–1815)“. У *Европа и српска револуција 1804–1815*. Уредник Чедомир Попов. Нови Сад: Платонеум, 2004.
371. „Тестамент патријарха Јосифа Рајачића“. *Гласник СЛСПЦ* год. XXIX, бр. 9-12 (1948): 139-145.
372. *Трећи извјештај о Српском правосл. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1891–92*. Нови Сад: Штампарија Д-ра Павловића и Јоцића, 1892.
373. *Тринаести извјештај о Православном срп. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1901.–1902*. Нови Сад: Српска манастирска штампарија, 1902.
374. Тургенев, Александр Иванович. *Писмаџ и Дневникџ Александра Ивановича Тургенева Геттингенскога периода (1802–1804 гг.): и писъма его къ А. С. Кайсарову и братьямџ въ Геттингенџ*. С.-Петербургџ: ТИАН, 1911.
375. Ђеримовић, Велимир Љ. *Сремски Карловци и Даљ – престолни центри Карловачке митрополије: нови погледи*. Београд: Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке, 2007.
376. Ђеримовић, Љубомир Љ. *Утопија или стварност Патријаршијске порте на Врачару*. Београд: Службени гласник, 2013.
377. Ћирковић, Богољуб С. „Библиотеке Српске православне цркве“. У *Српска православна црква 1920–1970: споменица о 50-годишњици васпостављања Српске*

патријаршије, 411-431. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1971.

378. Ћирковић, Сњежана. *Библиотека Захарија Орфелина: библиографија*. Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2013.

379. *Уметничка топографија Сремских Карловаца*. Приредио Павле Васић. Нови Сад: Матица српска, 1978.

380. *Уредба о црквенојерархијским службеницима Српске православне цркве и њихових припадностима*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1936.

381. *Уредба о уређењу црквених, школских и фондационалних дела Грчко-источне српске митрополије одобране Превишњим Краљевским рескриптом од 10. августа 1868: са изменама, допунама и важнијим одлукама средишњих автономних органа*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1909.

382. Форишковић, Александар. „Политички, правни и друштвени односи код Срба у Хабзбуршкој монархији“. У *Историја српског народа, Књ. 4. Том. 1, Срби у XVIII веку*, 233-305. Београд: Српска књижевна задруга. 1994.

383. Holy Trinity Orthodox Seminary. “Archives: Vladislav Al’bionovich Maevskii“. <http://hts.edu/findingaids/maevskii.html> (preuzeto 12. 8. 2013).

384. Holy Trinity Orthodox Seminary. “Vladislav Al’bionovich Maevskii, 1893-1975“. http://hts.edu/findingaids/bio/maevskii_bio.html (preuzeto 16. 7. 2013).

385. Цинцар-Костић, Биљана. „Професор Светозар Ст. Душанић: (првих сто наслова библиографије) – поводом сто година од рођења“. *Гласник СЛСПЦ* год. LXXXIX, бр 8 (2008): 206-211.

386. Цисарж, Бранко. „Црквена штампа између два светска рата“. У *Српска православна црква: 1920–1970: споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије*, 141-178. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1971.

387. *Четврти извјештај о Православном срп. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1892–93*. Нови Сад: Издавачка књижара и штампарија А. Пајевића, 1893.

388. *Четрнаести извјештај о Православном срп. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1903.–1904.* Нови Сад: Српска манастирска штампарија, 1904.
389. Ч. [Мајевски, Владимир А.] „Нешто о патријаршкој библиотеци“. *Пастирски глас: лист за верску обнову српског народа* бр. 22, 1. март 1940, 2-3.
390. Чурчић, Лазар. „Живот са књигама Захарија Орфелина“. *Летопис Матице српске* год. 184, књ. 481, св. 4 (2008): 604-615.
391. Чурчић, Лазар, *Исходи и стазе српских књига 18. века.* Нови Сад: Библиотека Матице српске, 2006.
392. Чурчић, Лазар. *Књига о Захарију Орфелину.* Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 2002.
393. Чурчић, Лазар. *Српске књиге и српски писци 18. века.* Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 1988.
394. Џонић, Урош. „Димитрије Руварац“. *Годишњица Николе Чупића* књ. 41 (1932): 229-244.
395. Џонић, Урош. *Изградња Универзитетске библиотеке у Београду 1919–1925: дневници Уроша Џонића.* Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 2011.
396. Шакота, Мирјана. *Два илуминирана рукописа из XVIII и XIX века у збирци манастира Дечана.* Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, 1961.
397. Шафарик, Павле Јосиф. „Средства за напредак Літературе Славенске“. *Летопис Матице српске* II част. (1825): 32-38.
398. *Шематизам Источне-православне србске архидијацезе сремско-карловачке: за годину 1884.* Нови Сад: Штампарија А. Пајевића, 1884.
399. *Шематизам Источне-православне србске архидијацезе сремско-карловачке: за годину 1892.* Нови Сад: Штампарија српске књижаре Браће М. Поповића, 1892.
400. *Шематизам Источне-православне србске архидијацезе сремско-карловачке: за годину 1896.* Нови Сад: Српска манастирска штампарија, 1896.

401. *Шематизам Источне-православне српске архидијацезе сремско-карловачке: са календаром: за годину 1898.* Нови Сад: Српска манастирска штампарија, 1898.
402. *Шематизам Источне-православне српске митрополије карловачке: за годину 1900.* Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1900.
403. *Шематизам Источно православне Српске патријаршије: по подацима из 1924. Године.* Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1925.
404. *Шести извештај о Православном срп. богословском училишту у Сремским Карловцима: школска година 1894–95.* Нови Сад: Српска манастирска штампарија, 1895.
405. Шијаковић, Богољуб и Александар Раковић. *Универзитет и српска теологија: историјски и просветни контекст оснивања Православног богословског факултета у Београду.* Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2014.
406. *Штампарија у Римнику и обнова штампања српских књига.* Нови Сад: Библиотека Матице српске, 1976.

ИМЕНСКИ РЕГИСТАР

- Акајомов, Никола, 218.
- Алтер, Франц Карло, 73.
- Анђелић, Герман,
карловачки митрополит, 76-77, 80, 88, 91, 94-95, 163, 164-167, 177.
- Анђелић, Стефан, 163.
- Антоновић, Исаија,
карловачки митрополит, 46.
- Арсеније III Чарнојевић,
српски патријарх, 1, 6-9, 11, 25-28, 31- 32, 175, 179, 272, 275, 370.
- Арсеније IV Јовановић Шакабента, српски патријарх, 32-33, 43-46, 175, 272, 275-276.
- Атанасије II Гавриловић,
пећки патријарх, 46.
- Балабанов, Теодор, 219.
- Барлековић, Вјакослав, 194-195.
- Бах, Александар Фрајхер фон, 79.
- Бах, Иван, 199, 201.
- Билек- Шилеговић, Мирјана, 256, 259, 261.
- Богдановић, Димитрије, 243-245, 250, 345.
- Богдановић, Лукијан,
карловачки митрополит, 80, 111, 113, 115-116, 118,
- Бојановски, Иво, 195.
- Бојовић, Јеврем, 209.
- Бошков, Мирјана, 109.
- Бошковић, Марија, 261.
- Бошњак, Младен, 192, 342.
- Бранковић, Георгије,
карловачки митрополит, 77, 80, 88, 93-95, 103-105, 107, 111-112, 115, 118, 152, 162, 176-177, 335-336.
- Бранковић, Димитрије,

задарски епископ, 96, 98, 125, 333.
Ваплер, Јохан, 66-69, 81, 274, 277, 326.
Варнава Росић,
српски патријарх, 3-4, 128-129, 131, 139-151, 156-157, 179, 185, 233, 253, 272, 279,
338.
Велимировић, Николај,
жички епископ, 257.
Вендел, Херман, 121-122.
Верона, Ева, 229.
Веселиновић, Рајко, 246.
Весић, Павле, 183.
Викентије Проданов,
српски патријарх, 222-235,
Видак Јовановић, Викентије,
карловачки митрополит, 33, 47, 49, 50, 53-57, 273.
Видак Јовановић, Тома, 60, 273.
Видерман, Густав, 64.
Војновић, Жарко, 21-22, 43.
Војновић, Зденко, 199.
Волобујев, Борис, 216-217.
Вујић, Викентије,
моравички епископ, 140, 146,
Вукадиновић, Никифор, 125.
Вукашиновић, Владимир, 265.
Вукмировић, Бранкица, 261.
Вуковић, Божидар, 10.
Вулетић, Душан, 197.
Вучетића, Ђорђе П., 259, 261.
Вучковић, Јован, 93-94, 164-165, 171.
Гаврило Дожић,
српски патријарх, 130, 151, 186, 204, 222, 233-234, 279, 281.
Гавриловић, Макарије, 115.

Гавриловић, Максим,
печујски епископ, 27-28.

Гавриловић, Славко, 35.

Герман Ђорић,
српски патријарх, 146, 148, 223-224, 234, 238, 244-245, 248, 274, 350.

Георгијевић, Георгије,
карловачки митрополит, 10, 33, 51-53.

Гојковић, Живко, 166.

Голубовић, Вјекослав, 190.

Грид, Еустатије Васиљевич, 39.

Грбић, Душица, 265.

Грујић, Михајло, 162.

Грујић, Никанор,
пакрачки епископ, 88-89.

Грујић, Радослав М., 3, 18, 20, 23, 26, 29, 71, 105-106, 110, 124, 199-204, 270, 281,
343, 347.

Даниловић, Стојан, 252.

Денић, Чедомир, 3, 18, 23, 26, 29-30, 55, 61, 109, 270.

Деретић, Јован, 34.

Димитрије Павловић,
српски патријарх, 80, 128, 214, 274.

Димитријевић, Владимир, 171.

Димитријевић, Стева, 157.

Дориомедов, Никола Г., 217.

Дражић, Фирмилијан, 210.

Дурковић-Јакшић, Љубомир, 3, 17, 21, 25-27, 30, 55, 109, 119, 155, 180, 198, 204-
206, 240, 270, 274, 281.

Дучић, Нићифор, 211-212, 220.

Душанић, Светозар, 204, 244-249.

Ђаковић, Исаија,
карловачки митрополит, 7, 11.

Ђеримовића, Велимир Љ., 183.

Ђорђевић, Бојан, 188.
Ђорђевић, Тихомир, 122.
Ђурђевић, Стеван, 254, 259.
Ђурић, Никола, 170.
Ђурић, Светислав, 244-245, 248, 353.
Ђурковић, Марко Сервисјки, 54-55.
Живковић, Јован, 98-99, 101, 217.
Живковић, Пантелејмон,
темишварски епископ, 159.
Зађин, Војислав, 145.
Зеремски, Иларион,
горњокарловачки епископ, 63-64.
Ивачковић, Прокопије,
карловачки митрополит, 64, 76, 80, 88, 177, 372.
Илић Агапова, Марија, 135.
Илић, Алекса, 215.
Илкић, Стефан, 254, 259, 261,
Иринеј Гавриловић,
српски патријарх, 249.
Јакшић, Милутин, 32, 38, 162.
Јанићије III,
пећки патријарх, 32.
Јанковић, Живорад, 253.
Јанковић, Милан Д., 253.
Јеремић, Јован, 103, 109-110.
Јоан. Јован, 19.
Јовановић, Викентије,
београдско-карловачки митрополит, 8-9, 17, 19-24, 30, 33, 38, 43, 175-176, 272-
273.
Јовановић, Михаило,
београдски митрополит, 139, 146-147, 197, 209-212, 220.
Јовичић, Живојн, 210.

Јовичић, Сава, 210.
Јосиф II,
цар, 32, 57, 273.
Јосифовић, Јован, 23, 46.
Казимировић, Владимир II., 131.
Калиник I, пећки патријарх, 7.
Капер, Сигфрид, 85.
Карло VI,
цар, 35, 36.
Каћански, Сергије,
горњокарловачки епископ, 64.
Кађић, Душан, 246.
Книћанин, Андра С, 175.
Ковачевић, Радмила, 261.
Корићанац, Тајјана, 15.
Коруновић, Миомир, 132.
Косовац, Мато, 111.
Котарчић, Љубомир, 109, 236.
Крајл, Антон, 73.
Крстић, Лука, 218-219.
Лазаревић, Небојша, 3, 119, 124, 154, 197, 231-232, 270.
Лазаревић, Стефан,
српски деспот, 14, 15.
Лазичић, Душан, 193.
Лемајић, Никодим, 94-95, 99, 274.
Летић, Георгије,
темишварски епископ, 97, 120, 274.
Лешински, Антун, 191.
Лудвиг, Андрија, 190.
Лукомски, Виктор Викторович, 145.
Љубибратић, Стефан,
костјаничко-зринопольски епископ, 18.

Магарашевић, Ђорђе, 103-104.

Мајевски, Владимир Албинович, 4, 128, 139-158, 178, 181, 191, 256, 272, 274-275, 279, 280-281, 338.

Малаеску, Владул, 17-18.

Марија Терезија,
царица, 32-33, 36, 39, 41-42, 47, 52, 56.

Мариновић, Емил,
славонски епископ, 154.

Марковић, Никола, 125.

Маширевић, Самуило, 76, 80, 87, 177, 372.

Микић, Стојан, 253.

Милаш, Никодим,
далматински епископ, 110, 263.

Милетић, Светозар, 110.

Милеуснић, Слободан, 238, 252, 263.

Милошевић, Михаило,
будимски епископ, 27-28.

Милутиновић, Милан, 249.

Миљковић, Радован, 155-156.

Михаило,
пожаревачко-београдски митрополит, 16.

Михаиловић, Ненад, 236, 253, 260-261, 263, 274.

Михајловић, Миша, 114.

Младеновић, Александар, 206, 249-250.

Младеновић, Младен, 244-246.

Молнар, Јован, 73.

Мошин, Владимир, 243, 345-347.

Мушицки, Лукијан, 66, 68-69, 71, 274, 277.

Нако, Антоније, 86.

Недељковић, Зоран, 264-265, 274.

Ненадовић, Павле,
карловачки митрополит, 22-33, 34, 37, 39, 42, 46-51, 175-176, 211, 273, 321-322.

Николић, Владимир, 177.
Николић, Павле, 84.
Николић, Филип, 67.
Нинић-Шакрок, Сергије, 96.
Новаковић, Василије, 86.
Новаковић, Лука, 239, 252-259, 260-263, 274, 282.
Новаковић, Стефан, 52.
Новаковић, Стојан, 90, 93, 109, 124, 277.
Обрадовић, Доситеј, 34.
Остојић, Петар, 210.
Остојић, Тихомир, 108-109.
Петровић, Василије,
црногорски митрополит, 46.
Петровић, Мојсије,
београдски-карловачки митрополит, 8, 12-13, 16-20, 22, 24, 26, 28-29, 43, 175- 176,
179, 272.
Прокић, Мардарије, 191.
Орешковић, Марко, 192, 194, 280, 342.
Орфелин, Зафарија, 40, 56, 108, 118, 152, 206, 261, 342, 371, 373.
Павелић, Анте, 190.
Павловић, Висарион,
бачки епископ, 23.
Павловић, Душан, 236.
Павловић, Јован, 73.
Павловић, Катарина, 183.
Павловић, Милорад Суреп, 244.
Павловић, Партеније,
викарни епископ, 57.
Павловић, Теодор, 81.
Пауковић, Васа, 115.
Питовић, Владимир, 219.
Петровић, Вељко, 126, 175.

Петровић, Душан К., 183.
Петровић, Петар,
темишварски епископ, 47, 50.
Петровић–Зуме, Разуменке, 246.
Петровић-Карпов, Олга, 259.
Петровић, Теодора, 126, 175, 181.
Петровић, Хаџи-Максим, 18.
Пилиповић, Радован, 3, 76, 141-143, 156, 270.
Поповић, Коста, 180, 181.
Поповић, Јустин,
свети, 216, 254.
Поповић, Павле, 122.
Поповић, Светозар П., 259, 261, 277-278.
Поповић, Стеван, 90.
Поповић-Хаџилаовић, Викентије,
карловачки митрополит, 8, 29, 175, 176.
Путник, Мојсије,
карловачки митрополит, 33, 47, 56-59, 66-67, 176, 273, 274, 276.
Радивојевић, Арсеније,
бачки епископ, 47, 50.
Радић, Емилијан, 95, 99, 110, 161, 274.
Радојчић, Никола, 92, 117, 124.
Радојчић, Ђорђе Сп., 204.
Радонић, Јован, 90-91.
Радосављевић, Вера, 246-247.
Радосављевић, Јефтимије, 50.
Рајачић, Александар,
гроф, 86.
Рајачић, Јосиф,
карловачки митрополит, 76-80, 84-88, 91, 177, 273.
Рајић, Јован, 53, 97, 108, 118, 121, 126, 153, 259, 261.
Ракић, Викентије, 73, 208.

Ракић, Зоран, 264.
Ракић, Предраг, 3, 141-143, 156, 208, 234, 270.
Ракоњац, Мирослав, 252.
Ранковић, Зоран, 264-265.
Ројнић, Матко, 199.
Ружичић, Никанор,
нишки епископ, 209, 217, 220,
Руварац, Димитрије, 3-4, 8, 17-18, 23, 26, 29, 31, 45, 55, 57, 61, 72, 77, 86-88, 92, 99,
101-127, 140-141, 150, 156, 171, 175-176, 191, 270-271, 274-275, 277-278.
Руварац, Иларион, 52, 77, 88-97, 149, 153, 160-161, 163-164, 194, 199, 203, 206,
274-275, 277, 279.
Савић, Лазар, 84.
Секулић, Илија, 180-181.
Секулић, Исидора, 155, 180-181.
Сечењи, Ференц,
гроф, 74, 75, 350.
Скерлић, Јован, 113-114.
Соларевић, Павле, 65, 72.
Стаматовић, Десанка, 81.
Стаматовић, Павле, 65.
Станковић, Радоман, 265.
Станковић, Стефан, 60, 63-64, 76, 83-84, 176-177, 273, 363, 371.
Станојевић, Станоје, 122.
Стефановић, Димитрије, 173.
Стипчевић, Биљана, 242.
Стјепан, Готвалд, 192, 342.
Стојчевић, Павле,
српски патријарх, 225, 253, 262, 265.
Стратимировић, Стефан,
карловачки митрополит, 3-4, 33, 55, 57-58, 59-77, 78, 83, 98, 113, 126, 159, 176-177,
179, 272-273, 275-276, 279, 326-327, 331, 359, 364, 367, 372.
Стрика, Бошко, 192.

Стојановић, Јосиф,
горњокарловачки епископ, 23, 26, 31.
Стојановић, Љубомир, 124, 346.
Стојковић, Арсеније,
будимски епископ, 64, 87.
Стојковић, Атанасије, 73.
Суворов, Максим, 17, 19, 20.
Суворов, Петар, 17.
Табаковић, Ђорђе, 178, 183-184.
Телачки, Платон, 103.
Ткалчић, Владимир, 190, 192, 196, 199-200, 280, 342.
Тодић, Бранислав, 264.
Томашевић, Софроније,
бачки епископ, 27-28.
Томић, Јован Н., 134.
Томић, Јаша, 110.
Томић, Светозар, 214.
Трифунковић, Ђорђе, 15.
Турањанин, Новак, 193.
Ђирић, Иринеј,
бачки епископ, 115.
Ђирковић, Богољуб С., 3, 109, 192-193, 197, 205, 208, 231-243, 245-246, 252-253,
255, 270, 274, 282.
Ђирковић, Сњежана, 109.
Ђоровић, Владимир, 122.
Филиповић, Даница, 125.
Фрањо Јосиф I,
цар, 78, 79,
Хитлер, Адолф, 186.
Хранислав, Георгије, 84.
Цвијовић, Јосиф,
битољски епископ, 132, 204, 221, 281.

Чајкановић, Веселин, 122.

Чурчић, Лазар, 52, 109.

Џонић, Урош, 113-114, 122, 124, 126, 219.

Шагун, Андрија, 83.

Шевић, Митрофан,
бачки епископ, 163-164.

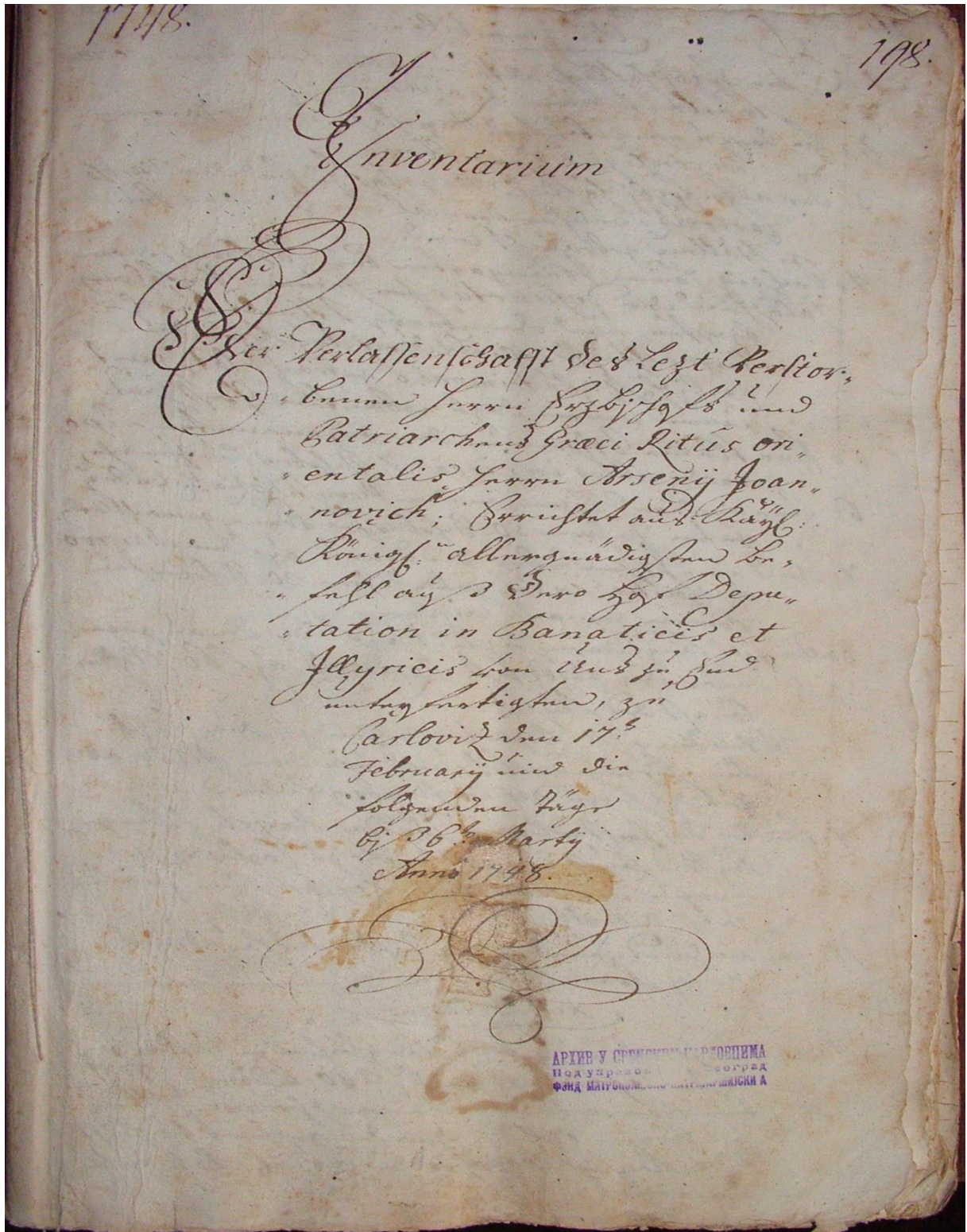
Шлецер, Август Лудвиг, 73.

Шок, Јован, 73.

Шупљицки, Стеван, 79.

ПРИЛОЗИ

Прилог 1: АСАНУК, МП А, 1748, бр. 198 – Inventarium der Verlassenschaft des Letzt Verstorbenen hernn Erzbischofs und Patriarchens Graeci Ritus orientalis Herrn Arseny Joannovich (Инвентар имања после смрти архиепископа и патријарха грко-источног обреда господина Арсенија Јовановића)

40

Die Bücher

670. In dem Altem Bibliothecarium zu Wien ist ein Buch
 No. 400. in drey Theilen bestehend in lateinischer
 Sprache und Griechischer Sprache. Es ist abgedruckt
 in der Moscovischen Sprache, und ist in folio,
 oder in Altem Format, abm 107 Volumi-
 nen bestehend. Ueber dem lateinischen Theil
 ist ein griechisches Verzeichniß der Concilien des XI
 Tois; opera des h. Chrysostomi, und andere
 orientalische Bücher; Griechische in
 Griechischer Sprache, und eine griechische
 und lateinische Beschreibung der Bücher.
 Ferner ist da der Thomannische große Atlas
 der Landkarten, und ein anderer der Salter
 Atlas der Städte in Prospecten und Grundrissen.
 In der Weigel'schen Historien Bibliothek und
 einem Testament in Kupfer in großem
 folio. und alle diese Bücher sind aus
 Speyer und Wetzlar. Das Alter ist
 1500. oder in dieser Zeit gemacht. Die
 Bücher der Bibliothek der Nation, in dem
 Griechischen, Lateinischen, Slavonischen,
 und Hebräisch sind in dem Buchhandel zu
 kaufen. In dem Catalogue der Bibliothek
 der Kaiserlichen Hofbibliothek zu Wien
 von Johann Joseph Jovitch.

671. Extra pagin. bei dem Jlyrb. Secretario Cant.
 Kenadovitch in comodato 10. Tomi der un-
 versal Historie in drey Theilen.

Bücher und Briefe

672. In dem größten Buchhandel in Wien Resident
 bey dem Hofe. Es sind unnumerierte Briefe
 oder Anzeigen, welche von der Hofstadt aus
 den Bäumen gehen. Jedes Exemplar kostet
 2 fl. 20 kr. Briefe
 und 4. feines Papier oder Leinwand zu 8. l.

673. In dem Altem Buchhandel in Wien das unnumerierte
 Briefe unnumerierte Briefe zu 2 fl. 20 kr.

Прилог 2: АСАНУК, МП Б, 1755, бр. 55 (Протокол списанија вешчеј, утвареј, и
всјакаго Рода, и вида движимих [...])

Протоколъ

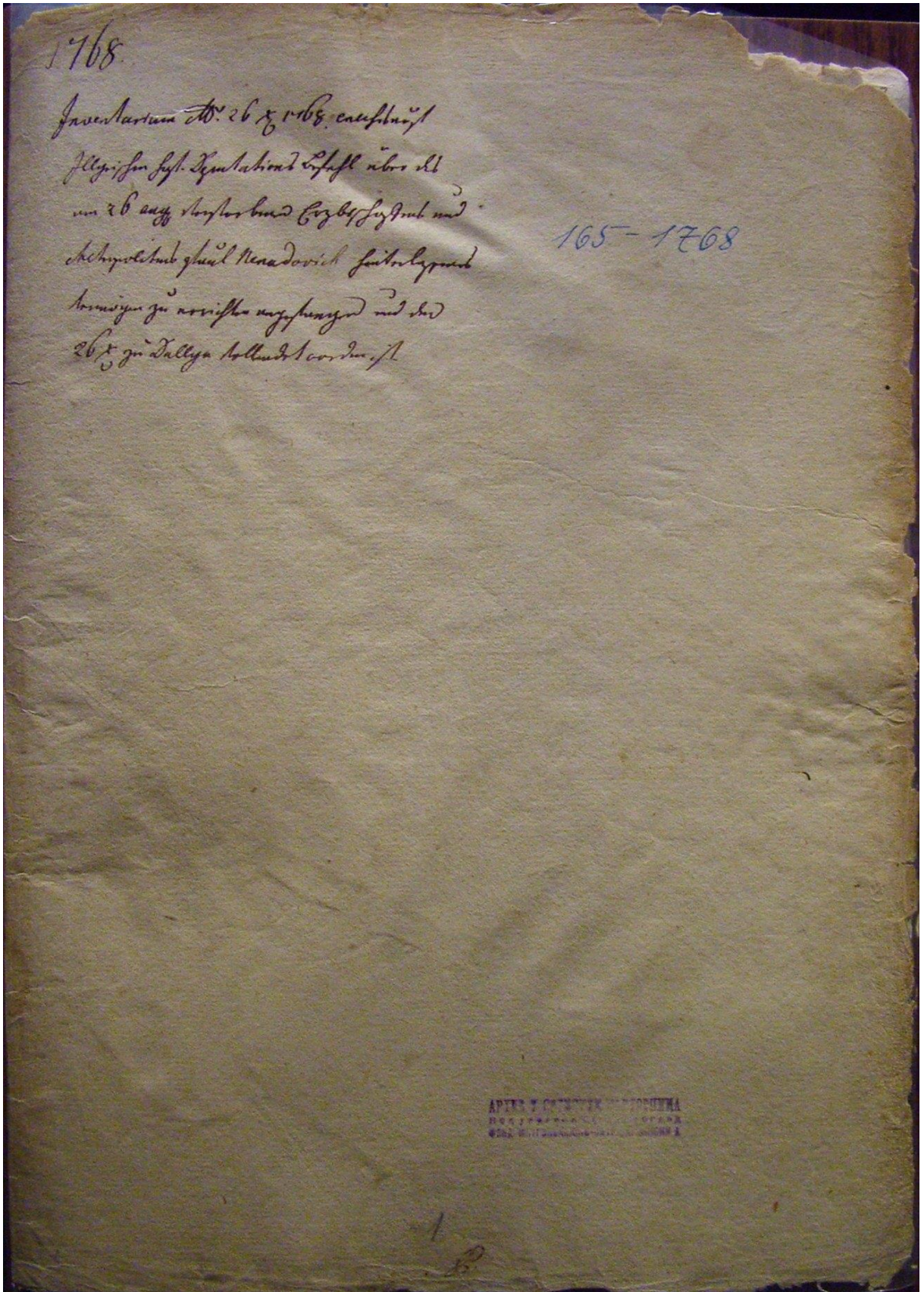
Писанія вешчей, утварей, и всякаго рода, и
вида движимыхъ вещейъ Власть, Срезъный,
ванарныхъ, Калайныхъ, Губернскихъ, Дружинныхъ,
Станционныхъ, Силесныхъ, Свинныхъ, и иныхъ на-
меставъ Такихъ Церковныхъ Дачъ и прогидъ и вѣдомствъ
города Свѣржецо принадлежащихъ и Свѣржецкой и Деревень
и Цесарю Граде. Величества Священ. Славено Сербской
Архи-Епископъ и Митрополитъ Карловачкой обратившися.

Присутствиемъ Преисповѣдника и Преподобителямъ
Православнаго Архи-Епископа Карловачкаго, и всенно
и Деревень и Цесарю Граде. Величества
обратившатаго Славено Сербского и владиславского
Карага Митрополита, и ономъ ихъ Цесарю Гра-
де. Величества Тайнаго Советника Губна
Губна Павла Кенедовича и др. и др.
1755^{г.}

Устроении.

АРХИВЪ СРБСКОГЪ МПТРОПОЛИТА
Под управлен. СММ - Београд
Фондъ СРБСКОГЪ МПТРОПОЛИТА Б

Facit
per 2

Anden Billedet om Bøtterne.

957. Aegypten i folio med 2 sm. Billedrum
format . . . . . 297. 1/2.
958. Latinistf. . . . . 107.
959. Frøstf. . . . . 28.
960. Gymsesf. . . . . 48.
507

Anden Billedet.

Om guld, sølv og sølv og sølv.

955. 25 1/2 guld og sølv i guld 117 1/2
a 24 . . . . . 46. 48.
956. Guld 27. 125 t. a. 125 . . . . . 50.
957. 4 guld og sølv 14 t. a. 125 . . . . . 7. 36.
958. 5 1/2 sølv og sølv 23 t. a. 125 . . . . . 9. 12.
959. 2 1/2 sølv og sølv 134 t. a. 125 . . . . . 57. 48.
960. 15 sølv og sølv 57 t. a. 125 . . . . . 20. 24.
961. 57 sølv 110 t. a. 125 . . . . . 47.
962. Sølv 120 t. a. 125 . . . . . 48.
963. Sølv 119 t. a. 125 . . . . . 47. 36.
964. Sølv 2 1/2 29 t. a. 125 . . . . . 11. 36.
965. 15 sølv og sølv 17 t. a. 125 . . . . . 6. 48.
966. 5 1/2 sølv og sølv 21 t. a. 125 . . . . . 6. 18.
967. 7 1/2 sølv 28 t. a. 125 . . . . . 8. 24.
968. 8 1/2 sølv 64 t. a. 125 . . . . . 20. 6.
969. 22 1/2 sølv og sølv 80 t. a. 125 . . . . . 24.
970. 3 sølv og sølv 71 t. a. 125 . . . . . 21. 18.

Col

Facit 421. 54.

Прилог 4: Спецификација различитих школских књига које се налазе у Архиепископској библиотеци (Specification deren in der Erzbischoflichen Bibliothek befindlichen unterschiedlichen Schulbüchern), које су се налазиле у Патријаршијској библиотеци, за време Павла Ненадовића:

1. *Kleine Illyriche Alphabeten*, 192 Stück, Moskau, 1743.
2. *Grössere Illyriche Alphabeten*, 42 Stück, zu Kiew, 1748.
3. *Illyriche Decalogi*, 33 Stück, St. Petersburg, 1723.
4. *Illyriche walach*, Decalogi, 33 Stück, Rimnik, 1726.
5. *Deutche Schreib-Schulen*, 25 Stück, zu Wien.
6. *Illyriche grammaires*, 544 Stück, Rimnik, 1755.
7. *Alte Illyr grammatic*, 6 Stück, Moscau, 1721.
8. *Russich-deutche grammaires*, 27 Stück, St. Petersburg, 1734.
9. *Rays. Deutche grammatic*, Wien, 41 Stück.
10. *Alvari grammaticae*, 38 Stück, Laybach, 1745.
11. *Alvari de institutione grammatica*, 69 Stück, Laybach, 1745.
12. *Latina graeca grammatica*, 1 Stück.
13. *Elenardi, Grammatica graeca*, 1 Stück.
14. *Soarii Rhetorica*, 2 Stück, Nürnberg, 1753.
15. *Ciceronis Epistulae*, 3 Stück, Nürnberg, 1753.
16. *Isocratis orationes*, Paris, 1631.
17. *Redlhameri Philosophiae*, 11 Stück, Wien, 1760.
18. *Griechische Kirchen-Gesang-Bücher*, 16 Stück, Wending, 1730.
19. *Griechische grammatic*, 75 Stück, Wending, 1724.
20. *Acta Apostolorum cum epistolis, griechische*, 13 Stück, Wending, 1703.
21. *Griechische Apophthegmata*, 3 Stück, Wendig, 1724.
22. *Griechische Psalmen*, 16 Stück, Wending, 1732.

Summa deren Schulbüchern 1145 Stück.

Carlovitz 16 Oktober 1769 von Bellgradi

Asistent

Дионисије Живојиновић
игуман бездински

Прилог 5: Списак књига које је Павле Ненадовић преузео после смрти Арсенија Теофановића:

	f	d
1. <i>Lexicon Biblicum Germanicum</i>	2	–
2. <i>Theologia dogmatica Latina</i>	1	–
3. <i>Synonimorum Liber</i>	1	–
4. <i>Manuductio ad Lingvam Latinam</i>	–	50
5. <i>Novum Testamentum Germanicum</i>	1	–
6. <i>Cathecismi tres Sclavonici</i>	6	–
7. <i>5. Libri Mosayci haebraica Lingva</i>	1	–
8. <i>Due haebraicae Gramaticae</i>	2	–
9. <i>Rhetorica Latina</i>	–	50
10. <i>Colloquium Turcae cum Christiano</i>	1	–
11. <i>Lexicon Sverii Graeco-Latinum</i>	1	–
12. <i>Ontologia Volfiana</i>	2	–
13. <i>Rhetorica Heilnectii</i>	2	–
14. <i>Vocabularioum Graecum ad novum Testamentum</i>	1	–
15. <i>Procopii Lucubrationes</i>	2	–
16. <i>Grammatica Graeca</i>	2	–
17. <i>Cornelius Nepos cum Explicationibus</i>	2	–
18. <i>Belii Grammatica</i>	1	–
19. <i>Sacra Hermenephtica</i>	1	–
20. <i>Horologium Graecum</i>	1	–
21. <i>Colegia Philosophica et Theologica</i>	3	–
22. <i>Langii Coloquiorum Libri</i>	1	50
23. <i>Varii germanici et Latini Libri 3.</i>	4	–
24. <i>Alvari Grammatica</i>	1	–
25. <i>Grammatica Rhenii Latina</i>	1	–
26. <i>Praedicationes Latinae</i>	4	–
27. <i>Omni Opera S. Chrisostomi Latina in Folio</i>	30	–

In der Bibliothek

Beveregü d. Tomi	
Hippocrater opera 2. Tomi	100
Sebeal seu Uirga 1. Tomus	
Gregorii Nazianzeni 2. d.	
Lebornik	1. "
Homilia S. Chrysostomi in Evang. Matth. 2 ^{tes} 1/2	
Prashtica gungij 1/2	
Homilia S. Chrysostomi in Acta Apostolor. & Epist. Pauli	
2. 1/2	
Lapis Fidei 1. 1/2	
Conciones in dies Dominicos 1. 5 ^{tes}	
Patetite Compendium Vita Sanctorum 1. 1/2	
Homilia S. Chrysostomi in S. Joannem 2. d.	
Margarith Chrysostomi	1.
Moscoritzyn Rituale.	2.
Typicon in Folio	1.
Wolffm Buch	1.
Evangelium Buch	2.
Psalter	1.
Officium S. Serbicum	1.
Pentecostacion	1.
Carzow.	5.

Abgang

An Zimmer Einriistung

N^o In Inventarij

St. d'ungij Toppeln von yrimen Tisch.

02 Ein Canape von wolffm Buch.

23. 1. v. von geschickten Einweihung Samuel C. L. in Duppeln
 24. 24 Duppeln von geschickten Einweihung
 25. 12. v. von geschickten Einweihung
 82. 1. v. von geschickten Einweihung

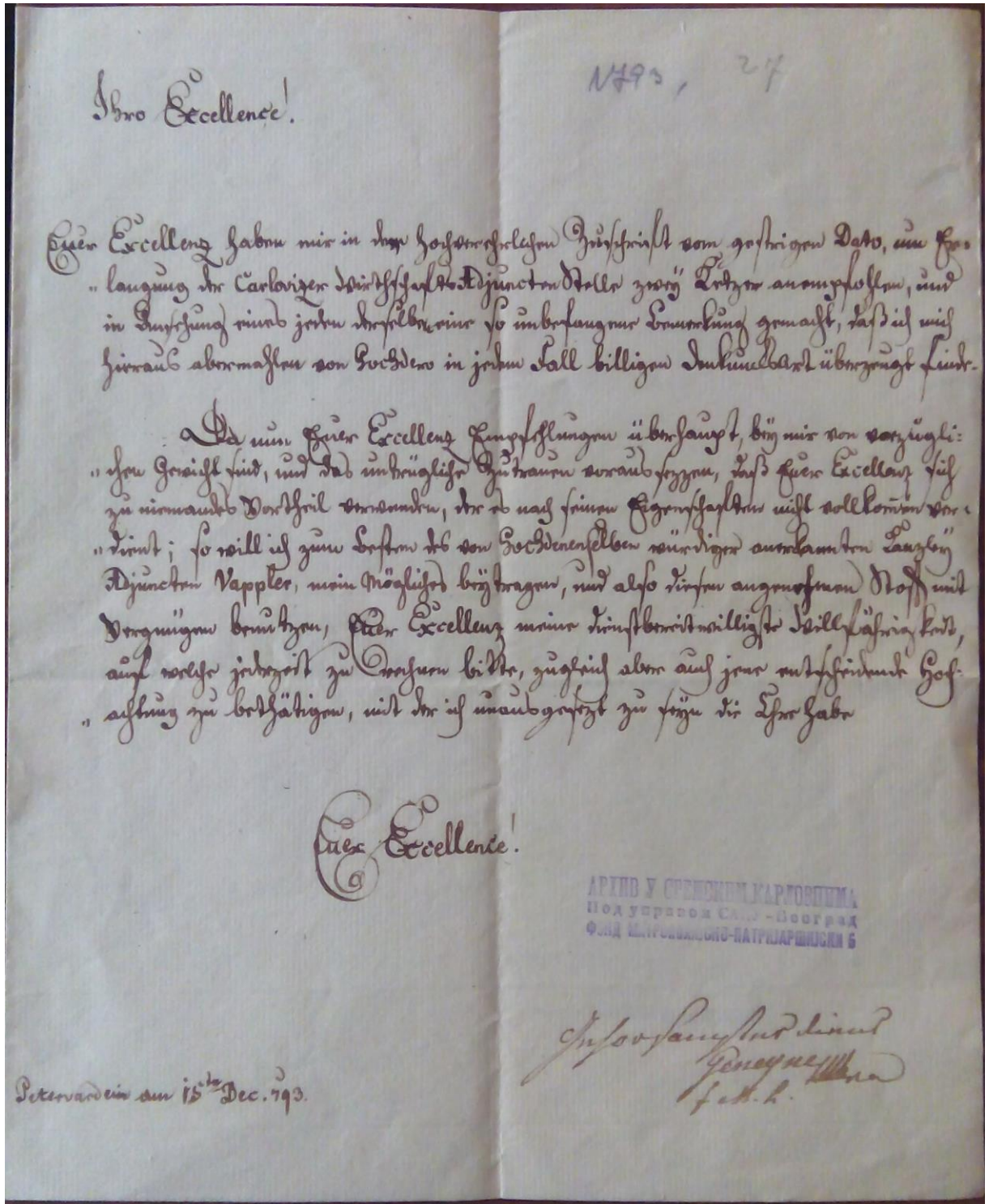
In der Bibliothek

78. 7 Tomi orationum Ciceronianarum
 99. 1. „ Ingenieur Regiment
 123. 1. „ Plautus Substantivum
 124. 1. „ Pustscherschen Calender
 126. 1. „ Hütners Geographie
 127. 1. „ Windscheffs Spiegel
 128. 1. „ Memoire
 129. 1. „ Anweisung zum
 130. 1. „ Kunstschulden
 163. 1. v. Pax cum Deo
 192. 4. „ Stemmatographie
 201. 1. „ Selecta orationes in Casus varios
 250. 1. „ Compendium vite Sanctorum
 279. 1. „ Theatrum politicum sine Compassione
 279. 1. „ Musebrück
 221. 1. „ Canonicon.
 225. 1. „ Apokalypsis
 228. 1. „ Expositio Beatitudinum Evangelicarum
 230. 1. „ Cassoslow ad Normam Ierosolym. Mona-
 steriorum.
 217. 1. „ Alphabetum cum brevi Catechisatione
 212. 1. „ Alphabetarium rudium.

АРХИВЪ У СЕВЕРНОГО КАЗАХСТАНА
 ПОДЪ УПРАВЛЕНІЕМЪ СЕВЕРНОГО
 КАЗАХСТАНА И ТАТЪРАРЪ МАЖЛИСЪ

Прилог 7: АСАНУК, МП Б, 1793, бр. 27 (Препорука команданта Славонско-сремске војне границе да Јохан Ваплер буде примљен у службу Стефана Стратимировића)

Прилог 8: Списак књига које је Стефан Стратимировић понео са собом по доласку у Сремске Карловце:

1. *Cormastia in Folio*
2. *Lapis Fidei in folio*
3. *Baronia in duobus Thomis in fol decembri*
4. *Prolog seu legenda pro. 3 Mensibus X-bri januar. et Febr.*
5. *Alcoranus in folio*
6. *S. Joannis Chrisostomi Interpretatio Actorum Apost. in fol.*
7. *Psalteriom cum Interpretatione in fol.*
8. *Vita Sanctorum in folio*
9. *S. Chrisostomi Interpretat. Sancti Pauli ad Rom. In fol.*
10. *Lapis Fidei in folio*
11. *Vita Sanctorum in folio*
12. *Polustaph in folio*
13. *Novum Testamentum Grecum cum Lect. variant. In folio*
14. *Regulamentum Anni 1777. germ. in fol.*
15. *Regulae Monasticae latino Illyicae in fol.*
16. *Trancqution S. Cyrilli in folio*
17. *Trebnik in fol.*
18. *Leonis magni Papae opera omnia in fol.*
19. *Chirotonia in folio*
20. *Biblia Bohemica in 8-vo Majori*
21. *Physica josephi Zanchi in 4-to*
22. *Lexicon Graeco lationo Illyricum in 4-to*
23. *Ritualis in 4-to Minori*
24. *Officia honori Serbicornum Sanctorum in 4-to*
25. *Minea Communis seu Obtsak in 8-vo*
26. *Akatistar in 4-to*
27. *Liturgiale seu Szlusbenik in 8-vo*
28. *Trebnik in 8-vo*
29. *Alphavit Duchovni in 8-vo*
30. *Trebnik in 8-vo*

31. *Oktoich in duobus Tomis in 8-vo*
32. *Pentecostarion in 8-vo*
33. *Akatistar in 8-vo Minori*
34. *Minea in frustris 12 in 8-vo Minori*
35. *Szlusebnik in 8-vo Minori*
36. *Czaszoslov*
37. *Czaszoslov*
38. *Czaszoslov*
39. *Fragmenta Epistolarum Sancti Francisci Xaverii in 8-vo*
40. *Novum Testamentum Illyricum in 8-vo*

Прилог 9: Јован Даниловац, „Патријарашка библиотека у Ср. Карловцима“, у *Српски свештеник у Карловачкој митрополији: његова спремност, дужност и награда* (Нови Сад: Штампарија српске књижаре браће М. Поповића, 1890), 42-48.

Предмет, о ком смо предузели, да овде проговоримо, Патриарашка библиотека, зове се још и *Народна библиотека*, а пошто је смештена у згради, која је на територијуму патриарашкога двора и у којој дворско особље станује, то се зове и *дворска библиотека*. И тако дакле, имена: „патриарашка“, „народна“, „дворска“ библиотека јесу назив једног те истог предмета.

Неке старине и неки део књига у тој рецимо патриарашко-народној библиотеци донеше Срби са собом из своје старе постојбине на Балкану, из патриаршије Пећке, а оне друге књижевне ствари делом су овда онда набављене, делом пак поклоњене. Сви покојни српски патриарси оставили су своје књиге у ту библиотеку; руска синодална типографија шиљала јој је своја издања; многи српски писци давали су јој неко време своје умотворе.

Та библиотека броји данас својих десетак тисућа књига.

Највећи део тих књига је богословског садржаја. Богословска јој је књижевност душа, и она је тако разноврсно и богато заступљена, да би могла послужити за библиотеку какве духовне академије. Није ни чудо. У Ср. Карловцима је наша богословија. Оснивачи библиотеке, прилагачи и набављачи књига за исту имали су пред очима највише богословију. Ученост, коју су Срби из своје старе постојбине донели, била је само богословска, која је средиште учености свију народа онога доба. Страни народи, који су за Србе у Австрији и Угарској знали и за њих се интересовали, знали су и то, да ти Срби имају своју богословију, те су јој шиљали књиге богословског садржаја. После богословске књижевности заступљена је добро историја и географија, за њом лингвистика па белетристика и онда друге књижевне гране.

Можда су оснивачи библиотеке и сви они, који су њеном богатству припомогли, помишљали и надали се, да ће Ср. Карловци бити кад год средиште српске просвете са српским свеучилиштем – ако је судити по књигама

небогословског па ипак научног садржаја,

– но данас је врло слаб изглед, да би се таква жеља и нада, обзиром на наше прилике и *на наши мар*, остварити могла.

Било, погледом на намере оснивача библиотеке, како му драго, – библиотека постоји, па се по нешто, и ако врло мало, и умножава; то дрво знања живи и расте. А, кад живи и расте, треба да и плода носи; кад постоји и кад се умножава, онда мора да има и узрока за што то све бива. По светом писму (Мат. 8, 19.) треба дрво, које не роди, одсећи и на огањ бацити да изгори; другим речма: сваки ваш поступак ваља да има узрока, који служи за основ племенитој жељи. Тај захтев ставља хришћанска религија човештву као услов, који оно не треба да мимоилази, ако мисли жељеној мети доћи. По себи се разуме, да јако греше они, који сметају извештењу тога захтева – који засењују оно корисно дрво те не може да цвета ни добра плода донесе, или можда из незнања допуштају, да неразумна дечурлија кору на њему секу и скидају те тиме упропашћују.

Применимо ово хришћанско начело на патриарашко-народну библиотеку.

Не спадамо у ред оних људи, који се другима за учитеља намећу. Нити хоћемо овим буди коме да пребацујемо; али не можемо да не уздаемо, кад погледимо на доста многобројне необделане њиве и запарложене винограде господње на пољу ваше народно-црквене аутономије, који би се могли о малом труду и незнатном трошку обрађивати па да добар плод донесу; не можемо а да се не заплачемо, гледајући, како пред нама по где која драгоценост са неата нашег труне и пропада.

Можда ови, који су позвани, да на све мотре, пазе и чувају, – предмет, о којем је реч, као маленкост сматрају, те га као такову и из вида губе. Да би међу њима било таквих, који то хотимице чине, не можемо веровати; јер не располажемо толиком софистиком, да њихово очевидно родољубље забашуримо. С тога и предузесмо, да их тек подсетимо и да их више молимо него коримо.

Ствар је у овом.

Наш једини виши просветни завод, наша јадна богословија, поред других недостатака, поред опште познатих беда и невоља, насталих са гласовитог нашег немара, пати од тешке болести, да уза се нема оног верног друга, оног моћног сарадника и помагача, без којег се завод те врсте ни замислити неда: *нема*

библиотеке; нема библиотеке поред онако богате патриарашко-народне библиотеке, а нема за то, што нема суда да захити из оног непресушног извора. Наши богослови сваки дан с тугом гледе оне зидине, између којих лежи оно силно непроцењиво закопано благо; гледе их и пролазе поред њих са уздахом, те многи од њих оде куд не треба и прође како не треба.

Ср. Карловци су по себи за слободног младића место „неблагопријатно“, место опасно. У њима нема довољно интелигенције, која би кадра била питати две стоишине српских узданица храном друштвене углађености и интелегентности, коју те узданице – обзиром на њихов будући положај у народу и друштву у опште – ваља да имају. При том и оно мало отмених кућа не осећају се позванима, да у правцу друштвеног васпитања делају на онај подмладак, који са стране из разних друштвених слојева ради изобраења долази. Другим речма: Карловчани, – и ако узносе до неба: Димитрија Анастасијевића Сабова, патриарха Стратимировића и Рајачића и остале неумрле родољубе, са којих су Карловци светски глас стекли – не показују, да те родољубе како ваља схватају и довољно разумевају. Не тражи се од њих, да – као вечне успомене родољуб Сава Текелија – пупољцима српске интелигенције кревете намештају и сламњаче претресају; али хришћанска љубав захтева, да поштовани Карловчани колико је год више могуће помогну, да се *домаћим васпитањем* снажи и допуњује школско васпитање, што га дају гимназија и богословија. Они не би требали никад из вида да губе реципроцитет дома и школе. Са овога гледишта као да Карловчани не појме довољно светињу свога положаја, те не уживају ни ону меру среће, за којом толико и толико њих чезне.

Већ сама та околност била би доста, да нас нагони, да образовање подмлатка нашег свим могућим средствима потпомажемо, те да не допустимо, да ма и најмања потреба остане незадовољена. С болом у души морамо признати и исповедити, да се у том погледу много што шта с ума смеће. Међу такве занемарене и заборављене потребе спада и библиотека са читаоницом.

Кад не би већ постојала онако богата патриарашко-народна библиотека, ми би овај бол много лакше сносили. Кад не би у ту сврху и законом ујамчена била извесна свота за библиотеку, коју треба сваки просветни завод уза се да има, ваљало би да се нађе људи, који би на том радили, да се таква приватним

средствима оснује и оствари. Али ми имамо све, па ипак не употребљавамо то своје благо разумно и на нашу корист; него смо га закопали, као што је онај неразумни слуга закопао добивени талант у земљу, да га сачува, док му се господар не врати. Имамо очи, а не гледамо; имамо уши, а не слушамо; место да напредујемо, ми стагнирамо или чак назадујемо; место да живимо, ми мртвилом дремамо!

Пренимо већ једаред из сна, протаримо очи и прогледајмо, прегнимо на посао и размотримо, шта све имамо а шта немамо и шта нам још треба, па оно што имамо, употребимо мудро; што немамо – а треба нам – постарајмо се да набавимо!

Да је уз богословију библиотека као помоћно средство од преке потребе, ко то не увиђа? То је увидео и наш црквено-народни сабор 1865., кад је донео 108. §. III. одељка свога рада освећеног највишим одобрењем и примљеног као IX. зак. чланак од 1868. Тај §. наређује, *да се уз богословију има завести потребна библиотека, на коју се одређује прве године 2000 фор. а после сваке године 300 фор.*

Не ћемо да испитујемо, је ли се управа богословије служила поменутиим §-ом ујамченим јој правом у целокупности. Извешћа о руковању црквено-народним Фондовима казују, да је од тога права чињена нека употреба, да како, у много мањој мери. Но баш. за то, што нас та извешћа уверавају, да се кад и кад помишљало на богословску библиотеку, и узимамо звекир, да закуцамо на врата позваних и моћних, да не помисли кад год ко год, да смо глухо неми рођени те не умедосмо проговорити.

Ако нам је мати таква, да нас се тек онда сећа, када плачемо; ми ево плачемо и кукамо.....

Овде нам је још и то нагласити, да су од оних на основу цитираног 108. §. набављених књига имали неку корист само по где који професори у богословији, који су своје предмете из набављених књига преводили и по њима предавали; али они, којима је библиотека у првом реду намењена, нису од те набавке имали никакве користи.

Читамо, да су једне године богослови били покренули питање о библиотеци и поднели ректору представку са молбом, да им се из патриарашко-народне

библиотеке дају за студију потребне књиге. Пошто су кључеви од библиотеке обично у ректора богословије – што, буди мимогред речено, и показује њен карактер и праву намеру – добише молиоци као решење њихове представке од ондашњег ректора, сада већ упокојеног архимандрита Бранковића, одговор: „Библиотека вам је отворена“. Молиоци су се одговором задовољили и представка је остала у писарници ректорској; али последице те молбе после тога одговора нити су уживали сами молиоци, нити уживају данас њихови наследници. Нису могли и не могу. – За што? – Први „камен претиканија“ било је питање: „Од кога да иштемо књиге?“ Ко је обавезан стотини потражилаца сваки час трчати у библиотеку и доносити му жељену књигу? Хоће ли то чинити можда ректор? Ко онда: Ко ће у интересу библиотеке водити евиденцију о издавим књигама? При том има литерарних уникума и раритета, који не би требало баш по сваком куту повлачити.

Те и тима сличне неприлике су узрок, за што од патриарашко-народне библиотеке нема оне користи, која би се могла постићи при иоле бољој вољи.

За отклоњење тих препона сматрамо као радикалан лек: *установљење патриарашко-народне читаонице поред библиотеке и системизовање месног сталног одговорног библиотекара*, те за остварење оправдане жеље и намере истакнуте у 108. §. поменутог најв. кр. рескрипта и колико толико умањење невоље, која се на нашу богословију наклатила, апелујемо на непомућену свест и истинско родољубље моћних и позваних, стављајући им на правилно расуђење и повољно уважење овај

Предлог:

1. Да се патриарашко-народна библиотека што пре ваљано уреди и јавној употреби студентима карловачке богословије а и оним знанству оданим особама припусти.

2. Да се систематизује место сталног одговорног библиотекара са примерном годишњом платом.

3. Да се садашња писарница књиговодства народних фондова, која се

сучељава са патриарашко-народном библиотеком, оданде уклони, а онај локал употреби за читаоницу српске патриарашко-народне библиотеке.

4. Да се §-ом 108. одељ. 111 најв. кр. Рескр. Од 10. авг. 1868. ујамчена свота за набављење књига богословског садржаја на одређену цел и употреби.

5. Да се српски и хрватски књижевници и издавачи позову, да од својих дела и издања по један примерак у патриарашко-народну библиотеку шаљу.

По себи се разуме, да горњи предлог садржи у себи потребу издања каталога патриарашко-народне библиотеке и правила за руковање истом.

Предлогом тим надамо се постићи:

а., гледе на саму библиотеку: сачуваћемо је од полагање пропасти и штетног кумовања, којем је до сад изложена била.

б., гледе на богословију: пружићемо јој неопходно нужно средство за постигнуће њених цели, а богослове привикнути на озбиљнији рад и припомоћи им, да своју задаћу и овој положај боље појме.

в., гледе на српску историју књижевности: биће патриарашко-народна библиотека најбољи извор за студију српске литературе.

г., гледе на српску част и српско име: показаћемо, да смо способни и достојни синови наших предака, који су за нас и имање и живот свој жртвовали, те не ћемо допустити да њихову муку, која је намењена нашем напретку, рђа једе и мољци разносе и упропашћују, а ми међу тим и жедни и гладни умиремо.

Прилог 10: Пријатељ, „Митрополитска библиотека у Карловцима”, *Српски одјек* бр. 43 (1908): 1.

Кад су саборски одбор и народно црквени сабор тражили, да митрополитска библиотека постане народно-црквеном, није то било без разлога опћег интереса. Чинило се то у жељи, да од данашње забатаљене, неуређене, неприновљене и неприступачне митрополитске „библиотеке“ постане права библиотека, коју би, пре свега, вешта рука систематски средила у систематском реду одржавала, и која би средствима нар. цркв. фондова множила се и проширивала, што више и систематски комплетира, приступачном учинила сваком, који се бави књигом и науком.

Да је таква библиотека у Карловцима нужна, то ће порицати само људи, којима је књига и наука излишна, а прогрес духа сувишан.

Углед наше митрополије, културна репутација српског народа у тој митрополији налаже нам и заповеда, да поред других просветних и културних установа у центруму митрополије имамо и једну, колико толико, митрополитску модерну библиотеку. Жалити зато морамо, да су нар. црквени сабор и саборски одбор спречени, да такву библиотеку оживотворе, односно да постојећу митрополитску библиотеку модернизују. Но не само жалити, него ћемо се морати и стидети тога, ако фактори, који су то спречили, од митрополитске библиотеке не учине, што је од ње хтео и смерао учинити сабор и саборски одбор. Митрополитска библиотека наша је срамота. Није имала никада ни библиотекара. Било их је номиналних „на почаст“, а било их је и под платом. Али није било ниједног досада, који је библиотекарски посао разумевао и у тај посао потребан труд и вољу улагао. Били су то и људи једностранни, који нису ни умели ни хтели ту библиотеку уређивати, него су је рили и превртали, тражећи само оно, што би њима „добро дошло“.

У новије доба постављен је био од пок. патријарха Бранковића библиотекар г. Д. Р.. Патријарх му је дао и годишњу плату, али не зато, што би ју г. Д. Р. „библиотекарским“ радом заслуживао, него тек да има већу плату као уредник „Српског Сиона“. То није била плата библиотекара и за библиотекарски посао, него је то била једна „фина“ субвенција уреднику „Срп. Сиона“. Г. Д. Р.

Није имао ни смисла ни спреме за библиотекара, какве треба једној великој библиотеци. И он је био један од оних „једностраних“ библиотекара. Претурао ју је, па из ње – управо из њезина архивског дела – односио је и штампао неке старе рукописе, али митрополитска библиотека остала је по старом типару, једна старудија, један шлендријан.

Са колико књижевних, научних дела се та библиотека умножила за седамнаестгодишњег патријарховања Бранковића, и то о његову властитом трошку, о томе не треба износити податке, јер би били ласкави. Дакле, није се занављала, ширила.

Митрополитска библиотека, и оваква каква је, била затворена увек, неприступачна сваком, поред досадашњих „библиотекара“. И зато је она била – и са досадањим благом својим – мртво благо. Тотално мртвило њезино доказује већ и тај факт, да још ни данас немамо штампаног каталога њезиног. Плаћени бар, библиотекарски, дужни су били тај каталог саставити и штампати. Да, али и каталог једне библиотеке треба знати саставити. И за то постоје системи разни, а питање је, да ли су бар плаћени библиотекарски знали и један од тих система и да ли су имали све услове за извођење њихово.

И зато је митрополитска библиотека и данас још у стању најпримитивније несређености. А јер је континуитет те несређености у тој библиотеци целог једног века суревњиво подржаван, и јер се та библиотека није множила са продукцијом науке у опште, а најмање систематски, према нашим потребама; и јер је и оно благо, које је у њој, све до данас остало неприступачно људима од науке; и јер је све то срамота за нашу митрополију, зато су саборски одбор и сабор и хтели, да узму ту библиотеку под своје закриље и у своје руке, да ју оживе и подигну на висину, са које ће нас не срамотити, него подичити и с које ће нам користити са својом садржином.

Са обзиром на то, а с обзиром нарочито на ту прилику, да Карловци имају бити центар нашег просветног и културног живота и рада, а нарочито научни центар, подижемо овај глас у интересу препорођаја наше митрополитске библиотеке. А први звук тога гласа желимо да допре до патријарашког престола и да нађе одјека, којег тражи и наш народно-црквени углед и опће нам добро народно.

Нови наш патријарх, преуза г. Лукијан, који је свом народу до сад удио многе лепе наде, нека не заборави нити на митрополитску библиотеку. Она му је, тако рећи у кући; сваки дан пред очима. Мало љубави, мало добре воље и он ће моћи од те библиотеке начинити огњиште науке, кулу светиљку, око које треба да се купе људи науке и у Карловцима изван Карловаца.

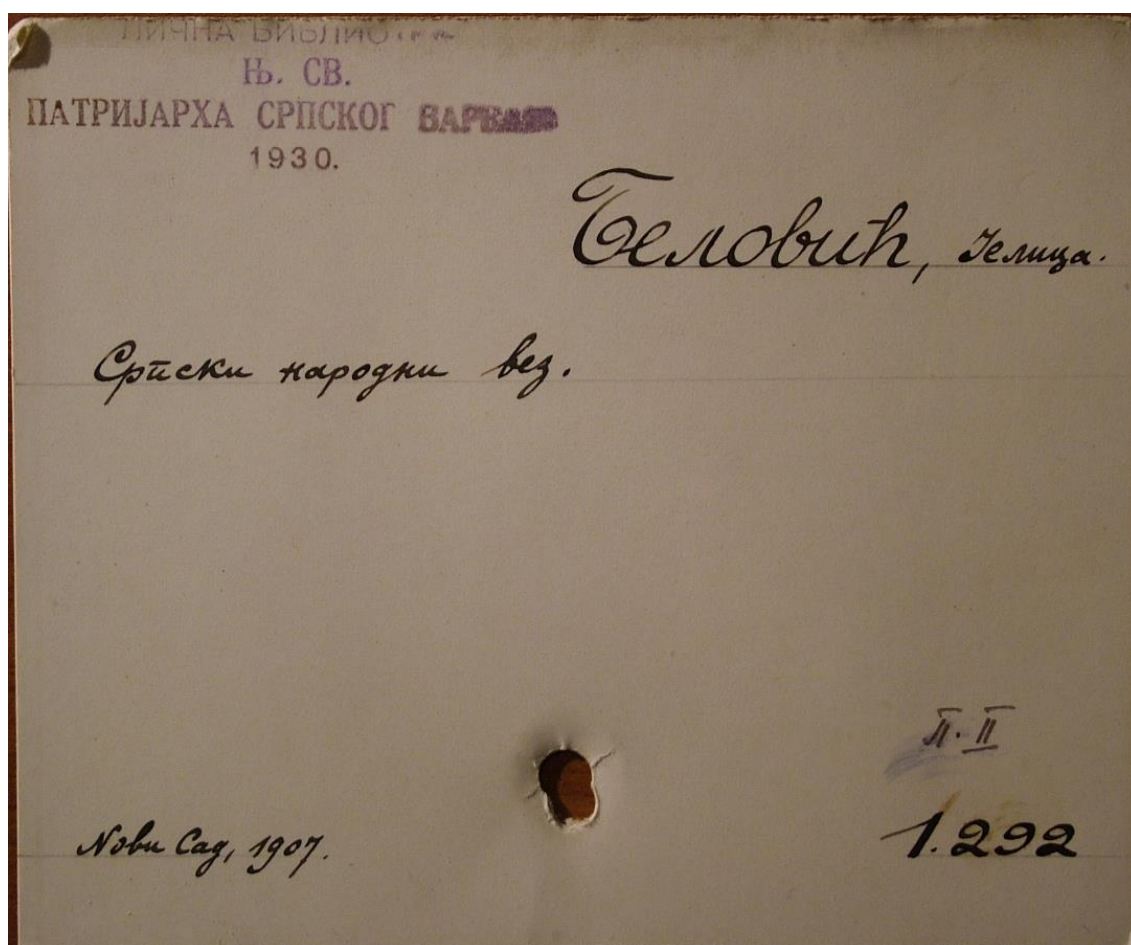
Незнатна, за патријарха, новчана редовна годишња свота и објективно, само интересом библиотеке а њезине сврхе руковођено намештање библиотекара, подићи ће брзо митрополитску библиотеку на ниво, по којем треба и на којем је дужна стајати митрополитска библиотека.

А верујићи, да ће данашњи патријарх са преосвећеним епископима хтети и у овом питању изаћи три корака напред народу свом, његовој просвети и културном унапређењу, надамо се, да ће хтети и питање митрополитске библиотеке у своје време решити по захтевима тога напретка тако, како би тој библиотеци било зајемчено трајно напредовање.

Модернизована митрополитска библиотека у Карловцима била би такођер један алем-камен патријарашкој круни патријарха Лукијана.

Пријатељ.

Прилог 11: Један пример каталoшког листића из личне библиотеке патријарха Варнаве, који је израдио Владимир А. Мајевски

Прилог 12: Сарадња Српске православне цркве са Друштвом библиотекара
Југославије

БЕГОВОЈ СВЕТОСТИ ПАТРИЈАРХУ ВАРНАВИ.

Београд.

Вашој Светости има част Управа Друштва Југословенских библиотекара најдубље захвалити се што сте изводећи примити њене делегате у аудијенцију 8. с. м., и изводећи благонаклоно саслушати жеље Друштва. Управа Вам се нарочито захваљује што сте указали пажњу и прихватили циљеве Друштва, и обећали Своју Високу помоћ. На основу Ваше изражене жеље Управа Вам доставља текст Резолуције донете на Првом Конгресу Југословенских библиотекара, одржаног 28. новембра у Загребу, Правила и текот анкете којом тражимо податке о свима библиотекама, у које улазе и манастирске, нарочито оне веће. Управа Вас моли за наређење да се текст анкете достави заинтересованима у Вашем подручју.

Управа, осим ове молбе, понавља своје жеље које је њена делегација пред Вас изнела: 1) да глава цркве препоручи свештенству оснивање комуналних библиотека, које би биле једна од важних основица широког народног просвећивања и истинског напретка народне културе, - 2) Моли се Ваша Светост да предузме мере за спасавање уметничког и књижевног инвентара у нашим манастирима који се, по многим сигурним извештајима, полако смањује, и смањиваће се све више ако се не предузму одлучне мере, од којих је врло значајна: инвентарисање свег књижевног (рукописног) и уметничког блага, и да се то благо чува под строгом и редовном контролом на основу тог инвентара.

Свима члановима би била особита част ако би се Ваша Светост изводела уписати за друштвеног члана, према приложеним Правилима.

Секретар,

М. В.

Претседник,

С. М. М. М.

СВЕТИ АРХИЈЕРЕЈСКИ СИНОД
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ
Син. Бр. 4437/Зап.197.
25/12. фебруара 193. год.
У БЕОГРАДУ

ДРУШТВУ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ БИБЛИОТЕКАРА

БЕОГРАД.

У одговору на Ваше писмо бр.109/1931 године, част ми је извести, да је Свети Архијерејски Синод под горњим бројем и датумом, путем расписа, препоручио свештенству да узме учешћа у оснивању комуналних библиотека.

По наредби

Претседника Св. Арх. Синода

Секретар протођакон,

Д-р М. З. Рагуж

Прилог 13: АВК, Сремски Карловци, записник од 17. маја 1946, изјава Марка Орешковића, инв. бр. 15761.

„I. Равнатељство Свеучилишне библиотеке у Загребу добило је од Министарства Народне Просвјете налог да се у склопу екипе, коју је предводио професор Ткалчић Владимир, упути у Сријемске Карловце једна екипа Свеучилишне библиотеке, која ће имати дужност да преузме Патријаршијску библиотеку у Сријемским Карловцима и да пренесе у Загреб и остави у похрани код Свеучилишне библиотеке, јер је пријетила опасност, да је Нијемци пренесу у Бреславу у Славенски институт.

Екипу су сачињавали још, Бошњак Младен, као стручњаци, те подворници Балент Мијо, Медвед Јосип, Сертић Јурај и Барберић Валентин.

28.VIII.1941. Отпутовали смо за Сријемску Митровицу, гдје смо након интензивног рада, од неких осам дана, успјели да читаву Патријаршијску библиотеку, у чијем се склопу налазила и библиотека Илариона Руварца, као и Орфелинова, пренесемо и отпремимо у Загреб.

Да ли је Свеучилишна библиотека примила директно налог од однашњег Министарства Просвјете, не знам, нити сам такав налог икад видео. Мисли да је сво то ишло преко професора Владимира Ткалчића, који је руководио читавом комисијом за преузимање предмета из фрушкогорских манастира.

II. Због краткоће времена нисмо били у могућности да саставимо тачан попис преузетих књига и рукописа, јер је тога било преко 20.000 комада, већ смо само саставили записник о примопредаји потписан од изасланика Понове професора Стјепана Готвалда и мене, којег у препису прилажем као и извештај о преузимању Патријаршијске књижнице у Хрватским Карловцима, који се такође у препису прилаже.

III. Читава библиотека која је преузета налази се похрањена у приземним просторијама Свеучилишне библиотеке, и то једним дијелом пакована у сандуке, док се рукописи налазе похрањени у специјалном тресору библиотеке. Књиге су у истом стању у каквом су биле када су преузете, јер кроз читаво вријеме окупације ми смо водили рачуна о њима, те није никоме било дозвољено читање и прегледавање истих. Баш данас сам одређен као члан комисије, која ће читаву

Патријаршијску књижницу предати професору Радославу Грујићу, изасланику Св. Синода, који ће кроз који дан ову отпремити у Београд.

IV. Како сам већ споменуо вријеме је било одмерено те нисмо могли да сачинимо никаквих пописа појединачно о преузетим књигама и рукописима.

V. У сјечњу 1943. год. Равнатељство Свеучилишне књижнице у Загребу добило је налог од ондашњег Министарства Народне Просвјете бр. 5161-1943. да преузме библиотеку Православног семинара у Карловцима, што је и извршено. Напомињем да том пригодом ја нисам судјеловао у том преузимању, већ по налогу ондашњег управитеља Свеучилишне библиотеке Тентора ту дужност је обављала књижничарка Малчанец Ана и подворници Фрањо Слуњски. И та библиотека, која броји око 5000 примјерака, налази се такођер похрањена код Свеучилишне библиотеке у Загребу, те ће и она ових дана бити преузета по професору Радославу Грујићу и отпремљена у Београд. Прилаже се препис налога Мин. Нар. Просвјете бр. 5161-1943. од 19.I.1943.

VI. Кад сам ја пригодом преузимања књижнице дошао у Патријаршију, ту већ није било никога, али су се опажали ријечити трагови боравка њемачких војника. Читаво покућство Патријаршије је било однешено, осим неколико старих прљавих кревета и столица, које су Нијемци употребљавали, док је библиотека била нетакнута. Уопће је Патријаршија давала слику пљачке и пустошења.

Друго у овоме предмету нема шта да искажем.

Прилог 14: Каталожки листићи из периода Богољуба Тирковића.

Живковит, Јован

Нови зборник црквених бесед,
које се боју на вечерњу јудеју,
литургију и другом богослужбеном
државнослову српске цркве
Београд 1908; в. 23 x 15,5, с. 1-226

Ж I
42.999

Живановит, Јован

Јован Живановит:

Српски пчелар

Нови Сад, 1893; сиз. 298+1; в. 22,4 x 15,2 см.

Ж II
51.716

Прилог 15: Предлог о културној сарадњу између Српске православне цркве и Народне библиотеке СР Србије на плану описа, снимања и заштите старих ћирилских рукописа који се налазе у фондовима Српске православне цркве – АСАС, Бр. 856 и 877/зап. 112 од 27. фебруара 1970. године

I

Народна библиотека СР Србије преузела је од Археографске комисије Републичког савета за културу, октобра 1961. задатак систематског описа јужнословенских ћирилских рукописа у СФРЈ и иностранству, у складу са међународним обавезама наше науке да учествује у изградњи Генералног каталога јужнословенских ћирилских рукописа према закључцима Славистичког конгреса у Москви 1958. Ради тога је у Библиотеци основано Археографско одељење, чији је руководилац 1961–1965. др. Владимир Мошин, 1965–1968. М. Панић-Суреп, а од 1968. године др. Димитрије Богдановић. Одељење данас ради са стручном екипом састављеном од филолога (слависта) и историчара уметности, по методу који је изложен у чланку Д. Богдановића у прилогу овог елабората.¹⁰⁸⁶

Основи циљ овог подухвата је потпуни опис свих наших рукописа, у виду једне едиције (корпуса) која би обухватала читаво наше рукописно благо без обзира где се оно данас налази. Опис треба да садржи научну информацију о свим елементима, помоћу којих би научни радници могли доћи до грађе за област коју истражују: материјално – кодиколошке податке, хронологију, палеографско лингвистичке податке, илуминацију рукописа, текстова одн. Садржај и записе, уз историјат и податке о садашњем смештају рукописа. Опис се ради по збиркама (нпр. Збирка рукописа Архива САНУ у Београду), а свака књига овог корпуса треба да буде снабдевена одговарајућим палеографским албумом са репродукцијама непходним научном раднику, за непосредну оријентацију у погледу писма, језика, орнаментрике и сл.

Едиција о којој је реч нема комерцијални карактер. Средства која друштвена заједница улаже у овај рад представља некономску инвестицију у

---

¹⁰⁸⁶ Чланак је објављен у часопису *Библиотекар*. В. Димитрије Богдановић, „Метод описа рукописа у Археографском одељењу Народне библиотеке СРС у Београду“, *Библиотекар* бр. 5 (1968): 361-390.

капитална добра наше националне културе. Само у 1968. год. републички фондови (Фонд за унапређење културних делатности и Фонд за наушни рад) покривали су расходе Археографског одељења у висини од 265.771. – НД, док су буџетска средства за 1969. годину у односу на ово Одељење удвостручена. Штампане описа такође изискује велика средства и „чисте“ дотације. Примера ради наводимо да за штампање готових описа Копитареве збирке у Љубљани и фонда Музеја Срба у Хрватској¹⁰⁸⁷ (сада Повјесног музеја у Загребу) треба 150.000. – НД.

Генерални каталог рукописа који се у току овог рада формира у Народној библиотеци, као и едиција Описа јужнословенских ћирилских рукописа, треба да буде инструмент научне информације, приручник за истраживаче у области лингвистике, историје, историје књижевности, историје уметности и др. На изванредан начин, фондови рукописа, иначе веома угрожени (ратом, елементарним несрећама и др.), биће путем ове едиције заштићени и сачувани од пропасти. Илустрације ради наводимо да данас једино захваљујући Каталогу рукописа од Љ. Стојановића знамо шта се уопште налазило у фонду рукописа Народне библиотеке, која је опљачкана 1915. А дефинитивно сагорео 1941. С друге стране, опис је научна документација о пореклу и власништву рукописа. Без описа рукописа Свеучилишне библиотека у Загребу, који је урадио и објавио проф. В. Мошин, Народна библиотека Србије не би дошла до своја два драгоцене рукописа који су нестали 1915. депоновани у Свеучилишној библиотеци 8. маја 1941. да тек 1966. год. буду враћени у Београд;¹⁰⁸⁸ у опису проф. Мошина ти су рукописи идентификовани као рукописи Народне библиотеке, и опис је послужио као документација на основу које је поднет захтев за повраћај рукописа. Опис фонда Музеја Срба у Хрватској, који је припремљен за штампу, и који ће бити објављен

---

¹⁰⁸⁷Одштампано 1971. године. Владимир Мошин, *Ћирилски рукописи у Повјесном музеју у Хрватској; Копитарева збирка словенских рукописа и Цојсов ћирилски одломак у Љубљани* (Београд: Народна библиотека Србије, 1971).

¹⁰⁸⁸ *Довољско четворојеванђеље* из друге четвртине XVI века (стара сигнатура 2) и *Коришки пролог* из 1573. године (стара сигнатура 20). Иначе, из исте групе несталих књига пронађено је 1969. године још десетак рукописа, који су били откупљени из Савезне Републике Немачке. В. Владимир Мошин, „Рукописи бивше београдске Народне библиотеке у Даблину и у Загребу“, *Библиотекар* бр. 5 (1968): 349-359; Дејан Медаковић, „Враћање српских средњовековних рукописа из Немачке“, *Библиотекар* бр. 4 (1970): 309-311; Мираш Кићовић, „Рукописи Народне библиотеке у Београду“, *Архивски алманах* бр. 1 (1958): 49-80; Светлана Мирчов и Борјанка Трајковић, „Судбина несталих српских средњовековних рукописа из збирке Народне библиотека у Београду“, *Књижевне новине* год. 56, бр. 1097/1098 (2004): 8-9.

можда до пролећа 1970. представља прворазредну научну документацију о власништву Српске православне цркве на тим драгоценим рукописима, однетим у току последњег рата претежно из словенских српских манастира. Народна библиотека управо и због тога инсистира на што хитнијем објављивању описа збирке, јер је она сад такорећи закопана у Повјесном музеју Хрватске и њена судбина може да буде заборављена.

Раду Археографског одељења претходио је индивидуалан рад извесног броја научника, пре свега и највише проф. В. Мошина, на инвентарисању рукописних фондова у Југославији. Том акцијом обухваћен је већи део фондова, и резултати су објављени у низу наших научних часописа. Од опширних описа, међутим, објављени су само описи рукописа ЈАЗУ¹⁰⁸⁹ и Свеучилишне библиотеке у Загребу. Археографско одељење је по свом оснивању пошло на припрему опширних (потпуних) описа, а уз то и на довршавање кратког каталогизовања инвентарисања оних збирки које нису биле обухваћене претходном акцијом. Не рачунајући ту поменути опис Копитареве збирке и Музеја Срба, које је В. Мошин припремио још прије оснивања Археографског одељења, припремљени су за штампу следећи описи: Музеј Срба у Сремској Митровици; Народни музеј у Титовом Ужицу; Музеј црквених старина у Нишу; Музеј Крајине у Неготину. Ове године се довршавају описи: Народне библиотеке СР Србије, Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“, Грујићеве збирке у Музеју Српске православне цркве, са планом да се објављивање ових описа приступи у току 1970. И даље, у зависности од средстава. У току је рад на рукописима Архива САНУ, Музеја СПЦ (музејска збирка), Патријаршијска библиотека. Рад на рукописима манастира Крке, спојен са конзервацијом тих рукописа (1966–1967), привремено је прекинут из техничких разлога.

Међутим, Археографско одељење је упућено и на теренски рад, ван Југославије као и у нашој земљи. Прошле године, екипа Одељења обрадила је српске рукописе у Шафариковој збирци Народног музеја у Прагу, а ове јесени друга екипа одлази у Библиотеку румунске академије у Букурешту у истом циљу. Што се тиче наше територије ми смо упућени на то да радимо сезонски углавном преко лета, у појединим збиркама. При томе се руководимо како значајем која

---

¹⁰⁸⁹ Владимир Мошин, *Ђирилски рукописи Југословенске академије. Део 1, Опис рукописа* (Загреб: Југословенска академија знаности и умјетности, 1955).

збирка има у научном погледу, тако и степеном њене досадашње публикованости, а исто тако и општим приликама у којима се поједина збирка налази. На рукописима у СР Македонији за сада не планирамо никакав археографски рад, пошто на томе ради интензивно Државни архив СР Македоније. Али смо зато планирали рад у манастирским збиркама Косова, пре свега у Дечанима, затим у Пећкој патријаршији и Грачаници. За 1965. 1970. 1971. предвиђен је рад у Дечанима. Опис дечанских рукописа треба да буде знатно потпунији од досадашњег покушаја обраде ове збирке, коју су по правилу занемаривали филигранолошку, палеографску – лингвистичку и уметничку страну рукописа. На основу одобрења Покрајинског завода за заштиту споменика културе из Приштине, и надлежног архијереја, преосвећеног Г. Павла, епископа рашко призренског, екипа Археографског одељења отпочела је овог лета рад у Дечанима, и у времену од 18 јуна до 5 јула обрадила скоро трећину рукописа из манастирске ризнице.¹⁰⁹⁰

Народној библиотеци би рад на систематском опису рукописа био веома олакшан ако би Свети архијерејски синод у смислу чл. 70. тач. 17 и у вези 108. тач. 9 Устава СПЦ препоручуно свим епархијским архијерејима да на свом подручју и у оквиру своје надлежности наиђе и сусрет Народној библиотеци и издају потребне дозволе за рад стручне екипе Археографског одељења у подручним црквеним збиркама.

II

Упоредо са систематским описом рукописа, Археографско одељење је добило задатак да формира Централну фототеку јужнословенских ћирилских рукописа, у којој треба да се прикупе микрофилмови свих наших рукописа, по

---

¹⁰⁹⁰ Библиотека манастира Високи Дечани је после библиотеке манастира Хиландара (која је најочуванија средњовековна српска библиотека) најочуванија средњовековна српска библиотека на територији Србије. Први који је урадио опис дечанских рукописа био је Лазар Мирковић. Овај опис никада није објављен и чува се у АСАНУБ у Историјској збирци. Инвентар дечанских рукописа са кратким описом урадила је Мирјана Шакота 1954. године. Велики допринос припада Димитрију Богдановићу и његовим сарадницима из Археографског одељења, који су 1969. године започели детаљну израду описа. Године 1981. дечански рукописи су пренети у трезор Народне библиотеке Србије, где се и данас чувају. Хронолошки оквири збирке дечанских рукописа крећу се од краја 13. до средине 19. века и укупно броји 167 јединица. Скоро се у јавности појавио *Опис ћирилских рукописа манастира Високи Дечани* у издању Народне библиотеке, као резултат досадашњих истраживања на пољу дечанских рукописа. Овај описом је омогућено да се изврши реконструкција садржаја осталих српских средњовековних манастирских библиотека.

збиркама, без обзира да ли се налазе у Југославији или ван ње, и то снимљени у целисти, од корица до корица; фотокопије свих рукописа, а нарочито оних збирки које су најмање приступачне научној јавности (нпр. светогорских збирки). Циљ ове акције је заштитни и научни. Заштитни, утолико што се израдом микрофилма ствара аутентична документација о материјалу од непроцењиве културне вредности, која у извесним несрећним околностима може надживети тај материјал и остати као једини траг о националном културном наслеђу. Микрофилмовање је иначе један од основних видова заштите националних културних добара – посебно библиотечког и архивског карактера, и представља, поред осталог, обавезу народне одбране.

Научни циљ систематског микрофилмовања састоји се у могућностима да се на једном месту, концентрисано, сваком научном раднику пружи изворна грађа за научна истраживања. Тако се отклања потреба за скупим и приметним путовањима по земљи или иностранству, и рукопис се преко микрофилма одн. фотокопије, може проучавати у савременим техничким условима, уз могућности непосредног поређења, класификације и сл. Уједно је и сам оригинал рукописа поштеђен од сваког сувишног прегледавања, окретања и употребе којим се, заправо, троши и угрожава као споменик.

Ни овај подухват нема комерцијални карактер, нити би се микрофилмови Централне фототеке могли употребљавати за приређивање комерцијалних публикација. Уколико би Народна библиотека одлучила да у одређеном тренутку приступи издавању појединих рукописа – фототипски или каквом другом техником, а они се налазе у фондовима Српске православне цркве, материјална права СПЦ као власника рукописа била би у пуној мери поштована па би се публикувању приступило тек у споразуму са Црквом. За сада библиотека нема таквих конкретних планова. Репродукције које би биле објављене у подручном палеографском албуму сваког описа имају само документациони научни карактер.

Само микрофилмовање Библиотека изводи својом апаратуром и својим средствима (дакле, преко сопствене фотолабораторије), али се користи и могућност поручбине – са плаћањем у готову или уз размену микрофилмова и публикација. У том смислу закључујемо и посебне аранжмане. Са Лењиновом библиотеком у Москви, Народном библиотеком у Софији, Народним музејом у

Прагу, Сечењи библиотеком у Будимпешти и др. Исто тако и са Народном и универзитетском библиотеком у Скопљу, имамо споразум о размени микрофилмова, путем којим смо већ дошли до драгоцених снимака наших рукописа који се чувају у тим фондовима. Са Скопљем имамо споразум на основу кога треба ускоро да добијемо микрофилмове свих ћирилских рукописа који се налазе на територији СР Македоније. С друге стране нпр. од Повјесног музеја Хрватске у Загребу, микрофилмове добијамо са плаћањем у готову.

Библиотека је вољна да закључи одговарајући споразум са Српском православном црквом, како смо већ предложили у акту бр. 1742 од 3. јуна 1969. Пошто смо приликом разговора са Њ. Св. Патријархом Г. Германом и управником Црквеног музеја од 6. Јуна о. г. упознати са техничким могућностима и програмом фото лабораторије Српске патријаршије, мислимо да се основ за споразум између Српске цркве и наше Библиотеке може наћи у следећим решењима:

- а) договорени распоред односно расподела фондова које ће снимати Патријаршија и Библиотека; Библиотека ће снимати првенствено све фондове до којих Црква не може непосредно доћи, али и црквене фондове у споразуму са Патријаршијом ради што хитнијег обављања посла који не трпи одлагање;
- б) међусобна размена копија микрофилмова, при чему би јединица за утврђивање реципрочности био 1 снимак одн. „кадар“ на микрофилму, а не један рукопис;
- в) Библиотека је заинтересована да добија микрофилм у негативу, а обзиром на задатак формирања збирке фотокопија; Патријаршија ће сопствену копију радити у негативу или дијапозитиву према захтеву саме Патријаршије;
- г) договор у погледу снимања фондова утврђивати преко овлашћених лица у последњем тромесечју сваке године за следећу годину, пошто је то потребно Библиотеци ради благовременог планирања.

Приликом договарања би требало имати у виду општи друштвени и национални интерес да сви наши рукописни фондови буду снимљени у што краћем року. Уколико Српска црква у одређеном тренутку не би располагала потребним финансијским средствима за снимање, а Библиотека таквим средствима располаже, мислимо да би било нужно препустити Библиотеци да она својим средствима сними одређени црквени фонд, како се не би губило у времену.

Ситуација са Дечанима и другим збиркама на Косову је таква да се хитно микрофилмовање тих збирки императивно намеће и да ту не би смело да буде одлагања. Ако Црква то може да учини сопственим средствима, ми ћемо бити захвални да добијемо, у оквиру размене, копије тих филмова. Ако из финансијских или из других разлога Црква не може да изведе ту акцију у кратком року (тј. ове и идуће године), Народна библиотека се осећа морално и друштвено да инсистира на извођењу те акције у сопственој режији – с тим што да подвучемо изузетан значај и хитност овог проблема, као и нашу заједничку моралну одговорност пред аудиторijом за судбину ових наших малобројних а драгоцених средњовековних списа.

У исто време, Народна библиотека је спремна, и сматра да би било неопходно, да Патријаршија пружи стручну археографску помоћ у оквиру организације и извођења снимања, као и сређивање фототеке Српске православне цркве. Било би неопходно да се снимању појединих црквених збирки на терену приступи тек после непосредног прегледа збирке од стране наших археографа и евентуалних интервенција у погледу повратка књиге у самој збирци, њиховог наслова, датирања и сл.

III

Народна библиотека СР Србије у току ове и следеће године знатно проширује и своју делатност на плану конзервације старих рукописа. У периоду од 1966 год. до данас, Конзерваторска лабораторија није била у могућности да задовољи ни мали део реалних потреба наших рукописних фондова у СР Србији и оних ван републичке територије (фондова Српске православне цркве ван подручја СР Србије). Основана као централна конзерваторска лабораторија СР Србије, Конзерваторска лабораторија Народне библиотеке ће приступити заштити и лечењу, као систематском редовном обиласку и прегледу рукописних књига свих ових угрожених фондова, подразумевајући и фондове Српске цркве. Трошкове ове акције покриваће републички фондови, тако да би услуга Цркви могла бити делимично бесплатна, а делимично компензована услугом која би Црква учинила Библиотеци тиме што би омогућила рад на опису рукописа без непосредне новчане накнаде.

Појединости ове акције требало би уз учешће шефа Конзерваторске лабораторије Народне библиотеке утврђивати заједно са планом микрофилмовања у последњем тромесечју сваке године, по могућности већ у току месеца октобра, када Библиотека претреса и усваја план за следећу годину.

Прилог 16: УГОВОР закључен између Народне библиотеке СР Србије, Београд, Скерлићева бр. 1 (у даљем текст: Народна библиотека), коју заступа управник Народне библиотеке, Светислав Ђурић, с једне стране, и Српске православне цркве, који према упутству и одлуци Светог архијерејског сабора АС бр. 41/зап. 42 од 19. маја 1970. године, заступа Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд, улица 7. јула бр. 5 (у даљем тексту: Свети архијерејски синод), с друге стране:

Имајући у виду да Српска православна црква поседује и чува рукописне књиге од посебног културног значаја, као и друштвени задатак Народне библиотеке СР Србије да сав библиотечки материјал са својством споменика културе штити микрофилмовањем, конзервацијом, научним описом и публикавањем овог материјала, уговорене стране су се споразумеле о следећем:

Члан 1.

Српска православна црква дозвољава Народној библиотеци да врши систематски описе и каталогизацију свих јужнословенских ћирилских рукописа који се налазе у библиотекама, музејима, ризницама и осталим фондовима свих цркава и манастира Српске православне цркве, са циљем да овај научно обрађени материјал Народна библиотека публикује у капиталној едицији описа јужнословенских ћирилских рукописа и у својим другим научним издањима.

Описе ових рукописа Народна библиотека ће вршити у месту где се они налазе и под надзором надлежног црквеног лица.

Члан 2.

Народна библиотека се обавезује да од сваке публикације, наведене у претходном члану овог уговора, бесплатно уступи Српској православној цркви педесет (50) примерака исте. Исто тако уступиће и по двадесет пет (25) примерака бесплатно од сваке публикације описа других рукописа из фондова, који се налазе у власништву Српске православне цркве.

Сви напред наведени примерци су намењени епархијама, црквеним библиотекама, музејима и просветним установама и не могу се продавати.

Члан 3.

Српска православна црква дозвољава Народној библиотеци да микрофилмује све рукописе у свим библиотекама, музејима, ризницама и осталим фондовима Српске православне цркве.

Члан 4.

Народна библиотека се обавезује:

а) да од сваког снимка наведеног у члану 3. овог уговора бесплатно уступи Српској православној цркви по један негатив и један дијапозитив;

б) да од снимака оних јужнословенских ћирилских рукописа који се не налазе у фондовима Српске православне цркве, бесплатно уступи Српској православној цркви по један дијапозитив и то у року од три месеца по завршеном снимању;

в) да пре снимања изврши конзервацију оних рукописа које би специјална комисија из члана 10. става 3. овог уговора означила као нарочито хитне за конзервацију услед тежих оштећења.

Члан 5.

Микрофилмови црквених фондова до којих Народна библиотека дође снимањем из члана 3. овог уговора користиће се искључиво у сврхе научног истраживања.

Народна библиотека може користити ове микрофилмове и за размену са домаћим или иностраним установама, ради добијања одговарајућег материјала, без претходне сагласности Светог архијерејског синода али се исти не могу објављивати.

Члан 6.

Народна библиотекa може без посебне накнаде публиковати материјал добијен микрофилмовањем црквених фондова, потуно или делимично, у сопственим издањима научног карактера (критичка и фототипско-факсимилна издања; репродукције као прилог научним расправама; репродукције у прилогу описа јужнословенских ћирилских рукописа, и слично) са обавезама наведеним у

члану 2. овог уговора.

Народна библиотека не може приступити публикавању, односно репродуковању снимака из црквених фондова у комерцијалне сврхе (као што је случај са штампањем разгледница, туристичких албума и сличног) без претходне сагласности и споразума са Светим архијерејским синодом.

Члан 7.

Српска православна црква задржава право да у односу на сва трећа правна или физичка лица примени непосредно свој Правилник о наплати услуга црквених музеја и библиотека, у случају публикавања репродукција из својих фондова, па у том смислу Народна библиотека не може, ни појединцу ни установи, ни у земљи нити у иностранству, било потпуно или делимично, уступати микрофилмове рукописа фондова Српске православне цркве ради публикавања, без претходне сагласности Светог архијерејског синода.

Уколико се нека трећа установа, предузеће или појединац обрате Народној библиотеци у циљу публикавања рукописа из црквеног фонда, чији се микрофилмови налазе у Библиотеци, Библиотека ће странку упутити Српској православној цркви ради регулисања материјалних обавеза према Правилнику.

Члан 8.

За оне микрофилмове које добије Народна библиотека у смислу реципроцитета по члану 4. ставу б) Српска православна црква преузима исте оне обавезе које је на себе преузела Народна библиотека по члану 5, 6, и 7 овог уговора.

Члан 9.

Уколико би Српска православна црква била у могућности да сама објављује материјал из фонда који не припада Цркви, а који је добила од Народне библиотеке, задржава право да то чини под истим условима које признаје Народној библиотеци за своје рукописе.

Члан 10.

Народна библиотека се обавезује да плански врши конзервацију оштећених и угрожених рукописа у фондовима Српске православне цркве.

План конзервације за сваку годину унапред доставиће Народна библиотека Светом архијерејском синоду благовремено ради знања, са подацима о броју листова и о фондовима који ће бити обухваћени акцијом Народне библиотеке у одређеној години.

Свети архијерејски синод и Народна библиотека именуваће по једног представника, који ће представљати стручну комисију са задатком да утврди који рукописи морају да буду конзервирани пре него што се приступи њиховом микрофилмовању. У случају неслагања, ова два члана бирају трећег и та комисија решава коначно.

Члан 11.

За описе, микрофилмовање и конзервацију рукописа по овом уговору, који се налазе на територији разних епархија, Народна библиотека ће претходно о плану рада извести надлежног епархијског архијереја, од кога ће добити упут и одобрење за рад.

Члан 12.

Овај уговор може се мењати или допуњавати само по обостраном споразуму и пристанку.

Уговор може отказати свака уговорена страна под условом да отказ мора бити дат најмање шест месеци унапред.

Све преузете обавезе до престанка важења уговора, остају на снази.

Члан 13.

У случају спора надлежан је суд опште надлежности у Београду.

Члан 14.

Уговор ступа на снагу даном потписивања, и то за централну црквену имовину (Патријаршија) потписом представника Светог архијерејског синода, а за

све остале музејске, ризничке, библиотечке и друге фондове Српске православне потписом епархијског архијереја у чијој се надлежности ови фондови налазе.

Члан 15.

Овај уговор сачињен је у четири равногласна примерка, од којих обе стране задржавају по два примерка.

Измене и допуне од 8. Јуна 1984. године:

Члан 2. мења се уколико што се број бесплатних примерака од сваке публикације, наведене у члану 1, подиже на 100 комада, као компензација Српској православној цркви.

Завршетак друге алинеје у овоме члану, који забрањује Српској православној цркви да продаје добијене публикације, брише се, јер је увредљив.

Члан 7. није предвидео саиздаваче, који би, у заједници са Народном библиотеком, публиковали било које рукописе. Ако би Народна библиотека правила споразум са неком установом и предузећем, или појединцем на заједничком објављивању рукописа, она је дужна да скрене пажњу саиздавачу да и он има исте обавезе према Српској православној цркви, као и Народна библиотека. Уколико саиздавач ту обавезу не би прихватио, онда га треба упутити на Свети архијерејски синод.

Народна библиотека се обавезије да ће извештавати Свети архијерејски синод о тиражу појединих публикација, најкасније када оне изађу из штампе. Уколико би тираж будућих издања био већи од досадашње квоте, онда би, у том случају, и број примерака, који се уступа Цркви као компензација, био повећан у одређеној сразмери.

Прилог 17: Микрофилмовани рукописи из фонда Патријаршијске библиотеке:

- Рс 2¹⁰⁹¹ – А 3895/1-144¹⁰⁹² *Ирмологија*, српска редакција, I део почетак XVII в.; II део XVI в. Папир, VII + 129 листова, 130 x 90 mm.
- Рс 3 – А 3896/1-172 *Зборник различитих састава*, српска редакција, почетак XVII в. Папир, 165 листова, 135 x 95 mm. Канони, житија светих и слова. Записи.
- Рс 4 – А 3897/1-92 *Стихологија*, српска редакција, XVI и трећа четвртина XVII в. Папир, 110 листова, 137 x 95 mm. Записи.
- Рс 5 – А 3898/1-182 *Даскалија*, српска редакција, крај XVI, трећа трећина XVII и почетак XVIII в. Папир, VII + 183 листа, 140 x 95 mm. Конволут. Запис писара јеромонаха Пахомија.
- Рс 6 – А 3899/1-144 *Стихологија*, српска редакција, око 1630. г. Папир, II + 107 листова, 140 x 95 mm. Има и Молитву Богородици од Димитрија Кантакузина. Запис писара.
- Рс 7 – А 3900/1-321 *Требник*, српска редакција, I део друга четвртина XVII века, II део шеста деценија XVI в. Папир, IV + 340 листова, 145 x 105 mm. Конволут. Запис писара Захарије Возућана и други записи.
- Рс 8 – А 3901/1-449 *Псалтир с последовањем*, српска редакција, друга четвртина XVII в. Папир, VI + 434 листа, 143 x 100 mm. Записи.
- Рс 9 – А 2859/1-448 *Акатисник*, српска редакција, крај XVI са додацима из XVII в. Папир, 441 лист, 149 x 99 mm. Записи.
- Рс 10 – А 3902/1-165 *Молитвеник*, српска редакција, XVII в. Папир, I + 163 листа, 143 x 100 mm. Записи.
- Рс 11 – А 3902/1-303 *Зборник различитих састава*, српска редакција, прва половина XVII в. Папир, III + 292 листа, 153 x 110 mm. Житија светих, слова и номоканон. Запис.
- Рс 12 – А 3904/1-125 *Минологија и стихологија*, српска редакција, крај XVII в. Папир, II + 126 листова, 150 x 105 mm. Записи.
- Рс 13 – А 3985/1-40 *Катихизис*, српска редакција, 1615/25. г. Папир, I + 60 листова, 157 x 100 mm. Запис.
- Рс 14 – А 3906/1-184 *Зборник литургијски*, српска редакција, трећа четвртина

¹⁰⁹¹ Сигантура под којом се налази у Рукописном фонду Патријаршијске библиотеке.

¹⁰⁹² Сигантура под којом се налази у Микрофилмском фонду Народне библиотеке Србије.

- XVII в. Папир, I + 180 листова, 143 x 100 mm. Записи.
- Рс 15 – А 2860/1-44 *Акатист Пресветој Богородици*, српска редакција, 1695/1705. г. Папир, I + 40 листова, 143 x 104 mm. Записи.
- Рс 16 – А 3907/1-82 *Списак парохија карансебешке епархије*, рускословенски језик, 1749. г. Папир, 75 листова, 161 x 101 mm. Записи.
- Рс 17 – А 3039/1-243 *Зборник различитих састава*, српска редакција, XVIII в. Папир, I + 236 листова, 148 x 97 mm. Садржи Недељне и празничне поуке (сакупили, исправили и саставили Гаврило Петров и Платон Левшин, превео Јован Рајић), Посланицу Димитрија Кантакузина и Српски летопис до 1683. г.
- Рс 18 – А 1808/1-159 *Требник*, српска редакција, крај XVII — почетак XVIII в. Папир, III + 151 лист, 158 x 103 mm.
- Рс 19 – А 3909/1-124 *Зборник литургијски са Номоканон*, српска редакција, 1686. г. Папир, I + 120 листова, 150 x 103 mm. Запис писара јеромонаха Силвестра и други записи.
- Рс 20 – А 3022/1-81 *Краткоје християнскоје ученије*, рускословенска редакција, 1756. г. Папир, I + 73 листа, 212 x 166 mm. Запис.
- Рс 21 – А 3910/1-124, А 72/28-31 *Чинovníк архијерејски*, српска редакција, XVII в. Папир, VI + 165 листова, 211 x 150 mm. Записи.
- Рс 22 – *Изводи из разних књига*, француски, немачки и рускословенски језик, друга половина XVIII в. Папир, I + 281 лист, 215 x 136 mm. Стратимировићев рукопис из ђачког доба. А 3911/1-222
- Рс 23 – А 3046/1-87 *Питања и одговори из историје Старога и Новога завета*, рускословенски језик, друга половина XVIII в. Папир, III + 79 листова, 210 x 160 mm. Стратимировићев рукопис из ђачког доба. Има и световну историју. Запис.
- Рс 24 – А 3912/1-48 *Списак епархије арадске*, рускословенски језик, 1755. г. Папир, 90 листова, 208 x 162 mm. Запис.
- Рс 25 – А 3913/1-27 *Реперториум Бачко-бодрошке жупаније*, латински језик, 1825. г. Папир, III + 18 листова, 207 x 185 mm.
- Рс 26 – А 3914/1-12 *Ода митрополиту Стефану Стратимировићу*, латински и рускословенски језик, 1806. г. Папир, 8 листова, 178 x 112 mm. Запис писара и аутора Гаврила Хранислава.

- Рс 27 – *Кратко упутство свештеницима*, славеносрпски језик, 1812/13. г. Папир, I + 31 лист, 208 x 154 mm. Запис писара и аутора Викентија Ракића, игумана манастира Фенека. А 3915/1-38
- Рс 28 – А 2592/1-168 *Цароставник (Тројадик, „Реметски хронограф“)*, српска редакција, 1645. г. Папир, 166 листова, 195 x 144 mm. Записи.
- Рс 29 – А 3916/1-297 *Псалтир с последовањем*, српска редакција, 1664. г. Папир, II + 297 листова, 205 x 135 mm. Запис.
- Рс 30 – А 2550/1-106 *Епитом Дионисија Новаковића*, рускословенски језик, 1741. г. Папир, I + 82 листа, 205 x 147 mm. Запис.
- Рс 31 – А 3041/1-94 *Лелиј либо Разговор о дружествје Марка Тулија Цицерона*, рускословенски језик, XIX в. Папир, I + 56 листова, 195 x 150 mm. Превод са латинског, штампано у Будиму 1800. г. Запис писара Николаја Шимића.
- Рс 32 – А 2825/1-301 *Требник*, српска редакција, око 1550. г. Папир, I + 296 + I + 2 листа, 210 x 140 mm. Има штампане додатке српских штампарија XVI в.
- Рс 33 – А 2541/1-152 *Зборник литургијски*, српска редакција, 1676. г. Папир, II + 150 листова, 196 x 143 mm. Садржи службе, житија и слова. Има и Службу цару Урошу са његовим житијем од патријарха Пајсија. Записи писара попа Никодима и други записи.
- Рс 34 – А 2824/1-48 *Хијеротонија (Максима Гавриловића, епископа печујског)*, српска редакција, 1721. г. Папир, I + 45 + I лист, 200 x 155 mm. Записи.
- Рс 35 – А 3919/1-59 *Хијеротонија*, српска редакција са елементима руске, 1670/80. г. Папир, I + 55 листова, 205 x 160 mm.
- Рс 36 – А 3920/1-189 *Зборник различитих састава*, српска редакција, 1704. г. Папир, IX + 173 листа, 195 x 154 mm. Запис писара Вељка Поповића.
- Рс 37 – А 3921/1-245 *Требник*, руска редакција, 1620/30. г., додавани листови око 1750. г. Папир, III + 246 листова, 185 x 150 mm. Записи богослужбеног карактера.
- Рс 38 – А 2861/1-514 *Јеванђеље учитељно*, српска редакција, 1563. г. папир, II + 513 листова, 190 x 120 mm. Запис писара црнорисца Харитона.
- Рс 39 – А 2863/1-135 *Ирмологија са нотама*, руска редакција, 1665/75. г. Папир, 192 листа, 185 x 155 mm. Запис.
- Рс 40 – А 3922/1-49 *Апологија*, славеносрпски језик, 1790/1810. г. Папир, III + 42

- листа, 178 x 115 mm. Превод Јеремије Гагића. Запис.
- Рс 42 – А 63/1-16 *Законик („Патријаршијски рукопис“)*, српска редакција, 1695/1705. г. Папир, 60 листова, 174 x 138 mm. Садржи Закон цара Јустинијана и Законик цара Душана.
- Рс 43 – А 3923/1-57 *Псалтир с последовањем*, српска редакција, XVI в. Папир, 352 листа, 184 x 127 mm. Записи.
- Рс 44 – А 3925/1-392 *Лествица*, српска редакција, крај XV – почетак XVI в. Папир, VI + 397 листова, 202 x 133 mm. Записи.
- Рс 45 – А 3771/1-188 *Животи краљева и архиепископа српских (Цароставник)*, српска редакција, 1763 г. Папир, III + 175 листова, 320 x 217 mm. Записи.
- Рс 46 – А 3926/1-332 *Синтагма Матије Властара („Церски рукопис“)*, српска редакција, 1579. г. Папир, I + 327 листова, 316 x 210 mm. Записи.
- Рс 47 – А 3927/1-424 *Летопис Јована Зонаре*, српска редакција, XVI в. Папир, 416 листова, 319 x 212 mm. Записи.
- Рс 48 – А 3928/1-377 *Палеја*, српска редакција са елементима бугарске, трећа четвртина XVI в. Папир, I + 361 лист, 292 x 200 mm.
- Рс 49 – А 3929/1-274 *Псалтир с последовањем*, српска редакција, I део 1580. г., II део 1619. г. Папир, 263 листа, 303 x 205 mm. Конволут. Записи.
- Рс 50 – А 3930/1-306 *Синтагма Матије Властара*, српска редакција, крај XVI в. Папир, II + 297 листова, 300 x 205 mm. Запис.
- Рс 51 – А 3772/1-563 *Животи царева и архиепископа српских*, рускословенски језик, 1780. г. Папир, IV + 543 листа, 300 x 205 mm. Запис.
- Рс 52 – А 3937/1-87 *Handbuch Georgii Andreae Mineti*, немачки језик, 1729. г. Папир, 82 листа, 341 x 200 mm. Из историје српског народа.
- Рс 53 – А 3052/1-244 *Четворојеванђеље („Грабовачко четворојеванђеље“)*, српска редакција, друга половина XVI в. Папир, II + 235 листова, 300 x 205 mm. Записи.
- Рс 54 – А 3938/1-229 *Поменик манастира Раче*, српска редакција, 1615/1625. г. Папир, 218 листова, 295 x 210 mm. Записи.
- Рс 55 – А 3939/1-109 *Архијерејски чиновник*, српска редакција, 1716. г. Папир, III + 102 листа, 313 x 212 mm. Записи.
- Рс 56 – А 3940/1-198 *Минеј за октобар*, српска редакција, трећа четвртина XVII в.

- Папир, 193 листа, 300 x 200 mm. Записи.
- Рс 57 – А 3941/1-31 *Чинови разних освећења црквених утвари*, рускословенски језик, XIX в. Папир, IV + 52 стране, 261 x 205 mm.
- Рс 58 – А 3042/1-188 *Житије Светога Саве од Теодосија*, рускословенски језик, 1757. г. Папир, XXIV + 200 листова, 217 x 180 mm. Запис.
- Рс 59 – А 3042/1-81 *Дјејанија цркернаја и гражданскаја*, рускословенски језик, 1741. г. Папир, II + 73 + I лист, 225 x 177 mm. Скраћени препис I књиге од Баронија, Москва, 1719 г. Записи.
- Рс 60 – А 2499/1-76 *Зборник различитих садржина*, српска и руска редакција, друга половина XVIII в. Папир, 72 листа, 225 x 175 mm. Конволут. Има Катихизис, Стематографију Х. Цефаровића (1741) и Географију (Петроград, 1716). Запис писара Константина Студеничанина и други записи.
- Рс 61 – А 3943/1-41 *Камен соблазна*, рускословенски језик, 1798. г. Папир, III + 35 листова, 374 x 237 mm. Превод књиге епископа Илије Минијата Кефалонита. Превод Викентија Ракића.
- Рс 62 – А 3944/1-274 *Октоих првогласник*, српска редакција, друга четвртина XVI в. Папир, I + 264 листа, 310 x 205 mm.
- Рс 63 – А 3945/1-196 *Апостол*, српска редакција, крај XVI – почетак XVII в. Папир, I + 191 лист, 298 x 197 mm. Записи.
- Рс 64 – А 3946/1-234 *Минеј за септембар*, српска редакција, 1547. г. Папир, I + 222 листа, 301 x 206 mm. Запис.
- Рс 65 – А 3947/1-142 *Руски летопис*, руска редакција, I део око 1690. г., II део 1720/30. г. Папир, V + 135 листова, 310 x 201 mm.
- Рс 66 – А 3948/1-224 *Дамаскин*, српска редакција, 1657. г. Папир, I + 209 листова, 306 x 206 mm. Записи.
- Рс 67 – А 3949/1-642 *Пролог стиховни зимски*, влашко-молдавска редакција, средина XVI в. Папир, I + 630 листова, 300 x 197 mm. Записи.
- Рс 68 – А 1869-1872/312 *Панагирик*, српска редакција, XVI в. Папир, I + 310 листова, 292 x 198 mm. Слова Григорија Ниског и Јована Златоуста. Има и Слово о кнезу Лазару.
- Рс 69 – А 3556/1-115, А 3053/1-217 *Четворојеванђеље („Милешевско четворојеванђеље“)*, српска редакција, друга четвртина XVI в. Папир, II + 202

- листа, 277 x 208 mm. Запис.
- Рс 70 – А 2545/1-338 *Синтагма Матије Властара*, српска редакција, око 1370. г. Папир, 334 листа, 280 x 190 mm. Пуна редакција. Записи.
- Рс 71 – А 3950/1-176 *Минеј за мај*, српска редакција, прва четвртина XVI в. Папир, II + 167 листова, 282 x 205 mm. Запис.
- Рс 72 – А 2549/1-46 *Минеј празнични*, српска редакција, 1681. г. Папир, I + 42 листа, 280 x 195 mm. Има Службу св. Максиму Бранковићу. Запис писара Симеона и Софронија.
- Рс 73 – А 3951/1-180 *Четворојеванђеље*, бугарска редакција са елементима српске, XV в. Папир, II + 173 листа, 265 x 195 mm.
- Рс 74 – А 3952/1-145 *Октоих васкрсни*, молдавска редакција са примесама српског правописа, друга четвртина XVI в. Папир, II + 139 листова, 256 x 197 mm. Записи.
- Рс 75 – А 3953/1-211 *Тропарник*, српска редакција, средина XVI в. Папир, 202 листа, 270 x 188 mm. Има и Часослов и молитвословља за разне потребе. Записи.
- Рс 76 – А 3955/1-298 *Четворојеванђеље*, српска редакција, друга половина XVI века. Папир, 289 листова, 275 x 207 mm. Запис.
- Рс 77 – А 3043/1-30 *Служба освећења храма*, рускословенски језик, 1790. г. Папир, II + 22 листа, 286 x 217 mm. Запис.
- Рс 78 – А 3044/1-38 *Служба освећења храма*, рускословенски језик, 1790. г. Папир, III + 25 листова, 286 x 214 mm. Запис.
- Рс 79 – А 3045/1-28 *Служба освећења храма*, рускословенски језик, 1790. г. Папир, V + 19 листова, 286 x 214 mm. Запис.
- Рс 80 – А 3956/1-8 *Песма митрополиту Стефану Станковићу*, славеносрпски језик, 1837. г. Папир, II + 3 + I лист, 320 x 241 mm. Има акростих. Запис писара.
- Рс 81 – А 2862/1-229 *Требник*, румунски језик, 1791. г. Папир, XXII + 437 + XVII листова, 358 x 230 mm. Писан румунском ћирилицом. Запис писара Андреја Тимофтеовића.
- Рс 82 – А 3957/1-445 *Слова Григорија Богослова*, српска редакција, прва четвртина XVII в. Папир, I + 433 листа, 308 x 194 mm. Записи.

- Рс 83 – А 2544/1-185 *Амартолон сотирија*, српска редакција, 1690/1700. г. Папир, I + 182 листа, 312 x 218 mm. Записи.
- Рс 84 – А 2694/1-345 *Псалтир*, српска редакција, XVI в. Папир, I + 185 листова, 325 x 207 mm. Има и листове из штампаног Октоиха. Записи.
- Рс 86 – А 2864/1-27 *Правила митрополита Павла Ненадовића и Викентија Јовановића за свеиштенство*, рускословенски језик, 1753. г. Папир, III + 19 листова, 326 x 224 mm. Запис.
- Рс 87 – А 3958/1-374 *Триод цветни*, српска редакција, 1626. г. Папир, I + 367 листова, 296 x 203 mm. Запис писара јеромонаха Јефрема и други записи.
- Рс 89 – А 3959/1-191 *Житије Светога Саве и Симеона*, рускословенски језик, 1780. г. Папир, II + 177 листова, 355 x 236 mm. Запис писара.
- Рс 90 – А 2547/1-130 *Славеносрпске хронике Ђорђа Бранковића*, српска редакција, крај XVII в. – 1705. г. Папир, I лист + 3279 страна, 204 x 155 mm. Записи.
- Рс 91 – А 3960/1-39 *Оде митрополиту Стефану Стратимировићу*, латински и српски језик, 1807 – 1821. г. Папир, I + 29 листова, 377 x 245 mm. Саставио Гаврил Хранислав.
- Рс 93 – А 3961/1-91 *Разлике између Источне и Западне цркве (Дионисија Новаковића)*, рускословенски језик, 1788. г. Папир, IV + 80 листова, 160 x 100 mm. Запис писара јеромонаха шишатовачког Германа Вучковића.
- Рс 94 – А 3046/1-100 *Синодски записник од 1776. г.*, немачки језик, крај XVIII в. Папир, I + 88 + I лист, 360 x 236 mm.
- Рс 95 – А 3962/1-82 *Регуламент*, славеносрпски језик, 1770. г. Папир, I + 78 листова, 363 x 240 mm.
- Рс 96 – А 3963/1-24 *Denkschrift von Napoleon Buonaparte*, немачки језик, 1814. г. Папир, 20 листова, 247 x 199 mm. Запис.
- Рс 97 – А 3964/1-32 *Попис властелинства Даљ*, латински језик, 1706. г. Папир, 26 листова, 301 x 198 mm. Запис. Додатак I: Десетници Даљски, српска редакција, прва трећина XVIII в. Папир, 20 листова, 325 x 210 mm. Додатак II: *Sistema Consistoriale*, латински језик, 1782. г. Папир, 16 листова, 380 x 246 mm. Запис.
- Рс 102 – А 3965/1-15 *Правила митрополита Викентија Јовановића за свеиштенство*, рускословенски језик, 1733. г. Папир, I + 11 листова, 320 x 205

mm.

- Рс 103 – А 3966/1-260 *Архијерејски чиновник*, руска редакција, 1677. г. Папир, I + 254 листа, 317 x 197 mm. Запис писара.
- Рс 107 – А 3967/1-86 *Правила митрополита Павла Ненадовића за свеиштенство*, рускословенски језик, 1753. г. Папир, I + 81 лист, 340 x 321 mm. Записи.
- Рс 108 – А 3968/1-84 *Екзамен свеиштеника доминијума Даљског*, рускословенски језик с елементима српске редакције, 1733-1734. г. Папир, 90 листова, 327 x 196 mm. Запис архиђакона Викентија Стефановића.
- Рс 109 – А 3969/1-207 *Опис парохија Карловачке митрополије*. Том I, српска редакција, 1735. г. Папир, 221 лист, 335 x 222 mm.
- Рс 110 – А 3970/1-169 *Опис парохија Карловачке митрополије*. Том II, српска редакција, 1735. г. Папир, XXXIV + 213 листова, 340 x 225 mm.
- Рс 111 – А 3971/1-120 *Протокол митрополита Павла Ненадовића*, српска редакција, 1751-1758. г. Папир, II + 113 листова, 335 x 215 mm. Записи.
- Рс 112 – А 3972/1-87 *Записник Народног сабора из 1749. г.*, немачки и рускословенски језик, средина XVIII в. Папир, III + 110 листова, 362 x 239 mm.
- Рс 113 – А 3973/1-202 *Епископске конфирмације Карловачке митрополије 1708-1768. г.*, српска редакција, немачки и латински језик, друга половина XVIII в. Па-пир, I + 299 листова, 366 x 240 mm.
- Рс 114 – А 3974/1-84 *Архиепископске конфирмације 1690-1768. г.*, српска редакција, немачки и латински језик, друга половина XVIII в. Папир, I + 164 листа, 365 x 238 mm. Има и штампане листове.
- Рс 115 – А 3975/1-501 *Опис фрушкогорских манастира*, рускословенски језик са елементима српског, 1753. г. Папир, XLVII + 568 листова, 338 x 227 mm. Додатак из 1766. г.
- Рс 116 – А 3976/1-240 *Синђелије митрополита Павла Ненадовића новопосвећеним епископима и заклетве епископа 1744-1759. г.*, рускословенски, латински и немачки језик, око 1750. г. Папир, I + 460 листова, 356 x 232 mm.
- Рс 117 – А 3977/1-86 *Кореспонденција патријарха Арсенија Јовановића с народним депутатима у Бечу 1743. г.*, српска редакција, 1743. г. Папир, I + 93 листа, 327 x 210 mm.

- Рс 118 – А 3978/1-322 *Историја Скитије*, руска редакција, 1687. г. Папир, VI + 357 листова, 313 x 203 mm. Превод с пољског Андреје Лизлова. Записи писара.
- Рс 119 – А 3979/1-670 *Минеј за октобар*, руска редакција, 1670/80. г. Папир, 664 листа, 323 x 204 mm. Запис.
- Рс 120 – А 2546/1-397 *Шестоднев Јована Златоустог*, српска редакција, 1451. г. Папир, I + 393 листа, 335 x 230 mm. Записи.
- Рс 121 – А 3980/1-285 *Четворојеванђеље*, српска редакција, XVI в. Папир, II + 276 листова, 318 x 204 mm. Запис.
- Рс 122 – А 2498/1-392 *Триод посни*, руска редакција, 1731. г. Папир, 388 листова, 311 x 192 mm. Запис писара Никифора Будисловског.
- Рс 123 – А 3981/1-420 *Поученија изабрана*, српска редакција, 1600. г. Папир, II + 411 листова, 300 x 204 mm. Изабрана тумачења јеванђеља, за недеље и празнике, преведена са грчког на руски 1406/7. г. Записи.
- Рс 124 – А 3982/1-159 *Минеј за јули*, српска редакција, 1626. г. Папир, 155 листова, 305 x 210 mm. Запис писара и други записи.
- Рс 125 – А 3983/1-169 *Синтагма Матије Властара („Карловачки зборник“)*, српска редакција, XVI в. Папир, II + 163 листа, 302 x 205 mm. Скраћена редакција. Записи.
- Рс 126 – А 3984/1-410 *Пролог стиховни зимски*, српска редакција, 1581. г. Папир, II + 402 листа, 307 x 203 mm. Запис писара и други записи.
- Рс 127 – А 3985/1-466 *Амартолон сотирија*, српска редакција, 1693. г. Папир, II + 456 +1 лист (IV + 914 страна), 300 x 202 mm. Запис писара.
- Рс 128 – А 3986/1-391 *Житија светих (Златоустовац)*, српска редакција, XVI в. Папир, III + 384 листа, 303 x 200 mm. Житија Јована Златоустог, Марије Египћанке, Николаја Мирликијског и Теодосијево Житије Саве српскога. Записи.
- Рс 129 – А 2543/1-77 *Сказаније о писменех Константина Философа*, српска редакција, 1640/1650. г. Папир, I + 73 листа, 198 x 148 mm. Запис тајнописом.
- Рс 130. – А 3987/1-488 *Славеносрпске хронике*, српска редакција, 1787. г. Папир, 958 страна, 203 x 150 mm. Препис до 988. стране Бранковићевих Хроника. Записи.

- Рс 131 – А 3988/1-104 *Исагоги тис логикис*, грчка редакција, XVII в. Папир, VI + 116 листова, 203 x 147 mm. Записи.
- Рс 132 – А 3989/1-118 *Житије светога Саве од Теодосија*, рускословенски језик с примесама српског, 1756. г. Папир, 114 листова, 200 x 142 mm. Запис преписивача Кирила Живковића и други записи.
- Рс 133 – А 3990/1-430 *Нотна Ирмологија Теренција Суворова*, рускословенски језик, око 1700. г. Папир, 442 листа, 200 x 156 mm. Записи.
- Рс 134 – А 3991/1-83 *Архијерејски чиновник („Грачанички рукопис“)*, српска редакција, прва половина XVII в. Папир, I + 79 листова, 210 x 149 mm. Запис пећког патријарха Гаврила.
- Рс 135 – А 3992/1-128 *Брачно право од Дамаскина Бранковића*, Књ. I С. К. 1886 (литографисано).¹⁰⁹³
- Рс 136 – А 3993/1-245 *Теологија*, грчки језик, XVII в. Папир, LX + 434 стране, 222 x 150 mm. Са спољним рукописним пергаментом са грчким текстом. Записи.
- Рс 137 – А 3994/1-118 *Александрида („Карловачки претис“)*, руска редакција, 1625/35. г. Папир, VIII + 100 + 7 листова, 210 x 166 mm. Запис.
- Рс 138 – А 3995/1-203 *Француско-турски речник*, 1725/35. г. Папир, IV + 221 лист, 223 x 164 mm.
- Рс 139 – А 3996/1-103 *Архијерејски чиновник*, српска редакција са примесама руске, XVII в. Папир, III + 97 листова, 221 x 160 mm.
- Рс 140 – А 3997/1-82 *Историја славенобугарска*, бугарска редакција, почетак XIX в. Папир, 72 листа, 220 x 158 mm. Препис Историје славенобугарске од јеромонаха Пајсија из 1762. г.
- Рс 141 – А 3998/1-132 *Јавно право краљевине Угарске*, латински језик, 1783. г. Папир, IV + 246 страна, 246 x 192 mm. Препис митрополита Стефана Стратимировића.
- Рс 142 – А 3999/1-25 *Декларације*, румунски језик – ћирилица, XIX в. Папир, 22 листа, 239 x 192 mm. Декларације дате 1805. г. у Бечу, Петербургу и Паризу.
- Рс 143 – А 4000/1-17 *Поменик*, рускословенски језик, 1790/1800. г. Папир, II + 10 листова, 225 x 160 mm.
- Рс 144 – А 4001/1-57 *Одбрана епископа сибињског Андреје Шагуна од 4. октобра*

¹⁰⁹³ Овај рукопис се није нашао у *Инвентару рукописа Библиотеке Српске патријаршије*, јер датира из 1886. године.

1858. г. на *напад Хелијада*, рускословенски језик, 1859. г. Папир, I + 53 листа, 253 x 206 mm. Превод с румунског језика. Запис писара и преводиоца јеромонаха Стефана Михаиловића.
- Рс 146 – А 4002/1-45 *Разне молитве из Требника и Службеника*, рускословенски језик, 1799. г. Папир, III + 33 листа, 233 x 141 mm. Запис писара Михаила Мануиловића, ђакона арадског.
- Рс 147 – А 4003/1-33 *Разне молитве и чинодејства из Требника*, рускословенски језик, око 1830. г. Папир, I + 27 + I лист, 225 x 178 mm.
- Рс 148 – А 4004/1-33 *Препис уговора између Карла VI и султана Махмудкана 1739. г.*, латински језик, XVIII в. Папир, 30 листова, 232 x 179 mm.
- Рс 149 – А 4005/1-34 *Упутство духовницима*, рускословенски језик, 1798. г. Папир, I + 30 листова, 237 x 188 mm.
- Рс 150 – А 4006/1-60 *Дијалог Источне и Западне цркве*, рускословенски језик, око 1780. г. Папир, I + 54 листа, 213 x 167 mm. Запис.
- Рс 151 – А 4007/1-35 *Епитом Дионисија Новаковића*, рускословенски језик, 1741. г. Папир, I + 30 листова, 234 x 187 mm.
- Рс 152 – А 4008/1-39 *Кратко упутство о дужности свештеничкој*, славеносрпски језик, XVIII в. Папир, I + 35 листова, 236 x 190 mm. Препис Јована Петровића.
- Рс 153 – А 4009/1-37 *Служба освећења храма*, рускословенски језик, 1795/1805. г. Папир, II + 30 листова, 235 x 180 mm.
- Рс 154 – А 4010/1-64 *Препис уговора пожаревачког из 1718. г.*, француски и немачки језик, XVIII в. Папир, 61 лист, 231 x 180 mm.
- Рс 155 – А 4011/1-40 *Душевноје зеркало Теофана Прокоповича*, рускословенски језик, 1776. г. Папир, 37 листова, 235 x 184 mm. Запис писара Петра Николића, пароха футошког.
- Рс 156 – А 4012/1-23 *Чин освећења храма*, рускословенски језик, 1798. г. Папир, II + 16 листова, 230 x 184 mm. Запис.
- Рс 157 – А 4013/1-34 *Чин освећења храма*, рускословенски језик, 1795/1805. г. Папир, II + 30 листова, 230 x 180 mm.
- Рс 158 – А 4014/1-32 *Литургија апостола Јакова*, рускословенски језик, 1830. г. Папир, I + 27 листова, 240 x 196 mm. Запис.
- Рс 159 – А 4015/1-108 *Ostensio Veritatis*, латински језик, 1808. г. Папир, 102 листа,

- 252 x 200 mm. Препис састава Петра Витковића из Будима из 1802. г. Запис.
- Рс 160 – А 4016/1-51 *Ida (Frantasingomoldo in 3 Akfon von Julius Kottwitz)*, немачки језик, 1838. г. Папир, I + 46 листова, 252 x 192 mm.
- Рс 161 – А 4017/1-50 *Апологија светих моштију кијевских отаца*, рускословенски језик, 1829. г. Папир, V + 40 листова, 250 x 203 mm. Дело Теофана Прокоповича. Са латинског превео Јаков Живановић.
- Рс 162 – А 4018/1-469 *Сокровиште библичкоје*, рускословенски језик, 1797. г. Папир, ХСVI + 708 страна, 235 x 185 mm. Дело Филипа Павла Мерза. Запис преводиоца с латинског Јована Петровића, пароха суботичког.
- Рс 163 – А 4019/1-331 *Зборник различитих састава*, бугарска редакција с елементима српске, крај XIV или почетак XV в. Папир, 327 листова, 240 x 165 mm.
- Рс 164 – А 4020/1-93 *Душевно лекарство*, српски језик с елементима славеносрпског, 1871. г. Папир, XIII + 164 стране, 257 x 206 mm. Збирка неколико духовних проповеди од Ђорђа Витомировића, пароха чипског.
- Рс 165 – А 1881/1-9, А 2548/1-276 *Зборник састава о апостоу Луки*, српска редакција, шеста – седма деценија XV в. Папир, II + 271 лист, 210 x 133 mm. Има Пренос моштију св. Луке у Смедерево 1453. г. и друге саставе везане за стварање култа апостола Луке у Србији: Житије, Службу, Параклис, Похвално слово. Записи.
- Рс 166 – А 4021/1-369 *Псалтир с последовањем*, српска редакција, XVI в. Папир, I + 357 листова, 210 x 147 mm. Запис.
- Рс 167 – А 4022/1-204 *Зборник различитих састава*, српска редакција, 1573–1578. г. Папир, 200 листова, 208 x 140 mm. Има Поуку св. Христофора александријског, Житије св. Николе са службом и параклисом, Молитвословља из Требника, Натпис на косовском стубу, Старозаветне и Новозаветне апокрифе, Кратак летопис српски, Изреке јелинских философа, Начело оксијару. Записи.
- Рс 168 – А 4023/1-193 *Часослов*, српска редакција, XVII в. Папир, III + 183 листа, 203 x 148 mm.
- Рс 169 – А 4024/1-246 *Архијерејски чиновник*, руска редакција, 1706. г. Папир, II + 238 листова, 197 x 155 mm. Запис.

- Рс 170 – А 4025/1-206 *Зборник различитих састава*, српска редакција, крај XV – почетак XVI в. Папир, 198 листова, 202 x 130 mm. Има Житије и слова св. Андреја јуродивог, Житије св. Василија Новог, О филозофији, Номоканон. Записи.
- Рс 171 – А 4026/1-310 *Требник (ариљског епископа Доротеја)*, српска редакција, 1526. г. Папир, II + 306 листова, 198 x 140 mm. Има Сказаније о премудрости филозофије, Из громовника. Записи.
- Рс 172 – А 4027/1-245 *Акатисник*, српска редакција, XVII в. Папир, I + 239 листова, 195 x 147 mm. Има седмичне молитве Кирила Туровског.
- Рс 173 – А 4028/1-357 *Псалтир с последовањем*, српска редакција XVI в. Папир, VI + 344 листа, 195 x 135 mm. Има тропаре светим Србима. Записи.
- Рс 174 – А 4029/1-670 *Тактикон монаха Никона*, руска редакција, 1607. г. Папир, I + 661 лист, 190 x 150 mm. Књига припадала патријарху пећком Максиму, потом патријарху српском Арсенију III. Записи.
- Рс 175 – А 4030/1-117 *Зборник различитих састава*, српска редакција, XVIII в. Папир, II + 126 листова, 197 x 145 mm. Има претежно Летопис са садржином из српске историје. Запис.
- Рс 176 – А 3917/1-264, А 3054/1-266 *Требник („Студенички требник“)*, српска редакција, XVII в. Папир, 254 листа, 195 x 140 mm. Има 11 штампаних листова (васкрсна јеванђеља). Записи.
- Рс 177 – А 4031/1-198 *Зерцало богословија Кирила Транквилиона*, руска редакција, 1674. г. Папир, III + 190 листова, 185 x 147 mm.
- Рс 178 – А 3023/1-225 *Зборник слова*, рускословенски језик, XVIII в. Папир, XI + 229 листова, 185 x 145 mm. Беседе Макарија Египатског и Григорија Богослова. Препис са списка из 1599. г. Записи писара Стефана Јоановича.
- Рс 179 – А 4032/1-160 *Псалтир с последовањем*, српска редакција, XVII в. Папир, VIII + 145 листова, 188 x 138 mm. Записи.
- Рс 180 – А 3024/1-280 *Молитвослов*, српска редакција, XVII в. Папир, I + 272 листа, 186 x 145 mm. Има акатисте за сваки дан. Записи.
- Рс 181 – А 3047/1-25 *Тумачење декалога*, славеносрпски језик, 1786. г. Папир, I + 21 лист, 218 x 170 mm. Предавања у богословији. Запис писара Јевтимија Орозовића, ученика.

- Рс 182 – А 3025/1-21 *Ручна књига Стефана Станковића*, рускословенски језик, XIX в. Папир, III + 142 листа, 165 x 102 mm. Молитвословља из Требника и Дополнителног требника.
- Рс 183 – А 4033/1-53 *Стихологија*, српска редакција с примесама руске, 1699. г. Папир, I + 48 листова, 154 x 100 mm. Запис писара Јефрема Хиландарца и други записи.
- Рс 184 – А 4034/1879 *Требник*, српска и руска редакција, XVII в. Папир, 94 листа, 142 x 120 mm. Штампани листови руске редакције (36-42, 45-54, 58-75).
- Рс 185 – А 4035/1-50 *Разне историјске белешке*, српска редакција, XVII – XIX в. Папир, VII + 74 листа, 120 x 87 mm.
- Рс 186 – А 4036/1-57 *Разне белешке*, српска редакција, 1738-1741. г. Папир, 91 лист, 160 x 105 mm. Белешке Арсенија Јовановића, патријарха српског.
- Рс 187 – А 4037/1-131 *Требник са номоканон*, српска редакција, XVII в. Папир, 123 листа, 139 x 98 mm.
- Рс 188 – А 4038/1-130 *Хришћанско учење*, славеносрпски, грчки и рускословенски језик, XVIII в. Папир, V + 145 листова, 143 x 90 mm. Учење јеромонаха Константина Москопољског из 1732. г., са листовима Молитвослова штампаног у Русији у XVIII в. Запис.
- Рс 189 – А 4039/1-173 *Монашки каноник са изводима црквених канона*, српска редакција, XVII в. Папир, 171 лист, 129 x 93 mm. Запис.
- Рс 190 – А 4040/1-567 *Псалтир с последовањем*, српска редакција, 1631. г. Папир, II + 557 листова, 133 x 68 mm. Запис писара инока Тимотеја и други записи.
- Рс 191 – А 3026/1-74 *Одговор Источне цркве Западној цркви*, рускословенски језик, 1780. г. Папир, IV листа + 126 страна, 187 x 120 mm. Одговор Атанасија Димитријевића Секереша из 1776. г.
- Рс 192 – А 3027/1-82 *Правовјерије греческија цркве*, рускословенски језик, 1780. г. Папир, XII + 125 страна, 182 x 111 mm. Дело Данила Хенриха Пурголда из 1773. г., штампано 1774. г. С немачког превео Захарија Орфелин 1777. г.
- Рс 193 – А 4041/1-101 *Одговор православнога хришћанина о католичким шизмама и о унијатима*, рускословенски језик, 1775. г. Папир, X + 180 страна, 191 x 118 mm. Преведено са грчког издања из 1775. г. По Љ. Стојановићу — ово је можда Рајићев рукопис. Запис писара.

- Рс 194 – А 4042/1-17 *Животописи карловачких архиепископа, епископа и митрополита 1781-1798. г.*, рускословенски језик, крај XVIII в. Папир, 11 листова, 370 x 235 mm.
- Рс 195 – А 4043/1-27 *Кратки животописи српских обристера и генерала 1744–1810. г.*, славеносрпски језик, 1810. г. Папир, IV + 17 листова, 342 x 240 mm. Додатак Јована Поповића из 1872. г.
- Рс 196 – А 4044/1-89 *Предавања у препарандији*, немачки и славеносрпски језик, 1807. г. Папир, 93 листа, 239 x 190 mm. Упоредни немачки и славеносрпски текст.
- Рс 197 – А 4045/1-168 *Ђачка цртања приватне цртачке школе у Ср. Карловцима 1805-1840 г.* Папир, 158 листова, 412 x 300 mm. Објашњења на немачком језику.
- Рс 198 – А 4046/1-10 *Песма Стефану Стратимировићу*, немачки и латински језик, крај XVIII – прва трећина XIX в. Папир, 6 листова, 228 x 157 mm. Запис писара и аутора Доминика Пржибила, varaдинског оберлерора.
- Рс 199 – А 4047/1-6 *Песма Стефану Стратимировићу*, славеносрпски језик, крај XVIII – прва трећина XIX в. Папир, 4 листа, 232 x 187 mm. Запис аутора Јована Лазаревића.
- Рс 200 – А 4048/1-12 *Слово на празник св. Стефана на имендан Стефана Стратимировића*, латински језик, крај XVIII – прва трећина XIX в. Папир, 8 листова, 235 x 189 mm. Запис аутора Јована Лазаревића.
- Рс 201 – А 4049/1-146 *Регуламент*, латински језик, 1779. г. Папир, II + 139 листова, 190 x 116 mm. Препис Регуламента из 1777. године.
- Рс 204 – А 4050/1-3 *Грамата патријарха Прокопија Ивачковића Теофану Живковићу*, рускословенски језик, 1874. г. Картон, 810 x 573 mm.
- Рс 206 – А 2220/1-4 *Повеља босанског краља Стефана Дабише*, српска редакција, 1815. г. Папир, 1 лист, 486 x 343 mm. Литографско издање Павла Соларића.
- Рс 207 – А 2221/1-6 *Ода Хранислављева Павлу Давидовићу*, славеносрпски језик, 1805. г. Папир, 2 листа, 380 x 243 mm.
- Рс 208 – А 2865/1-34 *Поздрав Самуилу Маширевићу*, славеносрпски језик, 1864. г. Папир, I + 13 листова, 341 x 256 mm. Поздрав приликом избора за патријарха српског. Запис писара Георгија Којанова Стефановића, администратора

парохије сомборске.

- Рс 212 – А 2865/1-34 *Катихизис*, немачки језик, 1774. г. Папир, II + 27 листова, 342 x 221 mm. Царски комесар донео Синоду у Сремским Карловцима.
- Рс 213 – А 2223/1-51 *Калиграфија Захарија Орфелина*, славеносрпски језик, 1777. г. Папир, 44 листа, 348 x 230 mm.
- Рс 214 – А 2224/1-465 *Защичишченије греческија цркве*, славеносрпски језик, XVIII в. Папир, 927 страна, 352 x 230 mm. Дело Захарија Орфелина.
- Рс 216 – А 2225/1-365 *Зборник рукописа о различитим стварима Илирског народа*, латински, немачки и српски језик, 1790. г. Папир, 780 страна, 382 x 247 mm. Има и делове штампаног текста. Сабрао Марко Ђурковић, племић српски.
- Рс 218 – А 2226/1-419 *Беседе Дамаскина Студита*, српска редакција, XVII в. Папир, I + 408 листова, 201 x 155 mm. Записи.
- Рс 219 – А 1881/1-5, 2551/1-200 *Зборник апокрифа*, српска редакција, 1381. г. Пергамент, I + 385 страна, 231 x 143 mm. Записи.
- Рс 220 – А 2227/1-453 *Псалтир с последовањем*, српска редакција, XVII в. Папир, II + 437 листова, 145 x 95 mm. Записи.
- Рс 221 – А 2251/1-482 *Псалтир с последовањем*, српска редакција, XVI в. Папир, II + 472 листа, 141 x 93 mm.
- Рс 222 – А 2252/1-91 *Кратки србљак*, рускословенски језик, 1790/1800. г. I + 87 листова, 259 x 179 mm. Запис.
- Рс 223 – А 2253/1-13 *Летопис*, српска редакција, 1755/65. г. Папир, 88 листова, 436 x 288 mm.
- Рс 224 – А 2254/1-308 *Четворојеванђеље*, српска редакција, XVI в. Папир, IV + 302 листа, 290 x 190 mm. Записи.
- Рс 225 – А 2255/1-70 *Зборник различитих састава*, српска редакција, XVI в. Папир, I + 66 листова, 137 x 93 mm. Има васкрсна јеванђеља, светилне, васкрсне кондаке, акатисте, поуке светих отаца, Повест о 12 петака. Записи.
- Рс 226 – А 1864/1-170 *Минеј за септембар*, српска редакција, 1655. г. Папир, 165 листова, 294 x 208 mm. Запис.
- Рс 227 – А 2256/1-153 *Минеј за октобар*, српска редакција, 1623/24. г. Папир, 148 листова, 307 x 204 mm. Записи.

- Рс 228 – А 2693/1-311 *Минеј за јануар*, српска редакција, 1529. г. Папир, 307 листова, 295 x 213 mm. Записи.
- Рс 229 – А 3055/1-119 *Молитвослов*, српска редакција, XVII в. Папир, XVIII + 105листова, 151 x 93 mm. Има и Молитву Богородици од Димитрија Кантакузина. Записи.
- Рс 230 – А 3218/1-76 *Зборник литургијски*, српска редакција, 1662. г. са каснијим дописима XVII в. Папир, I + 69 листова, 130 x 93 mm. Листови 1–4, 66–69: штампани листови српске редакције. Запис.
- Рс 231 – А 3056/1-103 *Номоканон*, српска редакција, XVII в. Папир, II + 94 + 1 лист, 144 x 95 mm. Запис.
- Рс 232 – А 2257/1-131 *Стихологија*, српска редакција, XVII в. Папир, I + 125 листова, 151 x 95 mm. Записи.
- Рс 233 – А 2258/1-314 *Зборник литургијски*, српска редакција, друга половина XVII в. Папир, II + 308 листова, 136 x 99 mm. Има Молитву Богородици од Димитрија Кантакузина, Летопис српски. Запис писара Максима Пећанина и други записи.
- Рс 234 – А 2259/1-148 *Зборник различитих састава*, српска редакција, XVII в. Папир, II + 141 лист, 132 x 97 mm. Има слова, житија, поуке, избор из законика цара Јустинијана. Записи.
- Рс 235 – А 2260/1-59 *Зборник антилатинских списа*, славеносрпски језик, 1770/80. г. Папир, I + 53 листа, 202 x 150 mm. Записи.
- Рс 236 – А 2866/1-163 *Зборник различитих састава*, славеносрпски језик, 1775. г. Папир, VII + 149 листова, 213 x 178 mm. Има правила Апостола, св. Отаца и сабора, Из Хибнерове географије, Расписе Павла Ненадовића, Саборно изложење римске јереси, Историју натуралну Дионисија Новаковића. Записи писара Стефана Зорановића.
- Рс 237 – А 2261/1-141 *Молабник Пресвете Богородице*, српска редакција, 1623. г. Папир, I + 137 листова, 295 x 196 mm. Записи писара расодера Висариона и други записи.
- Рс 238 – А 3057/1-100 *Поменик манастира Раковца*, српска редакција, XVI в. Папир, 90 листова, 304 x 205 mm.
- Рс 239 – А 3452/1-140 *Поменик влашки*, српска редакција, прва четвртина XVIII

- в. Папир, 134 листа, 415 x 270 mm. Записи.
- Рс 240 – А 3369/1-101 *Поменик манастира Раковца*, српска редакција, 1711/12. г. Папир, I + 94 листа, 437 x 290 mm. Записи.
- Рс 241 – А 2262/1-94 *Зборник различитих састава*, славеносрпски и рускословенски језик, XVII и XVIII в. Папир, I + 91 лист, 128 x 90 mm. Има слова, молитве, громовник. Записи.
- Рс 242 – А 2263/1-184 *Требник*, српска редакција, 1662. г. Папир, II + 177 листова, 132 x 95 mm. Запис писара и други записи.
- Рс 243 – А 3453/1-270 *Псалтир*, српска редакција, XVI в. Папир, I + 263 листа, 135 x 95 mm. Записи.
- Рс 244 – А 2264/1-168 *Служба Пасхе и Пасхалне седмице*, рускословенски језик, 1840. г. Папир, I + 170 листова, 188 x 116 mm. Запис писара даскала Стефана Максимовића.
- Рс 245 – А 2265/1-108 *Зборник молитава*, македонски и рускословенски језик, око 1830. г. Папир, 102 листа, 175 x 127 mm. Има повест о митарствима. Записи.
- Рс 246 – А 2266/1-91 *Зборник различитих састава*, српска редакција, XVII в. Папир, 89 листова, 186 x 140 mm. Има Житије Теодора Тирона, Пророчанство деспота Стефана Лазаревића, Летопис српски и руски. Записи.
- Рс 247 – А 2267/1-370 *Псалтир с последовањем*, српска и руска редакција, XVII и XVIII в. Папир, 364 листа, 191 x 138 mm. Конволут. Са штампаним листовима Псалтира Јеролима Загуровића из 1569. г. (л. 225–230), штампаним месецословом Вићенца Вуковића (233–346) и рукописним Октоихом на крају књиге (347–364).
- Рс 248 – А 3454/1-119 *Служабник*, руска редакција с елементима бугарске, друга половина XVI в. Папир, I + 114 + I лист, 201 x 157 mm. Записи.
- Рс 249 – А 2268/1-395 *Псалтир с последовањем*, српска редакција, трећа четвртина XVII в. Папир, 389 листова, 195 x 145 mm. Записи.
- Рс 250 – А 2269/1-233 *Историја света до 1680. г.*, славеносрпски језик, 1755/65. г. Папир, I + 226 листова, 217 x 169 mm. Препис јеромонаха хоповског Василија Недељковића. Записи.
- Рс 251 – А 2279/1-46 *Поменик*, рускословенски језик, 1869. г. Папир, I + 41 лист,

- 222 x 155 mm. Запис.
- Рс 252 – А 2280/1-212 *Краткоје описаније козмографско*, славеносрпски језик, 1740/50. г. Папир, 208 листова, 220 x 170 mm.
- Рс 253 – А 2281/1-223 *Студит*, српска редакција, 1618. г. Папир, I + 217 листова, 272 x 190 mm. Има и Никодимово јеванђеље. Запис писара монаха Јефрема и други записи.
- Рс 254 – А 33710/1-323 *Четворојеванђеље*, српска редакција, XV в. Папир, I + 314 листова, 278 x 203 mm. Записи.
- Рс 255 – А 3028/1-13 *Протокол о сабраној милостињи манастира Хопова 1774–1806. г.*, славеносрпски језик, последња четвртина XVIII – почетак XIX в. Папир, II + 38 листова, 216 x 169 mm.
- Рс 256 – А 3058/1-67 *Поменик манастира Врдника*, српска редакција, XVII в. Папир, I + 48 листова, 291 x 202 mm. Записи.
- Рс 257 – А 2282/1-37 *Службе светоме Науму и Клименту*, рускословенски језик с елементима бугарске редакције, XX в. Папир, II + 28 листова, 250 x 188 mm.
- Рс 258 – А 2283/1-148, А 2284/1-151, А 2285/1-45, А 2286/1-193, А 2287/1-82 *Тештери приложника Београдске цркве 1717–1737. г.*, српска редакција, књига I–V. I књига: папир, 120 листова, 286 x 131 mm. Записи писара Руфена Ђурчијског и други записи. II књига: папир, 193 листа, 295 x 107 mm. Записи. III књига: папир, 92 листа, 304 x 97 mm. Записи. IV књига: папир, 109 листова, 331 x 101 mm. Записи. V књига: папир, 157 листова, 295 x 100 mm. Записи.
- Рс 263 – А 3455/1-269 *Четворојеванђеље*, српска редакција, XVII в. Папир, I+262 листа, 410 x 265 mm. Има месецослов. Записи.
- Рс 270 – А 3456/1-258 *Псалтир с последовањем*, српска редакција, 1622. г. Папир, II + 249 листова, 285 x 195 mm. Запис писара Никодима и други записи.
- Рс 271 – А 3457/1-283 *Четворојеванђеље*, влашка редакција, 1545. г. Папир, I + 277 листова, 295 x 180 mm. Записи.
- Рс 272 – А 3458/1-360 *Панагирик*, српска редакција, 1638. г. Папир, I + 355 листова, 313 x 214 mm. Има Посланицу Пилатову Тиверију ћесару о делима Господа Исуса Христа, Похвално слово архангелу Михаилу од епископа Климента. Запис писара инока Теодосија.

- Рс 274 – А 3557/1-61 *Буквица Доситеја*, српски језик – стари правопис, друга половина XVIII в. Папир, 114 страна, 317 x 242 mm.
- Рс 275 – А 3558/1-237 *Лествица*, рускословенски језик, 1765/75. г. Папир, IV + 225 + II листа, 330 x 205 mm.
- Рс 276 – А 3559/1-226 *Тумачење Књиге о Јову*, српска редакција, XVII в. Папир, 224 листа, 318 x 215 mm. Записи.
- Рс 278 – А 3560/1-131 *Минеј за април*, српска редакција, 1559. г. Папир, II + 126 листова, 298 x 204 mm. Запис писара.
- Рс 322 – А 177/1-229 *Апостол изборни („Шишатовачки апостол“)*, српска редакција, 1324. г. Пергамент, 266 листова, 203 x 168 mm. Запис писара јеромонаха Дамјана и други записи.
- Рс 323 – А 3773/1-15 *Чин основица дому*, рускословенски језик, 1795/1805. г. Папир, III + 9 листова, 230 x 190 mm. Записи.
- Рс 324 – А 3774/1-347 *Псалтир с последовањем*, српска редакција, XIV в. Папир, 338 листова, 210 x 138 mm. Записи.
- Рс 341 – А 2194/1-276 *Требник са служабником* (одломак), српска редакција, XV в. Са додацима из каснијих времена. Папир, 193 листа, 200 x 143 mm. Записи.
- Рс 344 – А 3822/1-166 *Молитвослов*, српска редакција, 1612. г. Папир, I + 162 листа, 195 x 145 mm. Има Требник, Служабник и друге молитве. Запис писара јереја Георгија из села Брезово.
- Рс 349 – 3885/1-47 *Месеџослов из Служабника* (одломак), српска редакција, XV в. Папир, 45 листова, 155 x 113 mm.
- Рс 352 – А 3823/1-93 *Историја о раздвајању Источне и Западне цркве*, рускословенски језик, 1766. г. Папир, III + 87 листова, 178 x 118 mm.
- Рс 355 – А ? *Требник* (одломак), српска редакција, 60–70. године XVI в. Папир, 9 листова, 195 x 141 mm. Одломак „Студеничког требника“.
- Рс 365 – А 3886/1-22 *Чин на освећење цркве*, српска редакција, почетак XIV в. Пергамент, 20 листова, 165 x 110 mm.
- Рс 372 – А 5008/1-464, А 4825/1-470 *Псалтир с последовањем*, српска редакција, 1595/1610. г. Папир, 471 лист, 130 x 90 mm. Има Месеџослов празнични са словенским називима месеци. Записи.

- Рс 377 – А 3887/1-45 *Требник*, српска редакција, XVII в. Папир, II + 42 листа, 145 x 98 mm.
- Рс 379 – А 4708/1-106 *Молитвослов*, коптски и арапски језик, око 1780. г. Папир, 102 листа, 115 x 80 mm.
- Рс 385 – А 4704/1-68 *Епитом Дионисија Новаковића*, рускословенски језик, 1750. г. Папир, I + 63 листа, 210 x 159 mm. Записи.
- Рс 388 – А 4709/1-176 *Зборник*, арапски језик, 1780/90. г. Папир, 170 листова, 210 x 145 mm.
- Рс 398 – 4703/1-54 *Зборник литургијског садржаја*, рускословенски језик са елементима македонског, 1896. г. Папир, 51 лист, 202 x 168 mm. Има Службу Гаврилу Лесновском, Житије Гаврила Лесновског, Житије пророка Илије. Запис писара Д. Маринова и други записи.
- Рс 399 – А 3459/1-84 *Зборник различитих састава*, рускословенски језик, трећа четвртина XVIII в. Папир, IV + 80 листова, 225 x 193 mm. Има Душевно зеркало, Исправљање грешника, Упутство свештеницима, Учење о причешћу. Записи.
- Рс 420 – А 4699/1-245 *Минеј за јануар*, српска редакција, 1698. г. Папир, 239 листова, 305 x 208 mm. Запис писара јеромонаха Кирила и други записи.
- Рс 421 – А 4695/1-180 *Октоих петогласник*, српска редакција, трећа четвртина XVII в. Папир, I + 175 листова, 306 x 219 mm. Записи.
- Рс 422 – А 4696/1-159 *Минеј за март (Раванички)*, српска редакција, 1671. г. Папир, II+152 листа, 303 x 210 mm. Записи.
- Рс 423 – А 4697/1-244 *Минеј за септембар*, српска редакција, 1650. г. Папир, II + 238листова, 296 x 202 mm. Запис писара Аврамија Даскала и други записи.
- Рс 424 – А 4698/1-176 *Панагирик*, српска редакција, XVII в. Папир, I+175 листова, 291 x 180 mm. Записи.
- Рс 425 – А 4710/1-306 *Пролог стиховни зимски*, српска редакција, 1682. г. Папир, II+300 листова, 306 x 210 mm. Запис писара и други записи.
- Рс 426 – А 4711/1-161 *Минеј за април*, српска редакција, 1699. г. Папир, IV+154 листа, 310 x 213 mm. Записи.
- Рс 427 – А 4712/1-176 *Минеј за јули*, српска редакција, 1695. г. Папир, 174 листа, 308 x 221 mm. Запис писара.

- Рс 428 – А 3776/1-179 *Минеј за јуни*, српска редакција, XVII в. Папир, 175 листова, 312 x 208 mm. Има Јефимијину похвалу кнезу Лазару.
- Рс 429 – А 3777/1-172 *Поуке душекорисне*, српска редакција, XVII в. Папир, 167 листова, 312 x 210 mm. Има почетак Лествице, Четири стотине глава о љубави Максима Исповедника. Записи.
- Рс 430 – А 4713/1-281 *Минеј за јули*, српска редакција, 1607. г. Папир, III + 272 листа, 310 x 211 mm. Има и Службу Светој Петки у додатку. Запис писара.
- Рс 432 – А 3368/1-284 *Четворојеванђеље*, српска редакција, друга половина XVI в. Папир, I + 275 листова, 300 x 205 mm. Записи.
- Рс 440 – А 3778/1-227 *Минеј за јануар*, српска редакција, XVII в. Папир, 223 листа, 302 x 207 mm.
- Рс 462 – А 3561/1-276 *Зборник житија и слова на празнике*, српска редакција, трећа четвртина XVI в. Папир, 271 лист, 320 x 250 mm. Недостаје 9 листова.

БИОГРАФИЈА

Лични подаци:

Име /Презиме: Ненад Идризовић

Датум и место рођења: 10.09.1976 Београд, Савски Венац

Држављанство: Српско

Адреса: Прешернова 34

Е-mail: nenad.idrizovic@nb.rs

Образовање:

Магистеријум на Одељењу за класичне науке Филозофског факултета Универзитета у Београду (2010. године)

Завршен Богословски факултет Српске православне цркве у Београду, смер дипломирани теолог (2004. године)

Остала знања/вештине:

енглески, служи се руским и грчким, положио ECDL курс

Радно искуство:

Од 2002. до 2007. године радио као вероучитељ у ОШ “Карађорђе” и “Доситеј Обрадовић” у Београду.

Стручни сарадник за каталогизацију и предметну и стручну класификацију у Одељењу монографских публикација Народне библиотеке Србије од 2007. године.

У оквиру Одељења ангажован на следећим пословима:

каталогизација монографских публикација

предметна и стручна класификација монографских публикација

каталогизација у публикацији

ретроспективна каталогизација

редакција библиографске базе података (локалне и узајамне)

Радна биографија:

У временском периоду од 2007. до почетка 2009. године стручно учествовао у пројекту електронске обраде савремене библиотеке манастира Хиландара. Овај пројекат је због економске кризе обустављен, док се нестекну повољни услови за његов наставак.

Започео каталожко сређивање богослужбених књига у скривници манастира Високи Дечани. Приликом прегеда фонда пронашао један рукописни адлигат *Параклис светом Стефану Дечанском* у руској штампаној књизи *Последованије молебна за болјашчаго* из 1763. године у Москви (инв. бр. 39).

Учествовао на Међународном скупу *Дечани у светлу археографских истраживања*, који је одражан у Народној библиотеци Србије 24-25. 11. 2011. године. На скупа је приложио и излагао научни рад *Нови прилог за опис Заклетве дечанских монаха*.

По позиву Српске црквене општине из Ротердама, као библиотекар Народне библиотеке Србије одржао два предавања 30. и 01. априла 2013. године у њиховим парохијским просторијама. Теме су биле: Савремени човек у дигиталном добу и Од првог хришћанског рукописа до електронског издања.

Као представник Народне библиотеке Србије учествовао на X Међународној конференцији библиотекара „Јуни на Уни“ у Бихаћу 12-15.06 2103. године. Приложио и излагао рад *Ранохришћанска библиотечка делатност од Кесарије Палестинске до Хипона*.

Покренуо рубрику *Из историје црквеног библиотекрства* у званичним новинама Српске патријаршије *Православље*. У оквиру ове рубрике објавио преко двадесет чланака. Вишегодишњи је сарадник у (Панчевачком) *Читалишту* и *Крагујевачком читалишту*.

Поред бјављивања радова из библиотекарства, објавио је и велики број црквено-информативних прилога у *Православном мисионару* - подлистак Гласника Српске православне цркве (у коме је члан редакције).

Као део стручног тима Народне библиотеке Србије учествовао је на сређивању личне библиотеке патријарха Павла, која ужива статус легата Библиотеке Српске патријаршије. Ово је иначе, први пројекат који је реализован после потписивања *Протокола о сарадњи Светог архијерејског синода Српске*

православне цркве и Народне библиотеке Србије. Потписивање је извршено 6. 09. 2012, а потписницу су били в. д. Народне библиотеке Србије Дејан Ристић и патријарх српски Иринеј (Гавриловић).

Интересовања: каталогизација, каталожка теорија, библиографије, историја црквеног библиотекарства

Библиографија:

Античка схватања о животињама у Шестодневу св. Василија Великог / Ненад Идризовић. - Београд : Православни богословски факултет Универзитета, Институт за теолошка истраживања, 2011 (Београд : Гласник). - 132 стр. ; 21 cm

Ауторска каталогизација црквених имена : предлог за уједначавање примене чл. 131, 132 и 133 "Pravilnika i priručnika za izradbu abecednih kataloga. deo 1, odrednica i redalica "Eve Verone / Ненад Идризовић // Библиотекар. - Год. 56, св. 1 (2014), стр. 57-67.

Библиографија часописа "Богословски Гласник" : (1902-1914) / Ненад Идризовић ; уредник Богољуб Шијаковић. - Београд : Православни богословски факултет Универзитета, Институт за теолошка истраживања, 2011 (Београд : Гласник). - 100 стр. ; 24 cm. - (Библиографија српске теологије, ISSN 1821-1518 ; књ. 4)

Говорим, а ћутим : лична библиотека патријарха Павла : каталог изложбе / [аутори изложбе и каталога Дубравка Симовић, Јасмина Вуканић, Ненад Идризовић ; сарадници на изложби и каталогу Љиљана Драгичевић, Јасмина Трифунац, Ирина Нешић]. - Београд : Народна библиотека Србије, 2014 Београд : Cicero). - 43 стр. : илустр. ; 21 x 23 cm

Каталог личне библиотеке патријарха Павла. Том 1, Књиге на српском и осталим јужнословенским језицима / приредиле Дубравка Симовић и Ангелина Грујић ; [редактори Ана Савић ... и др.]. - Београд : Народна библиотека Србије, 2014 (Београд : Retro print). - 883 стр. : илустр. ; 25 cm

Каталогизација Библије : препорука за допуну чл. 17, тачка 9 "Pravilnika i priručnika za izradbu abecednih kataloga. Dio 1, Odrednica i redalica" Еве Вероне /

Ненад Идризовић. // Крагујевачко читалиште. - ISSN 2217-2327. - Год. 14, бр. 28 (децембар 2009), стр. 7-8.

Огледи из историје црквеног библиотекарства / Ненад Идризовић. - Београд : Православни богословски факултет Универзитета, Институт за теолошка истраживања : Јасен, 2015 (Београд : Јасен). - 146 стр. : илустр. ; 24 cm

Српска православна црква у штампаним медијима : 2003-2013 : библиографија. Том 1 / [Ненад Идризовић, Ирина Нешић]. - Београд : Институт за културу сакралног Монс Хемус = Institut for the Culture of Sacral Mons Haemus, 2014 (Врњци : Интерклима-графика). - 630 стр. ; 24 cm